ΝΔ=2+036

Τίτλος Διδακτορικής Διατριβής	**Η ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ**
Συγγραφέας	**Νικόλαος Π. Τσοκανάς**
Επιστημονικός υπεύθυνος υποέργου (υποέργο 03)	**Ευάγγελος Ραυτόπουλος**
Λοιπά μέλη συμβουλευτικής επιτροπής	**Γρηγόριος Τσάλτας, Γλυκερία Σιούτη, Κωνσταντίνος Χατζηκωνσταντίνου, Στυλιανός Περράκης, Μαρία Παπαντώνη και Έλλη Λουκά**

ΕΛΛΑΔΑ 2008
Ανάπτυξη παντού. Ανάπτυξη για όλους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

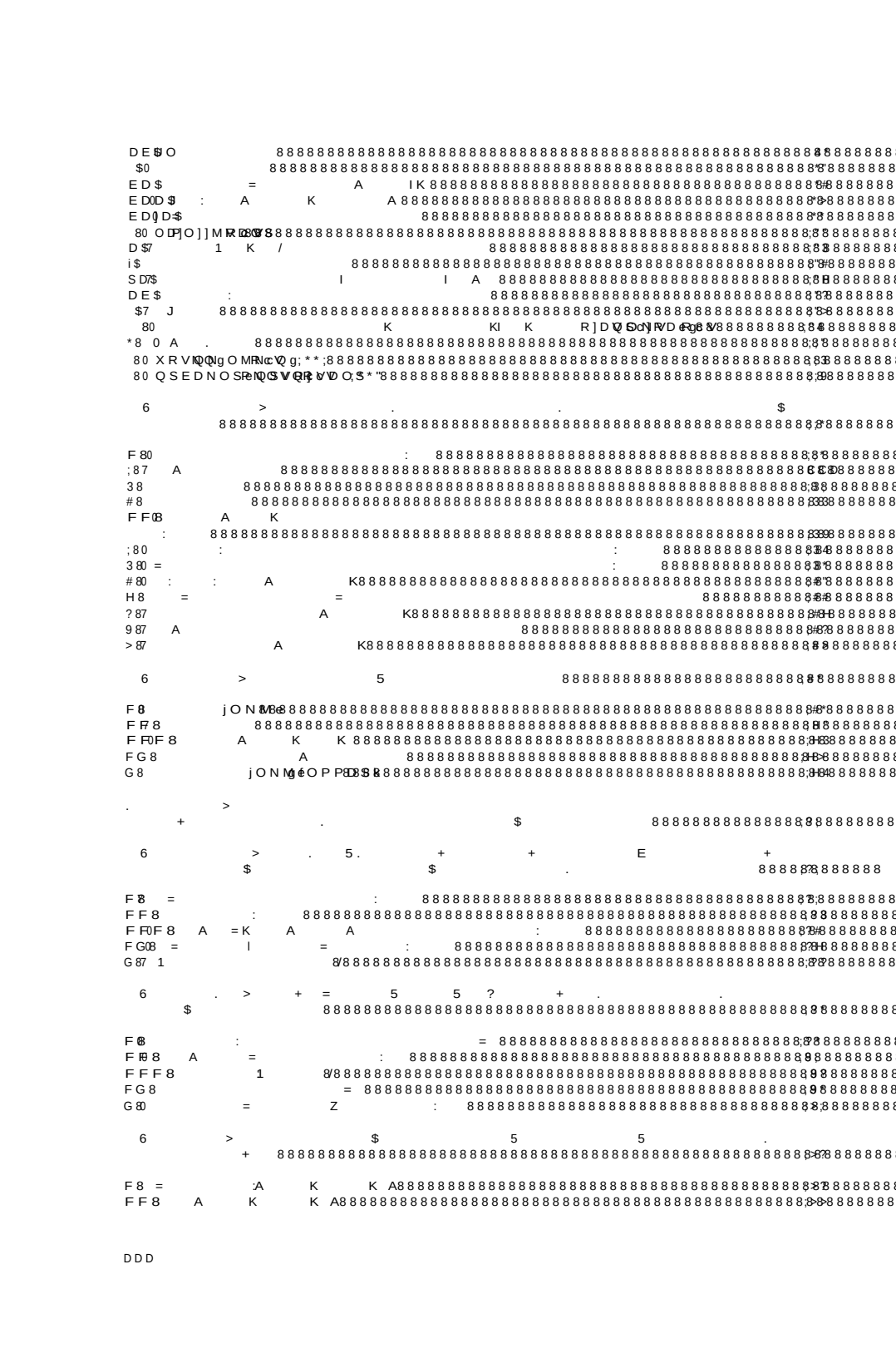

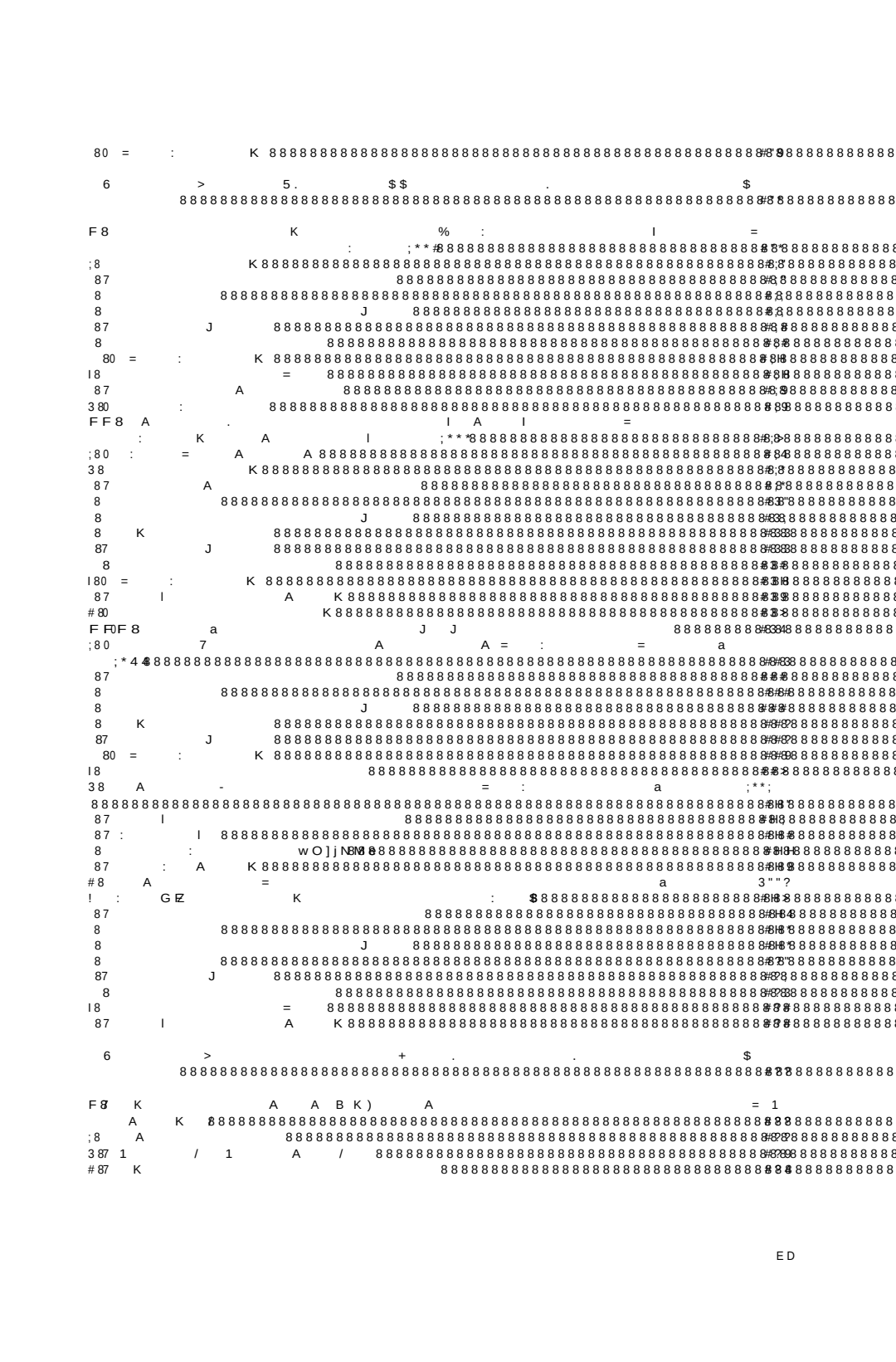

A x :

K = x A = I x =

: = 1 A K / x : A x

A = 8 = A K A

K K : A K : A x A K J A

: : A K K A = A

: A A I A A K K A :

A A 8 x : K A A

x K 8

0 :

= I K

= : Z :

J x K A •XONvDS

= I Y K x

A = TO]bDQ 5

A A :

A x I : A = A K x

: J A K : A

K I I

: A = I x A : x

K : x

: 8 x : A =

A K J K K x : J x

: J K A A : A

= = : x

K x K

: x : 8

x A = J A x A

: x =

A K A A A K A

J A K J K x K

: x : J : 8

: A : x : : : :

: : J = A I 8

0 A) : x

: = :

CEDDD

! A Q[MDVh$: =K A

= A ! Q[MDVh$ A A

8Y x A

I K A A K x 1 / 1 /x K

= : J

: J 48

x = : : JA ƒVNMgVƒx

K Y I A 1 /x A K

A x A =

a *8 = :

!PM\]V Ns;M$gV = ;*>" =

= :xA : a = = A

: x : I K A I =

: : = A

;;8) : :

1 = !VNMgVQQg$ x 1 = /x x

1 : Z = /xK J A =

: ;3x : = x : K

: x : 8

: K ƒcOSVQCVƒ :I A 1 : /x

= I A A =A x

A = I 8

4 - 6 = : : A

Q[MDVQ[MDVR\]Q A 1 / 1 /8 8 = 6a~ 7,7~%7~8x

R 4S2 19 T U V 3/96T 5 W3 ; W93 66 X9 59;ZR W3 6

/ 29; 9 066 /X9 Y3 a ^) 8""H!a 8: ^qLpFLWŽŠ% _ |}7~

, 6_.a%%7} _)7~)a_7}a_ _a,6aY-a ~ 0Z;$x 8#HZ#? #" Z#3x A 6a~ 7,7~%7 ~8x

Z6T / 0Y 3 5 [: 91 TW93 66 U/TY[T .U ; 066 /X9 Y3 5, 66a)0

8! 8$\x : 91 2 92; ZU 6S X Z9[35;R9 9/;a ^) 8""9!a 88

: ^,: , , K) A K K Z K A B K K ^

: #$x 8#H#Z#H978a A 9 9 /S : I

!Q[MDA/h$x A x A 8. 8 = a6_ 7 %0\1 /

4 /]9 I= 8a..ax x=8=!8x ^. ` J a = A A A $x ?x) 8 ...x8;H48

. 8Ya‰0a8Z9 /3] ; / : / ; Z: / 3 ; =8Y.ax x;>#x 8?"8

;" 0 A -: pRNba08

= #(AAD+ (= I K A

J : !1 = /$8 8 = :‡FmsW8Z,txC & =#

$ & A M+#AAD=#ZLDA + &^5;>?Z;µts•F!;*43$x 8;34Z;3*8Y =

tOeeOSVRX = I :) : x 8 = msŠ•

6808x +(+ & ?+%@ +A#,+& Œ#((+(+_% BM% +F#UfQdRkMQ^WOSbOS*^r^Ogl]VM0XWQRX

FSVQNSRVBBD*S,R8$x

;; . 8ruFTdUoŠ8•9• sm‡qsŠ•8€8x"#O %#)_ @# +A#+D&(&##+(O#' @# M+FA #+(&) +*+JBQ

C &DO%(D '#(5wLUULumULpRŠQb8l$xA & &"#?+@ +A#&+"#O F"&& M A #+(& +=&"#

G((#((A#+)& A F#(oCjONt*>!oCjO+NSD EQNlQYgm$8;>> 8 A;>48

;3 . 86a~ 7,7~%7 ~8x 73 `9[3; / Z6T : 91 : / ; Z /9 9 : 91 S2

U YS3 aa ^) x;**>!a 8: $x 8;#H8

μπορούν να καλυφθούν για παράδειγμα «ιστορικές ζημίες» και κυρίως οι περιβαλλοντικές ζημίες που δεν αφορούν κανένα πρόσωπο *per se*.

Η αστική ευθύνη για το περιβάλλον προήλθε αρχικώς από το Εμπράγματο Δίκαιο και μάλιστα τους κανόνες του γειτονικού δικαίου[30] και αποσκοπεί κάθε φορά στο να απαντά στο ερώτημα *«...ποιο είναι το κόστος της κάθε δραστηριότητας...»* που οδηγεί στην πρόκληση μίας ζημίας[31]. Με την πάροδο του χρόνου όμως έλαβε ευρύτερη διάσταση. Κατ' αυτόν τον τρόπο εντάσσεται σταδιακώς σε αυτήν η αρχή *«ο ρυπαίνων πληρώνει»* που σε σχέση με τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη για το περιβάλλον καταλαμβάνει κεντρική θέση. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αστική ευθύνη στα πλαίσια των εσωτερικών δικαίων έχει παρουσιάσει μεγάλη «προσαρμοστικότητα», εφαρμοζόμενη πλέον σχεδόν σε κάθε κλάδο του Αστικού, αλλά και του Διοικητικού Δικαίου (πχ αδικοπραξίες Δημοσίου κλπ)[32].

Η μεγάλη αυτή προσαρμοστικότητα, οδήγησε τους διεθνολόγους αρχικώς στη χρήση της ήδη υπάρχουσας εμπειρίας για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος[33], παρά το αναμφισβήτητο γεγονός ότι οι ανάγκες διαφέρουν[34] σε σημαντικό βαθμό. Πάντως και η διεθνοποιημένη αστική ευθύνη θα πρέπει να λειτουργεί με βάση το αξίωμα *ubi jus, ibi remedium*, δηλαδή ότι η παράβαση ενός δικαιώματος εγείρει δικαίωμα αποκατάστασης, ωστόσο όσον αφορά τα προστατευόμενα δικαιώματα θα πρέπει να είναι ευρύτατα για να περιέχουν την προστασία του περιβάλλοντος *per se*. Με βάση τη λογική αυτή, το πταίσμα, στα πλαίσια του Διεθνούς Δικαίου (του Περιβάλλοντος), μπορεί να χρησιμοποιείται υποκειμενικά, να απαιτεί δηλαδή δόλο ή αμέλεια από πλευράς κρατών ή αντικειμενικά, να νοηματοδοτεί απλώς την παράβαση ενός διεθνούς καθήκοντος[35], όπως συμβαίνει πλέον κατά βάση και στα εθνικά δίκαια.

Παρά το ότι στη σπουδαία υπόθεση *Trail Smelter*[36] έγινε αναφορά σε περιβαλλοντική ζημία, εντούτοις στα πρώτα διεθνή καθεστώτα για την αστική ευθύνη για το περιβάλλον, όπως για τις ζημίες που προέρχονται από τους υδρογονάνθρακες και την πυρηνική ενέργεια, η έννοια της αστικής ευθύνης αντιμετωπίσθηκε αποκλειστικά κατά τρόπο ανθρωποκεντρικό, που σημαίνει ότι οι αποζημιώσεις απέβλεπαν στην αποκατάσταση φυσικών ή περιουσιακών ζημιών («παραδοσιακή» ζημία). Όσον αφορά τα ευρύτερα περιβαλλοντικά συμφέροντα, όπως η άγρια ζωή ή η ενότητα των οικοσυστημάτων και η βιοποικιλότητα (περιβαλλοντική ζημία) προσεγγίσθηκαν με ιδιαιτέρως περιορισμένη οπτική.

---

[30] Βλ. BAR von CHR., *Environmental Damage in Private International Law* στο: 268 RCADI (1997), σελ. 306.
[31] Βλ. CALABRESI G., *"The Decision for Accidents: An Approach to Nonfault Allocation of Costs"* στο: 78 Harv. LR (1965), σελ. 725 – 742.
[32] Βλ. LoPUCKI L.M., *"The Death of Liability"...*, ο.π., σελ. 4.
[33] Βλ. GAINES S.E. *"International Principles for Transnational Environmental Liability: Can Developments in Municipal Law Help Break the Impasse?"* στο: 30 Harv. ILJ (1989), σελ. 321 – 329.
[34] Βλ. HAFNER G., *"Liability and Compensation: 'Civil Liability' and Other Forms of Transnational Accountability (Review of Developments in International Environmental Law during 1991)"* στο: 2 YIEL (1991), σελ. 91.
[35] Βλ. BIRNIE P.W. & BOYLE A., *International Law and the Environment,* 2nd Ed., Oxford, 2002 (Oxford University Press), σελ. 183.
[36] Βλ. παρακάτω Κεφ. Έβδομο – Ι – 1, σελ. 195επ.

1 /I = J

A A x K A = Q %%8#

I 'K(t& 0 A . x J J S69 !SQk]DkQScQ$

39]6 !SMDgRScQ$7 YS3 1 S 39 9 93S]9 7 [/

YS3 K 8 : = : = :

: A =K a JA 7 :

J = A A : A K : A 8 A

K : I J ... = : A #4# >

A 5 8; , + Dc ;*?9* H" H;

: I 8 x]9 / 9 W 3 /S

: / SICD'%##(& (#(uP A _ B' K @ EC F 8A J(#c&

K n: ! n$x

I K :

, : a 8

x x A = A

= A K x i A A

... = : = : J = x

= = J A I x I

I A I A 8 : I : = :

: x : :

I : , J K

: : 8a

K 7 A B) 3""H^#?^5)

W93 66 0 /1]9 / 9 3 6 v / / 93 66 /

w ; !7 3""H^#?^0)$8 A A

J : x A A : A

A K x A

H8 = A x K :

= A K

: : 8

#>. 8y8r8;*>>$x8*99 8

#4-: A I A K : 1 /I =

.88 = m•q•usm8xf (#(+=?c&#+)8& &O##(+(B % & P*;+8#%+ &&, -+) %

?+@ +A$+%%D&53+FSh8W*4>$x8H"98

#*. 8 : A) 8< Z+FZ3x 8;*98

H". 8 uQP8*>Hx 8_ 8

H;. 8F yuQP8*>x 8##x9x#>xH";x?#x?H?> 8

H3. 8rLuT‡sqpWx B %+&?+@ +A$#+@. &#$DB%-'G(#'&()M @ %B %) &?+@ +A+&A %+

+*+&# + &M +&%c&8x 83>3Z3>#8

;;

εσωτερικό των κρατών, υιοθετούνται οι κατάλληλες διοικητικές διαδικασίες, η αστική ευθύνη στο εσωτερικό των κρατών εναρμονίζεται όλο και περισσότερο με τα διεθνή συμβατικά καθήκοντα των, ενώ ακόμη και τα εθνικά Ποινικά Δίκαια εξοπλίζονται με διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος. Από την άλλη, σχετικά με τους διεθνείς μηχανισμούς συμμόρφωσης, καθιερώνεται καθήκον ενημέρωσης για τις σημειωθείσες ζημίες, διαμορφώνονται μηχανισμοί αντιμετώπισης της μη συμμόρφωσης και επεκτείνεται ο έλεγχος από κατάλληλους θεσμούς, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank). Επίσης, επεκτείνεται το ρυθμιστικό πεδίο της ευθύνης των κρατών και της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης ιδιωτών και κρατών για περιβαλλοντικές ζημίες, διευρύνεται η διεθνής δικαστική επίλυση των διαφορών ακόμη και στα πλαίσια του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) και τέλος, χρησιμοποιείται ακόμη και το Διεθνές Ποινικό Δίκαιο[44].

Τα παραπάνω αποδεικνύουν ότι η αστική ευθύνη του Ιδιωτικού Δικαίου δεν μπορεί να εξυπηρετήσει την περιβαλλοντική προστασία όταν ενυπάρχει διασυνοριακό στοιχείο, ούτε φυσικό τους στόχους του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος. Μπορεί εντούτοις να παράσχει κάποιες ιδέες και κυρίως αυτό μπορεί να γίνει από την αστική ευθύνη των εθνικών Δικαίων του Περιβάλλοντος. Επιπλέον, στο διεθνές περιβάλλον η διεθνοποιημένη αστική ευθύνη για το περιβάλλον συνδέεται με τα διεθνή περιβαλλοντικά καθήκοντα των κρατών, όπως η παύση μίας ζημιογόνου πράξης, η ++ & Dαποκατάσταση (ή # (& & D> &+ & # F πDqAζημίας, η απόδοση ισόποσης αποκατάστασης ή αποζημίωσης και η μη επανάληψη της ίδιας ζημιογόνου πράξης[45]. 46το Ιδιωτικό Δίκαιο δεν μπορεί να εξυπηρετήσει τα καθήκοντα αυτά.

Μέσα από αυτό το πρίσμα, επιχειρείται και με τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη για το περιβάλλον η απόδοση «αθροιστικής ευθύνης», προκειμένου να επιτευχθεί η προστασία των ατόμων και των περιουσιών τους με τη λήψη υπόψη του οικονομικού και κοινωνικού κόστους αυτής της προστασίας και η διατήρηση της εμπορικής και βιομηχανικής ανάπτυξης μέσα στα πλαίσια της διεθνούς κοινότητας. Το δίπτυχο αυτό συμφωνεί με το 1 9 T 3 M (# αλλά και την έννοια της T 8y Το «θεώρημα του Coase» δεν αποδίδει κάποιο ουσιαστικό ρυθμιστικό ή παρεμβατικό ρόλο στο δίκαιο και έχει εφαρμογή σε συνεργασιακές περιπτώσεις, ενώ μοιάζει να συνδέεται περισσότερο με την ενδοσυμβατική ευθύνη. Σύμφωνα με αυτό δύο ή περισσότερα κράτη αναπτύσσουν μεταξύ τους συνεργασιακή σχέση για τη χρήση

44 Βλ. KISS AL.-C. & SHELTON D., * + & # + &? + @ % + A #; +-& 3% Ed., Ardsley/New York, 2004 (Transnational Publishers Inc), σελ. 276 – 346.

45 Βλ. SPINEDI M., , # (M + (^ N D # +l 'D# (= N E> #r (D H- &+ & # + & + %%# % #M+ &2 (# +D&+ < A A F #z /' ? + @ + + #&N& +R RANCIONI FR. & SCOVAZZI T. (eds.) * + & # + &O #+(%+ (B)% ?& + @ + A #L+ &A % London/Dordrecht/Boston, 1991 (Graham and Trotman/Kluwer Academic Publishers – International Environmental Law and Policy Series), σελ. 85 – 113

46 Ο Ραυτόπουλος ερμηνεύει πολύ εύστοχα σε διεθνολογικό, αλλά και σε ετυμολογικό επίπεδο, γιατί θα πρέπει να προτιμάται ο όρος «βιώσιμος» έναντι του όρου «αειφόρος». Βλ. σχετικά ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΥ ΕΥ., R 4S 2 19 T U V 3/96T 5 W3 ; W93 66 X9 59; ER W3 6 / 29; 9 066 /X9 Y3 ο.π., σελ. 23 και ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥ., Z6T / 0Y 3 5 [: 91 TW93 66 /T U Y[T .U ; 066 /X9 Y3 ο.π., σελ. 341 – 343. Για έναν ορισμό της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης, βλ. σχετικά WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT, n D M A A -H D & DOxford/New York, 1987 (Oxford University Press), σελ. 43 – 46.

Υποστηρίζεται πάνω στο ίδιο θέμα ότι τα εσωτερικά δίκαια ασχολούνται με το περιβάλλον μέσω των ιδιωτικών δραστηριοτήτων και δεν το αντιμετωπίζουν ως ανεξάρτητη οντότητα, ενώ επίσης θεωρείται ότι οι υπάρχουσες αρχές περί το άδικο, που προβλέπουν τα δίκαια αυτά, καθιστούν ιδιαιτέρως δύσκολη την επιτυχή λειτουργία της αστικής ευθύνης σε σχέση με το περιβάλλον. Η αποκλειστικά ανθρωποκεντρική προσέγγιση των περιβαλλοντικών ρυθμίσεων συνεπάγεται ότι το περιβάλλον μπορεί να γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης μέχρι του σημείου που δεν επηρεάζει άμεσα τη ζωή των ανθρώπων[71]. Στο ίδιο μήκος κύματος ο Calabresi θεωρεί ότι το Ενοχικό Δίκαιο δεν έχει να προσφέρει πλέον πολλά στην περιβαλλοντική προστασία, καθώς τα Δικαστήρια δεν θα μπορούν από κάποιο σημείο και έπειτα να επιτελέσουν το δικαιοπαραγωγικό τους έργο με τα μέσα που ήδη διαθέτουν, δεδομένου ότι οι νέες καταστάσεις ξεπερνούν τις δυνατότητες τους[72].

Επιπλέον δεν θα πρέπει να γίνεται δεκτή και η άποψη, που έχει εκφρασθεί κατά το παρελθόν, μέσω της υπόθεσης *Boomer* v. *Atlantic Cement Co*[73] στις ΗΠΑ, σύμφωνα με την οποία τα ιδιωτικά συμφέροντα σε μία έκταση γης δεν συνδέονται με το δημόσιο συμφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος και ως εκ τούτου το Αστικό Δίκαιο πρέπει να λειτουργεί σε διαφορετική σφαίρα από το Δημόσιο Δίκαιο, όπως είναι το Δίκαιο του Περιβάλλοντος, κάτι που άλλωστε στην πράξη δεν γίνεται. Πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη ότι με τη χρήση των μέσων του Ιδιωτικού Δικαίου, όπως είναι η αστική ευθύνη, έχει βελτιωθεί η περιβαλλοντική προστασία που αποτελεί σκοπό του Δημοσίου Δικαίου και για το λόγο αυτό δεν θα πρέπει να υποτιμάται ολοκληρωτικά η συνεισφορά του Ιδιωτικού Δικαίου, τουλάχιστον για τις αποκλειστικά κρατικές περιβαλλοντικές ζημίες.

Υποστηρίζεται τέλος, ότι με διασταλτική προσέγγιση θεωριών του Ιδιωτικού Δικαίου δικαιολογείται η απόδοση αποζημιώσεων για περιβαλλοντικές ζημίες. Αυτό μπορεί να γίνεται βάσει της θεωρίας του *οιονεί-συμβολαίου* (*negotiorum gestio*), σύμφωνα με την οποία, στα πλαίσια ενός «προϋφιστάμενου συμβολαίου» εντός της κάθε κοινωνίας, όποιος αναλαμβάνει την εκπλήρωση της «υποχρέωσης» του να λάβει εύλογα μέτρα για την αποκατάσταση μίας περιβαλλοντικής ζημίας, μπορεί να αναζητήσει από το άλλο «συμβαλλόμενο» μέρος, το κράτος ή κάποιον ιδιώτη, τα έξοδα τα οποία έκανε. Στη συνέχεια βάσει της θεωρίας των *αστυνομικών ή ρυθμιστικών εξουσιών,* που διατηρεί μία συντεταγμένη πολιτεία για την αποκατάσταση μίας περιβαλλοντικής ζημίας, θα πρέπει να αποδίδονται τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε κάποιος άλλος

---

[71] Βλ. σχετικά WILDE M. L., *"The EC Commission's White Paper on Environmental Liability: Issues and Implications"* στο: 13 JEL (2001), σελ. 27 και WILDE M., *Civil Liability for Environmental Damage: A Comparative Analysis of Law and Policy in Europe and the United States...*, ο.π., σελ. 221 αντιστοίχως.

[72] Βλ. CALABRESI G., *A Common Law for the Age of Statutes,* Cambridge-Massachusetts/London, 1982 (Harvard University Press), σελ. 163. Με την άποψη αυτή συμφωνούν και Βρετανοί που μάλιστα την εξειδικεύουν στην αστική ευθύνη του Ενοχικού Δικαίου. Βλ. σχετικά WILDE M., *"Locus Standi in Environmental Torts and the Potential Influence of Human Rights Jurisprudence"* στο: 12 RECIEL (2003), σελ. 285.

[73] Βλ. 26 N.Y. 2d, σελ. 219επ., 257 N.E. 2d, σελ. 87επ. και 309 N.Y. Supp. 2d 314 (1970), σελ. 312επ.

αστική ευθύνη του Ιδιωτικού Δικαίου δίνοντας έμφαση στην «παραδοσιακή» ζημία, για την οποία όμως ούτως ή άλλως προβλέπεται η αποκατάσταση από το παραδοσιακό Διεθνές Δίκαιο.

6 A 7 : A Y x A :

I ;#8 a x A : ;#43 Y 8a)

: *;H 8a)x K Y 8a) K

: 43# 439x K Y K

I = :

A J K;H

: 43# : = I

K : :I _ A

x A :J x =

: A = A 8 Y

: J I

: A x A K 8

{ : 439 Y 8a) A :

A A x = x

: I : : ' + & B + (A #(A :

1 A /;?8 a :I

A x : = = :I

: 43#x : : 4398J

A :J

x K I

A : 43;##) :

: 1 K I / =

A ;> A 8

Y = A :

= !›$ J =

:J A : A ;#43 8Y 8a) : A

x : :

A x J A :J A K : 8

1 A = /x I A A K `

;> K A = :I A J x : I

;3 . 878,8x 8?*48

;# a J A K A K

A : a K A A .88 = :

qsu‡LmFŠ.Bm_#+# !%#)>+% -JGD&(pdsuU‡sqp8m'8QPV]8Q bg8$-x =(?D # M @M %#

ŠD'eQkQS^•ONbNQcV^r,O*g-HVsONSqQVMMZDSbNOS&xqŠNVfDSMJgDgfQN&3$'x#Z3*?8

;HY Y _ x 8 = qsFobB•8x

!D&#M% @=%#+ &&& 8 8x 8;*3 Z,*98

;?. 8^wLFTLu18• ‡–U^d8x+& =D'&&M+A &,@# 8 8x 89"#8

;9. 8 8 8x 89"H8

= x = x K = I

3 4 0 , a = = I x

= I : : x J

: x = A K K x

= = : J 3 # " #; #3

- : : x

i x ZI I K A x

I A K K x :

: = I =

A I x A : 8

a JA = : N D & A #+&J D + ' & +

:

A x A 0 A .

g ~ B 8 ? (&< F) + &u= I : =

S 7979 5 S T7 /; 7 J I 8a

= : : A

A K I K A I x

= : A = A I

x : A 8 a 0 A

. G % %8# _+D %L) O #) + ,+&F = =

1 / : A Q P #I @K (3

x i x x

= I x A K : K

x A I K K

K xJ : 8

x I : : =

x J : Z

= 8 A I K

K A I : x

8

34 . 8 r L u T ‡ s q p W x B % + & ? + @ + A $ # + @ . & + # $ D B % - ' G (# ' &) M @ % B %) & ? + @ + A ± + & A %
+ * + & # + & M + & % c & 8 x 8 # # 4 8
3 * . 8 8 8 x 8 # # 4 Z # # * 8
" . 8 3 F 8 W 8 u 8 * q 8 $ x 8 ; " 3 8
; . 8 # w 8 W 8 u 8 > * $ x 8 ? 3 # 8
3 . 8 : A A) 8 Z F F & ; ; 8

, : A x x = =

x I 3 / 7 91 / 1 /

x A :

: 8 A : : J x Z Z A

: : I x J K : :

: 8a : : i

: : #*x K :

A = = A I = A =

1 / J 8

A :

K : K = " ' =

A K : 8 A

: : I : x A J A : J

A !

A : J A $ 9 = x

A J 8 : A :

x K J

A = 8a

: A x : J A

x A K x K K

I : = =

: A J K ,& A x : x : I

: x

I A A x A = : K 8

=

!Q[MDVR\]Q$ = I

x A J = : 8

@ " ! 8! !- K) &

0 /9 9 9/ 1 : x K

I

I x : I = K

#*. 8rL•„so•F-8xO#(+(B %g & & #H(.D%+&g& ,'&B % &rLuŠdsu•u8!Qb8?+x '% #=)$DB% '
*+&# + &, -+ E%O D+8xsegVQNbRe^WRMgfROSNsvQ^osŠCQQXNb^mfRSSOS^m3D'S'k!FŠPOONWQ}JRGSvh^Ox
L]gQEDQ88S,#8

#;

= x : >#{ x

: x K : : J

A K 8

a A 7 = :

x 80 = :

x = A

A A x :J >H

= x K = K

I = J := = A >?

Q #!% % 8*(! 9/ ! K) &

| A x =

: :

K x A = := A K K K A A

I K : I A I K

>9 7 u8 pOgSQN I :I

: : A K

I A >x : K 1 K = : A >Ax A

K x A 8

a : A x I

x K =

: I >8

J I … =

I K x A A A I =

4) : : u8 pOgSQN I

>#. 8wFW•L8 W8x!"#?MM AA (( )r(&$ # +?+@ +A#+&B %*(&D.#(-=*A % ' & +8(8x 8 3>Z348

>H. 8rLuT‡sqpW8x!"#$ (#?+@ +A#,+&B%% &#'& K@#Z 5;; LMNL8SEWu!3""3$x8#3>Z#34x rLuT‡sqpW xGHD&D?+#@ +A#+&B %D#&F A# 5>LMNL8SEWu!;**4$x83"" rLuT‡sqpW8,x B % & +=?+@ +A$#+@. &#=$DB%-'G(#'&()M @ %B %) &?+@ +A#+&A%+*+&# + &M +&%c& 8 8 8 A) 8Z 83H$: 8

>?. 8sWrLuFŠ8F4 s•mUF•Š8d8xg& ,'&B %(&<#&# #H+&c '} (&#Q + F#A#?&. '?%@ =#)'#A G'' =#++&g %%& 5#4„8LSEL8c9 qRSB;***$x83Z H48

>9. 8tsWsruLmTF8x!"#M (&()G'' =#+G&,(#F %=?' + A G+ % ((8 8x 83?*Z39#8

>>. 8pomŠLu8s8&!"#)C#F% F#+5#„Wm;*>3$x83*8

>4. 8pomŠLu8s8xg& ,'&B %GM AA#+&p3„Wm;*>#$x83"? 8

>*. 8po^o^sŠtdLUUs8x!"#, B %$ &B%#+Q =#?+@ +A#g&&%2&#8 8x 8;348

4". 8€s•uL-8x ?' + AG(#'&()?+@ +A#+&B %G&+& =D'& 8+8x 8;";8

H"

εξασφαλίζονται μικρότερες αποζημιώσεις σε σχέση με τη αντικειμενική ευθύνη, ενώ και οι δίκες για τη λήψη αποζημιώσεων θα αυξάνονταν τελικώς[81].

Υποστηρίζεται επίσης η άποψη ότι για τις «παραδοσιακές» ζημίες θα πρέπει να προτιμάται η υποκειμενική ευθύνη, λαμβανομένης υπόψη της φύσης της πλειοψηφίας των περιβαλλοντικών περιστατικών. Στις περιπτώσεις αυτές όμως ο υπεύθυνος λειτουργίας μίας δραστηριότητας τυχαίνει να είναι κάποιος βιομήχανος ή κάποιος πλοιοκτήτης που διαχειρίζεται ή διακινεί επικίνδυνα για το περιβάλλον υλικά. Από την άλλη, ο τελικώς ζημιωθείς είναι κάποιος καταναλωτής ενός προϊόντος ή ακόμη περισσότερο κάποιο πρόσωπο, που πέραν του περιβάλλοντος που απολαμβάνει και λόγω της ζημίας το αποστερείται χωρίς να συνεισφέρει καθόλου στη ζημία αυτού, υφίσταται και ζημία στη ζωή, την υγεία ή την περιουσία του. Με τη λογική αυτή προτιμάται με μεγαλύτερη ασφάλεια η αντικειμενική ευθύνη[82].

Σημειωτέον ότι εφόσον καταβάλλονται προσπάθειες για διεύρυνση του κύκλου των υπευθύνων με τη συμμετοχή Κοινών Ταμείων ή όπως στην περίπτωση της ΕΞ με τη σύσταση και λειτουργία μίας Ανεξάρτητης Διοικητικής Αρχής[83], ευνοείται περαιτέρω η λειτουργία της αντικειμενικής ευθύνης. Σχετικά με τις περιπτώσεις των περιβαλλοντικών ζημιών και των ζημιών σε περιοχές πέραν της κρατικής δικαιοδοσίας, πρέπει επίσης να προτιμάται η αντικειμενική έναντι της υποκειμενικής ευθύνης, καθώς τα θέματα απόδειξης είναι ούτως ή άλλως δυσκολότερα, ενώ με την υποκειμενική ευθύνη δεν θα μπορούσε κανείς να συνυπολογίσει το κοινωνικό κόστος που συνεπάγεται μία τέτοια ζημία[84]. Ωστόσο υποστηρίζεται και η άποψη ότι το θέμα μπορεί να επιλυθεί εξίσου με την υποκειμενική ευθύνη και με τη διεύρυνση του ορισμού της ζημίας[85].

Ένας επιπλέον παράγοντας υπέρ της προτίμησης της αντικειμενικής έναντι της υποκειμενικής ευθύνης, που αναφέρεται μεμονωμένα, είναι η λήψη υπόψη των 9 S 7 [7 3 3 [σύμφωνα με τα οποία η πιθανότητα επέλευσης ενός κινδύνου αυξάνεται, όταν αυξάνεται και η συχνότητα μίας επικίνδυνης δραστηριότητας. Στις περιπτώσεις αυτές θα πρέπει να προτιμάται η αντικειμενική ευθύνη έναντι της υποκειμενικής, καθώς η απόδειξη της αιτιότητας καθίσταται σχεδόν αδύνατη σε τέτοιες πολλαπλές περιπτώσεις[86].

Τα Δικαστήρια επίσης θα πρέπει να προτιμούν την αντικειμενική ευθύνη έναντι της υποκειμενικής, προκειμένου να μειώνουν το κοινωνικό κόστος σε περιπτώσεις, που το βάρος της προφύλαξης το έχει μόνο ο υπεύθυνος πρόκλησης μίας ζημίας, ενώ θα προτιμούν την

81 Βλ. POSNER R.A., ? ' + A G + % ( ),(- o.π., σελ. 495 και 528 – 529.

82 Βλ. ARCURI AL., " M + & %? % @+ F + A #D+ (&K+#% D #!." # M A % # A # +O& % #) + ? M? + @ + A # + &B ‰ & O # F Δπο: 15 TMA (2001), σελ. 44 και TASCHNER H .C, ? + @ + A # + &B ‰ + &$ = D ¦ & B %+&" #? > .G M A (+ ϕ RECIEL (2000), σελ. 163.

83 Βλ. παρακάτω Κεφ. Δέκατο – III – 2, σελ. 390επ.

84 Βλ. CALABRESI G., ! " # M (& ()G ' ' = # +G&.(# F %+ =? ' + A G + % (o(π., σελ. 272.

85 Βλ. BERGKAMP L., ! " # M A A (( ) Ÿ (& $ # + ? + @ + A # + &B ‰G &. # . K M (#) + ? Mg & ,' &B % & O # F A EZ r o.π., σελ. 110. Ο Tunc υποστηρίζει και παραφράζω εδώ το επιχείρημα του, ότι εφόσον η ευθύνη στηρίζεται στη ζημία, τότε το πταίσμα, δηλαδή η υποκειμενική ευθύνη, υποβαθμίζεται. Βλ. σχετικά TUNC AN., ! & (* + & = Dστο: TΨNC AN. (ed.), * + & # + &? + '+ ' ‰ # =) M A & ,@-# E & (vol. XI, 1983, Tübingen-The Hague/Boston/London (J.B.C. Mohr (Paul Siebeck) – Martinus Nijhoff Publishers), σελ. 86.

-: : A I K I K A xl 4"

A K : x : 4" A

K I 8: : x :

:) ;;;8 = A :

A A;;3x A 0,a M A #"#+(?@@ +A#+& %

O#(+(M A #+(& +=, B %G-&&LutWs$ nL $ %%DG&'&o-ps;$#x :

K K K A;;H

7 x

;**"x I

= †rr+ A %B#& :#Brm

:I 8| : I :

A = ;;%7

J x I

A ;;9x : : x :

= : K =

I I x= I : :

a JA 8

7 = A x I K x

I =

a = ;;>% { = x

: : _ A Y x :

: I = x K K

: ;;4%

7 x = J A A = :

: Y x :

U]97;W93 66 2/T7 /!•eXQ]VkQgQVz\,M'fx$ A

: x K : A

K A 8

;;; ‘ ;?8
;;3 ‘ ;* 3"8
;;#.8 : A) 8x 843 8
;;H.8 : A) 8• Z] 8 A x 833# 8
;;?‘ ?8
;;9‘ ;>8
;;>‘ 4 ;"8
;;4 . 8 p€LŠŠFTmUœu8€xL - & <# % &'< A F#& C &DO#%(D '#g(.%D& +&("#_# A +?+@ +A#+& %
, B %G'&&)jssu 8 8x 8;#H8

του *αεροδρομίου Zürich/Kloten* του 1982, αμφότερες σχετιζόμενες με την ηχορύπανση και τέλος στην υπόθεση της *Franziska Baumann* του 1986[124], όπως και του *Τσερνομπίλ* του 1987[125].

2. Βέλγιο

Το Βέλγιο ως ομοσπονδιακό κράτος, που όμως η πληθυσμιακή του σύνθεση, αλλά και η συνοχή του υπολείπεται της Γερμανίας, παρουσιάζει επιπλέον και την ιδιομορφία ότι τα θέματα αστικής ευθύνης για το περιβάλλον ρυθμίζονται σε ομοσπονδιακό επίπεδο, τουλάχιστον όσον αφορά τα απόβλητα[126] και την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος[127]. Από την άλλη, διατάξεις αστικής ευθύνης για το περιβάλλον προβλέπονται κυρίως σε επίπεδο ομόσπονδων κρατών-περιοχών, αν και εφόσον η εισαγωγή τέτοιας νομοθεσίας στο επίπεδο αυτό είναι απαραίτητη για την ευόδωση της εν γένει περιβαλλοντικής πολιτικής που αυτές έχουν υιοθετήσει[128].

α. Ο αστικός κώδικας

Πριν την παρουσίαση των ειδικών νόμων, θα πρέπει να σημειωθεί ότι και οι γενικοί κανόνες του Βέλγικου ΑΚ (Βελγ.ΑΚ) μπορούν να εφαρμοσθούν στις περιβαλλοντικές ζημίες, αλλά στην πράξη αφήνουν πολλά κενά και για το λόγο αυτό κινήθηκαν οι διαδικασίες υιοθέτησης ειδικών νόμων με έμφαση στην αντικειμενική ευθύνη[129]. Ο Βελγ.ΑΚ προβλέπει υποκειμενική ευθύνη για ζημίες σε τρίτα μέρη[130], ενώ προβλέπει αντικειμενική ευθύνη για ζημίες από ελαττωματικά προϊόντα[131]. Το τελευταίο αυτό είδος ευθύνης έχει καθιερωθεί σταδιακώς και νομολογιακά και με τον ίδιο τρόπο έχει επεκταθεί και στο περιβάλλον σχετικά με το έδαφος και τα

---

[124] Βλ. *Franziska Baumann* v. *Federal Republic of Germany & USSR.* Landgericht München I, 1986.

[125] Για το ιστορικό της κάθε μίας από αυτές τις υποθέσεις βλ. σχετικά REST A., *"International Environmental Liability Law before German Courts"...*, ο.π., σελ. 117 – 122 και REST AL., *"Need for an International Court for the Environment? – Underdeveloped Legal Protection for the Individual in Transnational Litigation"* στο: 24 EPL (1994), σελ. 175 – 179.

[126] Άρθρο 7 του νόμου της 22/7/1974 *σχετικά με τα Τοξικά Απόβλητα.*

[127] Άρθρο 85 του νόμου της 24/12/1976 *σχετικά με τον Προϋπολογισμό του 1976-1977*, που προέβλεψε τη δυνατότητα των Δημόσιων Αρχών να απαιτήσουν τα γενόμενα έξοδα αποκατάστασης της ζημίας από τον ιδιοκτήτη των ρυπογόνων ουσιών και άρθρο 37 του νόμου της 20/1/1999 *σχετικά με την Προστασία του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος.*

[128] Βλ. BOCKEN H., *The Compensation of Ecological Damage in Belgium* στο: WETTERSTEIN P. (ed.), *Harm to the Environment, the Right to Compensation and the Assessment of Damages,* Oxford, 1997 (Oxford University Press), σελ. 143.

[129] Βλ. FAURE M. & GRIMEAUD D., *Financial Assurance Issues of Environmental Liability* στο: FAURE M. (ed.), *Deterrence, Insurability and Compensation in Environmental Liability: Future Developments in the European Union* – vol. 5, Wien & New York, 2003 (Springer/European Centre of Tort and Insurance Law), σελ. 79.

[130] Άρθρο 1382.

[131] Άρθρο 1384(1). Για περισσότερα, βλ. σχετικά AITCHISON K./BERGER M./AL-SHAJLAWI AM./MARTENS B./EMPEREUR EL./KERN BR./VIENNE D./ROSEMBUJ FL., *"Environmental Risks on Acquiring a Company in Possession of Contaminated Land"...*, ο.π., σελ. 201, BOCKEN H., *The Compensation of Ecological Damage in Belgium...*, ο.π., σελ. 144 – 145 και DELVAUX BR., *"Shout to the Top: Environmental Liability of Companies and Directors under Belgian and UK Law"* στο: 12 Eur. Env. LR (2003), σελ. 276 – 277.

= = A x A : A ...

x A A

: A x K J

J A xA J = K ;?4>

M %K 9(!WaSb\X}d!W8! 9 8 8L * 9 *") 9&8

9 (

{ K : 7 x= :

A A

_ A x I I K

I ;?8 x 7

I : = :

A K A K A -)7 A 7 a

8 A J x : A K

A :J A :

: x K 8

{ A : 95;>7? 8a)= : J :

= = := :J =

= : a K 7 !dOkQRR;9$a

: : 95;4H 8a) A J A

: : I :

-)7x : a = :

= : J I J

= : A 8a

A : : A A #(

+D%% D(

Y J x7 -)7 = A

A J A : I

;?>. 8uLmUsW8xC#-,#F *+(& DA}#+2&+(@ +A#$+#&@%#+&M +& +%#O#(& &+$+DB%+'&# + & + %
, - A c3#LpW!;**#$x 839HZ3998
;?4. 8 FqqLu^LLWZrusŠW8G((#((+&F"#$#) A +'#) C#F & &#+@ +A#G+R& #%#A#+&&"#
C#&"# % +8(8x 8#4>Z#4*8 A : = ... : A
J A K = 88 = woWU„Lµx Q + & ?+R@ +A#G+R& #%#A#G+Q(D%& E,#@#%
M +) AG& '" gD(& + 3%&# Q + F#A#+&&"#-#+&Θ#F + 5ULŠruFŠ;p8!Qb8$x%D+&
?+@ +A#G+F&#%#A#$&'(#(($ '& '#+=HD&D(#mfQjjD3Q"]'8kTNQQSp]MQ}DgfDS8$3x9 8
;?'. 8rLUWL3[8xg& +=)+P' ((&#AE +F<D&'" ?HtRe\NDbWkRQXOMNS;R1?$x 8;?H8
;9". 8rLUWL3[8xg& ?&@ +A#+&8 %+&C_n< A F#(+=?+) '#A#M+%& AG(<D&'"+=*+&# + & + %
, - $# (#'& @8 8x 8;#H rLUWL3[8xg& ?&@ +A#+&8 %+&C_n< A F#(+=?+) '#A#+&
M% AG(<D&'"+=*+&# + & -$#%(#'& @8 8x 8#;98

??

δεχόταν την αντικειμενική ευθύνη, υιοθετώντας την υποκειμενική ευθύνη, αν και ενδιαφέρον παρουσιάζει μία άποψη του Κεραμέως σχετικά με τη σταδιακή *«αντικειμενικοποίηση»* της αμέλειας, που μάλλον τη μεταφέρει στην αντικειμενική υπόσταση μίας πράξης και διευρύνει κατά τον τρόπο αυτόν την εφαρμογή της αντικειμενικής ευθύνης[199].

Σε σχέση με τους πυρηνικούς κινδύνους, ο ν. 1758/1988 *για την Κύρωση του Πρωτοκόλλου που Τροποποιεί τη Σύμβαση για την Αστική Ευθύνη στον Τομέα Πυρηνικής Ενέργειας της 29ης Ιουλίου 1960, όπως Τροποποιήθηκε από το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της 28ης Ιανουαρίου 1964* προβλέπει αντικειμενική ευθύνη.

6. Ιταλία

α. Ο αστικός κώδικας

Στην Ιταλία, στα πλαίσια του Ιταλικού ΑΚ (Ιταλ.ΑΚ) υπάρχουν διατάξεις[200] που κάνουν στροφή από την υποκειμενική στην αντικειμενική ευθύνη. Σε διάφορα άλλα άρθρα του Ιταλ.ΑΚ[201] υπάρχουν αναφορές σε επικίνδυνες δραστηριότητες, που προβλέπουν ευθύνη εφόσον ο υπεύθυνος δεν αποδείξει ότι έλαβε όλα τα σχετικά μέτρα για να αποφύγει την επέλευση της ζημίας (νόθος αντικειμενική ευθύνη)[202]. Οι έμμεσες αναφορές στην αντικειμενική ευθύνη σε περιπτώσεις πηγών αυξημένης επικινδυνότητας από τον Ιταλ.ΑΚ δικαιολογούνται, λόγω του ιστορικώς πρώιμου και αποφεύγεται η ευθεία ρήξη με τον κανόνα της υποκειμενικής ευθύνης[203]. Επίσης, η αντικειμενική ευθύνη έλαβε ένα σημαντικό νομολογιακό πλήγμα σε περιπτώσεις όπου εμπλεκόταν το Δημόσιο[204].

β. Οι ειδικοί νόμοι

Ως προς την αστική ευθύνη για το περιβάλλον, στην Ιταλία υπάρχει το άρθρο 18 του ν. 349/1986, που χαιρετήθηκε αρχικώς ως σημαντική πρόοδος αν και αφήνει αρκετά κενά[205], ακόμη

---

[198] Βλ. TIMAGENIS G., *The Protection of the Marine Environment from Pollution...*, ο.π., σελ. 224.

[199] Βλ. KERAMEUS K., *Greece* στο: KOCH B. & KOZIOL H. (eds.), *Unification of Tort Law: Strict Liability (Principles of European Tort Law)* – vol. 6, The Hague/London/New York, 2002 (Kluwer Law International/European Centre of Tort and Insurance Law), σελ. 178.

[200] Όπως το άρθρο 2051.

[201] Άρθρα 2049, 2050 και 2054. Υποστηρίζεται ότι ο κανόνας του άρθρου 2050 αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες απογοητεύσεις του Ιταλ.ΑΚ, μην-ικανοποιώντας ούτε τους υποστηρικτές της υποκειμενικής, αλλά ούτε της αντικειμενικής ευθύνης. Βλ. σχετικά POZZO ZANCHETTA B., *"The Liability Problem in Modern Environmental Statutes"...*, ο.π., σελ. 123.

[202] Ωστόσο για την ευθύνη κάποιου «δανειστή» ή κάποιας μητρικής εταιρίας, θα πρέπει να αποδειχθεί η ευθεία ανάμειξη της με την περιβαλλοντική ζημία, όπως δέχθηκε και το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας με την απόφαση 2250 της 1/12/1994.

[203] Βλ. MAJO di AD., *La Tutela Civile dei Diritti – 3...*, ο.π., σελ. 183.

[204] Βλ. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ Ι., *Περιβάλλον και Αστικό Δίκαιο...*, ο.π., σελ. 160 – 161.

[205] Βλ. BIANCHI AN., *Harm to the Environment in Italian Practice: The Interaction of International Law and Domestic Law* στο: WETTERSTEIN P. (ed.), *Harm to the Environment, the Right to Compensation and the Assessment of Damages,*

Υπόγειων Υδάτων από τη Ρύπανση από Συγκεκριμένες Επικίνδυνες Ουσίες[213] και το διάταγμα 133/27-1-1992 για την ενσωμάτωση διαφόρων Οδηγιών *για τον Περιορισμό Αξιών Εκτάσεων Γης με την Απόρριψη στο Νερό Συγκεκριμένων Επικίνδυνων Ουσιών.*

Ένας άλλος νόμος που περιέχει διατάξεις για την αστική ευθύνη για το περιβάλλον με μάλλον έμμεσο τρόπο είναι ο ν. 972/1982 *αναφορικά με την Προστασία της Θάλασσας* και συγκεκριμένα το άρθρο 21. Αυτό προβλέπει ότι σε περιπτώσεις ρύπανσης της θάλασσας από την απόρριψη απαγορευμένων ουσιών από κάποιο εμπορικό πλοίο, τότε ο πλοίαρχος και ο πλοιοκτήτης θα φέρουν από κοινού και εις ολόκληρον ευθύνη για τη ζημία αυτή και θα οφείλουν να αποζημιώσουν το κράτος για την αποκατάσταση του θαλάσσιου περιβάλλοντος και να καταβάλουν και σχετικές περαιτέρω αποζημιώσεις για τον ίδιο λόγο. Μάλιστα η προβλεπόμενη ευθύνη είναι αντικειμενική. Ως προς τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας, προτείνεται κατά κάποιο τρόπο απόλυτη ευθύνη με το άρθρο 15 του ν. 1860/1962 *αναφορικά με την Ειρηνική Χρήση της Πυρηνικής Ενέργειας*, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα με το ν. 519 του 1975.

γ. Ο συνδυασμός μέσων ιδιωτικού και διεθνούς δικαίου

Ωστόσο η θεωρία και η πρακτική στη χώρα έχει σημαδευτεί από την υπόθεση *Ministero della Marina Mercantile e Ministero dell' Interno* ν. *Patmos Co., The United Kingdom Steamship Co., International Oil Pollution Fund* του 1993 (γνωστότερη ως *Patmos III*)[214]. Στα πλαίσια αυτής η Ιταλική δικαιοσύνη προσπάθησε να βρει την καλύτερη δυνατή λύση με τη χρήση εκ παραλλήλου του εσωτερικού[215] και του Διεθνούς Δικαίου, δηλαδή τις συμβάσεις του ΙΜΟ[216]. Το Ιταλικό Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας κατέθεσε ένα αίτημα για την απόδοση αποζημιώσεων κατά του Κοινού Ταμείου της Συνθήκης Fund του ΙΜΟ το οποίο όμως απορρίφθηκε, καθώς θεωρήθηκε ότι η Ιταλική κυβέρνηση δεν υπέστη μετρήσιμη οικονομική ζημία από το συμβάν αυτό, αλλά το αίτημα περιλάμβανε έναν αφηρημένο υπολογισμό.

Το αίτημα της Ιταλικής κυβέρνησης απορρίφθηκε εκ νέου, αυτή τη φορά από το αρμόδιο πρωτοβάθμιο Δικαστήριο της Μεσσίνα. Το Εφετείο της Μεσσίνα ωστόσο ανέτρεψε την πρωτοβάθμια απόφαση και θεώρησε ότι η CLC καλύπτει τις περιβαλλοντικές ζημίες. Μάλιστα για να ερμηνεύσει το εύρος της προβλεπόμενης από τη CLC ζημίας, χρησιμοποίησε μία άλλη διεθνή σύμβαση, τη Διεθνή Σύμβαση των Βρυξελλών *αναφορικά με την Επέμβαση στην Ανοιχτή Θάλασσα για Περιπτώσεις Απωλειών από Πετρελαϊκή Ρύπανση* (*International Convention Relating*

---

[213] Βλ. OJ L 20 (26/1/1980), σελ. 43.
[214] Βλ. IOPC FUND, *Annual Report*, 1990, σελ. 27επ.
[215] Άρθρο 1226 Ιταλ.ΑΚ.
[216] Βλ. BIANCHI AN., *Harm to the Environment in Italian Practice: The Interaction of International Law and Domestic Law...*, ο.π., σελ. 113 – 121 και MAFFEI M. CL., *The Compensation for Ecological Damage in the 'Patmos' Case* στο: FRANCIONI FR. & SCOVAZZI T. (eds.) *International Responsibility for Environmental Harm*, London/Dordrecht/Boston,

πρωτότυπο στη σύλληψη και εφαρμογή της καθεστώς, που στηρίζεται και λειτουργεί με βάση την εξίσωση στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη και την εξίσωση των κρατικών και διακρατικών περιβαλλοντικών ζημιών, προκειμένου να επιτραπούν κάποιες δραστηριότητες (*«αρχή της μη διάκρισης»*)[221]. Το καθεστώς αυτό λειτουργεί με βάση κανόνες Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου[222] και προβλέπει την εφαρμογή «της αρχής του πλέον ευνοϊκού δικαίου» για τους ζημιωθέντες. Εξασφαλίζει ταυτοχρόνως ένα ελάχιστο επίπεδο αποζημιώσεων για το ζημιωθέντα και ένα ελάχιστο επίπεδο αυστηρότητας των εφαρμοζόμενων νόμων, χωρίς όμως κάποια πρόβλεψη για την «υποχρεωτική» διευθέτηση των διαφορών[223].

Πρέπει να ληφθεί υπόψη όμως, ότι το καθεστώς αυτό λειτουργεί με ευκολία λόγω της κοινής νομικής, αλλά και κοινωνικής παράδοσης και πολιτισμού των συμμετεχόντων κρατών. Χαρακτηριστικό του μάλιστα είναι η λειτουργία μίας *Εποπτεύουσας Αρχής* σε κάθε ένα από τα συμμετέχοντα κράτη[224] και μίας *Αρχής Ελέγχου* που σε περιπτώσεις οικονομικής ή άλλης αδυναμίας ενός ιδιώτη να προσφύγει ενώπιον ενός αλλοδαπού Δικαστηρίου τον υποκαθιστά στα δικαιώματα του. Η κοινή αυτή παράδοση επέτρεψε και την εύκολη λειτουργία του διακρατικού συστήματος πληροφόρησης αναφορικά με τους ενδεχόμενους περιβαλλοντικούς κινδύνους[225].

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι αποτελεί το πρώτο ίσως διεθνές καθεστώς με συνολικό προσανατολισμό, περιλαμβάνοντας στο ρυθμιστικό του πλαίσιο όλες τις ζημίες, ακόμη και τις μελλοντικές, καθώς και όλες τις πηγές διακινδύνευσης για το περιβάλλον, ακόμη και τα αυτοκίνητα, τα αεροπλάνα και τα πλοία. Υποστηρίζεται ότι η Σύμβαση αυτή έχει αποτελέσει πηγή έμπνευσης και για άλλες διεθνείς προσπάθειες, όπως οι αντίστοιχες του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ) και τις αρχές στις οποίες αυτός κατέληξε ως προς τη διασυνοριακή περιβαλλοντική προστασία. Το ίδιο ισχύει και για τις αντίστοιχες προσπάθειες του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΣτΕυρ), όπως η Σύμβαση της Βέρνης *σχετικά με τη Διατήρηση της Άγριας Ζωής και των Φυσικών Ενδιαιτημάτων* (*Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats*) του 1979[226]. Πάντως, η χρήση της μέχρι τώρα είναι πολύ σπάνια και αυτό μπορεί να οφείλεται στην αποτρεπτική ισχύ, που παρουσιάζει αυτή η ίδια, ή στο ότι αυτοί, που θα μπορούσαν να την επικαλεσθούν, δεν γνωρίζουν σε βάθος τις δυνατότητες που προσφέρει[227].

α. Σουηδία

Convention Nordique sur l' Environnement" στο: 20 AFDI (1974), σελ. 808 – 814 και CHURCHILL R.R. & LOWE A.V., *The Law of the Sea,* Manchester, 1985 (Manchester University Press), σελ. 248 – 249.

[221] Άρθρα 1 και 2.

[222] Άρθρο 3.

[223] Βλ. BILDER R.B., *The Settlement of Disputes in the Field of the International Law of the Environment* στο: 144-I RCADI (1975), σελ. 216.

[224] Άρθρο 4.

[225] Άρθρο 6.

[226] Για το κείμενο, βλ. σχετικά 104 Council of Europe Treaty Series.

: 8 x : : l pDO

;**3= l A l x K

=K x : : : = :

= : 39$ { A

x 0,a = = l

a : x : A K x

l : A l K K =K

8

K = 939;3 955; 9 9 S359 9

: x A 9 93 Y939 3S955; 9

= ;**" A 8 x =

A :J J A

A : 39& A A A

A K) J g +H +' ('f M +(# @ &+=<#@#% A#+&

M AA ((+ ;*9?x a J: a =

39 : l A

: Z A x : UoGsWopZ

= = l A =

= A K l : = l

A x x = A

l A A 3>

0 A A 0,a : A :

A : := 3>; : A =

K A :

: 0,a : = 8

M idWXXYbXTi\

39>. 8ru•ŠŠ™L„8x!"#>+ &g& &#{=*+&# + &?+@ % +A#+-&,%@ +F&"+?%# " +&5;?L„FW
!3""H$x89;> 8
394. 8 8 8x 89#"Z9#9 9H; 8
39*. 8pLŠ•WLUoSW8u*8+x& =D'&g +H +' ('+=?+@ +A#+(4D#%()MD #M+&'# + 5Udoqsmp8
!Qb8$&#$ %%D&- ++=, B %W&OSbOS^•ONbNQc*f^V#^rTNgRVf8•SvNOVeRRSSFSVQNSRRVDOSR]
sggOcDRVD8O'5'5x8
3>". 8Wot‡Lp8s8 LWWFp8Lx M @#f &K# }." &' +O# %(& &##+'##=(B D&"#$ &#+&?c%%= +F
, B %) &H %B&<# ('% O#= +O (K(+L A#$D '" (#+=g %# +('& +(e53?tO]Me\DLRW3"""$x 8
>; 8 A>#x K = 8 = pu•mmqsŠx !"#O = +O ==%#=%, =B %) &
C &DL ~ = 5;4rOgVDOS]]8SEs8jj8Wu!;**"Z;**;$x 8>;? 8- l K
= : tLutWs : S69
1S /T]39T 9[.8 = TWsmmW8sŠ8'x#Q =#g+ K#+&"# ((G+?c A + &)+
O#%(& &#M AA#', %B %D+&=gD #)D+g= +=gDFF#(&D==#%)+&("$ '& & +5;HrOgVOS
tO]]8SEs8jj8Wu!;*49Z;*4>$x 8H-3>8
3>;. 8ru•ŠŠ™L„8x!"#>+ &g#& &#H(=*+&# + &?+@ % +A#+-&,%@ +F&"+?%# " +&8 8x 89H48

>>

A 1 Kl K / : = = : t]QRW RVQdVa8 : x

a : I J K =

= = A : A K

1 3/4>3 4 4 34* 3*" x

: = K : =

= A I A 8Y A !jRDNSQgg$

1 / : = A :

I A x : : A : A : !(& &DNQ

+&#m

~ : = A : : x

: A : A : : 1

/ A K K x A >+ &g#& &#M(DAB# %l +A=(

*+'A = J : 87 : x I

1 /x J x

A A A Kl K 8

, : = K =

A I K = A K x = t]QRW RVQdVx

A = : I 8

K = : I 1 /

Lps - = A 0,a! >+ &#=

g& &#(, AB#j'sam a K =

= x A : A :J A

t]QRW RVQdV A 1 /! >+ &g#& &#8(?% ~ B#&"

M &#=- =(+=?% ~ BM#&"&#=- =(?c#'D&)c"#?(& &m#)I (# "M &#z$8

Lps = 1 : / x =

1 /x = 7 5 S] 7 7] 9]9;3 .:

x 0,a = J : K = = A

= J : A J x

: B A x A >+ &g#& &#(

< (&3P# 8

A K : A =

=A K : A A t]QRW RVQN

34>,= >+ &g#& &#8(%=6+ #(*+'. 8 = >"3€8mMPP-8•Q]8*44$x 8;"*> 8
344. 8439€8b!;glvDN;84>$x 8;;?; 8 H4H8m8;*44$x 8;"9; 8
34*. 8H9€83b>VftDN;8>3$x 8??3 8 ?4*€8mMPPq88•8]R8*4H$x 8#99 8
3*". 899>€8mMPPv88•UQSS*84>$x 8;3"H 8

(SARA) του 1986 και στη συνέχεια το 1991[297], αποτελεί κατά κοινή ομολογία το σημαντικότερο ομοσπονδιακό νομοθέτημα σχετικά με την αστική ευθύνη για το περιβάλλον στις ΗΠΑ[298]. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η κυβέρνηση Ρέιγκαν δέχθηκε την κριτική τόσο των Ρεπουμπλικάνων όσο και των Δημοκρατικών για τον τρόπο που χειρίσθηκε το θέμα της υιοθέτησης της CERCLA[299]. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι Πολιτείες έχουν πολιτειακά νομοθετικά κείμενα τύπου CERCLA, που ρυθμίζουν ανάλογα θέματα, όπως η Μινεσότα, με τη *Minnesota Environmental Response and Liability Act* (MERLA) του 1983[300], ενώ άλλες Πολιτείες ακολουθούν το δικό τους δρόμο, όπως η Νέα Υόρκη[301]. Πάρα ταύτα οι ομοσπονδιακοί νόμοι προηγούνται, σύμφωνα με το άρθρο VI του Συντάγματος των ΗΠΑ.

Με τη CERCLA προβλέπεται η υποχρέωση του Προέδρου των ΗΠΑ, ή μίας πολιτειακής κυβέρνησης ή και μίας Ινδιάνικης φυλής (!) να επαναφέρουν, ως εμπιστευματοδόχοι (trustees) του περιβάλλοντος[302] και ως *parens patriae*, δηλαδή εκπροσωπώντας τους κατοίκους της χώρας[303], μία περιοχή στο *status quo ante.* Αντ' αυτών την ίδια υποχρέωση έχει η EPA, αλλά θεωρητικώς οποιοσδήποτε παράγοντας, ακόμη και ιδιωτικών συμφερόντων, μπορεί να προβεί στις ενέργειες καθαρισμού των επικίνδυνων αποβλήτων[304] με τη συνεργασία του Γενικού Εισαγγελέα των ΗΠΑ[305]. Εναλλακτικώς, προβλέπεται η χρηματική αποκατάσταση μίας περιβαλλοντικής ζημίας[306] μέσω του *Hazardous Substance Response Trust Fund*[307], ευρύτερα γνωστού ως

---

[297] Βλ. κωδικοποιημένη τη CERCLA μετά την εφαρμογή της SARA στο: 42 U.S.C. par. 9601 – 9675 (1994). Για περισσότερες πληροφορίες για τη SARA, βλ. ενδεικτικά MASON EL.F., *"Contribution, Contribution Protection and Nonsettlor Liability under CERCLA: Following Laskin's Lead"* στο: 19 Boston Coll. Env. Aff. LR (1991 – 1992), σελ. 73επ. και PENDYGRAFT G./PLEWS G.M./CLARK J.W./WRIGHT P.C., *"Who Pays for Environmental Damage: Recent Developments in CERCLA Liability and Insurance Coverage Litigation"* στο: 21 Ind. L. Rev. (1988), σελ. 119 – 120.

[298] Βλ. LEVINTOFF C. & LOWE J., *"Droit de l' Environnement aux Etats-Unis: Décontamination des Sites: Responsabilité des Factionaries et Acquéreurs – Environmental Law in the United States: Liability of Stockholders and Acquirors for Site Cleanup"* στο: 1 RDAI (1993), σελ. 71. Πρέπει να σημειωθεί ο εντόνως τεχνικός χαρακτήρας της που την καθιστά αρκετά δύσκολη στη μελέτη, αλλά και στην εφαρμογή για τον πρακτικό νομικό – Δικηγόρο και Δικαστή – που οφείλονται και στο δυσνόητο, αλλά και ανεπαρκές λεκτικό αυτής. Βλ. σχετικά RUSSELL K.E., *"A Research Guide to Natural Resource Damage Under the Comprehensive Environmental Response, Compensation and Liability Act"...,* ο.π., σελ. 409, καθώς και OSWALD L. J., *"Strict Liability of Individuals under CERCLA: A Normative Analysis"* στο: 20 Boston Coll. Env. Aff. LR (1992 – 1993), σελ. 580.

[299] Βλ. DORGE C. L., *"After 'Voluntary' Liability: The EPA's Implementation of Superfund"* στο: 11 Boston Coll. Env. Aff. LR (1983 – 1984), σελ. 445.

[300] Για περισσότερα για τη MERLA, βλ. σχετικά ESPEL L.D., *"The Minnesota Environmental Response and Liability Act"* στο: 16 Nat. Resources Law. (1983 – 1984), σελ. 407επ.

[301] Βλ. WALSH B.C., *"Seeding the Brownfields: A Proposed Statute Limiting Environmental Liability for Prospective Purchasers"...,* ο.π., σελ. 193.

[302] Οποιοσδήποτε πολίτης μπορεί να αναγκάσει δικαστικώς τους εμπιστευματοδόχους (trustees) του περιβάλλοντος να τηρήσουν τις υποχρεώσεις που τους αναθέτει η CERCLA (τμήμα 9659(a)(1)-(2)), αλλά και κάθε περιβαλλοντικός νόμος, όπως στην υπόθεση *DuBois* v. *Thomas* (820 F.2d (8th Cir. 1987), σελ. 943επ.) που μάλιστα το σχετικό αίτημα στηρίχθηκε στις διατάξεις της Clean Water Act. Παράλληλα παρέχεται για τον ίδιο λόγο και δικαίωμα παρέμβασης σε εκκρεμείς δίκες (τμήμα 9613(i) της CERCLA).

[303] Βλ. CHAO W., *Pollution from the Carriage of Oil by Sea: Liability and Compensation...,* ο.π., σελ. 341 – 343.

[304] Τμήμα 9607(a)(14)(3). Είναι γεγονός ότι στα πλαίσια της CERCLA αναπτύσσονται ανταγωνιστικές τάσεις μεταξύ των δημόσιων εμπιστευματοδόχων (trustees) του περιβάλλοντος και των ιδιωτικών παραγόντων που τελικώς δυσχεραίνουν την περιβαλλοντική προστασία σε αντίθεση με την Ευρώπη, όπως στη Γερμανία, τη Ολλανδία και τη Δανία όπου όλοι οι εμπλεκόμενοι παράγοντες λειτουργούν συνεργασιακά για την επίτευξη του ίδιου σκοπού. Βλ. σχετικά CHURCH T.W. & NAKAMURA R.T., *"Beyond Superfund: Hazardous Waste Cleanup in Europe and the United States"...,* ο.π., σελ. 16επ.

[305] Τμήμα 9606(a).

[306] Τμήμα 9604.

[307] Τμήμα 9607(a)(1) – (4).

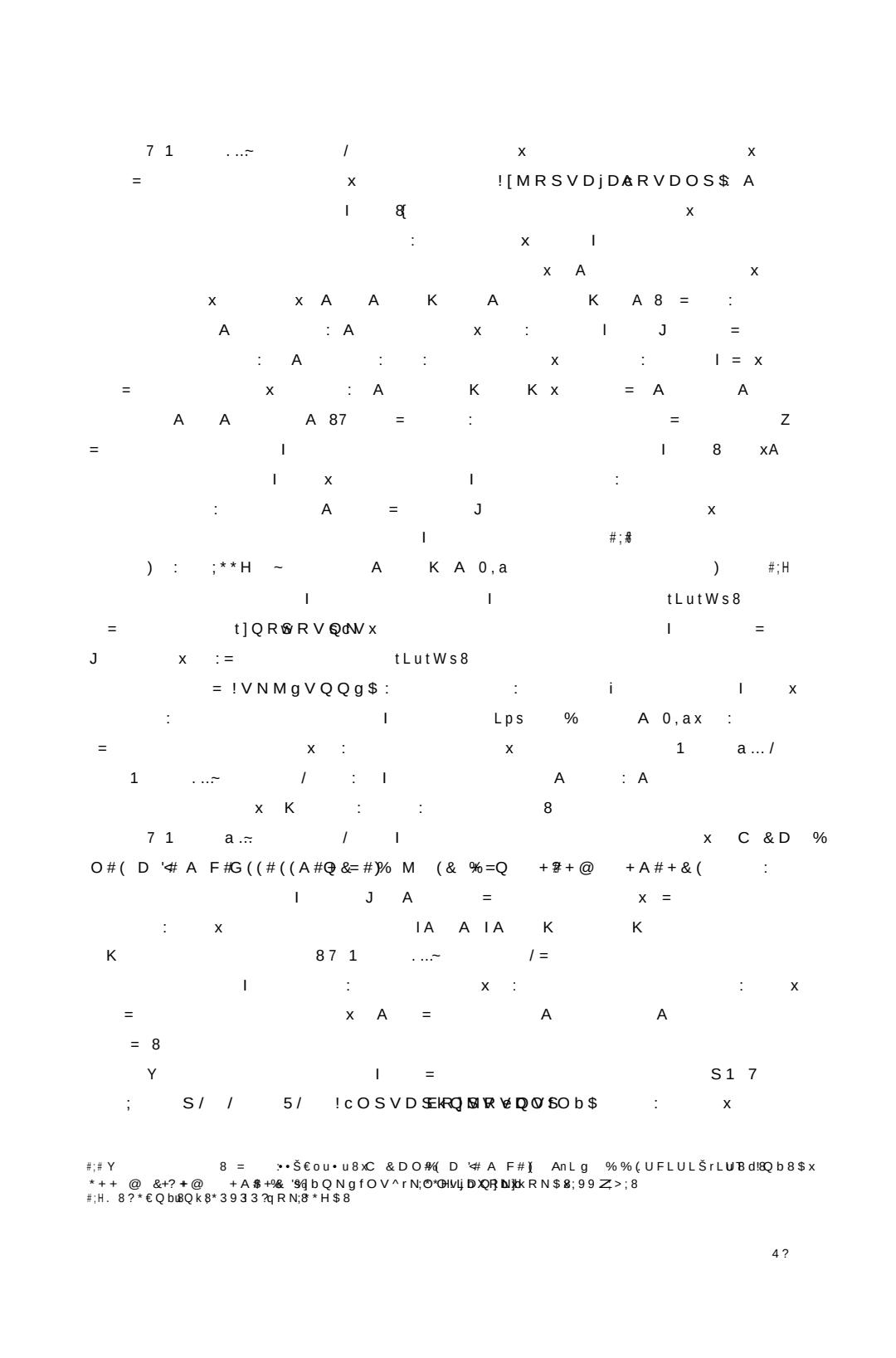

: = = a : :

?cc +x %="#?-a : Z1 /xK A :

: J x

: : : A

x : #;@?~ I

: x :

:J = = #;8 x : : : x

= : I

I : (& &NDQ +&#

K xC & +n'% + '+=G&A ("#GF#+!Šoss$?^3^;**9A

) A KI K 8.:

K I : 8, K x : i

I x :

= !VNMgVQQg$: =

I 8 x : =

: x : J I 8 x :

: x A

AI I #;4

0 tLutWs : K :

K : Y8 I #""¥0,a :

: : ? ¥0,ax A

: 8Y : K

I A A A K A x ?" ¥

0,a#;% K I : x :

I = A #3!"

pe # 9 &"&! K) &" #!)K

#;?Y 8 : A) 8< Z=F Ex 83"#8

#;9. 8wFW•L8xM @ %B %) &2+@ +A#+&& F%#GM A & @#% (),(- +=$ % '+?D #+=&"#

>+ &g#& &#(8 8x 8*98

#;>. 8mwsŠmoŠ8• ‡oŠUoWLosŠ8x)" &HD&D) #?+@ +A#;+&B %%!&#e(#), B %g &&#A)(

?+@ +A#D%#&F D%% &&'+#M D & A)&"#>+ &g#& &#+(=&"#?D # >++ + 5GFŠ„8• €s•uLq8T8

!Qbg8_$x##+_ +&(e?+@ +A#$&%%#() &"#>+ &#g=& &#(+=&"#?D # +>+ +tRe\NDbkQZ

qRggRcfMgQVVg8^WHOUSkQQFSukNQgg$8;*HZ=*?8

#;4. 8sŠ•Lumoš8d8r8x & F &+=G#&&%C+&DO#%(D '+# A F#M% A+&"#>+ &g#& &#('#<#)#+'#

, - # r$# (#'& @8# 8x 83;#Z3;?8

#;* *9">!c$!;$!s6$8

#3" *9">!c$!3$!s$8

x K 7 a#3#3Ha :

A K =: J

f H _ = 'M 8QD &3?M A 7 a : :

tLutWs K A :

8

0 Lps : K A

x : = :J tLutWs = : 7 ax :

U]S7:;/ 2 ! A K $†rrHg" #$% +m A

K #3? K x J A 0,ax ! c 'M%# +?DND &+=

G''#%# &'& ;+*#x A #3. : 7 a

A K A 7 a A K

A 8 x A 7 ax A A I K : A

= K K x = = 1

A K / = tLutWs8Y = x

A : : = : J 8

bbbe# 8!% 8"&! K) &8!" O#!% "L%*

{ x :

x A A A x

x : x

8- :

J A A A = A A=xA

= A K A K A #3> x =

K : I =

x I :

A :8

a Lps = :

I x = K x =

A : : K : A

#3#. 8 8 8x 8?#9ZZ?#>8

#3H. 8>?H8mMPP•8tOSS,**;$x 8*9" 8 : = : 5

! +(&&#+(+M 8M %) !#3L8u8t88•8R]8,**"$x 8;H** 8$ >+ &g& &#•(A#†'ij€8b

!ts4;*4>$x 8;;>H 8$8

#3?. 8uLsu•oŠ„„8,N8x A &QHDF+ ' g ‰}=(&#, B %D+&=#M?OM,G.- =(&"# c 'M%# +?DND &+=

G''#%# &'&+}ssk 8 8x 8??*ZZ?938

#39 K *933 tLutWs8

#3>. 8qsmoŠLW8€8M +& BDM& +& BD8& &#'& ++=C +(#&&%B %D+&=#M?OM,GH. %% -, (HF +r(

,# = 8 8x 84#ZZ498

x ... =#) '& =K

: I :I #H8H

Y Lps I : ;**?x f -+) #%G=&(G+F#+=

J 3?8""" =

8 : = A

K J A : A A x A 7 a8.:

= Lps : I A I : A

A x A tLutWsx =K)3: : = I

K A K A : I

A L ~ = D}((&#?+) '#A#$+&% ' ;*4?

= : *933 msu$H? x : x

K A : A Lps 8

A = = J I :

A A K#H9

{ : A A x = =

: = :J tLutWs

: x

J

I : A : K A A x

A A : :

I &a : x A :

K : A A A

I A 8,: A x A I

K K I K 8

- : : K

I x :

Lps8 , xA

J x : Lps

A J : : I : A A

K 8 A :

: = = : = = #H>

#HH. 8TWsmtnW8sŠ8%#Q =# g+ K#+&"#_ ((.G+?c A + &)+O# %(& &##M AA# ', %B %D-&=# gD #)D+g= +=gDFF#(&D#==#%)+&[$ '& & +#8 8x 8H"?ZH"98
#H?. 8qsmoŠLW€8M +& BDM& +& BD$& &#'& +=C +(#&&%B %D-&=#M?OM,G. %% -, {K +r(,# = 8 8x 849Z4 ;"" Z;>8
#H9. 8wsWmd8t8xg##= &F#f -+) #%G=$. (#=g& &D&A# & ?-F@ +A#,+&B %%) &$ (#'& @# $D '" (# (8 8x 83"HZ3">8
#H>. 8 8 8x 83"4Z3;H8

*3

: A = !VNMgVQQg$

: H;8

pe !(9 & # 9 &"&! K) &

0 76a K :

x : x : :

I x A A A K A A : A

: A H;8 7 TO]bDQ Z=A = Z : A

x A I :

: H;8 , A 76a =

x : :

} x A Z = I =

= : H;8 7 : A

: : : I :=

:= H38'H3;

, A A K a : = : J

A A : = I K A K

I x A g&#@#+8?- (&n" _ (M

g + Æ8$ O jj&¦ A

I A 76a) :H338 0 76a :

I = = 1 /x :

I 8, : I A x H3# K

H;9 3>"9!b$!#$8

H;> 3>";!#3($8 A A a : I x :

8 5K x 6[S9 7 †@ E#RNVQNQNg$8

A = : : J 8 x 6[S 9]3

!VDeQRNVQNQNg$x = x A

A = A 8 x 6[S 6 3 9 1 !\RNQ\ObRQVeDgQRNVQNQNg$x

: : A = : J x :

A = K 8.8 = :uo•md•†a8}8 Q +8 %%D&+=&"#

GB(%M&@# %8 %)&"#g" -+E+=&"#-( )&"#+ &g#& &#(=?F & 8 8x 8;?*Z,9"8

H;4. 8ToW•FW8€8L,8xB %o &L$ %%D<&((&#*(.&# + &, -+ %=&"#<#% A & M A #&#+'#(

H#=#$%% ' p9„qWt!;*>HZ*>?$x 8#;"8

H;*. 8‡FŠ•Lu•8U8„N#((#%+# r(B %& &"#g& &)#(n %%D<&A+F# p3LSEV}]8;*>3Z*>#$x

8?9?8

H3" 3>";!#"!8#x,$ 3>"3!R$8

H3;. 8>#}8 83b!;*H9$x83"" 8 9;€83b!3boN8*#3$x 8>9> 8 =A 8

H33. 8woo•W8•8Cx+*+&#F *&&# + &+=< %#(&G' '"& M @ %B %) &#((#%EgrD %#%%D& +

8 8x 8##Z#H8

H3#Y = x = 76a ;**"x :

x M AA +-# %%"D# &0 'E8!"#g g" #M P ' &! +8 = H?%8mMPP;8>4$x

8;#3> 8 934€83b!;gVtDN;84"$x 89?3 8$8A :

A J I A = x : = = : :

;"#

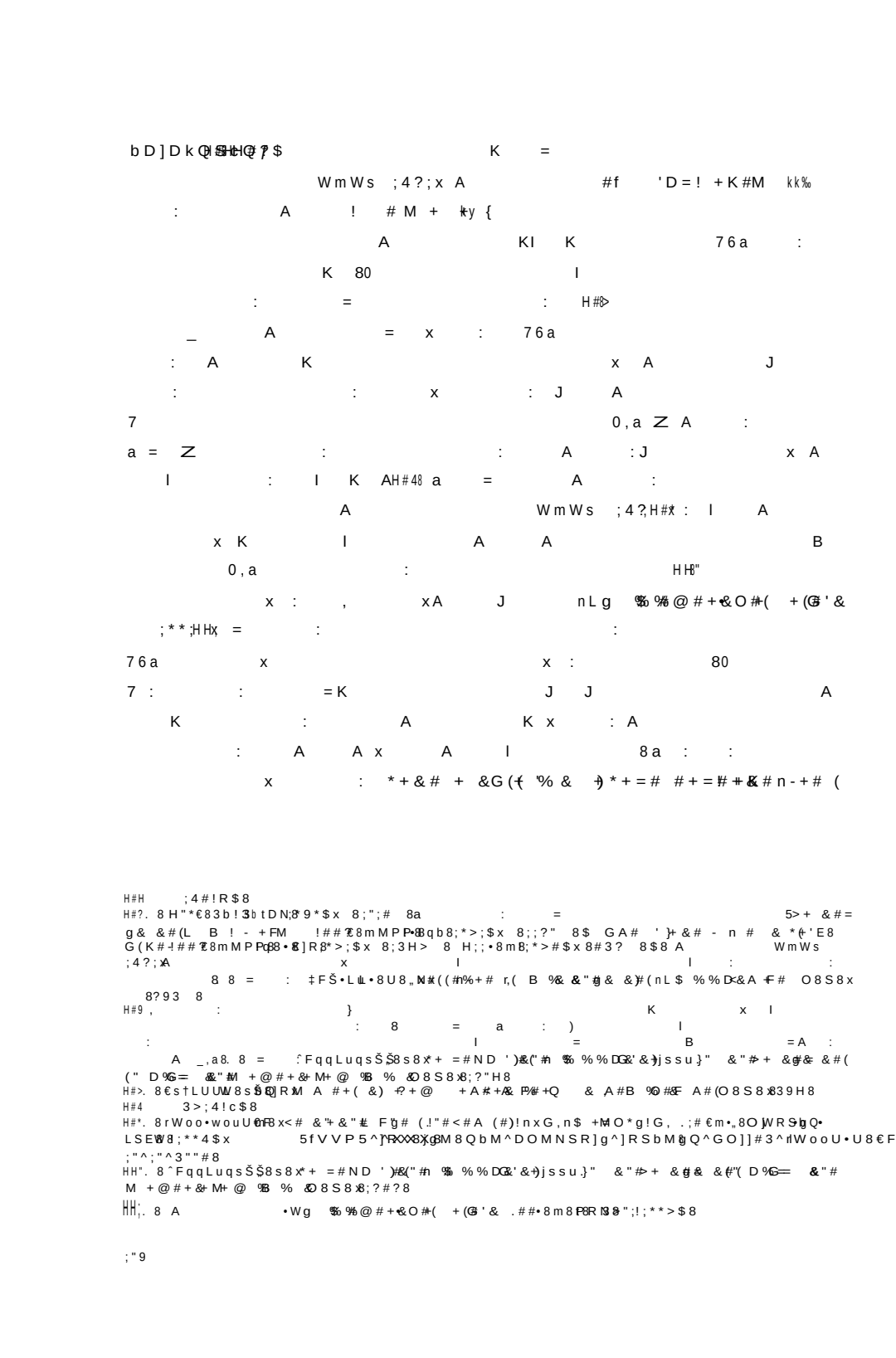

A : A 8 ~ : = :

fD = = # 8 f $ n > + = g " # % ñ % & & x : I

A A K K

= x K = A : 8- M ¤ L + F " A

f D F M D + ' % Q # = - I M " & " A m K M , & ' % & A x = I

A S M D g R S c Q x I A : 8

= K I : : A

M A B = F # & # M 8 ? (& # M D + & , # (& " # $ ' A

A K K

I x A I I : =

: = : = H 4 4 H H 4 ?

{ A J K A := : x

A A I K : Š F s x :

= 8 < x A I A 0 A

. = : A x I x :

= : x A

I I 1 K / 1 K / ! c O S V D S j k Q Q Q S g c $ h

x A 0 , a H 4 >

a : : x = x 0 A

. : x 0 , a x = ; * * ? x =

? > ? + @ + A G # ' & & ; * * ? L p s ; * * " - _ _ a 8 =

0 A . : I

= 1 A K / 8

= A

8

K = = 8

a : J K J ... = H 4 4

7 A x A K : = K

K : • 7 r R

Q B Q 8 „ p W ; * 4 " $ x 8 ? 4 9 8

Q B R 8 y 8 r 8 ; * * # $ x 8 # H # 8

Q B f ~ I : = x K

= A I I 8 8 = ɪ L u T ‡ s q p W x B % + &

? + @ + A $ + & . & # = $ D B % - ' G (# ' & ( ) M @ % B %) & ? + @ + A ± + & A % + * + & # + & M + & % c Q 8 S 8 x

8 3 * ? Z 3 * > 8

Q B h 8 U u o q s Š m m U 8 ? + @ + A # + & % , O B S % & & ? 8

Q B B Y 0 A . A K

= I x 8 = s F U t d F m b S ^ r L u T L q u 8 ^ s W Z m d s „ W 8 w F s u U L S m L q p L u L • u

L W 8 ^ ‡ L u u Š 8 ^ G F L Š S t L u o m L q r • „ W x ? + @ + A Θ + & K % G ' N D + M F A + + $ ((# ((+) M + & A + & # =

, + = O 8 S 8 x 8 3 " ? Z 3 " 9 8

; ; H

και το βάρος της αποκατάστασης ή της κάλυψης του κόστους της αποκατάστασης αυτής από άλλους παράγοντες. Η EPA του 1990 θεωρεί ως αστικώς υπεύθυνους αυτούς, που έχουν προκαλέσει ή έχουν επιτρέψει να ρυπανθεί μία περιοχή από ουσίες που διαχειρίζεται ή παράγει η επιχείρηση τους (*«Ομάδα Α΄ Τάξης Ευθύνης»*) και σε περίπτωση που δεν μπορεί να βρεθεί κανείς από τους παραπάνω, τον ιδιοκτήτη ή το νομέα ή τον κάτοχο της ρυπαίνουσας δραστηριότητας κατά το χρόνο επέλευσης της ζημίας (*«Ομάδα Β΄ Τάξης Ευθύνης»*)[497].

Ως προς την εφαρμογή της EPA του 1990 σχετικά με την αστική ευθύνη των «δανειστών», θα πρέπει να διευκρινισθεί, ότι θα πρέπει σύμφωνα και με τη γνωστή υπόθεση *Alphacell* v. *Woodward* να υπάρχει πραγματική συμμετοχή τους στις δραστηριότητες των «οφειλετών» τους. Θα πρέπει να υπάρχει «διπλή γνώση» από πλευράς τους, ότι δηλαδή υπήρχαν οι ρυπογόνες ουσίες στο έδαφος και ότι ο «δανειστής» είχε την εξουσία να αποτρέψει τη ζημία αυτή και δεν το έκανε. Το δεύτερο στοιχείο εισήχθηκε μετά από πιέσεις των «δανειστών», αλλά αυτό δεν σημαίνει απαραιτήτως ότι δεν μπορούν να συμπεριληφθούν στην «Ομάδα Α' Τάξης Ευθύνης», εφόσον δεν μπορεί να βρεθεί κάποιος άλλος και εφόσον υφίσταται πραγματικός καθημερινός έλεγχος στις δραστηριότητες της ρυπαίνουσας επιχείρησης[498]. Εντούτοις, υποστηρίζεται ότι η παρεχόμενη από την EPA του 1990 ασφάλεια στους «δανειστές» είναι μικρότερη από την αντίστοιχη που παρέχει η CERCLA στις ΗΠΑ[499].

Στη συνέχεια και με το *Environment Bill* του 1995 και τη σχετική εγκύκλιο που ακολούθησε, η EPA του 1990[500] – παρότι υιοθετεί διαφορετική ορολογία ως προς αυτό στον οποίο αποδίδεται η ευθύνη, λόγω των πράξεων του ή της αθέτησης κάποιας υποχρέωσης του – δεν αυξάνει την αστική ευθύνη των «δανειστών» περισσότερο από ό,τι εμπλέκουν αυτούς οι παλαιότερες διατάξεις.

Όσον αφορά από την άλλη την «ιδιοκτησιακή αστική ευθύνη» για το περιβάλλον, οι «δανειστές» σε κάποιες περιπτώσεις εξομοιώνονται με τους ιδιοκτήτες μίας δραστηριότητας, αν και οι ορισμοί για τον ιδιοκτήτη μίας τέτοιας δραστηριότητας ποικίλλουν. Σε άλλες περιπτώσεις εξομοιώνονται με τους κατόχους αυτών (βλ. και *Occupiers' Liability Act* του 1957[501]), σε άλλες λαμβάνονται ως αποδέκτες ασφάλισης των δραστηριοτήτων αυτών που τους παραχωρούνται για την εξασφάλιση τους και σε άλλες ως εμπιστευματοδόχοι (trustees)[502]. Σε όλες αυτές τις

---

[497] Τμήμα 78F(4).
[498] Βλ. MARKS J.L., *"The Environmental Liability of Lenders in England: Is the Tide Coming in?"...*, ο.π., σελ. 11 – 13.
[499] Βλ. RICHARDSON B.J., *"Environmental Liability and Banks: Recent European Developments"...*, ο.π., σελ. 291.
[500] Τμήμα 79(7).
[501] Βλ. c. 31 (OLA57).
[502] Βλ. MARKS J.L., *"The Environmental Liability of Lenders in England: Is the Tide Coming in?"...*, ο.π., σελ. 14 – 20.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι σχετικά με τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη των κρατών για το περιβάλλον υφίσταται μία δόκιμη κατηγοριοποίηση των διεθνών καθεστώτων και διακρίνονται[16], πρώτον, σε αυτά που δεν περιέχουν καμία σχετική πρόβλεψη για την αστική ευθύνη των κρατών. Δεύτερον, σε αυτά που προβλέπουν το επικουρικό καθήκον των κρατών να εξασφαλίζουν την απόδοση των σχετικών αποζημιώσεων, εφόσον αδυνατεί ο υπεύθυνος και δεν τον καλύπτει πλέον η ασφάλιση του, αναλαμβάνοντας δηλαδή ρόλο εγγυητή χωρίς μάλιστα να ευθύνονται τα ίδια. Τρίτον, σε αυτά που προβλέπουν το καθήκον των κρατών να πληρώσουν μέρος των οφειλόμενων αποζημιώσεων από δημόσια κονδύλια, που διατηρούν και ενισχύουν αυτά, εισάγοντας δηλαδή την επικουρική αστική ευθύνη για τα κράτη. Τέταρτον, σε αυτά που προβλέπουν το καθήκον των κρατών να συνεισφέρουν οικονομικά σε διεθνή Κοινά Ταμεία, καθιερώνοντας δηλαδή την αστική ευθύνη των κρατών ως «τρίτο πυλώνα» μέσα στο καθεστώς. Πέμπτον, σε αυτά που προβλέπουν την επικουρική αστική ευθύνη των κρατών, σε περιπτώσεις που ο υπεύθυνος λειτουργίας και η ασφαλιστική του κάλυψη αδυνατούν να καλύψουν το σύνολο της αποδοτέας αποζημίωσης. Τέλος, σε αυτά που προβλέπουν ευθεία και άμεση αστική ευθύνη των κρατών είτε βάσει προβλέψεων του Διεθνούς Δικαίου είτε βάσει διατάξεων Ιδιωτικού Δικαίου.

3. Το κοινοτικό δίκαιο

Σημαντική εξέλιξη πάντως στον τομέα της αστικής ευθύνης του Δημοσίου έχει συντελεσθεί στα πλαίσια του Κοινοτικού Δικαίου, όπως και της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με την ΕΣΔΑ που όμως δεν ενδιαφέρει την παρούσα διατριβή. Σχετικά με το Κοινοτικό Δίκαιο, το ΔΕΚ σε αρκετές περιπτώσεις με την ευτολμία του έκανε σημαντικά βήματα προόδου, καλύπτοντας το κενό στο πρωτογενές Κοινοτικό Δίκαιο και σεβόμενο τα εσωτερικά δίκαια των κρατών μελών και τελικώς έθεσε τα κράτη ως αστικώς υπεύθυνα απέναντι στους πολίτες τους για παραβάσεις αυτού, ιδιαιτέρως με τη γνωστή υπόθεση *Francovich*. Το αιτιολογικό της απόφασης αυτής του ΔΕΚ θεώρησε ως σοβαρή παράβαση του Κοινοτικού Δικαίου την αδυναμία ενός πολίτη κράτους μέλους των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΚ) να αποζημιωθεί για παραβάσεις δικαιωμάτων του που προέρχονται από το Κοινοτικό Δίκαιο και τα κράτη μέλη φέρουν τη σχετική ευθύνη και ότι το παραπάνω δικαίωμα αποζημίωσης χορηγείται απευθείας από το Κοινοτικό Δίκαιο.

Πάντως υποστηρίζεται, ότι η προβλεπόμενη από την υπόθεση *Francovich* αστική ευθύνη δεν μπορεί να εξυπηρετήσει σε περιπτώσεις περιβαλλοντικών ζημιών, λόγω του ότι οι σχετικές περιβαλλοντικές Κοινοτικές Οδηγίες δεν χορηγούν δικαιώματα στους πολίτες και αυτοί δεν

---

[16] Βλ. ROSAS ALL., *State Responsibility and Liability under Civil Liability Régimes* στο: BRING O. & MAHMOUDI S. (eds.), *Current International Law Issues: Nordic Perspectives, Essays in Honour of Jerzy Sztucki*, Boston/Dodrecht etc, 1994 (Martinus Nijhoff), σελ. 166 – 168 και ROSAS ALL., *"Issues of State Liability for Transboundary Environmental Damage"* στο: 60 Nordic J. Int'l L. (1991), σελ. 38.

1. Η κριτική κατά της διεθνούς ευθύνης στα πλαίσια του διεθνούς δικαίου του περιβάλλοντος

Πρέπει να σημειωθεί ότι σε πρακτικό επίπεδο και σύμφωνα με τον Koskenniemi, τα μέσα, που παρέχει το Διεθνές Δίκαιο με τη διεθνή ευθύνη, δεν έχουν προσφέρει σημαντικές λύσεις σε προβλήματα του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος[44], κάτι που δεν έχει αλλάξει παρά τα δεκαπέντε και πλέον χρόνια που έχουν μεσολαβήσει από την παραπάνω διαπίστωση. Αυτό εξηγείται εύκολα, αν αναλογισθεί κανείς ότι οι περιβαλλοντικοί κανόνες του Διεθνούς Δικαίου προέρχονται κατά βάση από διεθνή συμβατικά κείμενα, ενώ οι κανόνες της διεθνούς ευθύνης ρυθμίζουν κατά βάση διμερείς σχέσεις[45], τάση που τείνει – κατά μία άποψη – να αλλάξει πλέον με το έργο της ΕΔΔ[46]. Πάντως το τελικό αποτέλεσμα παραμένει άγνωστο, αν και δεν προβλέπεται σύντομα να αλλάξει η διεθνής τάση στο θέμα αυτό και η διεθνής ευθύνη θα συνεχίσει να διατηρεί περιθωριακό χαρακτήρα ως προς την επίλυση περιβαλλοντικών διαφορών.

Ο Allott υποστηρίζει ότι η ΕΔΔ θα έπρεπε να έχει κινηθεί προς την καθιέρωση των διεθνών νομικών καθηκόντων και «υποχρεώσεων», που παρουσιάζουν αρκετές ασάφειες, αντί για την ευθύνη των κρατών[47]. Είναι αυτονόητο ότι μπορεί να αποδίδεται ευθύνη στα κράτη για την παράβαση περιβαλλοντικών καθηκόντων τους είτε αυτά είναι εθιμικού είτε συμβατικού χαρακτήρα. Άλλωστε παρά τις νεότερες τάσεις του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος και κυρίως με το θέμα της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης, τα κράτη είναι αυτά που κατεξοχήν δεσμεύονται από το Διεθνές Δίκαιο και όχι τα φυσικά ή τα νομικά πρόσωπα.

Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η στήριξη διαφορών για θέματα περιβαλλοντικής προστασίας στην έννοια της ευθύνης των κρατών παρουσιάζει σημαντικές αδυναμίες, όπως ότι οι υποθέσεις αυτές μπορούν να έχουν ως διάδικους μόνο κράτη, ενώ οι περιοχές, που βρίσκονται πέραν της κρατικής δικαιοδοσίας, δεν θα μπορούν να υπαχθούν στην προστασία που παρέχει η ευθύνη των κρατών. Επίσης, η ευθύνη των κρατών δεν διαθέτει τη δυνατότητα επιμερισμού του κόστους της ζημίας, εμπλέκοντας μόνο κράτη και όχι ιδιωτικούς φορείς (υπεύθυνους λειτουργίας μίας εγκατάστασης, δικονομικούς εγγυητές κλπ). Τέλος, η ευθύνη των κρατών απλώς συμπληρώνει τη διεθνή περιβαλλοντική νομοθεσία και δεν την υποκαθιστά, οπότε χρειάζεται να λειτουργήσει μαζί με αυτήν[48], κάτι που θα αποδειχθεί ιδιαιτέρως δύσκολο στην πράξη.

---

[44] Βλ. KOSKENNIEMI M., *"Breach of Treaty or Non-Compliance? Reflections on the Enforcement of the Montreal Protocol"* στο: 3 YIEL (1992), σελ. 125επ. Μαζί του συμφωνούν και άλλοι. Βλ. ενδεικτικά PEEL J., *"New State Responsibility Rules and Compliance with Multilateral Environmental Obligations: Some Case Studies of How the New Rules Might Apply in the International Environmental Context"* στο: 10 RECIEL (2001), σελ. 82.

[45] Βλ. SIMMA BR., *From Bilateralism to Community Interest in International Law* στο: 205-VI RCADI (1994), σελ. 230.

[46] Βλ. PEEL J., *"New State Responsibility Rules and Compliance with Multilateral Environmental Obligations: Some Case Studies of How the New Rules Might Apply in the International Environmental Context"...*, ο.π., σελ. 82επ.

[47] Βλ. ALLOTT PH., *"State Responsibility and the Unmaking of International Law"...*, ο.π., σελ. 16.

[48] Βλ. BIRNIE P.W. & BOYLE A., *International Law and the Environment...*, ο.π., σελ. 199 – 200.

‡OgvQSSDQeD A K = : , :
: A Z: H8a := I x Z
= ... =: : x := = A
: x K = =
: A = 8 x A K
= : K = A A A
A x K :I K :
= : J : A A x K :
: 8 x A K :
K A K
J = I A
KI K x ++ &D : : 8 x
: :
= 8

@ 7%& 8 "&"'& 9 !K)! K) & " # (" 9 !K)9 ("
#!% M "

7 mcOERzzD : ?" Z : =
‡OgvQSSDZQeD I A K = = : :
, : 8a = K
A xA J _ !_ $
0 1 [23 T/ / 0 1 : 91 S;/ 5 W93 66 Š/S9
;**> !O#(%D&+ O+#(+(B %=,& B %&+&=#*+&# + &, -+) %?+@ +A#+& %
< A F#E J ;**>?$ = ‘ A
3"";= ‘ A W3 6 v: 3 /
• 0 /; 7 93 3 9< C&& '%+#$(#@#+&)!++(B D+=L A
) AL ~ = D('& @ Z&=#(‘ A , I 6 3"";8
~ I : = J :
= A

H*. 8 ‡om‡LŠŠFL-BFx f # '")! # & C +EM A % G+#)%#'&++&("#?+) '#A#+)&&"#Q +& # %
$ & ' % 8 8x 8;3?Z3>8
?"-I A .88 = m•qFUus8xf (#(++?c&##+)&& &O##(+(B % & P, B % &
+*+&# + &, -+)%?+@ +A#$+%%D& 8+8x 8#4? 8 ‡LWmoŠ8x g& &O##(+(B %=&"#
GB+ A <%%F# G(& @ &8 8x 8;*> 8 ;*>"8
?; Y x 8 = FŠmUFUo•UŠLuŠsUFdŠswG#(+(B %=,& B %D+&=#+&# + &, -+ %
) ?+@ +A#+& P%O#(%D&= +&#+g# &#A B#sst ;" TQONkQFTOWŠ**4$x 839* 8

;3*

με το Σχέδιο Αρχών του 2004, περιόρισε σε αρκετά μεγάλο βαθμό την αστική ευθύνη των κρατών και προώθησε μονομερώς τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη των ιδιωτών που έχει και μεγαλύτερες πιθανότητες πραγματικής εφαρμογής, ενώ φυσικά δεν συμπεριέλαβε ούτε κάποια νύξη για την ευθύνη των κρατών.

4. Τα επιχειρήματα υπέρ της ενιαίας χρήσης διεθνούς ευθύνης και διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης

Θα πρέπει να σημειωθεί όμως ότι μεγάλη μερίδα διεθνολόγων, μεταξύ των οποίων ο Akehurst και ο Boyle[64], διαφωνούν με την εν γένει διάκριση μεταξύ διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης για πράξεις που δεν απαγορεύονται από το Διεθνές Δίκαιο και της ευθύνης των κρατών, που συχνά και αυτή μπορεί να προέρχεται από ενέργειες καθ' όλα νόμιμες. Υποστηρίζουν ότι η διάκριση αυτή αποτελεί μία «παρανόηση» της ΕΔΔ, που οδηγεί στη σύγχυση μεταξύ των δύο αυτών εννοιών και δεν βοηθά την πρόοδο του Διεθνούς Δικαίου, ενώ θα πρέπει να θεωρείται προτιμητέο ένα ενιαίο καθεστώς και για τις δύο περιπτώσεις και ίσως θα πρέπει να υπαχθεί η διεθνοποιημένη αστική ευθύνη στην ευθύνη των κρατών. Επικαλούνται ως επιχείρημα για τα παραπάνω τη διεθνή πρακτική των κρατών, αλλά κυρίως τη διεθνή νομολογία, όπως η διαιτητική απόφαση για την υπόθεση *Trail Smelter*, όπου οι δύο έννοιες διαπλέχθηκαν.

Ο Wolfrum από την πλευρά του θεωρεί ότι σταδιακώς όλα σχεδόν τα καθεστώτα διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης για το περιβάλλον εισάγουν και καθιερώνουν ένα καθήκον των κρατών να ελέγχουν και να εποπτεύουν τις δραστηριότητες των κατοίκων τους. Το καθήκον αυτό μπορεί να οδηγήσει και στην ανάληψη διεθνούς ευθύνης από αυτά[65]. Επίσης, νεότερα καθεστώτα συμπεριλαμβάνουν ευθέως προβλέψεις για τη διεθνή ευθύνη, όπως για παράδειγμα το Παράρτημα VI *για την Ευθύνη για Περιπτώσεις Έκτακτης Περιβαλλοντικής Ανάγκης* του Πρωτοκόλλου της Στοκχόλμης *για την Περιβαλλοντική Προστασία* του 2005 στη Συνθήκη για την Ανταρκτική (*Annex VI – Liability Arising from Environmental Emergencies* – Παράρτημα VI στο Πρωτόκολλο της Στοκχόλμης του 2005)[66], αλλά οι πιθανότητες να αποδοθεί διεθνής ευθύνη σε ένα κράτος για παραβάσεις προβλέψεων περιβαλλοντικών καθεστώτων είναι ιδιαιτέρως λίγες. Μάλιστα η ευθύνη των κρατών μπορεί να αποτελέσει οδηγό για την αναμόρφωση του συστήματος της αστικής ευθύνης, καθώς δεν εμπεριέχει τη διασπορά του κινδύνου και τις διακρίσεις των δραστηριοτήτων

---

[64] Βλ. ενδεικτικά AKEHURST M.B., *"International Liability for Injurious Consequences of Arising Out of Acts not Prohibited by International Law"* στο: 16 NYIL (1985), σελ. 3, BOYLE A., *"State Responsibility and International Liability for Injurious Consequences of Acts not Prohibited by International Law: A Necessary Distinction?"* στο: 39 ICLQ (1990), σελ. 22, BROWNLIE I., *System of the Law of Nations - State Responsibility – Part I'...*, ο.π., σελ. 50, σελ. 476 – 477 και LÉVY D., *"La Responsabilité pour Omission et la Responsabilité pour Risque en Droit International Public"* στο: 32 Revue Générale de Droit International Public (1961), σελ. 744 – 764.

[65] Βλ. WOLFRUM R., *Means of Ensuring Compliance with and Enforcement of International Environmental Law* στο: 272 RCADI (1998), σελ. 92.

[66] Βλ. παρακάτω Κεφ. Ένατο – ΙΙΙ – 3 – η, σελ. 353.

: 9 0 : I A = : I

= J = I A : A =

: I 8 x A :I : : :

: I J :J 8

R ! " L# % ! (! "* 9) ! /

7 A A K x A K xJ

: A A K = J x

: x K : A =

:8 : x • Št Wom : ;#*x

fNQgPOSgD\D]DVhlf A 8 ;

: : : = !fNQgPOSgD\D]DVhf$

A A K 1, = /!sNQR$A K A

|: 8) ... fNQgPOSgD\D]

6 [/ 1 / [A A Z

Z : 94

3 : : : = 7

w T 9[!f]DR\D]DVhf8x I

1, = /8 : x =A I A 8a : x

f]DR\D]DVhf x J S 9 =

: A A : A A A

9 a A x A x

xfNQgPOSgDf]DDR\D]DVhf x = =

= A A

: = 8 ~ I

f]DR\D]DVhf = K _ A x K fNQgPOSgD\D]

A K :I 8 : A =

9>. 8rLuT‡sqpVVx B %+&?+@ +A$#+@. &+#$DB%-'G(#'&)M @ %B %) &?+@ +A+&A %
+*+&# + &M +&%c&8 8x 8?998
94a = fNQgPOSgD\D]DVhf 9 ; U 19/ : 3 5 9 29; 9 Pe
19T3 k)U 7 /9v5 :;/ ` 6 1 : = A 888/
: A 8 fNQgPOSgD\D]D=hf;
J = ;*>3 : A8 x : =
fNQgPOSgD\D]DVhf J Y !Y $ odL 3>H!••G$;>^;3^;*>"
: / 3 [3]T : S ` 6 / ª/9 V 1/ ~ S7 Y WS3 «3 01 /
: / 7 ;†<#'% &)$+ +' %#@# +&"F# Ef#+=&"#'# +H% +=&"#DB(!"%#)f# +=&"#
, A &)C & +D%(= '&Z+bOcs8^3>H;*>•QcQe\Q^N"$8
9*. 8ToW•FW8€8LM x +'# &)g & '+&=GB(%,D&B# %+&&"#D +K +F; B %+l&# A( )O#% &?c@#D #
&O (K .;9Š†FW*4?$x8;4" Z4;8

;#H

Η ΕΔΔ με Ειδικό Rapporteur τον Ago, επιχείρησε να διαχωρίσει την ευθύνη των κρατών εν ευρεία εννοία σε περισσότερα τμήματα, όπως είναι και η διεθνοποιημένη αστική ευθύνη, ακολουθώντας τη διάκριση μεταξύ *πρωτογενών* και *δευτερογενών κανόνων δικαίου*[72]. Η διάκριση αυτή σχετίζεται με τις αξίες και όχι με την ιεραρχική προτεραιότητα κάποιων κανόνων έναντι άλλων[73], αλλά τελικώς παρουσιάζει μικρή πρακτική αξία. Οι πρωτογενείς κανόνες επιβάλλουν πρωτογενή καθήκοντα αναφορικά με ενέργειες ή αποχή από συγκεκριμένες παράνομες πράξεις. Οι δευτερογενείς κανόνες περιέχουν «κανόνες σχετικά με τους κανόνες» και δευτερογενή καθήκοντα – ή και αρμοδιότητες – που επιβάλλονται στα κράτη κατά τρόπο επικουρικό και ακολουθούν παραβάσεις πρωτογενών καθηκόντων υπό μορφή ανόρθωσης της ζημίας που προκλήθηκε *in natura* ή υπό τη μορφή απόδοσης αποζημιώσεων[74].

Το τελευταίο αυτό χαρακτηριστικό ταιριάζει κατ' αρχάς στον όρο "liability", που όμως μπορεί να περιέχει και πρωτογενή καθήκοντα, όπως το καθήκον πρόληψης μίας ζημίας. Η υπόθεση *Trail Smelter* κατέδειξε τη διπλή διάσταση που μπορεί να έχει η "liability" τόσο ως πρωτογενές όσο και ως δευτερογενές καθήκον. Υποστηρίζεται ότι στις περιπτώσεις που η διασυνοριακή ρύπανση είναι ηθελημένη, τότε υπάρχει δευτερογενές καθήκον, καθώς έχει παραβιασθεί το πρωτογενές καθήκον της μη πρόκλησης ζημιών στο διεθνές περιβάλλον. Αν αυτή όμως είναι τυχαία, τότε η "liability" αποτελεί πρωτογενές καθήκον που προέρχεται από το τελικό ζημιογόνο αποτέλεσμα[75]. Από την άλλη, ως προς τον όρο "responsibility", αυτός προέρχεται από πρωτογενή κανόνα, αν θεωρηθεί ότι αυτός σημαίνει την απαγόρευση τέλεσης κάποιας άδικης πράξης σε βάρος άλλου κράτους και επισείει το ανάλογο καθήκον αποχής από την τέλεση τέτοιων πράξεων[76].

Υποστηρίζεται ότι μπορεί να αναγνωρισθεί και η αστική ευθύνη κάποιου κράτους για τη μη τήρηση των πρωτογενών καθηκόντων του στο διεθνές περιβάλλον – ευθύνη κρατών – όπως

---

[72] Βλ. ILC, *Report of the Commission to the General Assembly on the Work of the Thirty-Fourth Session* στο: YBILC (1982-II-1), σελ. 80, COMBACAU J. & ALLAND D., *"'Primary' and 'Secondary' Rules in the Law of State Responsibility: Categorizing International Obligations"* στο: 16 NYIL (1985), σελ. 82 και ROUCOUNAS EM., *Facteurs Privès et Droit International Public...*, ο.π., σελ. 346 – 348.

[73] Βλ. ROUCOUNAS EM., *Facteurs Privès et Droit International Public...*, ο.π., σελ. 347. Σύμφωνα με τον ίδιο οι πρωτογενείς κανόνες πλέον αφορούν τις σχέσεις μεταξύ κρατών, ενώ οι δευτερογενείς τις σχέσεις μεταξύ κρατών και ατόμων. Βλ. σχετικά ο.π., σελ. 347.

[74] Βλ. HART H.L.A., *The Concept of Law,* Oxford, 1986 (Clarendon Press), σελ. 78 – 79 και για την εφαρμογή της διάκρισης αυτής μεταξύ "responsibility" και "liability", βλ. σχετικά GOLDIE L.F.E., *"Transfrontier Pollution – From Concepts of Liability to Administrative Conciliation"* στο: 12 Syr. J. Int'l L. & Com. (1985), σελ. 186.

[75] Βλ. HANDL G., *"Liability as an Obligation Established by a Primary Norm of International Law – Some Basic Reflections on the International Law Commission's Work"* στο: 16 NYIL (1985), σελ. 60 – 61. Στην ίδια διάκριση προβαίνει ο Lammers χωρίς να κάνει αναφορά σε πρωτογενείς και δευτερογενείς κανόνες και καθήκοντα. Βλ. σχετικά LAMMERS J.G., *"International Responsibility and Liability for Damage Caused by Environmental Interferences"* στο: 31 EPL (2001), σελ. 42. Ο Goldie αναφέρει ότι η ΕΔΔ εντάσσει την αντικειμενική ευθύνη ήδη από το 1973 στους πρωτογενείς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου. Βλ. σχετικά GOLDIE L.F.E., *"Transfrontier Pollution – From Concepts of Liability to Administrative Conciliation"...*, ο.π., σελ. 189 – 190.

[76] Εκφέρεται η άποψη ότι η διεθνής ευθύνη στηρίζεται σε δευτερογενείς κανόνες. Βλ. ενδεικτικά ROUCOUNAS EM., *Facteurs Privès et Droit International Public...*, ο.π., σελ. 346 – 347 και HORBACH N.L.J.T., *"The Confusion about State Responsibility and International Liability"* στο: 4 LJIL (1991), σελ. 73.

A : A K x

K J >8 :) n>4

A x A I ƒNQgPOSgD\DA]DVhƒ x K

ƒ]DR\DA]DVhƒ x=A

: ƒ]DR\D]DVhƒ A 8

0 : : A K A = :

) n = = A x : A

= = 8 : J

n A A : …

I A : … : >8 x

=A A A K A K A

= : ƒNQgPOSgD\DƒJDVRYD=]ADVhƒx

) n8,: A : =

A A K A x K :

= x : A

= 48

h !# # L 9 _ %L* 9) ! /

7 A J A

K I A A K A 8

: 43 Y : x J

A K : A K K x x

A K : A

x J : : : !1

/!bMQD]DkQScQ$$x K

x 8a A

= A : A A K 8

A A : x A I

8

>>. 8ToW•FW8€8IM8x+'# &)g& '+&=GB(%,D&B# %+&&"#D +K +F) B %+&# A( )O#% &c@#D #
&O (K 8 8x 8;>?Z>98
>4' #9!3$! $8
>*. 8)a _Y_a}}0Z,a,a){} a}£}7-8x\ : 91 7 / 3 ;[W 5 : 91 23 /01 /
U S 9 9 RS69 a ^) 3x"";!a 8: $x 8;*4Z**8
4". 8ru•ŠŠ™L,8x n)g#+(#+=g#+(B %#&%#'&+*+(&# + &, B %#&F A#((! %) ?+@ +A#+& %
$ &#'& -5?#FtWy3""H$x8#?Hx K #?;8
4;. 8rsuroˆs„8x+&# + &, B %) &"#+JD MD+((#ND#+')&('&+(& " B &#*=+&# + &, -++%
$ &#'&)&"#+@ +A#-8&8x 8#;3Z#;H8

;#>

/ 93 /9 7 YS3 :J 1 :J /?%

- = ŠONHtDGSEQSVDO$x I :=

I K A I A x : := A

I A A ;%

:x A A x :

A : J A } $ 8L D %%=‡Df#((+=#

, †x‡ J Y Y ;4%

Y Z I

: _ A Z : :

Y A B : x A K :

8) J

Y Y Y x A

= x = A = ;*% x :

x A : : x

J K A J 8

<<<#% L &* 9 !K /K! 8/

7 = K : A =

A . J K 5 : / 7 ;/ 0/ S69 Y 9[

]9 / 9 /S/ 0 3 /S~ 1S 9 ;*94†M +@#+& IÐ (='&+=&"#

?+) '#A#+)l&D=FA#+&M(@+%M AA# 'Q%&&#E(A . J K ;*94$

:) HH^3"";^5) : 91 : / 7 ;

5 T3 / 0/ S69 Y 9[9 /S/ 0 3 /S~ 1S 9!)

HH^3"";?%)$: : ì

CR. 8qsdqo••Fm8/g A#$ @ *&+#& # + & -+G(%#'&()! +(B D+=?+@ +A#+(&D%&#(O8S8x8

;##8

Cf' #!3$8

Ch. 8 : A) 8, K ZF FZF Zx 8H>8

CB A A K = K

: : = I 8Y :

J K A KA A Ax 8 = :‡WLF&u8!Qb8M8x%% ND#'E

_# A + EgD(D(%#(+=#A##&&(#(+'& =+#(%O#(+(BM% @&!*%%#j# # &PjjPjsy';m>#!dQ]\D>Sk

WDcfVQSfRfS$8

CD. 8ToW•FW8€8L8x +'# &)g& '+&=GB(%D&B# %+&&"#D +K +F; B %+!&# A( )O#% &2c@#D #

&O (K O8S8x83#3Z3##8

@AY x 8 = :* FWq!;*>"$x 8H? 8xK)

3"";^HH^)8x = ¤„ W;3!;9^;^3"";$8_ 8 : 3> ;*94 = ;

` : ;*>4 = : =K x _ x 0 A .

;*>4x : ;*43 _ , ;*4* K : 3"";

) HH^3"";^Y)8 A . J K ;*94x 8 :) 6a- ~

)8^)6 -%0Y8^ aYa6a! 8$\xU [V3 9665 : 91 : / 7 ;/ 0/ S69 Y 9[

[|] 9U 93 066 7ED3 9;2 ←313a ^) x*4*!a 8 : $8 ;*44 7)

;H3

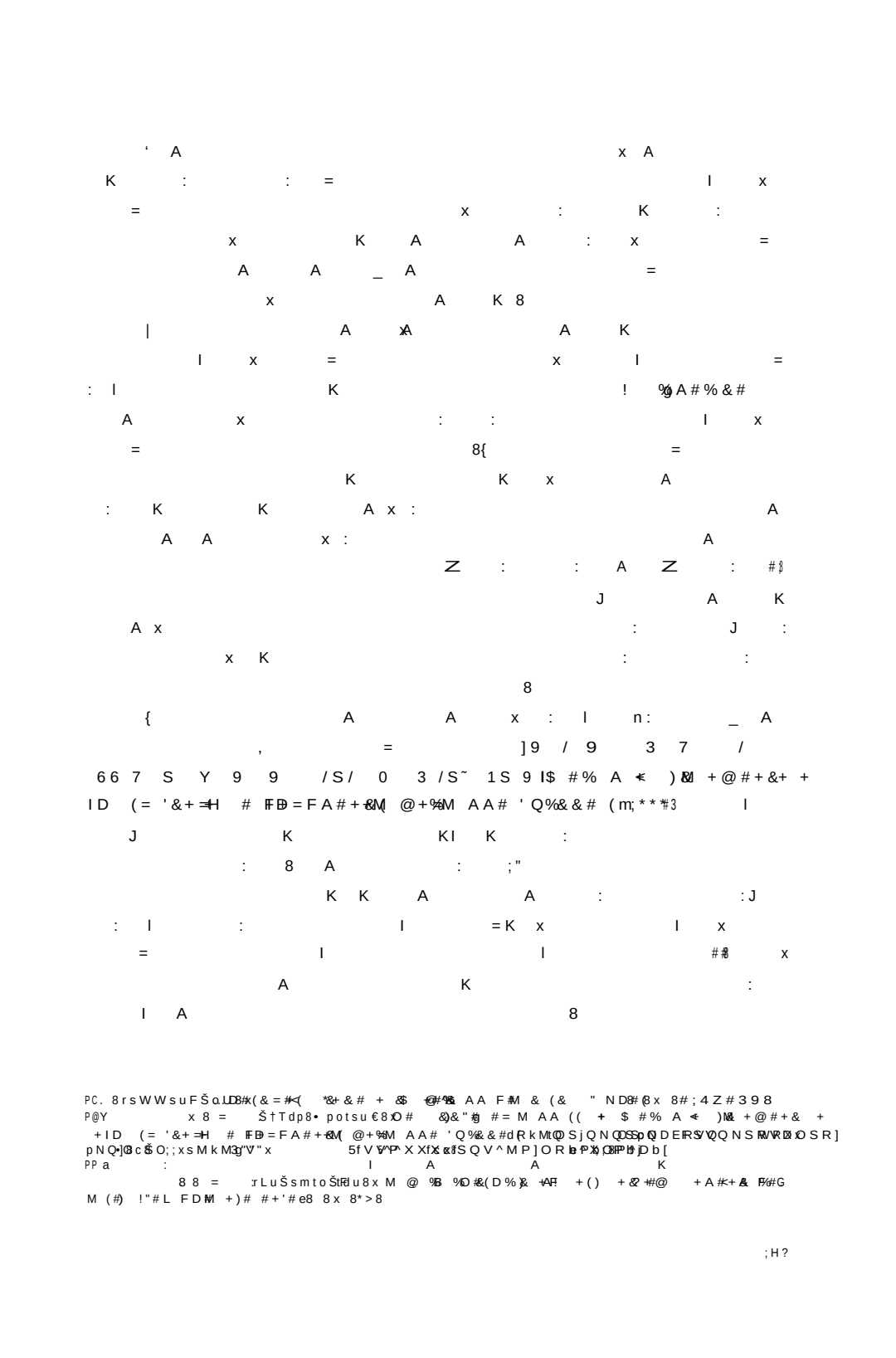

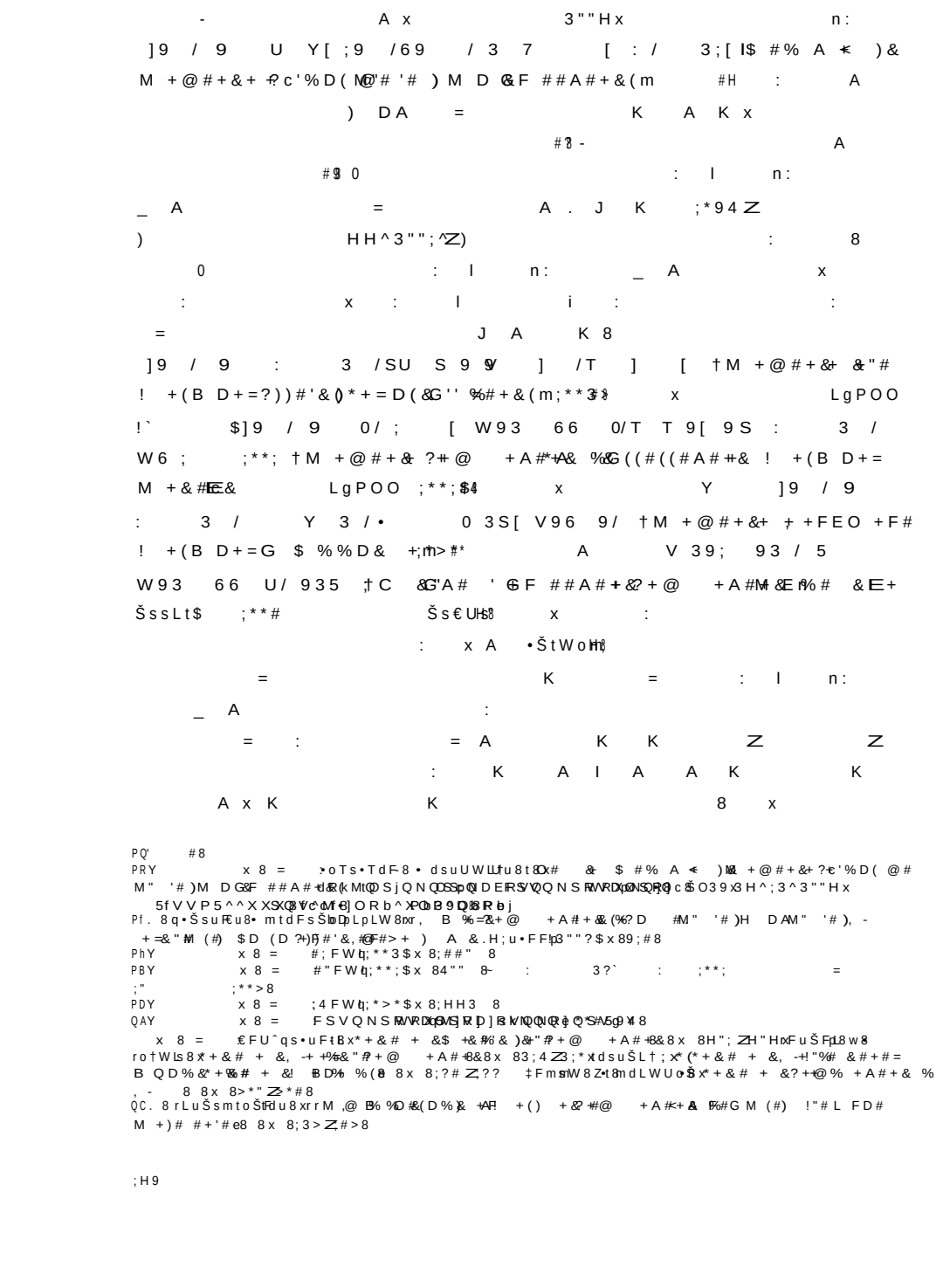

:

I x A = : K A K 80 I I A

K K A = : :

B x x A = A

, A A K ...

: JA Z : H8

<N #% M -8 " " 9 *" 9 !K l9(

, A :

J K J

x : =K : ax I

x = : .H#x

: : 8 = A A _ A

I : =

:

: HIH

A : A A K = J

:I = : x :I

) DA{

A : x :

K = / Q #@ Z

a8 x 0 A .

K : : : A 1 / : A H?

, : J K x : A

A x = :

: A K A =

Z Z

A : A = A x K K x

Q@ 8 8 8x 8;#>Z#*8

QP 1 / 1 / x A I mcOERzzDx K

A : = : : = A K A : x K

A 1 = I /x = A

: : 8 8 = mtoGs^ˆU8x%'+' =#*++&=D(# &%#%=#%q%'##&z +(+ ~ + %5,r>+) ' ~ +#

=#< &&&# + ~ $+ %#&#'#((D %&D=Q#A =Q _ D% p+RbOE,R4x*!tL•sq$x 84#*8

QQ. 8rsWWsuFŠ8x.D#(&=#<(*&+&# + &$ +@#%& AA F#M & (& " NDB#9(x 83**8

QR. 8qcWstdWs$Šx ! +(+ & !+ %& F &G+m@# @ #O8S8x838 0 A .

J : +#(+ A x K 0,a J =

ND (+#A 8 8 = ;•LŠTLu€8‡Bx+G==#+=D+A&"#+ &g#& &G#('" 5qcWstdW$$Š•

Š†Tdp8!Qbg8$x(+ & !+ %& F &lD+(= '&$ ++%%o#C(jONtb*9!t]RNQSpbNDQSgg$8#> 8

;H>

: : A K A A x A =

80 A I : =

J A = : x A A K : =

8a : x A :

I = K x I A K A x

I A A K A A 9x4:

: = J A

: 8

0 = = 1 A K /x

I ! = 1 A

K /$ ++ &D K I K K x

: : (& &ND +&# x

80 K :

A A ! =

K $x : = 1 A K /

: x =

! !cOSVQCVMR]$ = $8 A

= = J pDO ;**3ª : A J

= x K = Z A

= I*8

0 = 1 A K /x = : !cOSVQCV$:

A I : : ;**?

. K ;*>9 - |: : H!#$!8\$

a : x ... =: A

= K x =

= 8

K : = 1 A K / 1 /x

: : 9 6 96S5]!cOeeRSbZ

9. 8#"FWt;**;$x 8>#? 8

> . 8 ro†WLs8xQ K +&"#$ %%D&#G%&# + && g@&#@#(+(B %&&#G%% ' &)!++(B D+=

?+@ +A#M+&&% 5€usŠtFoŠE8• mtoGsˆ^B8!Qbg*8$&# + &O#(%+(B)%?&@ +A#L+&A %

WOSbOS^•ONbNQ;"*V*TNgVRSxUNOVeRS^$jMXQeDc\]DgfZNSVQNSRVSEDNSRSWQRSVR]

RSpO]DmDQNDQg$9H8

4 a =;98

*. 8mqLUm8x"# $ %%&D&$ +' %&"? %ssu(O8S8x8;#48

;" Y 8 = 6a~7,7~%7~8xU /W93 66 : // S3 / X9 59 $%D%&E

• 2 /6 [6 [8 8x 89HZ>?8

;9"

0 3; [: / [[0/ T 93;[`93 / ; / R3 ; •7 5;
syPyjP0; : K J 7 3""#^4>^)
A B)]9 / 9 `S U 0 3;
: / [[0/ 93;[`93 / ; 9 2 / R3 ;
•7 5; syPyjP02U 6; b
x = x =
: A
: A x K : = =
= = x = 1 J / K
= K 8 :
= : J x K =
: 8Y K :
: := 8
,: A x : = A : A
Z A : A : Z J : Z
J A A = K =
A = :
=K ! A fOVgPOHW#gGH H
K : = I = 1 K A
/x A : =
8
x : = 1 A K /
7 91 S / 9 1 = :
I K K A x
I 80 = 1 A K / :
K x A
I = A
I : : x I x A
: J = 8a : =
1 A K / = : x1 /

H#. 8toq !3"";$4;) ;>^*^3""38
HH. 8o„W3>?3?^;"^3""#$#x3 8
H?Y :x 8 rLuT‡sqpWx B %+&?+@ +A$#+&. &+#$DB%-'G(#'&()M @ %B % &
) ?+@ +A‡+&A%+*+&# + &M +&%c&8 8x 833;Z33#)a6aY {6Y7r8x• • 6 [035 69;[
W93 66 W 6 / . 2 3 3]; [2 /T035 69;[5/ U 7 /
W3 S55 5 a% a Y68! 8$R W93 669 U 7 /9v[\ [S [01 T5 9 Y 3
Z] 9 35a/ x3""#! $x 8;H;8

δραστηριότητες του στο περιβάλλον, αλλά από την άλλη θα πρέπει να ικανοποιείται και αυτός οικονομικά για τις περιβαλλοντικές υπηρεσίες που παρέχει, όπως ο έλεγχος των πλημμύρων, η προστασία των άγριων ζώων και της βιοποικιλότητας[55], ακόμη και οι υπηρεσίες αναψυχής και η προσδιδόμενη αισθητική αξία στο περιβάλλον. Η προτεινόμενη λύση είναι η καθιέρωση οιονεί-«δικαιωμάτων κυριότητας» του αγρότη σε σχέση με τη φύση. Με τη λογική αυτή ο αγρότης θα καλείται να πληρώσει λόγω της αποτυχίας της αγοράς, δηλαδή στις περιπτώσεις που τα επιτρεπόμενα όρια ρύπανσης ή τα ειδικά δικαιώματα, που απολαμβάνει αυτός, έχουν ξεπερασθεί. Από την άλλη ο αγρότης θα δικαιούται να ικανοποιηθεί για τη συνεισφορά του όταν με τις δραστηριότητες του υπερβαίνει το προσδοκώμενο επίπεδο παροχής αγαθών, που έχει ορίσει η αγορά.

Τα αγρο-περιβαλλοντικά μέτρα σε εθνικό επίπεδο σε πρώτη φάση είναι η λύση που πρότεινε ο ΟΟΣΑ για τη μείωση των δυσμενών συνεπειών της γεωργίας στο περιβάλλον. Αυτά όμως βρίσκονται ακόμη σε πρώιμο στάδιο στις περισσότερες περιπτώσεις. Η Έκθεση έθεσε ως θέμα από τη μία την ιδιαιτερότητα των περιβαλλοντικών ζημιών, που προέρχονται από αγροτικές δραστηριότητες και πολλές φορές εμπεριέχουν τεράστιες δυσκολίες σύνδεσης τους με την αρχική δραστηριότητα που μπορεί να είναι μακρόχρονη ή να προέρχεται φαινομενικά με έμμεσο τρόπο. Από την άλλη η σχέση γεωργίας και κρατικής εξουσίας, με την κρατική εξουσία να προωθεί τη γεωργία και μάλιστα με τη χορήγηση επιδοτήσεων, μπορεί να συντελέσει στη διαστολή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» προσδίδοντας της ευρύτερο από το αρχικό της περιεχόμενο, θεωρούμενο το Δημόσιο ως συνυπεύθυνο, χρηματοδοτώντας ρυπογόνες δραστηριότητες.

Ταυτοχρόνως τέθηκε το θέμα της πρόσκρουσης της αρχής στην άδεια της Διοίκησης, που νομιμοποιεί μία δραστηριότητα και για το λόγο αυτό δεν θα πρέπει η αστική ευθύνη για το περιβάλλον να έχει τιμωρητική διάσταση, λόγω του ότι κατά τον τρόπο αυτό θα θεωρηθεί ανακόλουθη, αλλά θα πρέπει να θεωρείται αποκαταστατική. Ωστόσο σχετικά με τη συμμόρφωση με τις άδειες της Διοίκησης, υποστηρίζεται ότι αυτή δεν αποκλείει την ευθύνη οριστικά, άποψη που έχει γίνει δεκτή και νομολογιακά σε εθνικό επίπεδο, όπως στην υπόθεση *Lekkerkerker* v. *Vermeulen* που έκρινε το Hoge Raad το 1972[56]. Εξαίρεση σε αυτό μπορεί να υπάρξει, αν η διοικητική άδεια συγκεκριμένα επέτρεπε πράξη ή παράλειψη, που τελικώς προκάλεσε τη ζημία που

---

[55] Για τη σύνδεση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» με την προστασία της βιοποικιλότητας, βλ. σχετικά ANKER-TEGNER H., *The Polluter Pays Principle and Issues Related to Biodiversity* στο: BASSE EL.M. & ANKER-TEGNER H. (eds.), *Land Use and Nature Protection – Emerging Legal Aspects*, Copenhagen, 2000 (DJOF Publishing), σελ. 69επ.

[56] Βλ. Hoge Raad 10/3/1972, NJ 1972, σελ. 278.

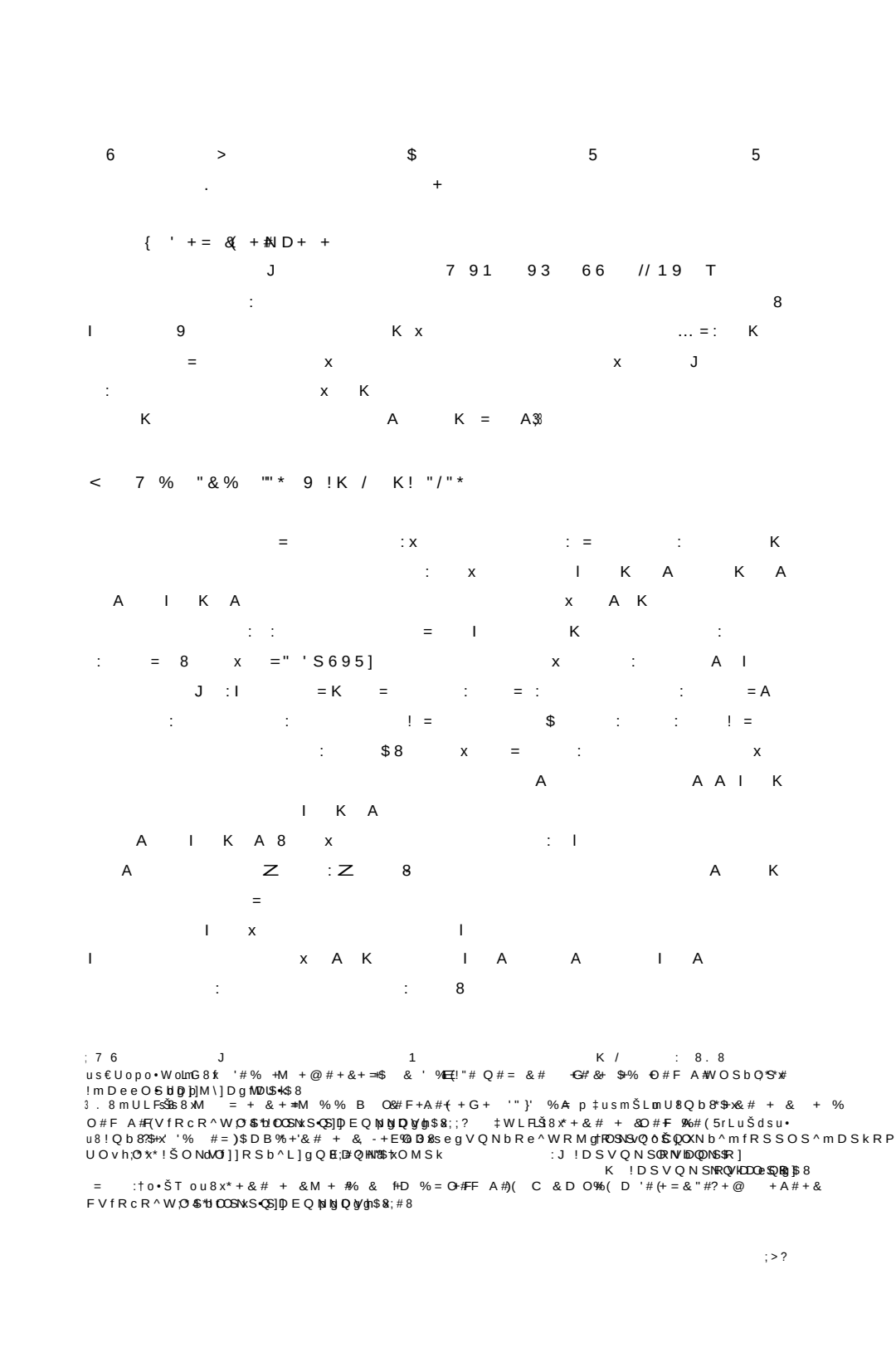

< K J K

: x : = 8

A ŠONhDSEQS;VDOS

/ 19 T S] 7 3 5 9 S19;6 39 T / [7 91 S

/ 9 1 3;w9 9/ 9|7 [// : : / ; a :

= x

= K K A K A 8 K

A A x = K : x K

J = x A : : x

K xJ A K

A 8 : / 19 T [2 T R 9;[

= tWtx :)

€MSb Fqo8

x 7 /3 /7 / 7 / / 9 ;6 / 19 T

: =

K 8 •ŠtWom8

III. Η σύσταση του κατάλληλου διεθνούς καθεστώτος

Y : K x I

i : = x : K : I

i : , : x : A A

A A K K K : I A

: A K A 8 x : x

= K x J

: K ;3

A K

K A x A : , A . 5 0 1 /

w ;[5 Š ;9 W3 S3] : 3 / X9 Y 30 6 T

6 [/ 33 v ;*** !f (#%& ' %, B %+&M A #+(&) +

< A F#O#(D%)& +AF +(B D+=Q @#A#+)L(~ = D}((&#(+=!"# < ((,

, A . ;***$a : = (& &D(

ND K x K

;; . 8 : A) 8, K Z F Z F x 899Z9>8

;3 . 8q•upd†„8€8$ (#'&,@ %O#F A¥(&"# +(B D+=Q @#A#+)L(~ = D}((&#(O8S8x8

9" Z9*8

;>*

= A A K : A K

J x I : x A

: x A A A A : A x : x

96 79 " J •/ " A K •;88 7 s]]OVV

I K A Z 59 / /

/ 1 = A / x

;%a : ‡QOfRSQ ŠhQAx x = I

A K K Z K Z

K ;48

: A Z A : : 8 : A 0,a

: = : A Z A K

K 8 : t]QRSDSNcV ;**"x 0,a

A = :

1 : /80

A : : K

K A : ;*8

): : 3"x J K

I K I x : Z:

: = n Z : x

_D&< A : :

K •8 J I x A

J = K : =

J K : : /9; 9

8

<N 9 !K # &8L & - ! K) &"* % "/ " #% M &8"& % " -

% %7(

Y = A K KI K A

= A A : :

: 1 / 8{ K x

K

;9. 8€usŠt‡Ud8x + #(*+&# + & -++%*+(& &D&8 8(x 8;38

;>. 8sWWo)d8x!"#M +'# &*+&# + & -+ %8 8x 8HH8

;4. 8‡LodsŠu8o8 Š†L„8m8x-# +=*+&# =# #+-8h+L'b8Tk]QSEDQX^WOOgSVoOS8X!mcO€VVNxQgeRS RSbOePRSh$8;*8

;*. 8€usŠt‡ O8xH +#(*+&# + & -++%*+(& &D&8 8(x 8#>H8

Η άποψη αυτή παρουσιάζει ενδιαφέρον, αλλά δεν στηρίζεται σε κάποιον κανόνα του Διεθνούς Δικαίου και κυρίως δεν μπορεί να επαληθευτεί πρακτικώς. Θα πρέπει να επισημανθεί όμως ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα, που ανακύπτει σε περιπτώσεις διεθνών συμβάντων ρύπανσης, είναι οι διαφορετικοί εθνικοί περιβαλλοντικοί νόμοι, όπου βεβαίως υπάρχουν τέτοιοι. Επίσης, πρόβλημα αποτελεί και η απροθυμία των κρατών να απεμπολήσουν την εθνική τους κυριαρχία που άλλωστε θεωρείται ως η πρωταρχική νομική άμυνα του κάθε κράτους κατά της διεθνούς ρύπανσης[41], ακόμη και στα πλαίσια μίας εθελούσιας συνεργασιακής διαδικασίας για την επίλυση των υφιστάμενων προβλημάτων[42], που κατά βάση αποτελούν τα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα.

Η απόδοση αστικής ευθύνης σε κράτη για το περιβάλλον, όσο και αν προσκρούει στην αρχή της ισότιμης κυριαρχίας των κρατών στη διεθνή κοινότητα, κατ' άλλους αποτελεί και το απαραίτητο συμπλήρωμα της, αποτελώντας ακόμη και αυτή απόδειξη ενός ασθενούς συστήματος συνεργασίας μεταξύ των κρατών[43]. Το ίδιο επιβεβαιώνει και η Αρχή 21 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης του 1972 με την αναγνώριση ευθύνης στα κράτη για δραστηριότητες που επηρεάζουν περιοχές εκτός της δικαιοδοσίας τους και δεν ανήκουν σε κανένα κράτος.

Παρά το γεγονός ότι αποτελεί κοινό τόπο η σκέψη, ότι τα κράτη καθίστανται ή πρέπει να καθίστανται υπεύθυνα για επιβαρυντικές προς το περιβάλλον ενέργειες των κατοίκων τους, τα προβλήματα μεταφέρονται στον επιμερισμό της ευθύνης μεταξύ ιδιωτών και κρατών, που ιδιαιτέρως σε περιπτώσεις πρόληψης της ρύπανσης στη θάλασσα από πλοία, φαίνεται να αυξάνεται ο κύκλος τους με την εμπλοκή του *κράτους της σημαίας* και του *παράκτιου κράτους*. Για το τελευταίο – η εμπλοκή του οποίου δεν φαντάζει αυτονόητη – υπάρχουν κάποιες προβλέψεις από τα άρθρα 211(4) και 220(2) της UNCLOS που με τελεολογική ερμηνεία θα μπορούσαν να εφαρμοσθούν αναλόγως. Για την επιλογή του πλέον κατάλληλου κράτους για να αναλάβει την ευθύνη της ζημίας έναντι των ζημιωθέντων, ο Handl υποστηρίζει ότι χρησιμοποιείται ένα *λειτουργικό κριτήριο* σύμφωνα με το οποίο δεν έχει αποφασισθεί *a priori* ποιο κράτος είναι υπεύθυνο, αλλά αποφασίζεται κάθε φορά *ad hoc*, αναλόγως με το ποιο από τα δύο ασκεί τη δεδομένη στιγμή και υπό τις λοιπές δεδομένες συνθήκες *«πραγματικό έλεγχο»* (effective control) στο ρυπογόνο πλοίο[44].

Το εν λόγω κριτήριο εφαρμόσθηκε *mutatis mutandis* και στη διαιτητική απόφαση που εκδόθηκε στην υπόθεση *Robert E. Brown (USA)* v. *Great Britain* του 1923[45] σύμφωνα με την οποία, από τη στιγμή που το Ηνωμένο Βασίλειο δεν ασκούσε πραγματικό έλεγχο στη

---

[41] Βλ. HANDL G., *"Territorial Sovereignty and the Problem of Transnational Pollution"...*, ο.π., σελ. 55.
[42] Βλ. KISS AL.-C., *The International Protection of the Environment* στο: KU CH. & DIEHL P.F. (eds.), *International Law – Classic and Contemporary Readings*, Boulder/London, 1998 (Lynne Rienner Publishers), σελ. 401.
[43] Βλ. ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥ., *Διαδρομή, Θεωρία και Γλώσσα του Διεθνούς Δικαίου – «Αντικειμενισμός» ή Διεθνές Κοινό Συμφέρον;...*, ο.π., σελ. 109.
[44] Βλ. HANDL G., *"State Liability for Accidental Transnational Environmental Damage by Private Persons"...*, ο.π., σελ. 532 – 535.

: : x A 9 S3[A A x

K I : A ?3x A

= , 8 K A

: : x =

x = 8

A x 1 : / A K

I = :

I K A x9 / 3 / 39] [A K K

: I : : : :

= 8a : : =

: K

:I 8

0 A A K J : = : A

K A = rrA c A + : : =

A K A I 80 =

K Z : Z =

= A : x : : ?#

A K : A K

I : Z : Z K :

I A : : : !(& &ND0 +&#m

x K I A I 8 K A

A I A x : A

: : : : I 8

{ = = A c A + =

8 uRX]g :I =A

: x K ZA I K A Z

J K x = : : A x

J I J : A x

1 /Z : Z = I K 1 A= /Z

I A ?H 0 : I x : = K

x : = =

K x = uRX]g8 A

?;. 8tsdFLupd8x#$ B%‡A## %0#(+(B %D&^(ND##< *&+&# + & 8 8%x 8H"*ZH#H8
?3. 8„LFq‡m8w8,x B %þ &%& EL ~G±&D@ #+#8(# + & -+ %8 8x 8;438
?#. 8€usŠt‡ 08xH +#(*+&# + & -++%#+(& &D&8 +8(x 8;48

= A = A c A += A

: , : x K = : I

: = A A ??H : K

8

N) ! 8( ) 7% &%7-"& = % " - % %7(?

C _ (# % # !((#!% "!% % "& & K L &'& 9 !K)
%)# &

7 = = = : A x

J A : 8-

K A I : A

Y /T 3[9; / 5 93 983 !gfRNSQRVMNQRg]OM?NcQg$

!Q[MDVR\]Q8 7 :

= 8 :

x : = : K x : : x A

: J x

K : x : : ?8

K

A = , :

= !

JA VNMgV$ x A A

x : A =

?H. 8uswWm !"#, -)$# %#(5 md•UlmU8 d•uWLm8!Qbg8$xLDA +O F"E"#nc) GA+#(&
,#'&D Z[sskŠQX+ONv*#!rRgDOOvg$x8H; Z38UO I Ou8pOgSQN88= pomŠLu
u8s8X + A G+ % (),(- 8 8x 8H#48
??. 8Šo^Ftu8xG+ '"g& &#=>& oCjONt9!r]RcvXQ]]8 2; 8
?9a :I x Z : x K
A A K 8 :I x K :
K J K : K 8. 8 = :rFuŠFL8w8 ro†WLs8x
*+&# + & -+%&&"#+@ +A#+8&8x 8;#*8" odL = :
;*># Y = a #;3*!••GFFF$#^;3^;*#M E # &+&"#H #%)&"#+@ +A#+&
M +'# + GF&DO#%(D 'g(" #B !- Q #g& &#(Š•Ocs^#;3*x#V•QcQe\Q*N>#$L8O)
•ŠLp : = ;*>4 3]SU 93 Y 86]9 / 9 : 3 /
3 /Œ3 – /TW 3[X 3w : W93 9233 !$ +' %#M +=D'&&' +&"#
M +(# @ &+=u A + D(>& %)G &DO#(D 'g(#B !- Q #g& &#.(m = ;>FWL;*>4$x
8;"*; 8,: A a = Y K A ! $ 8
?>. 8mwsŠmoŠ8•„odŠmUomŠ8x% B?%@ +A$+&B%#A(=*+&# + &2+@ % +AG+F&#%A#+@8S8x
89* 8 x J: =
: : : 8 8 = :qFWWL8xg @# # D#&+) FDE=#=
?+@ +AD#F %#(=!" =} %g& &#(8 8x 8;>9Z>>8

;44

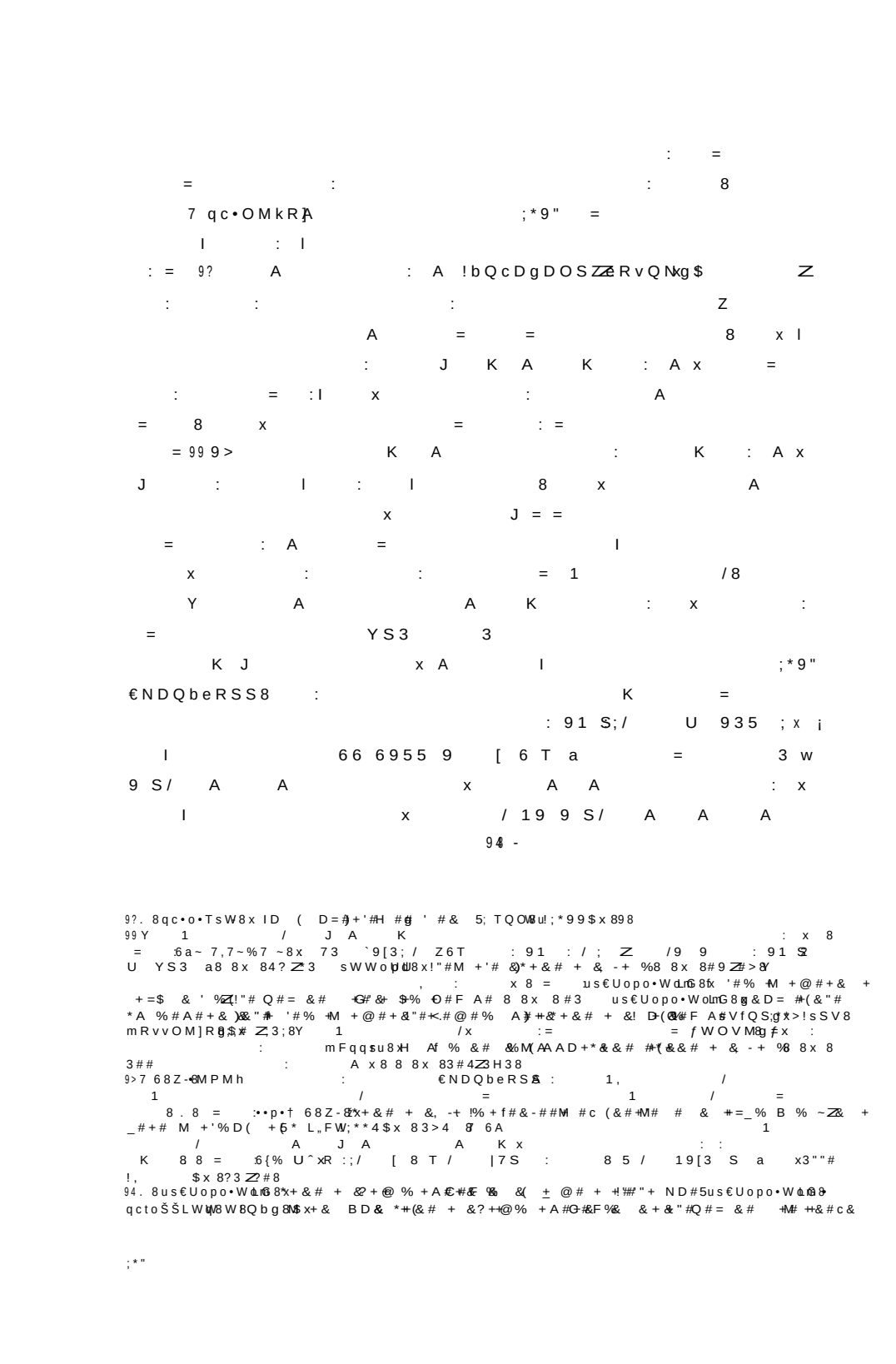

γνώμης για τα περιβαλλοντικά ζητήματα και για την αναγκαιότητα της ανάληψης της ευθύνης, με επικουρικό ή συντρέχοντα τρόπο από τα κράτη. Επιπλέον, η *«εθνικοποίηση» των θεμάτων αυτών*, ούτως ώστε να επιλαμβάνονται αυτοβούλως οι αρμόδιες εθνικές Αρχές και γραφειοκρατίες για οποιοδήποτε σχετικό θέμα. Τέλος, η *δημιουργία κοινοτήτων ειδικών για το θέμα*, που θα καταστήσουν το θέμα της καθολικής καθιέρωσης της αστικής ευθύνης των κρατών ως αυτοσκοπό τους[73].

Προκειμένου να καθιερωθεί η αστική ευθύνη των κρατών για περιβαλλοντικά θέματα, θα πρέπει, για τη διευθέτηση των διαφορών τους, να ακολουθούνται απευθείας διακρατικές *διπλωματικές διαπραγματεύσεις*. Επίσης, να προβλέπεται η προσφυγή ενώπιον *ανεξάρτητων διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων*, ή σε *όργανα διεθνών διακυβερνητικών οργανισμών*, όπως του ΟΗΕ. Επιπλέον, να προβλέπεται και η προσφυγή σε *μονομερή μέτρα αυτοβοήθειας*, με γνώμονα όμως τη νομιμότητα, την αναγκαιότητα και την αναλογικότητα τους. Τέλος, θα πρέπει να έχει επιτευχθεί η *ικανοποιητική διαχείριση των επιβαλλόμενων κυρώσεων, ούτως ώστε να προτιμηθεί και να επιτευχθεί ευκολότερα ο αρχικός σκοπός της καθιέρωσης της αστικής ευθύνης των κρατών*[74]. Όλα αυτά τα στοιχεία παραπέμπουν στα διεθνή περιβαλλοντικά καθεστώτα.

Γιατί όμως τα κράτη να δεχθούν να επιβαρυνθούν με την εμπλοκή τους στη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη, για βλάβη αλλοδαπών συμφερόντων από ιδιωτικές πρωτοβουλίες από τις οποίες τα ίδια τα κράτη φαίνεται ότι δεν αποκομίζουν κανένα όφελος, παρά μόνο ζημία; Αυτό μπορεί να γίνει μόνο αν τα κράτη δουν το σχετικό νομικό πλαίσιο της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης για το περιβάλλον, που συμπεριλαμβάνει και δεσμεύει και τα ίδια, ως *δίκαιο* (law), ασχέτως των κυρώσεων που μπορεί να το συνοδεύουν[75]. Για να φθάσουμε σε αυτό το σημείο θα πρέπει τα κράτη να αποδεχθούν την έννοια της διεθνούς κοινότητας και να προσβλέπουν στην καθολική ένταξη τους σε αυτήν.

Ο αριθμός των καθεστώτων διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης για το περιβάλλον αποτελεί τουλάχιστον ένδειξη του υφιστάμενου «δικαίου». Η αύξηση των καθεστώτων αυτών οφείλεται στο ότι μέσω της διεθνούς συνεργασίας που προϋποθέτουν, αλλά και συνεπάγονται αυτά, επιλύονται σημαντικά προβλήματα. Αποτελεί κοινή παραδοχή ότι αυτά δεν μπορούν να επιλυθούν από το κάθε κράτος κατά μόνας και επιπλέον αυτά θεσμοποιούν αυτήν τη συνεργασία, παρέχοντας «επισημότητα» και συνέχεια σε αυτήν. Η διαδικασία αυτή έχει ως φυσικό επακόλουθο τη σταδιακή εμβάθυνση και παγιοποίηση της διεθνούς συνεργασίας, η οποία, εξελισσόμενη εντός των κάθε είδους καθεστώτων, επεκτείνεται σε όλες τις μορφές της διεθνούς ζωής.

---

[73] Βλ. JACOBSON H.K. & BROWN-WEISS ED., *Strengthening Compliance with International Environmental Accords: Preliminary Observations from a Collaborative Project...*, ο.π., σελ. 189.

[74] Βλ. CHEN L.C., *An Introduction to Contemporary International Law – A Policy Oriented Perspective*, New Haven/ London, 2000 (Yale University Press), σελ. 357 – 366.

[75] Κατ' αντιστοιχία ο Tyler ερμηνεύει γιατί οι άνθρωποι, ως μονάδες υπακούουν στους νόμους. Προτάσσει το αίσθημα του δικαίου, καθώς θεωρούν ότι μία τέτοια συμπεριφορά είναι η κατάλληλη, ενώ οι ενδεχόμενες κυρώσεις της παράβασης των

Το ΔΔΧ κατέληξε σε δύο πολύ σημαντικές αποφάσεις κατά τη δεκαετία του 1990 που σχετίζονται με τη διεθνή προστασία του περιβάλλοντος. Κατά το 1996 με τη γνωμοδοτική του απόφαση στην υπόθεση για τη *Νομιμότητα της Απειλής ή τη Χρήση των Πυρηνικών Όπλων* διακήρυξε τη σημασία του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος[9] ως εξής: *«Το Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι το περιβάλλον δεν αποτελεί μία αφηρημένη έννοια, αλλά εκπροσωπεί τον έμβιο κόσμο (living space), την ποιότητα της διαβίωσης και τα δικαιώματα των ανθρωπίνων όντων, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που δεν έχουν γεννηθεί ακόμη»*. Στη συνέχεια με την απόφαση στην υπόθεση *Gabcikovo-Nagymaros Project*[10] κατέληξε ότι *«...κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας έχει θεωρηθεί "ουσιαστικό συμφέρον" (special interest) όλων των κρατών»*, ενώ τα διάδικα κράτη *«μπορούν να λάβουν υπόψη τους νέους περιβαλλοντικούς κανόνες»* προκειμένου να επιλύσουν τη διαφορά τους[11].

Με τεράστιο ενδιαφέρον πάντως αναμένεται η συζήτηση μεταξύ Ισημερινού και Κολομβίας για διασυνοριακή ρύπανση από ψεκασμό τοξικών φυτοφαρμάκων (herbicide), που έλαβαν χώρα σε κολομβιανό έδαφος[12], αλλά έχουν επηρεάσει ανθρώπους, καλλιέργειες, ζώα και το φυσικό περιβάλλον του Ισημερινού. Ο Ισημερινός ισχυρίζεται στην προσφυγή του ότι η Κολομβία έχει παραβιάσει τις «υποχρεώσεις» της από το Διεθνές Δίκαιο επιτρέποντας ή προκαλώντας τις εκπομπές τοξικών φυτοφαρμάκων στο έδαφος του Ισημερινού, με συνέπειες στους ανθρώπους, τις περιουσίες και το φυσικό περιβάλλον. Γίνεται δηλαδή αναφορά κατά τρόπο σωρευτικό τόσο στις «παραδοσιακές» όσο και στις περιβαλλοντικές ζημίες και ο Ισημερινός αιτείται να αποζημιωθεί από την Κολομβία για το κόστος της ΕΙΑ οποιουδήποτε κινδύνου στο μέλλον για τη δημόσια υγεία, τα δικαιώματα του ανθρώπου και το περιβάλλον. Τέλος, ο Ισημερινός ζητεί να αποζημιωθεί και για οποιαδήποτε άλλη ζημία, όπως ίσως οι «αμιγώς οικονομικές ζημίες», ενώ ζητεί από την Κολομβία να τηρήσει τα διεθνή καθήκοντα της. Τέτοια είναι ο σεβασμός της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας του Ισημερινού, αλλά και η πρόληψη και ο περιορισμός μελλοντικών εκπομπών φυτοφαρμάκων στο έδαφος του Ισημερινού[13].

ΙΙ. Τα διεθνή συμβάντα ρύπανσης

---

[9] Βλ. *Advisory Opinions on the Legality of the Threat of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, ICJ Rep. 1996, παρ. 29 και 33. Για τη Γνωμοδότηση αυτή, βλ. σχετικά SANDS PH., *The International Court of Justice and Nuclear Weapons – Preliminary Observations on the Advisory Opinions* στο: 58 NLB (1996), σελ. 55επ.

[10] Βλ. ICJ Rep. 1997, παρ. 53επ. και 112.

[11] Περισσότερα για τη δεύτερη υπόθεση και μάλιστα για τη χρήση διασυνοριακών υδάτων, βλ. KISS AL.-C. & SHELTON D., *International Environmental Law...*, ο.π., σελ. 479 – 487.

[12] Βλ. ICJ, *Case Concerning Aerial Herbicide Spraying* (*Ecuador* v. *Colombia*), Order, 30 May 2008, General List No.138.

[13] Βλ. ICJ, *Press Release – Unofficial: Ecuador Institutes Proceedings Against Colombia with Regard to a Dispute Concerning the Alleged Aerial Spraying by Colombia of Toxic Herbicides Over Ecuadorian Territory*, No 2008/5 (1 April 2008), σελ. 1επ.

7 = A K : A J : x :

: J A A K ;H = :

= K : : : = K :

: 8) ... x A

: = : A x

: : A

1 / x = I 8

7 K K : A x

: J , : x A : A

K : A x J = 7 3 /3

I :

: : 8 x = 9 / 9 6 6 9

[Y / T 3 [9 ; / ;5 9 3 9 3 / 3 I

I J A K x 1 /: x

: A : 8 x =

] 3 / 3 ; 9 3] T 3 ; / S 3 / 3 / / 3 3] ; A

a = | : x : : A

;%

~ J J = : = K : : : A

K I K : = Z

: : 8 K : = x

x : A A

! f O] D g V D c $ K ;% x : A

I K K A = : A K A

: : 8

7 = A : A K I K K

K K = K A 1 /

, : A

: ! c O S V Q) C V $ 8 = A

: A x A : A x : : x

= : x : : : x = :

;H : : A

A K x : 8. 8 = ‡ F m s m W 8 Z t < x c G + (‡ (g & ' K " % D A + # < ^ ' # + + = # # < &

* + & # + &= #! + ? + % @ + + # A # 5 8 & s € • P ; * 4 3 $ x 8 > 4 9 8

; ? . 8 w o W € u • q 8 x $ D (# (+ = $ + ' %) # (+ & # + & 2 + @ % + A # + – & % 5 # # T † F W * * " $ x 8 # " 4 8

; 9 . 8 q c t o Š Š L W U 8 x " # O # % & + f (# & - # # ' # + ' # + = $ % & + (? + @ + A # G & F % & & + 5 (

u s € U o p o • W o m G 8 • q c t o Š Š L W U 8 W 8 Q b g 8 M $ x + & B D & * + (& # + & ? + + @ % + A # G + & F % & & + & " #

;**

K A : : A

i x = A K

8

Cosmos 954 ! 3 H ^ ; ^ ; 8 > 4 $ x

J A : I K x :

: Y x J) : < A 8 x

= Y x

= A : = x =) : x K

= : : A

= 8 7) : x A x J K I K

= J A : A

= x x = A

J x = 8 - = =

: A , *για τη Διεθνή Αστική Ευθύνη για Ζημίες που Προκαλούνται από Διαστημικό Αντικείμενα* ; * > 3 *Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects* Z , ; * > 3 8 $: :

A x : < A :

8 7) : : J = A : : x

, ; * > 3 = =

A 8

Y : I) : A 9

A ¥) : x = ; H ¥) : x :

: : J < A K ¥) : 8 0

:) : J x K J J

x : : : J A K

: A I K 3 H < A 8 |

A) : : I

: = K ! 1 I / $ = A :

: I 8 , :

: : = K x A K : ,

3 ; . 8 s u u o † o F T 8 / *The Application of the International Convention on Civil Liability for* OH *Pollution Damage to the "Urquio/a" Case"cno:* # W] O h d R . N 8 t O e 8 W 8 ! ; * > > $ x 8 # # > 8

3 3 . 8 ; 4 F W t ; * > * $ x 8 4 * * 8

3 # ' F F Y 8 x 8 = : 9 ; x Š U m x 8 ; 4 > 8 - : 3 * - ; * > 3 =

; ; * > 3 8

3 H Y K : x 8 = F s Š t d Š 8 *Environmental Harm Resulting from the Use of Nuclear Power Sources in Outer Space: Some Remarks on State Responsibility and Liability* 5

€ u s Š t F o S t 8 • m t o G s ^ ^ 8 Q b g / *International Responsibility for Environmental Harm,* W O S b O S ^ • O N b N Q c f V ^ r O

Συνοπτικά θα πρέπει να ειπωθεί, καθώς αυτά θα αναπτυχθούν παρακάτω[33], ότι το πρώτο πακέτο προέβλεψε με την Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο 5 Y 69 X9 Y93 9 ` 6 0 3; W9 396στις 21/3/2000[34] τροποποιήσεις στην υπάρχουσα Οδηγία για τους νηογνώμονες (classification societies). Επίσης, τροποποιήσεις στην υπάρχουσα Οδηγία για το εύρος ελέγχου του λιμένος και μία νέα πρόταση που αποσκοπούσε στη σταδιακή απόσυρση των μονόπατων πετρελαιοφόρων από τα ύδατα της ΕΕ και αντικατάσταση τους με άλλα δίπατα. Το δεύτερο πακέτο 4 19 /T XS 3[5 4 / Y 69 9 V 1 W9 396 Y?3 Kστις 6/12/2000[35], προέβλεψε την Πρόταση Κανονισμού 5 `S 0 3[ •/ •35 5 Y 69 ` 6 I?D # Q2 & &#) # &G F # + 'EEMSA) από την Επιτροπή[36]. Επιπλέον, την Πρόταση Κανονισμού 5 U R 9; w ;[5 W9 396 ••/ 0 3[•/ ‹7 / U]9 /XS 3από την Επιτροπή[37] και τέλος, την Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 5 : 35; 2 / U W 3 / 6 1 / 0 S3[5 ` 6 2 /6 Y 3από την Επιτροπή[38].

Το τρίτο πακέτο 4 19 /TXS 3[5 4 / Y 69 0 3[•/ ™ [του οποίου το περιεχόμενο παραμένει στο επίπεδο των προτάσεων, προέβλεψε στις 23/11/2005[39] μία Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 5 R 3 [~]39T 9[[23 T U ; από την Επιτροπή[40]. Επίσης, την Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου]9 / 92 2 9/ W3 5 •35 0 19T3 / 0 S W6 ;[/ 5 U Y9;3 3 9[4 /T 3]T από την Επιτροπή[41] και την Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου]9 / 9 ™695][W6 ;[23 8 S Aτην Επιτροπή[42]. Επιπλέον, την Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 5 R3 ; •7 5; iuuiP ‰ sP502 : 35; 2 / U W 3 / 6 1 2 /6 Y 3; [W6 ;[/ 0 S3[(Οδηγία 2002/59/ΕΚ[43]) από την Επιτροπή[44] και την Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 5

33 Βλ. παρακφ. Όγδοο – Ι – 8, σελ. 260επ.
34 Βλ. COM (2000) 142 Τελικό Κείμενο: Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο 5 Y 69 X9 Y93 9 ` 6 0 3; W9 396 ;521/3/2000.
35 Βλ. COM (2000) 802 Τελικό Κείμενο της 6/12/2000.
36 Βλ. COM (2000) 802 Τελικό Κείμενο της 6/12/2000 – 2000/0327 (COD).
37 Βλ. COM (2000) 802 Τελικό Κείμενο της 6/12/2000 – 2000/0326 (COD). Τροποποιήθηκε από την Τροποποιημένη Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου]9 / 9 U R 9; w ;[5 W9 396 ••/ 0 3[•/ ‹7 / U]9 /XS 3από την Επιτροπή. Βλ. σχετικά COM (2002) 313 Τελικό Κείμενο της 24/9/2002.
38 Βλ. COM (2000) 802 Τελικό Κείμενο της 6/12/2000 – 2000/0325 (COD).
39 Βλ. COM (2005) 585 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005.
40 Βλ. COM (2005) 586 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005.
41 Βλ. COM (2005) 587 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005.
42 Βλ. COM (2005) 588 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005.
43 Βλ. O J L 208 (5/8/2002), σελ. 10επ.
44 Βλ. COM (2005) 589 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005.

2 1 3 [`9 96 [7T3]T : S : 939 [ ] [ [ ` 6 [
X9 Y 3T/ 5 R3 ; [•7 5 TjsssPk‰/P02uuiP‰sP02
H? = x ,) A B)
]9 / 9 0 1 [X9 Y 3S[` 6 9/ 0 [93 /SW6[S
X9 Y 3S T 9W93; [ ] €y x , 7 A B
)]9 / 9 / 0 1 / Œ3 / /S
055 9 [W6 / TA H?
, A jNRV:Q
Fqo Z7 : x : A : A
) Z = :a K
J A I x : K A
Y K AH4‘ A : Fqo Y x
A I K A x :
: 8-: x :)
x I A : x
: = 8
J J $ #(& F#
!;#^;;^3""3$x= : Y . _ x A
1: / A ;;8""" >>8""" :
= : K : :
= : 80 % x K A x
- = I x = A x
0 A . x K K
K : a : H? x =
< _ a = : A = x
_ K K :
= . A #
A K _ = A 8
Y : 8 a
: _ x , Y
A B 7 ‰K x K Y J : 3""# IK

H?. 8toq !3""?8*") 3#^;;^3""?8
H9. 8toq !3""?8*3) 3#^;;^3""?8
H>. 8toq !3""?8*#) 3#^;;^3""?8
H4 Y : WONDQ8V x ŠRSVQg
uQSSQg A A I A A 8

<<<9 !K !(9 &%)O'! #!% M " HIJ

K : : :
: x : = Z =
!fgQ]RVXf$x K A K K : A
= !ffRŋRX?f8$Y K : A x A
: , : =A Z
!fgQ]RVXf$!ffRŋRX?f8$ Z : :I
A : 7 K K xA J a=K A
, : : A) Y !TMDbQ]D SEQNgDSQ8beRAS S
J A ?%x K = J
A : : x

H*Y x 8 = :TsutFs_8Z6Mxnca Màis!': How Current European Environmental Liability and Compensation Regimes are Addressing the Prestige OH Spill of 2002" 53?•8pR88FSVcO]V88 3""H$x 8;#*? 8 A;#*4Z;H"98

?*Y 8 = pLt•x *The Conclusions and Recommendations of the OECD Environmental Performance Review of France,* ;4€Q\NM3R"N?x 8# 8

?;. 8 TsutFsF8Z6Mxnca Màis!': How Current European Environmental Liability and Compensation Regimes are Addressing the Prestige OH Spill of 2002"..., 8 8x 8;H33Z;H3?8

?3. 8fVVP5^^XXX8DOPcjMSb8ONk^PNQgVDR8Q^8HY8""H8

?#, : J : A : 8. 8 = :a-_{ 0 Y8• a% a Y68Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος – Top. 1 – Διεθνείς Πολιτικές και Δίκαιο του Περιβάλλοντος..., 8 8x 8;3" Z;3>x Y60Y76_78^ a-_{ 0Y8^ a% Ya68H Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη..., 8 8x a% a Y68OHE και Περιβάλλον – Σύντομη Ανασκόπηση Πολιτικής 50 Χρόνων 5 n6_ 7 7~%_|0• -,7~6a} {}0 8! 8$OxOHE στο Κατώφλι της Μεταψυχροπολεμικής Εποχής, a x;**4!F8 $x 8>*Z;>3x : ••p•† 68Z-8Soft Law and the International Law of the Environment" 5;3q„FW !;**;$x 8H3" 8

?H. 8wLFWu8X*Towards Relative Normativity in International Law?"* 5>>s„FW,*4#$x 8H;>8

??. 8€uFL•qsŠ8Genera! Course in Public International Law..., 8 8x 8;H3Z;H98

K QNNR K : = K J J

: A : 8

0 rDNSDQ rOh]Q A J odLx A

: Ax :I : x J A

I x K = x : = :x A :

= ?3 a K = x

J A : 8

• x *f* gOjV*f* *f* fRN]RX*f* A

+@ 'D† 3] 6 / cE SVQCV MR$D>V]Q$

: A =

: 8 : J : J J

: = =A = K A : :J x

: I :J : ?4

7 J odL?*

= ;*>3 = pDO ;**3 :

1 / : 8 Y =: 3""3

= 8

C 9 -% O& " 7 8&" CDh@

0 : I odL = ;*>3x

A K x A K K x : A = A A

IA x : 3#*4••FFaF$ #^;3^;*94Y odL9

7 : x -)7 Z A

a : ZK : I :J 5 x x :

: J 8) : J : K : A

?9. 8rFuŠFpL8w8ro†Wls8x*+&# + & -++%&"#?+@ +A#8+& 83H8

?>Y = : A A K

K A x 8 = :qc•o•TsWq8^Wsmmwd W W W,8u8x"# *+&# #& &*+&# + & + %

GF ##A#+&={} %$DB% =# •ONbNQcfV^rOgV•OŠQWdRSEQQS$H!qRNVDSSDMfgQM\]DgfQNg^ŠQX

dREQ9NQgg$8;;* 8x K 3>#8

?4. 8ToW•FW8€8L8&# + &rM++%& &D&g&+ &@#r.# F+&&"$ B%#M +(#+&prWst‡mdFLW•

s8u8QB8$#xF M" +F#E?(((+L +)ID% D& +#mhbSQh^qQ]\OMNSQ^rNDg\RS'Q#sbQ]RD

!rMVVQNXONW3fg8x

?*7 : : I : J

odL 8.8 = : a% a Y68F8x| 3 /0 S6 ™ XS

:3 / `9 / U 6 •35 [\[S[01T 5,66a)0 8! 8$yuC3

\[S ™1 ZW3/6 9 W3 /Sa ^) 3""9!a 8: ^

K = A ^) A B K- K ^,) , K 0 A A K $x 8

>* 8

9". 8 ‡FmsmW8Z•t8mFts•W,8•8x M +)^ #+'#(C & +(+ #((D$?+@ ++#Ag&+'&" %AEjy

ID jstim p4s€•F;*>3$x89"# 8

= J *Δικαίωμα στην Ανάπτυξη (Declaration on the Right to Development)'11.* d H H ^ 3 3 ^ ; 3 ^ ; * 4 * Y o d L *{UN Conference on Environment and Development* A A x : -) 7 : A A K A x A = *forum* : I K = : 9 % A = : I pDO ; * * 3 A = x : x K -) 7 : : : : I 8 a I K J *Διακήρυξη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη {Rio Declaration on Environment and Development-* J pDO ; * * 3 : A i : = = x A 8 I *Agenda 21n* J *Αρχών Νομικό μη-Δεσμευτικού Χαρακτήρα για μία Παγκόσμια Συμφωνία για τη Διαχείριση, την Προστασία και τη Διαρκή Ανάπτυξη των Δασών Όλων των Τύπων {Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of AH Types of Forests)12.* x *για τη Βιοποικιλότητα*

a : J 8 8 = *International Environmental Law from Stockholm to Rio: Back to the Future?* 5 m s Š • m p d 8 ! Q b *International Law,* W O S b Q ' S ' x # ! L R N V f g c R $ 8 ' I : = : A 8 . 8 = : a - _ { 0 Y 8 • a % a Y 6 8 *Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος – Τορ. 1 – Διεθνείς Πολιτικές και Δίκαιο του Περιβάλλοντος...,* 8 8 x Y 6 0 Y 7 6 _ 7 ~ , 8 ^ a - _ { 0 Y 8 ^ a % a Y 6 8 *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη – Νομική και Θεσμική Διάσταση...,* 8 8 x K a % a Y 6 8 *Από τη Διακήρυξη του Pio για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στην Πολιτική Διακήρυξη του Γιοχάνεσμπουργκ για την Αειφόρο Ανάπτυξη* 5 a % a Y 6 8 ! 8 *Περιβάλλον μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ,* a x 3 " " # ! $ x K 6 A , : = J = I , : J 8 8 = : 6 a ~ 7 , 7 ~ % 7 ~ 8 x *Όψεις της Διαδρομής του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος από τη Στοκχόλμη στο Γιοχάνεσμπουργκ (1972 – 2002)...,* 8 8 x 8 > ? 8 ‡ F m s W 8 Z • t 8 n d L W U o *International Environmental Law...,* 8 8 x 8 # * Z 9 9 8 I J pDO = J = I : : J 8 . 8 = p o u u s m F W T *Rio Declaration: A New Basis for International Cooperation* 5 m s Š • m p d 8 ! Q b *International Law,* W O S b Q ' S ' x ! L R N V f g c R $ 8 $ x Z 3 3 8 9 > . 8 • Š • O c 8 ^ u L m ^ H ; ^ H 3 4 Q x c Q e \ Q ' N 9 8 Y K a : J = A : 5 a x = A , = A a A 8 ' : K A = A x 8 = W • „ s Š € W o u L m 8 b Q] *The Scope of Customary International Law on the Question of Liability and Compensation for Environmental Damage* 5 Š s • q F Š 8 s W 8 q L L m L u ! Q b g *International Legal Issues Arising under the United Nations Decade of International Law,* U f Q d R k M Q ' x ? ! ‡] M X W Q R N F S V Q N S R V D 3 3 0 9 S ' R $ $ x 9 4 . 8 • Š • O c 8 ^ u L m ^ H H 3 3 Y 4 Q c Q e \ Q ' N 4 * 8 9 * Y : I pDO x 8 A Y 6 0 Y 7 6 _ 7 8 ~ ^ a - _ { 0 Y 8 ^ a % a Y 6 8 *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη...,* 8 8 x a % a Y 6 8 *Ο ΟΗΕ και Περιβάλλον – Σύντομη Ανασκόπηση Πολιτικής 50 Χρόνων...,* 8 8 m s Š • 6 8 0 8 *International Environmental Law After Rio"* στο: H L „ F W (* * # $ x 8 # > > p s W W L q s L u - 8 n *International Environmental Law from Stockholm to Rio: Back to the Future?...,* 8 8 x 8 _ 8 x K p o u u s m F W T *Rio Declaration: A New Basis for International Cooperation...,* 8 8 x 8 3 " 8 > " Y x 8 = : # ; F W q ; * * 3 $ x 8 4 > H 8 ' : x 8 = : Y 6 0 Y 7 6 _ 7 ~ , 8 ^ a - _ { 0 Y 8 ^ a % a Y 6 8 *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη...,* 8 8 x 8 ; 4 # Z 4 4 8 > ; . 8 s ^ t o Š € 8 ? ; ^ 3 ! 9 G O] f g 8 F F x F F $ 8 > 3 Y x 8 = # ; F W q ; * * 3 $ x 8 4 4 ; 8

;**3 †M +@#+& f +% F ≺ %@# (E& pDO ;**3>8>H >x? Z

, A 0 A A K 5 66 5 26; †H A#- MK+@#+&+ M+% A &#

M" +F#ma : J pDO ;**3 = A :x :

:x : A : x

, : 8a n :

_ B' K @ EC F $A J(#?'&, Y A 5 4

Œ3 9 6 Œ3 [W 3 /T« 6[n>9

0 J pDO = : a = =

: : I = ;*>38

a A A A x :

= x : :

: J = 8

7 a = ;#x;?x;9 : I a = ;4 ;* =

A K 80 K

= a = 33 J = ;*>3x

= : J = :

A I K A 8' : : :

8' A K J A I

A Z : : : 8

x a = ∠ =K ∠ I

A x >98

A a =K ;? ;9 I

, : : = 1

A K /8a : I A KI K x

: A x A I = :

I 8a : : = 1 A K /

A K A x

: = K : J 8

x a = ;4 ;* : :

K A KI K x A

A I A A K x I A

: K 8: x skQSb3R) : #*x

>#Y x 8 = #;FWb;**3$x84;4 8
>HY x 8 = #;FWb;**3$x84H* 8
>?.8F yuQP8**>x 8;H"8
>9.8F yuQP8**9x 83* Z#"8

γίνεται κάποιος λόγος στην «ευθύνη», με έμφαση όμως στην εταιρική κοινωνική ευθύνη, που αποτελεί διαφορετική προσέγγιση. Το θέμα πλέον μεταβιβάζεται από τις αρμοδιότητες των κρατών στην «καλή θέληση» των ιδιωτικών παραγόντων, προκειμένου να αυτορρυθμίσουν τις δραστηριότητες τους επωφελώς για το περιβάλλον[83].

Αυτό το θέμα παρουσιάζει μία εξαιρετική αμφισημία, καθώς πέραν από την προφανή αγνόηση του, θα μπορούσε να υποκρύπτεται μία σιωπηρή αποδοχή από τους συμμετέχοντες στη Συνδιάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ του 2002, της αναγνώρισης της εθιμικής καθιέρωσης της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης, ούτως ώστε αυτό να μη χρειάζεται μία εκ νέου επιβεβαίωση. Επίσης, με το *Σχέδιο Εφαρμογής της Συνάντησης Κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ* (*Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development*) του 2002[84] θεσμοθετήθηκαν οι *εθελοντικές μορφές πολυμερών συμπράξεων* (partnerships) και η *πολυ-συμμετοχή* (multi-stakeholder participation). Σκοπός αυτών είναι η προαγωγή της εμβάθυνσης της συνεργασίας όσο το δυνατό περισσότερων παραγόντων για τη βιώσιμη ανάπτυξη, με συνέπεια η διεθνοποιημένη αστική ευθύνη να καθιερώνεται *ad hoc* μέσα από περιφερειακά περιβαλλοντικά καθεστώτα[85].

Τελικώς, τα κείμενα της Συνδιάσκεψης του Γιοχάνεσμπουργκ του 2002, έστω και αν είναι προσανατολισμένα σε δράσεις, περιέλαβαν και κανονιστικές δηλώσεις, όπως σχετικά με την προσήλωση των συμμετεχόντων κρατών στο Διεθνές Δίκαιο[86], μέρος του οποίου είναι πλέον και η διεθνοποιημένη αστική ευθύνη για το περιβάλλον. Πάντως θα μπορούσε να πει κανείς ότι σχετικά με το θέμα της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης δεν σημειώθηκε εντυπωσιακή πρόοδος και μάλιστα στην τρίτη και τελευταία μέχρι τώρα από τις παραπάνω Συνδιασκέψεις δεν έγινε αναφορά παρά μόνο στην εταιρική κοινωνική ευθύνη.

Πριν όμως υπάρξει κάποιο αρνητικό συμπέρασμα για το θέμα, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι τέτοιου είδους κείμενα δεν έχουν νομικό χαρακτήρα και ως εκ τούτου δεν διαθέτουν αυστηρή νομική διατύπωση και αντίστοιχη «δεσμευτικότητα» και εμπεριέχουν κάποιες αρχές που ενσωματώνουν κάποιους «προγραμματικές υποχρεώσεις», ενώ η μαζικότητα των συμμετεχόντων κάνει ακόμη πιο δυσχερή την επίτευξη *consensus* για το θέμα.

IV. Η σύμβαση του Montego Bay για το δίκαιο της θάλασσας του 1982

---

[82] Βλ. PALLEMAERTS M., *"International Law and Sustainable Development: Any Progress in Johannesburg?"* στο: 12 RECIEL (2003), σελ. 1.

[83] Βλ. CORDONIER SEGGER M.-C., *"Sustainability and Corporate Accountability Regimes: Implementing the Johannesburg Summit Agenda"* στο: 12 RECIEL (2003), σελ. 295επ.

[84] Βλ. A/CONF./L/6Rev.2.

[85] Για αυτά βλ. ενδεικτικά ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥ., *Όψεις της Διαδρομής του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος από τη Στοκχόλμη στο Γιοχάνεσμπουργκ (1972 – 2002)...*, ο.π., σελ. 89 – 90.

[86] Βλ. PALLEMAERTS M., *"International Law and Sustainable Development: Any Progress in Johannesburg?"...*, ο.π., σελ. 3.

= J A A a

‰ K = •ŠtWom : *f* 8

0 A : A *f* NQgPOSgD\D]DV=h *f* x

A K ` I : ;*># : :

I x = : : 8

= A : : A K x A a ;*>9x

;*"*8) :

A K ` I I x :

: x : I : I x

: : : K x A :J

= I [JD #A # - :

I 8

7 •ŠtWomx I

x : K : x = I

= : : } " ;";8 A x :

: =K : x :I

•ŠtWomx : K I

: : 8 A < A : A : ;*>3

= x : =

: 0 A . : ;*>Hx 7 : ;*>? ~ ;*>9

: I : : : ;"38 - :

K : K

A K K K A

x : ;"#8

@ #% M Ls! "&9 !K # &8L "& -! K) &

0 •ŠtWom : 1, = / 9 1 5 9 Y 6

3Y[/ / 9 1 5 w ;9µ€ : =

** ' #;8Y I 8 = ŠsŠ•sŠŠ8u8^uomLŠ8u8^TusŠŠ8u8QbgB>9x&€=& +(
M +@#+&+&"# -)&"#g# js'i EG M AA#+&Ex **•ONbNQcfV^rOgVO*S#WqRSlVDŠSDMfgOjj
pM\]DgfQNgj^OQNSQYRSWgRRSlpO]Dch8Z?9Z3?*8
;"". 8 8 8x 83?>Z3?48
;"; ' H3!?Y$8 I 8 = :8 8x 8#9>Z#>48
;"3. 8 8 8x 8#9*Z#>38
;"# ' H3!]$!\$8
;"H ' ;#* J :I : #"H8Y : : x
K : x 8 = :ŠsŠ•sŠ}8 u8^uomLŠ8u8^Wo•TqRw8!QbgB>9x&€=& +(
M +@#+&+&"# -)&"#g# js'i EG M AA#+&Zx x* •ONbNQcfV^rOgVO*S#WqRSlVDŠSDMfgOjj
pM\]DgfQNgj^OQNSQYRSWgRRSlpO]Dch8x;4 Z,348

εξασφαλίσουν ότι όλες οι δραστηριότητες, που θα λαμβάνουν χώρα σε αυτήν θα γίνονται σύμφωνα με το πνεύμα αυτής. Αυτή υιοθέτησε ευρύτατη οπτική ως προς τις εξαγγελλόμενες δραστηριότητες, αφού αυτές μπορούν να ανήκουν τόσο στα κράτη μέρη, σε κρατικές επιχειρήσεις, όσο και σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα που έχουν την εθνικότητα αυτών ή ελέγχονται από τα ίδια ή πολίτες τους. Ο Treves θεωρεί ότι αποτελεί σπουδαία πολιτική απόφαση η συμπερίληψη και των φυσικών και νομικών προσώπων στον κύκλο των παραγόντων, που δεσμεύουν ένα κράτος για ζημίες βάσει της UNCLOS και αυτό θα οδηγήσει τα κράτη να τα εποπτεύουν καλύτερα στις δραστηριότητες τους[105]. Κατ' αυτόν τον τρόπο στο ρυθμιστικό πλαίσιο της πρόβλεψης εμπεριέχονται όλες οι δραστηριότητες που μπορούν να λάβουν χώρα στην «Περιοχή» από οποιονδήποτε και αν προέρχονται. Το ίδιο ισχύει *mutatis mutandis* και για τους διεθνείς οργανισμούς.

Η χρήση στο σημείο αυτό του όρου "responsibility" δεν εννοεί την ευθύνη των κρατών[106] με τη συνήθη από το Διεθνές Δίκαιο έννοια, δηλαδή την παράβαση πρωτογενών κανόνων του. Υπονοήθηκε ένας εποπτικός ρόλος του κράτους στις ενέργειες των φυσικών και νομικών προσώπων, που φέρουν την εθνικότητα του, και για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκε συμπληρωματικά και ο όρος "liability"[107], που όμως στο σημείο αυτό για τα κράτη δεν έχει τη μορφή της αντικειμενικής ευθύνης, αλλά μάλλον πρόκειται για υποκειμενική ευθύνη. Το ίδιο επαναλήφθηκε και στο άρθρο 22 του Παραρτήματος ΙΙΙ της UNCLOS.

Εντούτοις, η σημαντικότερη αντίθεση στα παραπάνω αποτελεί η κρατική πρακτική, που δείχνει περισσότερο προσανατολισμένη προς τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη και σε καμία περίπτωση στην αποδοχή της διεθνούς ευθύνης[108]. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι ρυθμίσεις της UNCLOS για την «Περιοχή» προσανατολίσθηκαν κυρίως στη συνεκμετάλλευση αυτής και όχι στην από κοινού περιβαλλοντική προστασία της προς όφελος των μελλοντικών γενεών (διαγενεακή αρχή). Αυτό παρά τη σύνδεση της «Περιοχής» με την έννοια της *κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας* (*res communis*)[109]. Ωστόσο το γεγονός αυτό δεν σημαίνει ότι το ένα αποκλείει το άλλο τελικώς.

Τα κράτη μέρη της UNCLOS λαμβάνοντας υπόψη τους γενικούς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, αλλά και το Παράρτημα ΙΙΙ αυτής σχετικά με τους Βασικούς Όρους για την έρευνα, την

---

[105] Βλ. TREVES T., *"Les Tendances Récentes du Droit Conventionnel de la Responsabilité et le Nouveau Droit de la Mer"...*, ο.π., σελ. 781.

[106] Ο Kiss όμως ήδη από το 1991 θεωρεί το κείμενο της UNCLOS ως την πλέον σημαντική υφιστάμενη διεθνή σύμβαση αναφορικά με την ευθύνη των κρατών για το περιβάλλον. Βλ. σχετικά KISS AL.-C., *Present Limits to the Enforcement of State Responsibility for Environmental Damage* στο: FRANCIONI FR. & SCOVAZZI T. (eds.) *International Responsibility for Environmental Harm*, London/Dordrecht/Boston, 1991 (Graham and Trotman/Kluwer Academic Publishers – International Environmental Law and Policy Series), σελ. 3 – 4. Από την άλλη, υποστηρίζεται ότι η σύμβαση αυτή δεν προσέφερε κάτι ουσιαστικό στο θέμα της διεθνούς ευθύνης για το περιβάλλον και άφησε πολλές απογοητεύσεις. Βλ. σχετικά SUMITRA S., *"Bases and Extent of State Responsibility/Liability in International Law for Environmental Pollution"...*, ο.π., σελ. 392 – 393.

[107] Βλ. PINTO M.C.W., *"Reflections on International Liability for Injurious Consequences Arising Out of Acts not Prohibited by International Law"...*, ο.π., σελ. 28.

[108] Βλ. BIRNIE P.W. & BOYLE A., *International Law and the Environment...*, ο.π., σελ. 383.

διεθνοποιημένη αστική ευθύνη με τη συνδρομή της CMI και της *Διεθνούς Υποεπιτροπής Torrey Canyon*[9], που συνέστησε αυτή και παρουσίασε στη νεοσύστατη τότε Νομική Επιτροπή του IMO ένα προκαταρκτικό σχέδιο σύμβασης (Τόκιο – Απρίλιος 1969). Η δημιουργία της εν λόγω Νομικής Επιτροπής του IMO υπήρξε απαραίτητη, καθώς κατέστη σαφές ότι πλέον τα τεχνικά ζητήματα, που απασχολούσαν το Συμβούλιο του Οργανισμού, συνδυάζονταν με σημαντικά και ιδιαιτέρως δυσχερή νομικά ζητήματα.

Κατ' αυτόν τον τρόπο συστάθηκε για πρώτη φορά μία *ad hoc Νομική Επιτροπή για το Θέμα του Torrey Canyon*, τον Ιούνιο του 1967, που όμως στη συνέχεια απέκτησε μόνιμη υπόσταση και αποτελεί πλέον επικουρικό όργανο του Συμβουλίου του IMO[10]. Η Επιτροπή αυτή κινήθηκε από το χώρο του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου με την Ομάδα Εργασίας Ι', που συνεργάσθηκε με τη CMI, αν και διαφώνησε με αυτήν σε αρκετά θέματα αναφορικά με την αστική ευθύνη[11] – που ήταν το αρχικό πεδίο αναφοράς για αυτήν, όπως οι ναυτιλιακές απαιτήσεις – προς το Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, με την Ομάδα Εργασίας ΙΙ'. Ωστόσο υπάρχουν κάποιες ενστάσεις επί του θέματος, καθώς η εν λόγω Νομική Επιτροπή του IMO έχει χαρακτηρισθεί ως ιδιαιτέρως συντηρητική ως προς το παραγόμενο έργο της. Επιπλέον τα μέλη της είναι κυρίως τεχνοκράτες ή νομικοί, που έχουν γνώση των εσωτερικών δικαίων των κρατών και όχι του Διεθνούς Δικαίου του Περιβάλλοντος, ενώ το έργο της δίνει έμφαση κυρίως στην αποζημίωση των αλιέων και των επιχειρηματιών και δεν λαμβάνει σοβαρά υπόψη την υποβάθμιση του περιβάλλοντος και τα σχετικά θέματα αστικής ευθύνης[12].

2. Η «κουλτούρα της συμμόρφωσης»

Μία σημαντική κατάκτηση του IMO, που αποτελεί ίσως την πεμπτουσία όλου του Διεθνούς Δικαίου, είναι η χρήση έναντι των κρατών μελών του της *«κουλτούρας της συμμόρφωσης»* με τους κανόνες που τίθενται από τον ίδιο ή από τα προαναφερθέντα όργανα. Αυτή αποτελεί μία φιλοσοφία και πρακτική, που προωθεί και ο ΟΗΕ στο σύνολο του, και δεν σχετίζεται με τα γνωστά μέσα επιβολής του Διεθνούς Δικαίου των οποίων άλλωστε αμφισβητείται

---

[8] Η Σύμβαση αυτή τέθηκε σε ισχύ στις 31/5/1968, αλλά δεν περιλήφθηκε στα συμβατικά κείμενα υπό την αιγίδα του ΟΗΕ.
[9] Ο Ρούκουνας υποστηρίζει ότι το περιστατικό αυτό υπήρξε η αφετηρία για την ουσιαστική λειτουργία του Οργανισμού. Βλ. σχετικά ROUCOUNAS EM., *Facteurs Privés et Droit International Public...*, ο.π., σελ. 189.
[10] Άλλα όργανα του IMO, πέραν της Νομικής Επιτροπής του, που φέρουν την ευθύνη για την προαγωγή του δικαίου και την επίτευξη των σκοπών του Οργανισμού αποτελούν η Επιτροπή για τη Ναυτιλιακή Ασφάλεια και η Επιτροπή για την Προστασία του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος.
[11] Ο Healy αναφέρει ότι η CMI, ήδη το 1967, πρότεινε αποκλειστικά την υποκειμενική ευθύνη του πλοιοκτήτη με αντιστροφή του βάρους απόδειξης, ενώ η Ομάδα Εργασίας Ι' της Νομικής Επιτροπής με την προτροπή της Ιρλανδίας και της Σουηδίας προσανατολιζόταν στην αντικειμενική ευθύνη του υπευθύνου του μεταφερόμενου φορτίου. Αυτά τα θέματα μαζί με τα θέματα δικαιοδοσίας και της υποχρεωτικότητας της οικονομικής ευθύνης συνέχισαν να διχάζουν τα δύο αυτά όργανα. Βλ. σχετικά HEALY N.J., *"The C.M.I. and I.M.C.O. Draft Conventions on Civil Liability for Oil Pollution"...*, ο.π., σελ. 94 – 97.
[12] Βλ. FAYETTE L.AN. de la, *Compensation for Environmental Damage in Maritime Liability Regimes...*, ο.π., σελ. 236.

I : 9 1 9 / R 9 ; † * + & # + + & H D + q € $ x x

K ; H m • u : = # A

t W t : 1 : p O D S c R N Œ / 8 A K A

A J = J A J A K :

K t W t 8

) : : ; * 9 * J : A I K A

x :

K # A : A x J A K K

A : I x A K A K I A 8

x = : x :

K K A : A K A A K

: = x I = K J K 8

I A = J A A K A x

A : I = :

= H

v) Οι επιπρόσθετες εξασφαλίσεις

0 t W t I : : x :

I : = 8 :

J x K =

: : A A 3 8 " " " A H 0

J A K A A = A A

A : K I K 8

B x = K

A : A K A x A `

I ; * 9 H I

H

{ = x I A

I : A x

4 ' G 8

* . 8 q L Š m s d U d 8 s x @ % + & M A # + (&) + x # ((# % E g $ % # % D & " + Q + + @ + A # + & "

> + & = & + (M + @ # & & # +) & " # l j s ' i m 8 8 x 8 ; H " ? 8

H " ' ; ! 9 $! > $ 8

H ; ' G F F T] $ 8 : A = A K K

A K x K x : : 8 8

= : € s • u L - 8 • d • F w 8 x ! " # * + & # + & O # F % # (& " # M A # + (&) n % E $ % % D & F # : # & " #

G)) # ' & @ # ; & u L t F L W 3 " " # $ x 8 3 H H 8

H 3 . 8 f V V P 5 ^ ^ X X D N 8 R D e O 8

: J = : I : x K

tWt I : 9 ...

J HHH0 : I A

: K I x K : I I A

K K :

8

mbeL 9 M &K-8 " &# % % _-

I A I x : tWtx

H?x A : 8a J :

: : K x A I x

A B = = x :

H9 7 : x K : x

J I :

tWtH?

K K = x K J =

: K I I tWtH4

, + = ' &'," A &#8=!"# * + & # + &n L $ % % DM& A+# + (& +

HD + = A ;**4x : A IA A

!1 K I /$: ;**# ;**H K xJ

J f #

J) 87 A : I

tWt8• Z f #) Z

= = I A tWt €MSbZ

A 0 A . Z :

A K : 8 x a :

0 I ! %BD g +(I<#@ +&n=@ G #F #g&# +MF *+' G((D +'#) #+ +F#+

gKD +=+ & # + &n % % % DM& A+# + (&HD+j=stj + =n &"# E"# g# ?A #((

3""#x 1 K I /

1 /I 8

H#' !4$8
HH. 8ruowŠL.8xQ & nAL#$ % % D!&#*+A '&)&"#M @ %B %M & @ # + & 8+8x 83;#8
H?' GD]D8
H9. 8ToW•FW8€8L,8xB % &L $ % % D<&(+&#*(+.&# + &, -+ +%=&"#<#% A & &M +A #&#+'#(
H#=#$ % ' 8 8x 8#;38
H>' •8

του 1971 θεωρείται απαρχαιωμένο και καταβάλλει μικρότερες αποζημιώσεις, στηριζόμενο πλέον και από λιγότερα κράτη, ενώ η Συνθήκη Fund που το συνέστησε έχει πάψει να ισχύει ήδη από τις 24/5/2002 και δεν λαμβάνει οικονομική υποστήριξη, δημιουργώντας στην πράξη σημαντικά προβλήματα ασυνέπειας[112].

iv) Το πρωτόκολλο του 2000

Με τις τροποποιήσεις που επήλθαν με το Πρωτόκολλο του 2000 (*Protocol of 2000 to the International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage, 1971*)[113], σημειώθηκαν αλλαγές σχετικά με τη διάρκεια λειτουργίας του Κοινού Ταμείου της Συνθήκης Fund. Αυτό θα πάψει να ισχύει από τη στιγμή, που τα κράτη μέρη του θα μειωθούν σε λιγότερα από είκοσι πέντε, ή ένα χρόνο από τη στιγμή, που τα παραμένοντα κράτη μέρη δεν θα είναι σε θέση να διακινούν τουλάχιστον 100 εκατομμύρια τόνους πετρελαίου σε ετήσια βάση και ως εκ τούτου να συνεισφέρουν τα προβλεπόμενα ποσά για τη λειτουργία του[114]. Επιπλέον, με αυθημερόν Απόφαση[115] του Οργανισμού αυξήθηκαν τα προβλεπόμενα από το Πρωτόκολλο του 1992 όρια ευθύνης. Συγκεκριμένα, αναφορικά με το άρθρο 6(3) του Πρωτοκόλλου του 1992 που ορίζει τα όρια ευθύνης, τα προβλεπόμενα ποσά των 135 εκατομμυρίων SDR μετατρέπονται σε 203 εκατομμύρια SDR. Επίσης, τα ποσά των 200 εκατομμυρίων SDR μετατρέπονται σε 300,74 εκατομμύρια SDR[116].

v) Το πρωτόκολλο του 2003

Τα κράτη μέλη του ΙΜΟ, που αποτελούν και μέρη του Κοινού Ταμείου του 1992, αλλά και του Πρωτοκόλλου του 1992 της CLC, προσπάθησαν τέλος με το Πρωτόκολλο στη Συνθήκη Fund του 2003 (*Protocol of 2003 to the International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage, 1992*)[117] να αναβαθμίσουν το

---

[111] Άρθρο 31. Με την ίδια πρόβλεψη καταγγέλθηκε και η CLC μαζί με τη Συνθήκη Fund.

[112] Βλ. AUST AN., *Modern Treaty Law and Practice,* Cambridge/New York/Melbourne/Madrid, 2000 (Cambridge University Press), σελ. 180 – 181.

[113] Για το κείμενο, βλ. σχετικά IMO doc. J/7069 του 2000. Υπογράφηκε στις 18 Οκτωβρίου 2000 και τέθηκε σε ισχύ με σιωπηρή αποδοχή την 1 Νοεμβρίου 2003, όπως και στην περίπτωση της CLC σύμφωνα με το άρθρο 4(1). Από τις 31/5/2007 όλα τα παράκτια κράτη της ΕΕ – εξαιρουμένων της Βουλγαρίας, της Κύπρου, της Εσθονίας, της Μάλτας, της Πολωνίας και της Ρουμανίας – το έχουν επικυρώσει.

[114] Άρθρο 2.

[115] IMO – LEGAL COMMITTEE, *Amendments of the Limits of Compensation in the Protocol of 1992 to Amend the International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage, 1971*, (IMO Resolution LEG.2(82), 18 October 2000). Υπογράφηκε στις 18 Οκτωβρίου 2000 και τέθηκε σε ισχύ με σιωπηρή αποδοχή την 1 Νοεμβρίου 2003.

[116] Παράρτημα Απόφασης.

[117] Για το κείμενο, βλ. σχετικά IMO doc. J/8349 του 2003. Υπογράφηκε στις 16 Μαίου 2003 και τέθηκε σε ισχύ στις 3 Μαρτίου 2005, δηλαδή 3 μήνες μετά την επικύρωση του από 8 κράτη μέλη, των οποίων το σύνολο του εισαγόμενου πετρελαίου αθροιστικά θα είναι τουλάχιστον 450 εκατομμύρια τόνοι. Άρθρο 21. Σήμερα τα κράτη μέρη είναι 21.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, τα κράτη μέλη του ΙΜΟ λαμβάνοντας υπόψη και τους λοιπούς κινδύνους για το περιβάλλον από τις θαλάσσιες μεταφορές και κατανοώντας την αναγκαιότητα μίας τέτοιας προσπάθειας[135], κατάρτισαν μία σύμβαση[136] που έλειπε στα πλαίσια της διεθνούς ναυτιλίας και του διεθνούς εμπορίου επικίνδυνων αγαθών. Σε περίπτωση που συνέβαινε κάποιο τέτοιο περιστατικό θα δημιουργείτο μία ανεπανάληπτη σύγχυση ως προς τα ισχύοντα μέχρι τότε. Οι αιτίες ήταν τα διαφορετικά είδη ευθύνης, τα χαμηλά επίπεδα αποζημιώσεων, ενώ υπήρχαν και αλληλοεπικαλύψεις όσον αφορά τις προθεσμίες και παραγραφές, όπως και τις κατά τόπο δωσιδικίες[137].

Πρόταση για μία τέτοια σύμβαση υπήρχε ήδη από το 1984[138], αλλά οι πρώτες διαπραγματεύσεις ανατρέχουν ήδη στο 1978, όταν ο Γενικός Γραμματέας (ΓΓ) του ΙΜΟ κατέθεσε σχετική πρόταση ενόψει των επικείμενων τροποποιήσεων της CLC και της Συνθήκης Fund. Εντούτοις, με τα τροποποιητικά Πρωτόκολλα του 1984, παρότι το θέμα απασχολούσε τον Οργανισμό ήδη από το 1977, απέτυχε να συμφωνηθεί η κατάρτιση μίας τέτοιας σύμβασης. Επιπλέον η *Ευρωπαϊκή Χημική Βιομηχανία* (*European Chemical Industry,* γνωστότερη ως CEFIC) προέβαλε τις αντιρρήσεις και αμφιβολίες της ως προς τη σκοπιμότητα ενός τέτοιου καθεστώτος[139], ενώ ως δικαιολογία προτάθηκε και η έλλειψη χρόνου κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων[140].

Ίσως και υπό τις πιέσεις της ΕΕ που «απείλησε», ότι σε περίπτωση που δεν καταφέρει ο ΙΜΟ να υιοθετήσει μία τέτοια σύμβαση, θα προχωρούσε από μόνη της σε ανάλογη ενέργεια στα πλαίσια της Κοινής Αγοράς, φθάσαμε μετά από δεκαετείς διεργασίες στη Διάσκεψη του ΙΜΟ μεταξύ 15 Απριλίου – 3 Μαίου 1996. Κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης αυτής, πέραν του βασικού κειμένου της Σύμβασης HNS, υιοθετήθηκε και μία Διακήρυξη για τη σύσταση του Κοινού Ταμείου της, μία Απόφαση για την *Ευθύνη και την Αποζημίωση για Ζημίες που Επισυμβαίνουν κατά τη Μεταφορά Ραδιενεργών Υλικών* (*Resolution on Liability and Compensation for Damage Occuring during the Transport of radioactive Materials*)[141], όπως και άλλα κείμενα[142].

---

[135] Βλ. GASKELL N., *The Draft HNS Convention 1995* στο: ΣΤΑΜΑΤΗΣ Κ./ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ ΚΥΡ./ΜΠΑΖΙΓΟΥ ΑΡ. (επ.), *Αφιέρωμα στην Αλίκη Κιάντου-Παμπούκη*, Θεσσαλονίκη, 1998 (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), σελ. 93 – 113.

[136] Για το κείμενο βλ. σχετικά 35 ILM (1996), σελ. 1415επ. Υπογράφηκε στις 3 Μαίου 1996 και θα τεθεί σε ισχύ 18 μήνες αφού θα επικυρωθεί από 12 κράτη μέλη, 4 εκ των οποίων έχουν ναυτικό στόλο που υπερβαίνει τα 2 εκατομμύρια τόνους ακαθάριστου βάρους και αφού τα πρόσωπα, που θα είναι υπεύθυνα σε αυτά τα κράτη να πληρώσουν συνεισφορές βάσει της Συνθήκης αυτής στο σχετικό Κοινό Ταμείο, έχουν εισαγάγει τουλάχιστον 40 εκατομμύρια τόνους από το συνεισφερόμενο φορτίο κατά τη διάρκεια του προηγούμενου ημερολογιακού έτους (άρθρο 46). Μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 2007 μόνο 10 κράτη είχαν επικυρώσει την HNS, με μόνο δύο από αυτά να πληρούν το κριτήριο του όγκου που τίθεται από το άρθρο 46. Από τα υπόλοιπα οκτώ κράτη, μόνο τρία προέρχονται από την ΕΕ: η Κύπρος, η Λιθουανία και η Σλοβενία.

[137] Βλ. ο.π., σελ. 94.

[138] Βλ. IMO – LEGAL COMMITTEE, *Consideration of a Draft International Convention on Liability and Compensation in Connection with the Carriage of Noxious and Hazardous and Substances by Sea, Draft Convention on Liability and Compensation in Connection with the Carriage of Noxious and Hazardous Substances by Sea* (LEG/CONF. 6/3 (13 January 1984) σελ. 150επ.

[139] Βλ. RENFIGO AN., *"The International Convention on Liability and Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous and Noxious Substances by Sea, 1996"* στο: 6 RECIEL (1997), σελ. 192.

[140] Βλ. http://www.imo.org.

[141] Βλ. LEG/CONF. 10/DC.3, 2 May 1996.

Εξ αρχής, δηλαδή ήδη από το 1984, η Νομική Επιτροπή του IMO παρουσίασε στα συμμετέχοντα κράτη μία Πρόταση σχετικά με το ενδεχόμενο ή μη ενός δεύτερου πυλώνα, δηλαδή ένα Κοινό Ταμείο, που θα έπρεπε να είχε η Σύμβαση HNS, όπως συνέβη με τη CLC. Η Πρόταση διαπραγματευόταν το ενδεχόμενο η Σύμβαση HNS να έχει δεύτερο πυλώνα και η ευθύνη να βαρύνει τον πλοιοκτήτη αναφορικά με βαρέα φορτία μόνο. Επίσης, η Σύμβαση HNS θα μπορούσε να έχει δύο πυλώνες αστικής ευθύνης, δηλαδή θα την ακολουθούσε και ένα δεύτερο συμβατικό κείμενο, που θα προέβλεπε και Κοινό Ταμείο χρηματοδοτούμενο από τα φορτία και θα τίθετο σε ισχύ αμέσως μετά τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης HNS. Ως ένα άλλο ενδεχόμενο εξεταζόταν η Σύμβαση HNS να έχει δύο πυλώνες ενσωματωμένους στο κείμενο της. Οι προτάσεις που ακολούθησαν από διάφορα κράτη, όπως κυρίως η κοινή πρόταση της Αυστραλίας, του Καναδά και της Νορβηγίας τον Αύγουστο του 1994, κατά την 71η συνεδρίαση[161], οδήγησαν τελικώς στην επιλογή ενός διμερούς συστήματος αστικής ευθύνης. Αυτό προέβλεπε την αστική ευθύνη του πλοιοκτήτη και την επικουρική αστική ευθύνη ενός Κοινού Ταμείου που θα ενσωματωνόταν στη Σύμβαση HNS, όπως και κατέληξε ο IMO.

Το Κοινό Ταμείο θα χρηματοδοτείται από παράγοντες, που δέχονται συγκεκριμένες ποσότητες από τις επικίνδυνες και τις βλαβερές ουσίες της Σύμβασης HNS κατά τη διάρκεια ενός ημερολογιακού έτους[162]. Μάλιστα αυτό το Κοινό Ταμείο θα παρουσιάσει την πρωτοτυπία ότι θα εμπεριέχει τρεις χωριστούς λογαριασμούς, από τους οποίους ο πρώτος θα αφορά το πετρέλαιο, ο δεύτερος το υγρό φυσικό αέριο και ο τρίτος το υγροποιημένο πετρελαϊκό αέριο[163]. Ο λόγος αυτού του διαχωρισμού υπήρξε η επιθυμία αποφυγής αλληλοεπιδοτήσεων από τους πλοιοκτήτες μεταξύ των τριών αυτών ουσιών και η αποφυγή καταστρατήγησης των ορίων των αποζημιώσεων που προβλέπει η Σύμβαση HNS με έμμεσο τρόπο. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί σε περιπτώσεις, που οι ζημίες από ένα από τα καλυπτόμενα είδη επικίνδυνων ουσιών παρουσιάζουν μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης έναντι των άλλων δύο.

Η επικουρικότητα του Κοινού Ταμείου σε κάθε περιστατικό θεωρείται αυτονόητη, αλλά προβλέφθηκε ρητώς και από τη Σύμβαση HNS[164]. Το Κοινό Ταμείο θα χρησιμοποιείται από τους βλαβέντες στις περιπτώσεις, που οι απαιτούμενες αποζημιώσεις από τους υπεύθυνους πλοιοκτήτες ξεπερνούν τα 100 εκατομμύρια SDR. Θα μπορεί επίσης να συμπληρώνει τις αποζημιώσεις μέχρι το ύψος των 250 εκατομμυρίων SDR συμπεριλαμβανομένης της αποζημίωσης που έδωσε ο πλοιοκτήτης βάσει της Σύμβασης HNS[165].

---

[161] Βλ. IMO – LEGAL COMMITTEE, *Consideration of a Draft International Convention on Liability and Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous and Noxious Substances by Sea (HNS), Proposal Regarding the Second Tier Submitted by Australia, Canada and Norway* (LEG. 71/3/4, 5 August 1994), σελ. 1επ.
[162] Άρθρα 17 – 20.
[163] Άρθρο 16(2).
[164] Άρθρο 13(1).
[165] Άρθρο 14(5).

: _ A K x :

I : A I A : J 8

M #!9(!_ %8 -

{ rMSvQNx

: K 7 8, IK a7‰ A

K K 80 I : :

=K I = I 8

!(9 "&! K) & #% M !# 8! ‼O %L !

. : ;>4 x A =

;>‰ 7 J J : J x I

: x I ! $x

x : : J x : =

87 J =

I A 8 x x

8

tWt4"

rMSvQN8 J : :

= Z ;4; :

: ;43

9 % "&! K) &

0 rMSvQN A

K 8) : I : A : 8<

= = I

5 W93 3 0 1 54 /S 9 ;*>9#!M +@#+&+, +A & &)+

, B %) &Q & M# AEWWqt$xA = x = A A

I K = A J K A A 8 A

;>4' #8
;>*' ;!#$8
;4"' H!;$8
;4;' H!3$8
;43' H!#$8

= : Z Z = :

x : : A ;*"

{ K A : A x x

K rMSvQNx

K Fqo*;

J J J : K K 8

x : : A

rMSvQNx ;*3 J x

= : :)

HH^3"";^) A : =

)8 A : * ;" rMSvQN

x := : 8 0

K : A x l

A) A K K = A

K K 80 A l

l 8

, # _ ! "& 9 !s&

0 : l x K rMSvQNx :

A a : ;*#x;*HA a 5 W93 3 0 1

lO#(%D&+ ,+A & &),+ B % & mA : =

K , A x : % ;**95 R3 ;

U 1 / 5 W93 3 0 1 5 4 /S 9 jsty-

:J A x A K J A = ;*?

: rMSvQN8 x a 5 W3 T1

R9] /U 935 ;lO#(%D&+ $+ A & +)!#'"+ ' M% E # & + J A A

A Z K K K Z = : A : A x

A A A A

rMSvQNAx : A : 8 x

a 5 W3 ; [W3 T [8 XS 35 0 7;

;*" ' *8
;*; ' ;"8
;*3 . 8WLT^toŠ£3^tw^wpk3#3qRNc3"";$8
;*# Y a : x 8 = fVVP5^^XXX8DeO8ONk
;*H $ & ' &%GA#+&"#M +@#+&+ ,+A & &),+ B %) &Q & A#% AWOSbOS5RSVQNSRWRDXGSR]
qM]VD]RkVQQRe Q 5 9 5 4 ?^s8
;*?' # , A 8

Κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτές οι Ανακοινώσεις της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο έπρεπε να συμπεριλάβουν κάποιες Προτάσεις Οδηγιών και Κανονισμών και ως εκ τούτου να παρουσιάσουν τις νέες τάσεις στις ευρωπαϊκές πολιτικές και την Κοινοτική νομοθεσία. Εντούτοις, αν ληφθούν υπόψη άλλα ανάλογα παραδείγματα στα πλαίσια της ΕΕ, θα λέγαμε ότι οι ενδείξεις, που καταγράφονται στα παρακάτω κείμενα, μπορούν με σχετική ασφάλεια να μας δείξουν πολλά για το μέλλον των περιβαλλοντικών πολιτικών και της αντίστοιχης Κοινοτικής νομοθεσίας για το προσεχές μέλλον. Τα τρία αυτά Πακέτα μέτρων, το Erika 1, το Erika 2 και το Erika 3, πρότειναν κάποια νομικά κείμενα τα οποία η ΕΕ φαίνεται ότι τελικώς θα υιοθετήσει και θα ζητήσει από τα κράτη μέλη της να τα ενσωματώσουν στο εσωτερικό τους δίκαιο. Την παρούσα διατριβή ενδιαφέρουν τα Πακέτα Erika 2 και Erika 3.

α. Το πακέτο Erika 2

Το Πακέτο Erika 2[217] αποτελεί τη δεύτερη δέσμη κειμένων, που πρότεινε η Επιτροπή προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με το περιστατικό του *Erika* και ακολούθησε το Πακέτο Erika 1 μετά από λίγους μήνες. Ο λόγος υπήρξε ότι το θέμα θεωρήθηκε ύψιστης σημασίας για την ΕΕ και τα κράτη μέλη της και τόσο οι «άμεσες» όσο και οι μελλοντικές δράσεις, που προτάθηκαν αμέσως μετά την επέλευση της ζημίας, θεωρήθηκε ότι πρέπει να εγκριθούν και να ενσωματωθούν στην Κοινοτική νομοθεσία.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Biarritz, στις 27/9/2000, θεώρησε ότι τα σημαντικότερα θέματα, που προέκυψαν από το περιστατικό του *Erika,* είναι η ανάγκη δημιουργίας ενός Κοινοτικού συστήματος παρακολούθησης, ελέγχου και ενημέρωσης για τη θαλάσσια κυκλοφορία των πλοίων. Επίσης, η ανάγκη σύστασης ενός Κοινού Ταμείου για τις αποζημιώσεις για ζημίες που οφείλονται σε πετρελαϊκή ρύπανση στα ευρωπαϊκά ύδατα. Τέλος, η ανάγκη ίδρυσης ενός Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Ασφάλεια στη Θάλασσα. Το παραπάνω Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ζήτησε την άμεση έγκριση των δράσεων, που περιείχε το Πακέτο Erika 1, ως ιδιαιτέρως σημαντικές και κάλεσε την Επιτροπή να υποβάλει μία δεύτερη δέσμη μέτρων για τα ζητήματα που μόλις αναφέρθηκαν.

Η Επιτροπή λοιπόν στα πλαίσια του Πακέτου Erika 2, πρότεινε μία Οδηγία και δύο Κανονισμούς. Η Πρόταση Οδηγίας για τη δημιουργία του κατάλληλου Κοινοτικού συστήματος παρακολούθησης, ελέγχου και ενημέρωσης για τη θαλάσσια κυκλοφορία προέβλεπε και επέτασσε τη βελτίωση της παρακολούθησης των πλοίων που κινούνται στα ύδατα της ΕΕ. Επίσης, προτάθηκε ο εξοπλισμός τους με κατάλληλο σύστημα εντοπισμού και παρακολούθησης τους από τις Αρχές των παράκτιων κρατών, το καθήκον ανακοίνωσης μεταφοράς επικίνδυνων καύσιμων

[217] Βλ. παραπάνω Κεφ. Έβδομο – ΙΙ – 2, σελ. 205.

8a J : 3"" : ;

K333H0 =) topL

A B = :) =K

A ;?"8""" A x A I A A K

339

0 x A I A : A K K A x

= A K K K I A x

A J A B

8 K J A I A A

: A A A B K = A x K K

= J A : : K 8

K x AJ =#) '&

K Fq03x : K : 8Y

) topL

I A :

€MSb Fqox A = : :8

A x A Z = Z

: A B A

A) topL33#0

tWt : =A K

B : 8 x :

A

I 8 x K A K

I K A J I = 33

0 ,) x) ;H"9^3""3 A B

)]9 / 9 U 0 3[•/ •35 5

Y 69 ` 6 3>^9^3#X3 Lqm3#,

33H. 8 : A) 8< ZF 3x 83"? 8
33?' ?!?$8
339' 98
33>, : Fqo : 8. 8 = ?FsZqsŠmo0 X*+&# + &O#F %#=&"#>
<#@#% A)#+&&#@#+&+=MF+& %x%((#P%EgnD$#%%D&5;HLMNSEWu!3""?$x8;>38
334' ;"8
33*. 8uFŠTroq8x"#?O*•G'' =#++&=&?))#'&(&"#>Q & O#FD% & 8+8x 83>48
3#". 8o„W3"4!?^4^3""3$x 8) >3H^3""H A B)
#;^#^3""H 0 3[•/ •35 5 Y 69 ` 6 . 8 = :
o„W;3*!3*^H^3""H8$x 8
3#; : 3""3 % 8 i 3""? ;>8?""8"""
Kx K ;>84""8"""K : :8
) : 3""9 : . < %!#%#F " A
J J Lqms A B a x: A K
8Y x 8 = fVVP5^^XXQ8MSeVR8

{ K x : = I J A

8, =

J : = ... K x

: x =

8a K

!Q[MDVR\]Q$

x : : K 8

0 : : J A

A : K x

A K Fqo8 x

: : A A 8 A =

: I : = : A

: A A A

: A A 8

<< 9 !K - K! "/" " - ! K) & 7!" 8!" # %& L&8(!

) : I : x

: x J : I A : 8& : •OQvQN

TQfNDSk : J K K A x

= _ A x A Fqo K

= = _ A x : : =

x A = : 3#9

): : : : = x K =

A x = R 93 ;6 ;*49 < A x

7 3#> = J

: x : A K : : : :

x : 3#& =K

3#9. 8•oL‡LuT8• TLduFŠT08x$ @ &#+&# + & B %) &! +(+ & ?++@ + A#<+& F%#E"#

$ #'#=#+)M + @#+& B %O #&F A#(53„LW;**"$x 8_ 8

3#>UO = R 93 ;6 J K : 8 x :

: = _ + ;*4> . I x H B '" ;**; Y !" ##Q %#% ;+=

;*>* 0,ax 8 = roLdWLq8Zt8O#)%#'&+,+(B %+&O = % F 'C%'%6'' =#+&(#.G'' =#+&(

& + H B '"!" ##Q %#% +=M"# + B %8 8x 8;# Z398

3#4. 8‡FmsW8Zt8xG'' =##!&"# + B#%&#(M +(#ND#+'B(+-&#xD#*+&# + & 5#3%€•P;*49$x

8;H; 8 poWF-8F!"#*A '&)&"#M"# + E'%=#++&&"g& &$#(r'# &)#+&# + &O#(%(B % &

) CD'%#< A F# 5€usŠtFoŠ8• mtoGs^^B8!Qbg8&&# + &O#(%+(B)%?&@ + A#+&A %

WOSbOS^•ONbNQ;c*V^TOgRVBRSxUNOVeRS^s]dMXQeMV\]DgfZFNSVQNSRYBDDS$eQRSXVR]

RSpO]DmQNDQg8#x>#ZH*"8

οικονομικών ορίων καθίσταται απαραίτητη, καθώς χωρίς αυτά οι ασφαλιστικοί και λοιποί χρηματοοικονομικοί οργανισμοί θα αρνούνταν να ασφαλίσουν τους σχετικούς κινδύνους και τελικώς οι διεθνείς αυτές συμβάσεις θα απέβαιναν σε βάρος του δημοσίου συμφέροντος, ενώ το ζητούμενο είναι ένας δίκαιος (fair) επιμερισμός του οικονομικού βάρους της ευθύνης[250].

Πάντως, τα διεθνή καθεστώτα, που ακολουθούν, δεν προέβλεψαν ευθέως αστική ευθύνη των κρατών και ως εκ τούτου αν κάποιος θέλει να στραφεί κατά αυτών, θα πρέπει να επικαλεσθεί τους γενικούς-εθιμικούς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και κατά τον τρόπο αυτόν η ευδοκίμηση μίας τέτοιας υπόθεσης ενώπιον ενός διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου είναι τουλάχιστον αμφισβητήσιμη[251]. Ο λόγος είναι ότι τα κράτη στο πεδίο των ζημιών από την πυρηνική ενέργεια έχουν δείξει προθυμία να αναγνωρίσουν καθήκοντα πρόληψης των ζημιών και άμεσης ανταπόκρισης σε αυτά, αλλά όχι και να αναλάβουν τη συνεπακόλουθη ευθύνη[252]. Εντούτοις, πρέπει να σημειωθεί ότι όλα τα παρακάτω διεθνή καθεστώτα, προέβλεψαν ότι τα κράτη μέρη τους, παρ' ότι δεν υπέχουν αστικής ευθύνης αμέσως, θα παρέχουν για την εξασφάλιση της αποκατάστασης των ζημιών κρατικά κονδύλια, καθιστώντας αυτά εμμέσως αστικώς υπεύθυνα.

Ο τρόπος, που τα κράτη έχουν προσέλθει στη διαπραγμάτευση των καθεστώτων αυτών και οι ιδιαίτεροι λόγοι, που επέταξαν αυτό, οπωσδήποτε δεν επιτρέπουν σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί ότι η απόλυτη ευθύνη αποτελεί γενική αρχή του Διεθνούς Δικαίου, όπως υποστηρίχθηκε νωρίτερα για την αντικειμενική ευθύνη[253]. Προς ενίσχυση της σκέψης αυτής προσέρχεται και η στάση του συνόλου της διεθνούς κοινότητας, αμέσως μετά το περιστατικό του *Τσερνομπίλ.* Κανένα κράτος δεν προσέφυγε κατά της Σοβιετικής Ένωσης ενώπιον κάποιου διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου για τη λήψη αποζημιώσεων για την υποβάθμιση του περιβάλλοντος από αυτή, χρησιμοποιώντας μάλιστα ως νομιμοποιητική βάση τον «κανόνα» ή τη «γενική αρχή» της απόλυτης ευθύνης. Γερμανοί πολίτες, όπως η Franziska Baumann[254], που στράφηκαν κατά της Σοβιετικής Ένωσης ή και κατά της Δυτικής Γερμανίας ενώπιον των Γερμανικών Δικαστηρίων δεν ικανοποιήθηκαν τουλάχιστον όσον αφορά τα αιτήματα τους κατά της Σοβιετικής Ένωσης και τελικώς έλαβαν κάποιες αποζημιώσεις από το Γερμανικό Δημόσιο, μάλλον με τη μορφή των *ex gratia* πληρωμών[255].

---

[249] Βλ. ARANGIO-RUIZ G., *Some International Legal Problems of the Civil Use of Nuclear Energy* στο: 107-III RCADI (1962), σελ. 630.

[250] Βλ. BIRNIE P.W. & BOYLE A., *International Law and the Environment...,* ο.π., σελ. 94.

[251] Βλ. WILSON R., *Draft Principles Relating to Liability and Compensation for Damages Arising from the Transboundary Movements of Hazardous Waste* στο: NAUMI N.AL. & MEESE R (eds.), *International Legal Issues Arising under the United Nations Decade of International Law,* The Hague, 1995 (Kluwer Law International), σελ. 297, καθώς και FAYETTE L.AN. de la, *"Towards A New Regime of State Responsibility for Nuclear Activities"* στο: 50 NLB (1992), σελ. 7 – 35.

[252] Βλ. FAYETTE L.AN. de la, *"Towards A New Regime of State Responsibility for Nuclear Activities"...,* ο.π., σελ. 22.

[253] Βλ. σχετικά και ARANGIO-RUIZ G., *Some International Legal Problems of the Civil Use of Nuclear Energy...,* ο.π., σελ. 628 – 629.

[254] Βλ. παραπάνω Κεφάλαιο Πρώτο – ΙΙΙ – 1 – β, σελ. 48 (σημ. 124).

[255] Βλ. παραπάνω Κεφ. Έβδομο – ΙΙ – 1, σελ. 200. Η αδυναμία και απροθυμία της Δυτικής Γερμανίας, της Αυστρίας, της Σουηδίας, της Ελβετίας και της Φινλανδίας να στραφούν κατά της Σοβιετικής Ένωσης δικαστικώς, οδηγούν κάποιους να αντιμετωπίζουν τη δημιουργία κάποιου Διεθνούς Αστικού Δικαστηρίου για το περιβάλλον ως μονόδρομο. Βλ. σχετικά REST

: A A : K K 3>8 0

I :J A = : A I A

: : x : J x

A K : :

= A = = 8-: x

A A x : : K x =

A : = A K 87 :J

A Y

77 a3>#

vbe !(9 "&! K) & #% M !# 8! ‼O %L !

7 I : K

x=A I 8

- K : A 1 : J / x

K : : K : I

!1 /I $8 = A J A K K

: : 3>H|

J = x A A A

I : K 8

K x : I = :

: : : : x :

x I x I A

: I 3>?

7 : :

= J x : : K K x = I

: x : 3>9 I

K x = : A

x =#) '& = : 8a

3>3' 3#8

3>#' ;48

3>H7 sNRSkDOAZuMDz I = 8 x

:= J : A A =

: A x x A K : = :

K & 8 = :susŠTFoZu•TF8'xg A#*+&# + &,#F %‰ B%#A)(&"#M @>(%)CD'%#

?+# F 8 8x 8?43 8 A A = K

: !NQgPOSgRQgDDDJM8R$8 susŠTFoZu•TF8'xO#(+(B *% &&#z + ~ + %#

=#F9% &# < ++CD'%# 8 8x 8?9?8

3>?' #8

3>9' H!R$8

3>H

σημαίνει ότι καταβάλλεται προσπάθεια να καλυφθούν όλες οι περιπτώσεις. Στην περίπτωση της διακρατικής μεταφοράς πυρηνικού υλικού, η Σύμβαση όρισε ότι ο μεταφορέας θα πρέπει να φέρει πιστοποιητικό ασφάλισης του κινδύνου από κάποιον κατάλληλο ασφαλιστικό οργανισμό ή από κάποιον άλλο οικονομικό εγγυητή, ένα χρηματοπιστωτικό ίδρυμα για παράδειγμα[277]. Η μεταφορά τέτοιου υλικού εντός ενός και μόνο κράτους μπορεί να εξαιρεθεί από την εν λόγω πρόβλεψη και να υπαχθεί προφανώς σε εθνικές διατάξεις νόμου[278].

Τέλος, αφέθηκε στη διακριτική ευχέρεια του κάθε κράτους να θεωρήσει αν ένας τέτοιος μεταφορέας – μετά από αίτηση του και με τη σύμφωνη γνώμη του υπεύθυνου λειτουργίας της πυρηνικής εγκατάστασης – μπορεί να θεωρείται ότι φέρει την αστική ευθύνη από την πρόκληση τυχόν ζημίας αντί για τον παραπάνω υπεύθυνο. Για την καλύτερη λειτουργία της Σύμβασης θεωρήθηκε αυτός σαν υπεύθυνος της πυρηνικής εγκατάστασης για το κράτος που προαναφέρθηκε[279]. Στις περιπτώσεις αυτές, ο μεταφορέας εμφανίζεται ως ένα «τρίτο μέρος» στο οποίο αναφέρθηκε η Σύμβαση του Παρισιού του 1960.

Όσον αφορά την αρχή ρυπαίνων πληρώνει», τα κράτη μέρη του καθεστώτος είχαν στο μυαλό τους αρχικώς μία στενή ερμηνεία της και για το λόγο αυτό η αστική ευθύνη δεν επιμερίσθηκε σε περισσότερους παράγοντες από αυτούς, που διαχειρίζονται εγκαταστάσεις από τις οποίες έχει περάσει το πυρηνικό υλικό, αλλά το καθήκον ασφάλισης, που προβλέφθηκε αμέσως παρακάτω[280], αλλοίωσε ουσιαστικά αυτήν την κατάσταση. Σε περίπτωση πρόκλησης κάποιας ζημίας, αστικώς υπεύθυνος θεωρήθηκε μόνο ο τελευταίος κάτοχος του εν λόγω υλικού, δηλαδή αυτός στην εγκατάσταση του οποίου υπήρχε αυτό όταν σημειώθηκε η ζημία και όχι οι προηγούμενοι, πρόβλεψη που θεωρείται απολύτως λογική και λειτουργική.

Επίσης σε περιπτώσεις που πυρηνικό υλικό φυλάσσεται για μεταφορά, ο υπεύθυνος λειτουργίας μίας εγκατάστασης για την οποία προορίζεται αυτό δεν φέρει ευθύνη από τη στιγμή που αυτή θα αποδοθεί στο μεταφορέα[281]. Σε περιπτώσεις που το πυρηνικό υλικό είναι υπό μεταφορά την ευθύνη φέρει αυτός, που είχε στην κατοχή του τελευταίος το υλικό, εκτός αν με ρητή συμφωνία η κατοχή έχει περάσει πλέον στον επόμενο κάτοχο. Σε περιπτώσεις που η διεθνοποιημένη αστική ευθύνη δεν μπορεί να επιμερισθεί σε κάποιον από τους περισσότερους εμπλεκόμενους, τότε αυτή είναι από κοινού και εις ολόκληρον[282]. Η προσέγγιση αυτή αποτέλεσε μάλλον μία ευρύτερη προσέγγιση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» σε συνδυασμό και με την πλάγια εμπλοκή της ασφαλιστικής αγοράς, αν και δεν είναι ακόμη στο επιθυμητό επίπεδο, λόγω και της χρονικής συγκυρίας.

277 Άρθρο 4(c).
278 Άρθρο 4(c).
279 Άρθρο 4(d).
280 Άρθρο 10.
281 Άρθρο 5(a).
282 Άρθρο 5(d).

0 I : A = A K =

A A = 1 A K /

= x K =

: x

:J a8 : x : I A = K

A A A J : x : K

J !F S g M NpROSOc]Q$

: I : I : : 34# a =

A I : A

A = A A 8 A

, ;*9" K x A K x

= J A 0,a87 : = x :

A 80 :

: I : :

K x : 8

a : I A x I x

: x A : K

I A 78 : :

:J : I : I x :

: K34H K x I =

x A : I K x

:J :

= I 34?

= J A I A A K J A x

K : x

8

A x x = J x x

J : x

x J

349Y : : 1 /8

34#. 8•LpuFqo?;x *+&# + &M E-n%# &+$+ @ =*+FD +M#@ CD'%#< A F#& !" $ & #+(=
) < A F#& CD'%#+(& %% & 8+8(x 8#4 ZH3 ruLFŠFŠWT8x O#) A), B %+&CD'%# -
I>+% A, &B=% &(C &D& A &M %%&#+% AM&#@=# m3?ŠWr!;*4"$&8>9Z>*8
34H) : sNRSkDOZuMD< = 8 8 = susŠTFoZu+B?g A#*+&# + &#F+%%
$ B%#A&"#M @(%)CD'%?+# F 8 8x 8?4?8
342' 98
349' *8

iv) Τα όρια της ευθύνης

Η Σύμβαση περιέλαβε και προβλέψεις σχετικά με τα ανώτατα όρια των χορηγούμενων βάσει αυτής αποζημιώσεων. Ανώτατο όριο αποζημίωσης για τον υπεύθυνο λειτουργίας μίας πυρηνικής εγκατάστασης ορίσθηκαν τα 15 εκατομμύρια SDR[287], με εξαίρεση ότι ένα κράτος μέρος μπορεί να ορίσει δικά του όρια, υψηλότερα ή χαμηλότερα, αξιολογώντας τη δυνατότητα του υπεύθυνου λειτουργίας της πυρηνικής εγκατάστασης να πετύχει την ανάλογη ασφαλιστική κάλυψη[288]. Εντούτοις, το κατώτερο όριο πρέπει να είναι σε κάθε περίπτωση τουλάχιστον 5 εκατομμύρια SDR και αυτό αφού ληφθεί υπόψη και θεωρηθεί δεδομένη η χαμηλή επικινδυνότητα μίας συγκεκριμένης πυρηνικής εγκατάστασης[289]. Τα κράτη, που δέχονται φορτία με επικίνδυνα πυρηνικά υλικά να περνούν transit από το έδαφος τους, μπορούν να ζητήσουν από τους μεταφορείς και από τους υπεύθυνους τους να αυξήσουν το ύψος της οφειλόμενης αποζημίωσης, θεωρώντας τα μεταφερόμενα υλικά ιδιαιτέρως επικίνδυνα και το ύψος της αποζημίωσης ως μη-ικανοποιητικό[290]. Πάντως το ύψος, όπου θα προσαρμοσθεί η αποζημίωση, δεν μπορεί να ξεπερνά τα προβλεπόμενα από τους εσωτερικούς νόμους του κράτους για ανάλογες περιπτώσεις. Οι εξαιρέσεις, που ορίσθηκαν και σε αυτήν την περίπτωση, αποτέλεσαν τις συνήθεις, όπως οι περιπτώσεις μη απαγόρευσης εισόδου σε λιμάνια για πλοία, που μεταφέρουν επικίνδυνα πυρηνικά υλικά, από τη στιγμή που θα διατρέχουν κίνδυνο στη θάλασσα, λόγω της μη συμμόρφωσης με τα παραπάνω οικονομικά όρια που θέτει το κράτος του λιμένα. Κάτι ανάλογο ίσχυσε και για το δικαίωμα υπέρπτησης αεροπλάνων που μεταφέρουν τέτοια υλικά[291].

Τα κράτη μέρη της Σύμβασης, αντιλαμβανόμενα ότι οι εξελίξεις της επιστήμης είναι ραγδαίες και οι παρουσιαζόμενες ανάγκες απρόβλεπτες, άφησαν περιθώριο για την εισαγωγή εσωτερικών νομοθετικών μέτρων, που αυξάνουν το οριζόμενο από τη Σύμβαση ποσό αποζημίωσης. Δίνεται επίσης η δυνατότητα σε περιπτώσεις, που η αποζημίωση προέρχεται από δημόσια κονδύλια και ξεπερνά τα 5 εκατομμύρια SDR, τα ληπτέα από τα κράτη μέρη μέτρα να μην ακολουθούν τις διαδικασίες που προβλέπει η Σύμβαση[292].

v) Οι επιπρόσθετες εξασφαλίσεις

Η Σύμβαση προέβλεψε ρητώς το καθήκον του υπεύθυνου λειτουργίας της πυρηνικής εγκατάστασης να ασφαλίσει τις δραστηριότητες του είτε σε κάποιον ασφαλιστικό ή άλλον

---

[287] Άρθρο 7(b).
[288] Άρθρο 7(b.i).
[289] Άρθρο 7(b.ii).
[290] Άρθρο 7(e).
[291] Άρθρο 7(f).
[292] Άρθρο 15.

εφαρμογή της Σύμβασης του Παρισιού του I960[319] έναντι κάποιου άλλου κράτους θα πρέπει να γίνεται με τη σύμφωνη γνώμη αυτού (consent). Η μοναδική εξαίρεση, που τέθηκε ρητώς από τη συμπληρωματική Σύμβαση του 1963, είναι η μη δυνατότητα τροποποίησης των προβλέψεων που αφορούν τα δημόσια κονδύλια για τις αποζημιώσεις[320]. Η ενότητα των δύο καθεστώτων φάνηκε και σε άλλες περιπτώσεις στη συνέχεια, καθώς για να είναι κάποιο κράτος μέρος της συμπληρωματικής Σύμβασης, θα πρέπει να αποτελεί μέρος απαραιτήτως και της Σύμβασης του Παρισιού του I960[321]. Το ίδιο προκύπτει και από την πρόβλεψη ότι η συμπληρωματική Σύμβαση θα παραμείνει σε ισχύ όσο θα παραμείνει σε ισχύ και η Σύμβαση του Παρισιού[322].

bbbeL 9 M &K-8 " &# % % _-

Η συμπληρωματική Σύμβαση του 1963 προέβλεψε σχετικά με τα χρονικά όρια παραγραφής άσκησης αγωγής, ότι για τις περιπτώσεις που πυρηνικό ή άλλο ραδιενεργό υλικό έχει κλαπεί ή αφαιρεθεί με παράνομο τρόπο από το νόμιμο κάτοχο του, η προθεσμία του δικαιώματος αυτού δεν θα μπορεί να υπερβαίνει τα είκοσι έτη[323]. Για τις περιπτώσεις όπου ένα κρότος μέρος της Σύμβασης κάνει χρήση του δικαιώματος εισαγωγής σχετικής νομοθεσίας για το θέμα αυτό, το διάστημα μέσα στο οποίο κάποιος οφείλει να γνωρίζει την επέλευση της ζημίας, όπως και τον υπεύθυνο λειτουργίας μίας πυρηνικής εγκατάστασης, που θα είναι και αστικώς υπεύθυνος, θα είναι τριετές. Προσμετράται μάλιστα από τη στιγμή, που αυτός που υπέστη τη ζημία έλαβε γνώση αυτής, ή έπρεπε να γνωρίζει τόσο τη ζημία όσο και τον υπεύθυνο λειτουργίας της πυρηνικής εγκατάστασης που θα φέρει αστική ευθύνη προς τούτο[324].

Για τις περιπτώσεις, που ένα πρόσωπο δικαιούται να λάβει αποζημίωση για ζημία που υπέστη, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα από τη συμπληρωματική Σύμβαση, και αυτή υπερβαίνει τα 300 εκατομμύρια SDR ή προέρχεται από τη συμμετοχή περισσοτέρων υπεύθυνων και για το λόγο αυτό προβλέφθηκε υψηλότερο ποσό αποζημίωσης, τα κράτη μέρη μπορούν να θέσουν δίκαια (fair) κριτήρια για τον επιμερισμό του ποσού αυτού. Τα κριτήρια αυτά δεν θα λαμβάνουν υπόψη τους σε καμία περίπτωση τόσο την προέλευση των κονδυλίων όσο και διακρίσεις βάσει εθνικότητας, κατοικίας ή διαμονής του ζημιωθέντος[325].

Ως προς την εφαρμογή των προβλέψεων της Σύμβασης για τις πληρωμές των προβλεπόμενων αποζημιώσεων βάσει των διατιθέμενων δημόσιων κονδυλίων, αναλαμβάνει το κράτος μέρος του οποίου τα Δικαστήρια είναι αρμόδια. Ο ζημιωθείς δεν θα χρειάζεται να

319 Κυρίως των άρθρων 2-9 αυτής.
320 Αρθρο 14(c).
321 Άρθρο 19.
322 Άρθρο 23(a).
323 Άρθρο 6.
324 Άρθρο 7.
325 Άρθρο 8.

A x : A K

8Y = : x =

A A A K : A x

: : #39

: : x x K

I : x

K I J : ;>? m•u8

: A :

: I I : A 8

K I K xK = A

A x J A A K K 8 x =

: I

: #3

A x : : x

: x = 8|

A A A A

I A x = K A A K : A

= : I #3

7 x I

A ;*9#x : A B

, x :]9 / 9 œ73 06S5] Y 69;

W97; W 3 / 0 S359 ;*?>#3 A

, ;*9"8

bme# % %"-8 "

, : I

A x : = :

= = ##8 A = I A

A K K K #"" m•u8

#39' *8
#3>' ;"8
#34' ;;8
#3*' ;>8
##"' 38

Q)8M &"* % O! / "& " - ! K) &"* #!)K * ! " % (# %& /# (* " CDf@

0 A . J K ;*93##x

FsLsx K =

I = : 8Y = =

A . J K = :I ;*?* 6 Y Z

) Z K ;; : A K A A K :

8

0 J : = x :

J : = : =K tqFx ...

- ‡o80 J I : x K

I x : x :

I : : 8{ :

J =

I I K : : : x =

I A x = K ##8#j###

:I

: A . J K ;*93

= ' +(#+(D(J 8 x A =

-)7) DA

I 8 x K :

A . J K ;*>;

Fqo8

0 : A :A =

= x K : : x

A 8 A = 0,a _ ;*9H

g @ + + " Y % ;*>"

n&&L "6#H0 x

= K = x=A

##;Y x 8 = ?>s„FW,*9#$x8394 8 : 3?- ;*93 =
= 8 = = 8 8 = td•utdFWW8u8x
H ' % &!& +(F+ & M %@m%B % && F & ?++@ +A#+& F%B Q# +()! # & #$(.F #($ B%#A(
+=$ (#'&(q;3†FLW8""";$x8;H Z?8
##3. 8‡–Š^p8x!"#jsyif D((#M(+@#+&+ &+"# B %)&"n # & ()CD'%g" (p?>s„FW,*9#$x
8;"H8
###. 8•‡ Zmsx GF ##A0#&% && &F"#(#)>+ &#+F= $ &(+=!# & } &%# B &"€ gg @ ++ "
;*9H 5td•utdFWW8u8 WowIs8G8'x#, -)&"g# 8 8x 83#> 3?;8

7 Y A : Y =

A . J K ;*93 A :

80 : ƒSREDnQQQNƒx: K

ƒSREDNQgƒ J : x :

A K###

.e #!9(!_ %8 -

#H8 -: x =

x x : : K x

:= I : 8 x

= : : K K x = #H8

vbe !(9 "&! K) & #% M !# 8! !O %L !

7 #H8• A

A : A =

A : A K#H8# A

K x K I =

x : A x

: x : : = = Z 8

A J = :

x A :J x = J x J

: 1 / : :#H8H

-: = x

: x K

A : x : Z K :Z = 1 A

K /x : K = : : := 8 7

J I

8 0

##*. 8toWWFstu8s8x, M +@#+&#f+c# P@#(% &z @@#(+(B =%#(&c % &=#&(@ @D'%^ #(
54s€•R;*93$x8H?8
#H"‘ •FFF8
#H;‘ •FG8
#H3' ;;!;$8
#H#7 tO]]DRNb A . J K ;*93A 1 /
= 8. 8 = toWWFstu8s8x, M +@#+&#f+c# &#(
O#% &%@O##(+(B =%#(&c^ % &=#&(@ @D'%^ #(8 8x 8H*8
#HH GD]D8

για τις αποζημιώσεις κατέστησε και την ασφαλιστική κάλυψη των κινδύνων ευκολότερη. Το ποσό θα καθορίσει το αρμόδιο κράτος κατά βούληση, ενώ το επιπλέον μέχρι το τελικό ποσό θα καλύψει το ίδιο κράτος από δημόσια κονδύλια. Τα ίδια τα κράτη για τα κρατικά πλοία τους δεν χρειάζεται να παράσχουν τη σχετική ασφαλιστική κάλυψη, θεωρούμενα φερέγγυα[351]. Τα ποσά αυτά θα διατίθενται αποκλειστικά για την κάλυψη των αποζημιώσεων σύμφωνα με τη Σύμβαση[352].

Σε σχέση με τα προαναφερθέντα όρια ενδιαφέρον παρουσίασε η αντίθεση μεταξύ δύο ομάδων κρατών, που συστάθηκαν κατά την προηγηθείσα της Σύμβασης Συνδιάσκεψη. Η μία ομάδα, την οποία αποτελούσαν οι ΗΠΑ – σημειωτέον ότι αυτές δεν υπέγραψαν τη Σύμβαση αν και θεωρείται δικό τους δημιούργημα – και διάφορα αφροασιατικά κράτη, υποστήριζε ότι θα πρέπει να ορισθεί ένα ιδιαιτέρως υψηλό όριο διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης, ασχέτως της ασφαλιστικής κάλυψης που θα υπήρχε. Από την άλλη διαμορφώθηκε μία ομάδα, η οποία αποτελούνταν από τη Σοβιετική Ένωση – και αυτή δεν υπέγραψε τελικώς τη Σύμβαση – τη Λιβερία και τα Σκανδιναβικά κράτη και υποστήριζε την υιοθέτηση ενός ορίου αστικής ευθύνης, ίσως κατώτερου σε σχέση με την προηγούμενη ομάδα, το οποίο θα εξασφάλιζε η ιδιωτική ασφάλιση, χωρίς την περαιτέρω δέσμευση των κρατών[353]. Στο τέλος πάντως επικράτησε η άποψη της πρώτης ομάδας.

ν) Οι επιπρόσθετες εξασφαλίσεις

Μία τέτοια εξασφάλιση για τους ζημιωθέντες στα πλαίσια της Σύμβασης προβλέφθηκε στις περιπτώσεις που κράτη μέρη της διαθέτουν διατάξεις εσωτερικού δικαίου για τη δημόσια υγεία, την κοινωνική ασφάλιση και ασφάλεια, τις εργατικές αποζημιώσεις ή τα εργατικά ατυχήματα που περιλαμβάνουν αποζημίωση για τις πυρηνικές ζημίες. Τα δικαιώματα των δικαιούχων αυτής θα καθορισθούν από τις διατάξεις αυτές, λόγω μεγαλύτερης πληρότητας. Εντούτοις σε περιπτώσεις, που εφαρμόζεται το εσωτερικό δίκαιο του δικάζοντος κράτους σε αρμονία με τη Σύμβαση, τότε οι αποζημιώσεις, που θα κληθεί να καταβάλει ο υπεύθυνος λειτουργίας ενός πυρηνικού πλοίου, δεν θα ξεπερνούν τα όρια που τέθηκαν με το άρθρο III[354].

Τα κράτη φέρουν, πέραν του καθήκοντος εξασφάλισης των κατάλληλων κονδυλίων για τις αποζημιώσεις, και την παροχή εγγύησης σχετικά με την πλοϊμότητα όλων των πυρηνικών πλοίων τους με τη χορήγηση της κατάλληλης άδειας. Σε περίπτωση έλλειψης της άδειας αυτής και επέλευσης μίας από τις προβλεπόμενες στη Σύμβαση ζημίας, ο ιδιοκτήτης του ζημιογόνου πλοίου θα θεωρηθεί ως υπεύθυνος λειτουργίας του και θα φέρει απεριόριστη αστική ευθύνη. Το κράτος,

---

[350] Άρθρο VII(2).
[351] Άρθρο III.
[352] Άρθρο IX.
[353] Βλ. KÖNZ P., *"The 1962 Brussels Convention on the Liability of the Operators of Nuclear Ships"...*, ο.π., 1963, σελ. 102 – 103 και 110.

της και κυρίως οι δικαστικές αποφάσεις, στις οποίες θα καταλήξουν τα Δικαστήρια βάσει αυτής, θα είναι το ίδιο εκτελεστές αδιακρίτως για τους πολίτες όλων των κρατών μερών[368].

Σημαντικό θέμα αποτέλεσε και η αναφερόμενη στην περίοδο μετά την κατάργηση της Σύμβασης πρόβλεψη, αλλά για περιπτώσεις πυρηνικών ατυχημάτων που θα επισυμβούν κατά τη διάρκεια ισχύος της. Στις περιπτώσεις αυτές θα εφαρμόζεται η Σύμβαση ακόμα και αν κάποιο τέτοιο ατύχημα επισυμβεί μετά τη λήξη ισχύος της, μέχρι την παρέλευση είκοσι πέντε ετών από την έκδοση της άδειας λειτουργίας του πυρηνικού πλοίου από την αρμόδια Αρχή κάποιου κράτους μέρους του[369].

Οι διαφορές μεταξύ των κρατών μερών της Σύμβασης ως προς την ερμηνεία των προβλέψεων αυτής θα επιλύονται με τη συνήθη διαδικασία των διαπραγματεύσεων μεταξύ τους. Σε περίπτωση που αυτές δεν οδηγήσουν σε κάποιο αποτέλεσμα, αιτήσει έστω και ενός από τα εμπλεκόμενα κράτη μέρη, η διαφορά αυτή θα οδηγείται σε διεθνή διαιτησία. Αν και αυτή η περίπτωση δεν οδηγήσει σε κάποιο αποτέλεσμα μέσα σε περίοδο έξι μηνών, πάλι αιτήσει του ενός μέρους της διαφοράς, αυτή μπορεί να απευθυνθεί στο ΔΔΧ[370]. Εντούτοις, η πρόβλεψη αυτή στη συνέχεια αναιρείται[371], καθώς ένα οποιοδήποτε κράτος μέρος έχει δικαίωμα να αυτοεξαιρεθεί από την «υποχρεωτική» διαιτητική διαδικασία ή την αντίστοιχη ενώπιον του ΔΔΧ, όπως άλλωστε προβλέπεται και στη διεθνή θεωρία.

5. Η προσπάθεια παγκόσμιας οπτικής της ΙΑΕΑ του ΟΗΕ και η δεύτερη φάση της πρόβλεψης συγκεκριμένης πυρηνικής ζημίας

Το πρώτο παγκόσμιας εμβέλειας καθεστώς, στα πλαίσια της ΙΑΕΑ του ΟΗΕ καταρτίσθηκε το 1963 και αφορούσε την προστασία από ατυχήματα προερχόμενα από τη χρήση πυρηνικής ενέργειας και ακολούθησε τις συμβάσεις του ΟΟΣΑ σε μικρό χρονικό διάστημα.

Στους κόλπους της ΙΑΕΑ κατέστη κατανοητό κυρίως μετά το ατύχημα του *Τσερνομπίλ* ότι η Σύμβαση της Βιέννης του 1963 χρειαζόταν άμεσο εκσυγχρονισμό, προκειμένου να καταστεί πραγματικά λειτουργική[372]. Τελικώς κατέληξε σε ένα κοινώς αποδεκτό κείμενο Σύμβασης μόλις το 1997 με το Πρωτόκολλο που τροποποίησε τη Σύμβαση της Βιέννης του 1963[373], ενώ ταυτοχρόνως διαπιστώθηκε η ανεπάρκεια αυτού του καθεστώτος χωρίς συμπληρωματικές πληρωμές και για το λόγο αυτό υπογράφηκε και η Σύμβαση της Βιέννης του 1997. Οι δύο παρακάτω συμβάσεις θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ένα ενιαίο καθεστώς με παγκόσμια

---

[368] Άρθρο XII.
[369] Άρθρο XIX.
[370] Άρθρο XX.
[371] Άρθρο XXI.
[372] Κατά το έτος 1989 συστάθηκε ειδική *Διαρκής Επιτροπή για την Αστική Ευθύνη για τις Πυρηνικές Ζημίες* αντικαθιστώντας στις λειτουργίες της μία Ομάδα Εργασίας που υπήρχε από το 1988.
[373] Βλ. LAMM V., *"The Protocol Amending the 1963 Vienna Convention"* στο: 61 NLB (1998), σελ. 8.

: A : A #*

K x K : A x

= x A J :

#*

bme % "&! K) &

= : K I K A I A

: #""

m•u : = x A K J A 8 x :

A J : A : = 8 :

A I A A ;?" A m•ux

A ;"" A m•u ;? K x ? A m•u

: x : A : =

: I = #"" m•u #*?0 J A A

K J A I A A x = FsLs:x

I A A #*

e !# #% K!"!!O _ (!

{ J x

: x

=

: 8 : :

I K

: A x K

I A 8 K x

: x :

A : x A

K A #"" A m•u#*? A K = ?

#*#' ;;!3$8

#*H' ;;!#8$8

#*?' G8

#*9. 8WsqqG8x"#$ & 'G?A#+= &+'F#sykx #++M +@#+& 8+8x 8;38

#*>' G]]!]8R$8

m•u := x : J :

#*8

: : = : A = K

A : x A A K

: : I I A #*8 0 : A

: x=A

a = x

: : : : : H"8

K I K J x

: K : : H"8

(e L 9 M &K-8 " &# % % _-

Y x : J I

K I A A K

K x I A

: H"8 : x I K I A A

: : x : :

A : I J H"8

0 A I A A A

: :

I : : : = :

H"8HY : : I = x x A

: : : I = : : x

: H"8 • A x A

: A x K

: : A I K I

: : : = H"8

: x A K

K K := K K

#*4' G]]!]8\$8
#**' GFF!3$8
H""' GFF!H$8
H";' GFFF!3$8
H"3' GZr8
H"#' GZt8
H"H G]!]8R8D$
H"?' G]!]8R8DD$8
H"9. 8Ws†su$Š8xCD'%# B %& & F#O#) A)&#"# + B %8 8x 833"8

πρακτικό επίπεδο, αν λάβει κανείς υπόψη τη σοβαρή πιθανότητα να υπάρχουν δεκάδες ή και εκατοντάδες θύματα, που θα ήταν καλύτερο να εκπροσωπηθούν από το κράτος τους για λόγους οικονομίας της δίκης ενώπιον του αλλοδαπού Δικαστηρίου[415] ή από μία ομάδα προσώπων, πχ ένα ΜΚΟ.

Αν την αποζημίωση από τη Σύμβαση καταβάλει πρόσωπο διαφορετικό από τον υπεύθυνο λειτουργίας μίας πυρηνικής εγκατάστασης, που είναι και πολίτης κράτους μέρους αυτής, βάσει άλλου διεθνούς καθεστώτος ή βάσει εσωτερικού νόμου κάποιου κράτους μη μέρους, το πρόσωπο αυτό υποκαθιστά στα δικαιώματα του αυτόν που έχει αποζημιωθεί. Κανένα τέτοιο δικαίωμα δεν θα αναγνωρισθεί σε κάποιο πρόσωπο, εφόσον ο παραπάνω υπεύθυνος έχει δικαίωμα αγωγής κατά αυτού σύμφωνα με τη Σύμβαση[416]. Αυτή η πρόβλεψη αφορούσε κυρίως τους εμπλεκόμενους ασφαλιστικούς φορείς, οι οποίοι αφού αποζημιώσουν τους δικαιούχους, έχουν το δικαίωμα αναγωγής κατά του υπεύθυνου, όπως τυχόν ορίζουν οι μεταξύ τους συμφωνίες. Τέλος, αν κάποιος υπεύθυνος λειτουργίας πυρηνικής εγκατάστασης έχει αποζημιώσει κάποιον δικαιούχο με δικά του έξοδα ή έχοντας χρησιμοποιήσει άλλη κάλυψη, θα διατηρεί το δικαίωμα να προσφύγει κατά του αρμόδιου ασφαλιστικού φορέα ή κατά του κράτους όπου βρίσκεται η πυρηνική εγκατάσταση και να λάβει τα ποσά που δαπάνησε βάσει της Σύμβασης[417].

Ο υπεύθυνος λειτουργίας μίας πυρηνικής εγκατάστασης θα μπορεί να στραφεί κατά κάποιου τρίτου για να αναλάβει τα χρήματα, που κατέβαλε ως αποζημίωση, βάσει των παραπάνω προβλέψεων. Αυτό όμως θα πρέπει να προβλέπεται κατά τρόπο ρητό από κάποιο άλλο καθεστώς ή αν η ζημία προήλθε από πράξη ή παράλειψη που αποσκοπούσε στο αποτέλεσμα αυτό. Αναλογική εφαρμογή προβλέφθηκε και για το κράτος όπου βρίσκεται η πυρηνική εγκατάσταση, εφόσον προέβη σε σχετικές καταβολές[418].

Στη συνέχεια η Σύμβαση της Βιέννης του 1963 προέβλεψε ότι μία απόφαση αρμόδιου Δικαστηρίου, που δεν μπορεί να προσβληθεί με τακτικά ένδικα μέσα, θα είναι εκτελεστή σε κάθε κράτος μέρος, σύμφωνα με τις τηρούμενες σε κάθε κράτος και για τις ημεδαπές αποφάσεις διατυπώσεις[419]. Σχετική πρόβλεψη αφορά και τα κράτη και τις αποφάσεις, που θα εκδίδονται σε βάρος αυτών και θα είναι εκτελεστές κατά αυτών, χωρίς τη δυνατότητα επίκλησης ετεροδικίας, εκτός αν αφορά περιπτώσεις αναγκαστικής εκτέλεσης σε βάρος αυτών[420].

Στις περιπτώσεις, που κράτη μέρη διαφωνούν για την ερμηνεία και τον τρόπο εφαρμογής κάποιων από τις προβλέψεις, θα προχωρούν σε διαπραγματεύσεις ή θα αναλαμβάνουν

---

[415] Η προστασία αυτή, που μπορούν να παρέχουν τα κράτη στους πολίτες τους διαφέρει από την κλασική διπλωματική προστασία και μοιάζει περισσότερο με προξενική προστασία. Βλ. LAMM V., *"The Protocol Amending the 1963 Vienna Convention"...*, ο.π., σελ. 20 – 21.
[416] Άρθρο IX(2.a).
[417] Άρθρο IX(2.b).
[418] Άρθρο X.
[419] Άρθρο XII.
[420] Άρθρο XIV.

: : H3& : :

J : A J x :

K n8 A A A K

= : A K x

: , n YY odLH3&3• : A J :

x = : : A K

8

mbbe7L &8! K! "/"

: . ;*9#x J J

I : x I =

: K x = I H3#

x = :I A K

= : H3&H

) : : x

K : = : K

A A K x A A

: = 8

M)8M &"& L & 7!" 8!"& 8# &%*8 " # ,&8(* &# # %& -

,&8(" CDDh

= K x : : =K

: x : A I

I A KI K &a :

: : x A

;**" B 8 I

= : A K x

FsLs .]9 / 9 U 6 3[/ w ;[

W 3 /Š ; ;*>!M +@#+&+g+D %#A#+M& A #+(&) +CD'%#+ A F#E

. ;*>$8: x :

, A . ;*9#x =

H3;' nnZa!;$8
H33' nnZa!3$8
H3# •GFF8
H3H •GFFF8

ξεπερνά τα δέκα χρόνια, διαθέσιμο από το άνοιγμα για υπογραφή της Σύμβασης της Βιέννης του 1997, το ποσό των 150 εκατομμυρίων SDR για πυρηνικές ζημίες που μπορούν να επισυμβούν στο διάστημα αυτό[437].

Στη συνέχεια καθορίσθηκε ο τρόπος υπολογισμού των αποζημιώσεων, ο οποίος είναι αρκετά πρωτότυπος και δεν μπορεί να πει κάποιος αν θα επιτύχει ως παράγοντας περιβαλλοντικής ορθοδικίας (equity), καθώς είναι καθαρά μαθηματικός και μηχανιστικός και θα πρέπει να περιμένει κανείς την εφαρμογή του για να αποδειχθεί η αποτελεσματικότητα του. Πιο συγκεκριμένα, το αποδοτέο ποσό θα υπολογίζεται με βάση την παραγόμενη ποσότητα πυρηνικής ενέργειας, πολλαπλασιαζόμενο επί 300 SDR ανό μονάδα ή εγκατόσΓαση[438]. Επίσης και με βάση το ποσό, που καθορίζεται από την εφαρμογή της αναλογίας μεταξύ της μονάδας υπολογισμού του ΟΗΕ για το κράτος της πυρηνικής εγκατάστασης κατά το προηγούμενο της ζημίας έτος, με το σύνολο αυτού του υπολογισμού για όλα τα κράτη μέρη του καθεστώτος στο 10% επί του συνολικού ποσού που έχει υπολογισθεί αμέσως παραπάνω με τον πολλαπλασιασμό των 300 SDR[439].

Ο περίπλοκος αυτός τρόπος υπολογισμού εξαίρεσε τα κράτη στα οποία δεν υπάρχουν πυρηνικοί αντιδραστήρες, αλλά συνέχισε με την ίδια μέθοδο, δηλαδή της χρήσης της μονάδας υπολογισμού του ΟΗΕ[440], προκειμένου τελικώς να τα δεσμεύσει όσο το δυνατόν περισσότερο ως μέρη του καθεστώτος. Ο υπολογισμός αυτός και το ανάλογο καθήκον του κράτους θα υφίσταται για όσο χρονικό διάστημα το πυρηνικό υλικό παραμένει στην παραπάνω εγκατάσταση και θα παύει όταν το πυρηνικό υλικό απομακρύνεται και αποθηκεύεται σε κάποιον ειδικό αποθηκευτικό χώρο με ασφάλεια[441].

bmeL 9 M &K-8 " &# % % _-

Όσον αφορά τα θέματα της αρμοδιότητας των Δικαστηρίων και του εφαρμοστέου δικαίου, πρώτο καταγράφηκε το κρότος όπου συνέβη το πυρηνικό περιστατικό (κανόνας % #%c ' =#%' '&A ((inΈνα κράτος μέρος μπορεί να επεκτείνει την αρμοδιότητα του ακόμη και στην ΑΟΖ, που μπορεί να έχει ή αν δεν υπάρχει τέτοια στην έκταση που θα μπορούσε να έχει αυτή στην Ανοιχτή Θάλασσα, αφού ενημερώσει προς τούτο τα υπόλοιπα κράτη μέρη και χωρίς να παραβιάζονται οι σχετικές προβλέψεις της UNCLOS ή άλλες προβλέψεις της Σύμβασης του Παρισιού του 1960 ή της αντίστοιχης της Βιέννης του 1963[443].

437 Άρθρο III.
438 Άρθρο IV(I.a.i).
439 Άρθρο IV(I.a.ii).
440 Πρόκειται για μία περίπλοκη μαθηματική μέθοδο που σχετίζεται και με το ΑΕΠ των κρατών. Για περισσότερα βλ. σχετικά http://www.un.ora/News/Press/docs/2006/aal0566.doc.htm. τελευταία επίσκεψη στις 10/12/2006.
441 Άρθρο IV(3).
442 Άρθρο XIII(1).
443 Άρθρο XIII(2).

6 > 5. $$.

$

< L% " 8M ("& %/#& 8!"& K- &" "& " -
! K) & ,&8(! # #% L%7 " # 9% "&% "&!'# (9 ! "
#!% M " CDDP

= : =
=A : K A : x A
% : 5 / 0 1 5 Š ;9 W3 S3] :3 3 9
0 /; 7 W93 66 ;**#† M +@#+&M+@ %) & A F#O#(D%)& AF
G'& @ <&+#F(# D&(&"#?+@ +AE+& % : ;**#$8 I
x jRDNSQggx I x
K K K
: J;
0 % : ;**# I x =
• ;*49x : ;? : I A A A ~ K x
A ~ K : 0 3[•/ 0 3 5
4 / U 935 I;?D # M AA &&#/## F M E # &E+T$x K
K ;*4> I A = :
I A I : 80 J ;*4>Z;**3 ;H
I =
% : ;**#8
) : : I x J A A =
: x
K : x : A : 8- :
A x
x K : A
A A A A
A x : : K 8 x = :
++ &D : A I K x : :
K A K 8 x J:) x

; . 8s•LrowsW-8x}" O# %%(e, B % &E+?+@ +A#D&%# (#'& @5ruFUFmd•ŠtFW
pouU•TsW^LtompdL+L&# + &M +)#%#++#?+@ +A#+& %W4Dg\O;Zx3,M]"""3!pNOcQQbDSkg$x
*?8
3 . 8to•ŠtFW0€L•uopLx M @ %) &< A F#O#(D%)& +AG'& @ <&+#F(# D&(?+@ +AE+&)&
M +@#+&& +5;LpW;**;$x 83>"Z3>?8 x 8 = #3FWtq;**#$x 8;334 8

#"*

συμμόρφωση με τα αντίστοιχα εθνικά θα απαλλάσσουν τον υπεύθυνο για τη διαχείριση των επικίνδυνων αποβλήτων από την ευθύνη που προέβλεψε το υπό διαμόρφωση καθεστώς[72].

δ. Τα ανώτατα όρια της ευθύνης

Σχετικά με τα οικονομικά όρια της αστικής ευθύνης το Πρωτόκολλο παρέπεμψε[73] στο Παράρτημα Β[74]. Αυτά ανήλθαν – μετά από ακριβή καθορισμό από τις Αρχές των κρατών μερών για αυτόν που φέρει την ευθύνη να ενημερώνει για κάθε περιστατικό, είτε αυτός είναι εξαγωγέας είτε εισαγωγέας – τουλάχιστον σε 1 εκατομμύριο SDR για φορτία μέχρι πέντε τόνους και για φορτία μεταξύ πέντε και εικοσιπέντε τόνων σε 2 εκατομμύρια SDR. Επίσης, για φορτία μεταξύ εικοσιπέντε και πενήντα τόνων σε 4 εκατομμύρια SDR και για φορτία μεταξύ πενήντα και χιλίων τόνων σε 6 εκατομμύρια SDR. Επιπλέον, για φορτία μεταξύ χιλίων και δέκα χιλιάδων τόνων σε 10 εκατομμύρια SDR και επιπροσθέτως 1.000 SDR για κάθε πρόσθετο τόνο μετά το προηγούμενο όριο με ανώτατο για κάθε περίπτωση όριο τα 30 εκατομμύρια SDR. Τέλος, για αυτόν, που προκάλεσε τη ζημία με την απόρριψη των αποβλήτων, η αποζημίωση θα ανέρχεται τουλάχιστον σε 2 εκατομμύρια SDR για κάθε ατύχημα.

Τα κράτη μέρη αναγνωρίζοντας ότι οι αναφερόμενες παραπάνω τιμές θα είναι αρκετά απαρχαιωμένες σύντομα, προέβλεψαν τη δυνατότητα τροποποίησης τους, ακόμη και πριν τεθεί σε ισχύ το καθεστώς[75]. Αυτό τελικώς δεν συνέβη παρά τη σχετική πρόταση και μελέτη της Αυστραλίας κατά το 2002 και 2003, καθώς θεωρήθηκε ως άνευ ουσιαστικής σημασίας η τροποποίηση ενός κειμένου που δεν έχει επικυρωθεί ακόμη[76].

ε. Οι επιπρόσθετες εξασφαλίσεις

Τα κράτη μέρη θεώρησαν ως απαραίτητο συμπλήρωμα της κατά βάση προβλεπόμενης αντικειμενικής ευθύνης[77], την ασφάλιση των κινδύνων μέσω διαφόρων ασφαλιστικών μεθόδων, περιλαμβανομένης της αυτασφάλισης, ακόμη και της ασφάλισης των κινδύνων μεταξύ των υπευθύνων διαχείρισης των αποβλήτων και των τελικών θυμάτων[78]. Τα κράτη θα οφείλουν να κοινοποιούν στη Γραμματεία την ασφάλιση στην οποία έχουν προβεί[79]. Η πρόβλεψη αυτή συμπεριλήφθηκε στο Πρωτόκολλο, καθώς οι δύο μεγάλοι κίνδυνοι, που σχετίζονται με τη

---

[72] Άρθρο 6.
[73] Άρθρο 12.
[74] Άρθρο 2 Παραρτήματος.
[75] Άρθρο 3 Παραρτήματος.
[76] Βλ. http://www.unep.ch/basel.
[77] Βλ. SOARES G.F.S. & VARGAS EV. V., *"The Basel Liability Protocol on Liability and Compensation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal"...*, ο.π., σελ. 96.
[78] Άρθρο 14(1).
[79] Άρθρο 14(3) και (5).

: I = K ! *lex loci delicti* $8?

= ! */ex domicili),* A

= ! *lex sedis* $8 9 =

_ A x A A % : ;**#8

• : ... A A : A A

: x : : A : J 4 8 0

: I A A = = , A

K = A : x x

= : x : = =

K 8) :

= :

x : : I = = 8) ...

= K A : A 4 4

, A I : x A I

x A A K A K A

A A A I x : =

4 8

: x : J I

I x K A

A x x I

K A I : : *"8 Y =

: A : : x = x

A I : 8 a i :

: : :

: *;8

, 7 L &8 ! K ! "/"

, A K K , A J

1 / K x A *forum*

4?' ;>!;8$8

49' ;>!;8$8

4>' ;*8

44' ;48

4*' 48

*" ' 3"8

*; ' 3;8

#3H

Y K x I = A K K

= x = A :J ;;Hx

: K K : K =

= 8

0 A K =

: x A : x

(& &D(a A 93]/ / /;;?x :

= x

;;9 Y : I :

x = I I : A K K A

: x A I

xA . ;*9# A . J K ;*93

, A . ;***8 A

K Fqox A tWt dŠmx K : I A

A K K 8

7 x = K

(& &D(a x

x K

3 6 S 3 7 ; 9395/9 93] =

A A A A xA K ;;>8 a

, A = 5 W93 66 W3 ;

U 1 /5 3/ / 3""?†$ & '+%+@ +A$+&&#%&&& &"G+& '& '

! # &,EA = 3""?$8

K a =

= J x

K

x A 80 x : :

a x K

I K A I :

;;H. 8rFW•Lu8r8!x'#g#&&%#)x<#+(&D&#&"#H #%)&"#+&# + &, -+)%&"#?+@ +A#-8&8x 83"*
Z3;"8‘ x a x x

: 8 8 = m‡su-8x, B %G+&+#cG++#c&(&"#?+@ +A$+&&%%O%O#@ #)&"$ '#((
- &" &+"#G+& '&#' &g (&#A 5GF•sm8!Qb8*$Ax %#A#+&&"#P#F@ +A#$+&&%%&O#+F A)# &"#
G+& '&OˆNbNQcfV^rOgV0'S^\WjDMXsQQRSxQ•pDM\]DgfQN&;$xH 8 A;99Z,9>8
;;?Y K / / a x8 = ‡FmsmW8Z,txC & =+#$ & A M+#AAD=+#
%rLDA + &^8x 8;#9 8
;;9. 8€usŠtFo‰E8x, B % & A F#&&"#M AA -?+@ +A#'#M.(#)G+& '& '8 8x 833#8

J K = I ;#8>- I :

a # (# J x K I K

: : ++ &D :

: ;#8

7 : (& &ND

+&# x K I A I 8 x

I A : :

A A J A : x :

= I ;H87 €NRScDOSD I

: A : A (& &ND +&# : = I A :

A x I A : := : I A J A

I : A I K 8 : A x I A

: Z : A K Z

=) I :

A ;H8

= :

= : A =

Z ... A 0,a Z ;H8| A

: = : 8

= :

I A x I

;H8 ,: A x A : : x :

= a x

: x A = x = A K

I K 8 J I '+(#+(D(: 8

7 J A

x :

I A K A A : 8

x I x :

;#>' ;#8

;#4' 4!3$8

;#*. 8r•uqLmULud8t8x, B %& A F#) AG+& \Q& +##O%(D G#'& @ & 8#(8x 89#38

;H*' 4!3$8

;H;. 8€usŠtFoŠE8t8x, B %& A F#& &"#M AA +?+@ +A#'#&M.(#)G+& '& '8 8x 833> 33*8

;H3' 4!#$8

;H#' 4!#$a8 : = 8.8 = r•uqLmULu d8t8x, B %& A F#) AG+& \Q& +##O%(D G#'& @ & 8#(8x 89H4Z9H*8

##H

λειτουργικού καθεστώτος, θα πρέπει να ακολουθήσει ένα ειδικό Πρωτόκολλο για τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη για το περιβάλλον της Ανταρκτικής. Το Πρωτόκολλο αυτό μπορεί να περιέχει ανώτατα όρια στο ύψος της αστικής ευθύνης, που θα φέρει ο κάθε υπεύθυνος. Επίσης, να προβλέπει άλλα μέσα επίλυσης των διαφορών, λαμβανομένου υπόψη και του άρθρου 57 της CRAMRA. Τέλος, να προβλέπει την ίδρυση ενός ή περισσοτέρων Κοινών Ταμείων, που θα προστεθούν ως τρίτος πυλώνας αστικής ευθύνης μετά από τον υπεύθυνο της δραστηριότητας και το κράτος προέλευσης του και το οποίο θα μπορεί να χρηματοδοτείται από ιδιωτικούς παράγοντες[151].

Ωστόσο σε αντίθεση με τα Κοινά Ταμεία των καθεστώτων του ΙΜΟ, που στηρίζονται σε οργανωμένα επιχειρηματικά συμφέροντα, που χρηματοδοτούν τη λειτουργία τους, για την περίπτωση της Ανταρκτικής δεν υπάρχει τέτοιος «κύκλος» επιχειρηματιών[152]. Για το λόγο αυτό η σχετική πρόταση θα πρέπει να αφορά κάποιο διακρατικό Κοινό Ταμείο. Η ύπαρξη του Κοινού Ταμείου μπορεί να καλύπτει και περιπτώσεις, που ένα κράτος προβαίνει άμεσα στη λήψη αποκαταστατικών μέτρων με υψηλό κόστος, το οποίο θα αναλάβει αυτό το Κοινό Ταμείο, ενώ θα διαρκεί ο δικαστικός αγώνας με το ρυπαίνοντα για την ανάληψη αυτών και την εν γένει αποζημίωση για τις προκληθείσες ζημίες. Ελλείψει αυτού, κάποιο κράτος μπορεί να αρνηθεί να λάβει τέτοια δαπανηρά μέτρα.

Επιπλέον τα κράτη μέρη της CRAMRA έθεσαν τη χορήγηση αδειών εξερεύνησης και ανάπτυξης, που προβλέπονται αλλού στη Σύμβαση, υπό την αίρεση της υιοθέτησης, αλλά και της πραγματικής λειτουργίας του παραπάνω Πρωτοκόλλου διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης για το μέρος που θέλει να προβεί στην εν λόγω δραστηριότητα εξερεύνησης ή ανάπτυξης[153]. Τέλος, η CRAMRA προέβλεψε ότι αποτελεί καθήκον των κρατών μερών να εξασφαλίζουν ότι τα – φυσικά ή νομικά – πρόσωπα, που συνδέονται με αυτά και προτίθενται να δραστηριοποιηθούν στην Ανταρκτική στα πλαίσια της, θα εξασφαλίζουν όλα τα οικονομικά και τεχνικά μέσα για να συμμορφώνονται *a priori* αλλά και *a posteriori* προς τα προβλεπόμενα από το άρθρο 8 που αφορά τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη[154].

στ. Η σχέση με άλλα καθεστώτα

Καθήκον των κρατών μερών θα είναι ο σεβασμός των εκάστοτε προβλεπομένων από το Διεθνές Δίκαιο για τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη και η δυνατότητα του υπεύθυνου για τη ζημία να μπορεί να στραφεί αναγωγικά κατά οποιουδήποτε τρίτου μέρους που θεωρεί ότι

---

[151] Άρθρο 8(7).
[152] Βλ. BURMESTER H.C., *"Liability for Damage from Antarctic Mineral Resource Activities"...*, ο.π., σελ. 647.
[153] Άρθρο 8(9).
[154] Άρθρο 37(2.a και 2.b).

ευρύτατη, καθώς στοχεύουν στην εξασφάλιση της ειρηνικής χρήσης της Ανταρκτικής μέσω ενός συνολικού περιβαλλοντικού καθεστώτος για αυτήν[176]. Παρά τις επικρίσεις ότι αυτό περιέχει ανεπαρκείς προβλέψεις για την προστασία του περιβάλλοντος της Ανταρκτικής και για την εν γένει διαχείριση των σχετικών θεμάτων της περιοχής, όπως είναι και το θέμα της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης, αποτελεί *conditio sine qua non* για τη δημιουργία ενός τέτοιου καθεστώτος για την Ανταρκτική[177].

Το Πρωτόκολλο απέφυγε να ορίσει τη συμπεριφορά που συνιστά «ζημία», τη βαρύτητα και το αντικείμενο της, που σίγουρα στο πεδίο της Ανταρκτικής έχουν διαφορετική διάσταση και ερμηνεία από αλλού[178]. Εξήγγειλε το καθήκον μίας μάλλον χαλαρής συνεργασίας των μερών του[179] και το καθήκον κατάρτισης ΕΙΑ κάποιας δραστηριότητας στην Ανταρκτική και είναι η πρώτη φορά που ένα τέτοιο καθήκον θεσπίσθηκε για μία ολόκληρη ήπειρο. Η Σύμβαση του Espoo του 1991, που προέβλεψε κάτι αντίστοιχο, έχει περιορισμένο προσανατολισμό[180], αφορώντας την ευρωπαϊκή ήπειρο, ενώ άλλες ανάλογες αναφορές υπάρχουν σε εσωτερικές νομοθεσίες κρατών ήδη από τη δεκαετία του 1960[181]. Οπωσδήποτε μία τέτοια πρόβλεψη αποτέλεσε πολύ σημαντικό βήμα για την περιβαλλοντική προστασία της Ανταρκτικής.

α. Οι προβλέψεις για τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη

Την παρούσα διατριβή ενδιαφέρουν οι προβλέψεις για τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη του Πρωτοκόλλου. Τα κράτη μέρη περιέλαβαν ένα *pactum de contrahendo* με την πρόβλεψη του άρθρου 16[182]. Προβλέφθηκε δηλαδή ότι η υιοθέτηση σχετικών ρυθμίσεων διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης θα επιτευχθεί μελλοντικά από κάποιο Παράρτημα ή από περισσότερα Παραρτήματα, που θα ακολουθήσουν το Πρωτόκολλο αυτό. Μία πρώτη σκέψη υπήρξε, ότι οι χώροι εκτός κρατικής δικαιοδοσίας και μάλιστα αρκετά μακριά από οποιαδήποτε εστία πολιτισμού, όπως η Ανταρκτική, θεωρήθηκαν ως δευτερεύουσας σημασίας για τα κράτη σε αντίθεση με το έδαφος τους – ξηρά, θάλασσα και αέρας. Για το λόγο αυτό αναβλήθηκε η υιοθέτηση κάποιου *corpus* ρυθμίσεων, αλλά η εξέλιξη του θέματος, με το Παράρτημα VI στο Πρωτόκολλο της

---

[176] "... [t]*o ensure that Antarctica shall continue forever to be used exclusively for peaceful purposes and shall not become the scene or object of international discord".*

[177] Βλ. ROTHWELL D.R., *"Polar Environmental Protection and International Law: The 1991 Antarctic Protocol"* στο: 11 EJIL (2000), σελ. 612.

[178] Άρθρο 1. Πρέπει ωστόσο να ληφθεί υπόψη ότι οι σημαντικότερες περιβαλλοντικές ζημίες στην Ανταρκτική προέρχονται από δραστηριότητες που δεν έχουν καμία σχέση με αυτήν, χωρικά, αλλά και αντικειμενικά, όπως είναι το «φαινόμενο του θερμοκηπίου».

[179] Άρθρο 6. Για περισσότερα βλ. σχετικά REDGWELL C., *"Environmental Protection in Antarctica: the 1991 Protocol"...*, ο.π., σελ. 608.

[180] Άρθρο 8.

[181] Βλ. ROTHWELL D.R., *"Polar Environmental Protection and International Law: The 1991 Antarctic Protocol"...*, ο.π., σελ. 609.

[182] Πρόκειται για μία ξεκάθαρη δέσμευση δύο ή περισσοτέρων κρατών να διαπραγματευθούν ένα περίπλοκο ζήτημα, χωρίς να έλθουν απαραιτήτως σε μία συμφωνία, τουλάχιστον όχι άμεσα.

= 3""? J = Z : ;**; Z :

I 8

| I A K x x

x J = I

: I K ' +(#+(D(= x A

A tusqus8- tusqus = J :

: : x A

: ;4#8 ‘ A K : ... =:

I/ 1 / 93 Y 3$ =

I : a

I / 1 / 96S $4#

a J A tusqusx •ŠtWom K

a x : : =K xA A x = = : =

1 / = = = A K xA A

K 8 tusqus

8) A : Z

A KI K : ;4? Z

= J 8 x = :

x : x A K I

a A ;4 x :

) ;4> I Z I I x

: A K) x A : A

A A K K 8

;4#. 8uL•TwLWtWx ƒ?+@ +A#$+&&#%&+G+& '&&"'#ssj$ & ' % 8 8x 89;?8 x
= : K x = ' +(#+(D(J A K x
A 9 / 7 /S K J 8. 8 = m‡suL-8x
, B %G+&+#cG+++#c&(&"#?+@ +A#$+&& %%O#@ #)&"# '#((- &" &"#G+& '&#' &g (&#A
8 8x 8;>"8
;4H. 8WL€LrLu8x!"#,#F C###+ +G+& '2&+@ +A#+#B %%O#&F A#e8 8x 8;4# WL€LrLu8x
! +(B D+=?+@ +A#++&#%)# #+=&#'#n F)g& &#B % &8 8x 8>HZ4;8
;4?~ I Z Z
a x K = A :
K 80 A a
1 : / : 8. 8 = :WL€LrLu8x!"# $ (#'&)(+
G+& '2&+@ +A#+#B %%O#&F A# 8 8x 83;98 A
x = x : K x
x A = : K A I 7
3""H^#?^) 8. 8 = €usŠtFoŠE8x M +(# @ &&+_#(& =#(O#((D '#(G+& '& NB8x
8#942Z#9*8
;49. 8WL€LrLu8x"#$ (#'&)(+G+& "2&+@ +A#+#B %%O#&F A# 8 8x 83"48
;4>, A , A - ;**; :
Z : J K x =
: 7 : ;*?*
I i a .88 = rWs‡m8• TuLLŠ
!"#<#@#% A)#+&B %G+&+#c&&&Q = $= & ' % 8 8x 8#?8

#H3

Το Πρωτόκολλο πρότεινε και εισήγαγε μία διαδικασία, ενώ εξαίρεσε και κάποιες περιπτώσεις διαφορών που σχετίζονται με τη Συνθήκη της Ουάσινγκτον του 1959[191].

Το Πρωτόκολλο ακολούθησαν ένα Πρόγραμμα για το προτεινόμενο Διαιτητικό Δικαστήριο και πέντε Παραρτήματα[192]. Το πρώτο από αυτά τα Παραρτήματα, που ενδιαφέρει την παρούσα διατριβή, αφορά την ΕΙΑ κάποιας δραστηριότητας και της επίδρασης της στην Ανταρκτική. Εξαίρεσε από την υπαγωγή στην έννοια της «ζημίας» περιπτώσεις προερχόμενες από αποδεκτές δραστηριότητες για τις οποίες έχει γίνει *αρχική περιβαλλοντική εκτίμηση* (initial environmental evaluation)[193] και οι οποίες είναι ήσσονος (minor) ή μεταβατικής (transitory) επίδρασης στο περιβάλλον της Ανταρκτικής. Εφόσον διαπιστωθεί ότι μία δραστηριότητα δεν είναι μεταβατική ή ήσσονος σημασίας για το περιβάλλον της Ανταρκτικής, τότε θα προετοιμασθεί μία *συνολική περιβαλλοντική εκτίμηση* (comprehensive environmental evaluation)[194]. Σε περιπτώσεις, που από μία δραστηριότητα τέθηκε σε κίνδυνο η ασφάλεια ανθρώπων ή πλοίων, αεροσκαφών ή εξοπλισμών μεγάλης αξίας και η προστασία του περιβάλλοντος και απαιτήθηκε η λήψη άμεσων μέτρων, τότε η διαδικασία αυτή θα παρακάμπτεται[195]. Εντούτοις, δεν προέβλεψε κατά τρόπο ρητό και αναμφισβήτητο τη μη εφαρμογή της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης. Υποστηρίζεται ότι οι παραπάνω περιπτώσεις, αφού ξεπερασθούν τα όρια που ορίζει το Παράρτημα αυτό, εγείρουν και θέμα ευθύνης των κρατών[196].

Υποστηρίχθηκε ότι η προσπάθεια των κρατών μερών του καθεστώτος υπήρξε τέτοια, ούτως ώστε να συμπεριληφθούν στο ρυθμιστικό του πλαίσιο σχεδόν όλες οι δραστηριότητες, που αναπτύσσονται στην Ανταρκτική. Επίσης, ότι η ουσιαστική ρύθμιση του θέματος της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης αναβλήθηκε για άλλη μία φορά, χαρακτηρίζοντας μάλιστα τις σχετικές προβλέψεις ως ανεπαρκέστατες[197]. Ωστόσο, το θέμα της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης για το περιβάλλον της Ανταρκτικής τέθηκε στο σωστό πλαίσιο με τη μέθοδο της ΕΙΑ, μέχρι να ρυθμισθεί από το Παράρτημα VI του Πρωτοκόλλου της Στοκχόλμης του 2005.

γ. Το έργο της ομάδας εργασίας του Wolfrum

Τα συμμετέχοντα κράτη στη Συνθήκη της Ουάσινγκτον του 1959, στην 23η συνάντηση των αντιπροσώπων-νομικών εμπειρογνωμόνων τους στη Λίμα, μεταξύ 24 – 28/5/1999 κλήθηκαν να συναποφασίσουν, αν χρειάζεται να προβούν στην κατάρτιση ενός ή περισσοτέρων

---

[191] Άρθρο 20.
[192] Για τα Παραρτήματα αυτά, βλ. σχετικά REDGWELL C., *"Environmental Protection in Antarctica: the 1991 Protocol"...*, ο.π., σελ. 616επ.
[193] Άρθρο 2(1) Παραρτήματος Ι.
[194] Άρθρο 3 Παραρτήματος Ι.
[195] Άρθρο 7(1) Παραρτήματος.
[196] Βλ. LEFEBER R., *Transboundary Environmental Interference and the Origin of State Liability...*, ο.π., σελ. 24 – 25 και 86 – 89, όπως και LEFEBER R., *The Prospects for an Antarctic Environmental Liability Regime...*, ο.π., σελ. 203 – 204.
[197] Βλ. BLAY S. & GREEN J., *"The Development of a Liability Annex to the Madrid Protocol"...*, ο.π., σελ. 24.

01 /TW3 53 [5 3/ / IM D+' %Q + F# ( ) C & +G% & '& '
$ F AA#ZtoqŠsp$x < 8 a A
: a
:I : = 8
0 < A J : =
: :I x smot
†U [X2• 5 3/ // 4 ª/9 ¦ EG + & '&+ ±g D&"# +
n'# + M % &) € _ n$ F•tŠ87 I J A A
K A K : x K :
J 1. :/Z1} /8 :
7 x 0 A . 7 : :
K I : A : A K3"¼>
, : : A x
I I x
K A K x:
J : A x : : K
87 A K A A K =
= x
I : a :8 K :
: 34 : 3"* J , A = 3""?
= , : 8

P #%*" "& " 7 8& "& #!% M " #% " ("& K- &
"& " % " -" @AA`R % %"&8N <;! K) & #!% #"/ ! L " "&
#!% M " - & e

0 = : J J , A = 5
W93 66 W3 ; U 1 / 5 3/ / 3""? †$ & ' %
?+@ + A#$+ && #% && & "£ + & 'I& # & , EA = 3""?3$
, : GF5 0 1 5 W93 T 9™/ / W93 66 /

3">Y A -)7 a x A
K n A K
a : A K K x :
A A K K x 8 = ɪWs†m8• TuLLŠ;x !"#<#@#% A¥+,& B %G+&+#&c&"#Q = =
$ & ' % 8 8x 8##8
3"4. 8mdLWUo•$x G!M@G+& !'& &M +(D%&Q&#@&#+-P Ž*<. ('D((+, B %G+&+#ce 8 8x 8
;>48
3"*. 8sUtq••GFPQF#x (Dj#Iiuu%mWEcvfO]e8

Το Παράρτημα προέβλεψε ανώτατα όρια αποζημιώσεων και διέκρινε μεταξύ περιβαλλοντικών ζημιών, που προέρχονται από πλοία και σε αυτές που δεν προέρχονται από πλοία – απάντηση στο «έβδομο ερώτημα» για τα οικονομικά όρια της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης. Ωστόσο μία σημαντική παράλειψη υπήρξε η μη συμπερίληψη των αλιευτικών πλοίων, αλλά και των αεροσκαφών, που υπερίπτανται, χωρίς να προσγειώνονται στην περιοχή. Η μέτρηση γίνεται σε SDR και στην πρώτη περίπτωση σχετίζεται με το μέγεθος του ρυπογόνου πλοίου και προβλέφθηκαν αναλόγως διαφορετικά ποσά, ενώ στη δεύτερη περίπτωση προβλέφθηκε εφάπαξ αποζημίωση, ύψους μέχρι τα 3 εκατομμύρια SDR[231]. Ωστόσο οι προβλέψεις αυτές δεν θα μπορούσαν να επηρεάσουν τις προβλέψεις άλλων διεθνών καθεστώτων σχετικά με τον περιορισμό της ευθύνης για τον οποίο όμως προβλέφθηκαν όρια[232]. Εντούτοις, η εξαίρεση αυτή δεν θα εφαρμόζεται αν η ζημία στο περιβάλλον της Ανταρκτικής έγινε με άμεσο ή ενδεχόμενο δόλο[233]. Με τον τρόπον αυτό δόθηκε μία επιπλέον απάντηση στο δυσκολότερο και πολυεπίπεδο ερώτημα, το «πρώτο», αναφορικά με το εύρος του ρυθμιστικού πλαισίου του Πρωτοκόλλου. Τα προβλεπόμενα από το Παράρτημα όρια θα τίθενται υπό διαπραγμάτευση ανά τριετία ή νωρίτερα με αίτηση κάποιου κράτους από τη Συμβουλευτική Συνάντηση της Συνθήκης της Ουάσινγκτον του 1959[234].

ε. Οι επιπρόσθετες εξασφαλίσεις

Οι προηγηθείσες προβλέψεις του άρθρου 9 σχετικά με τη θέση ανώτατων ορίων αποζημιώσεων συνδέονται με τις προβλέψεις του άρθρου 11 για την ασφάλιση των κινδύνων στην περιοχή, καθώς είναι γνωστό ότι η αγορά των ασφαλειών πιέζει σε κάθε περίπτωση για τη θέση ανώτατων ορίων. Συγκεκριμένα, για τις περιπτώσεις που εμπίπτουν στο άρθρο 6(1) η ασφάλιση θα είναι «υποχρεωτική»[235], ενώ για τις περιπτώσεις που εμπίπτουν στο άρθρο 6(2) η ασφάλιση θα είναι προαιρετική[236] – απάντηση στο «έβδομο ερώτημα». Για τους κρατικούς υπεύθυνους μίας δραστηριότητας τα κράτη μπορούν να αυτασφαλίζονται.

Επίσης το Παράρτημα προέβλεψε και τη σύσταση ενός Κοινού Ταμείου[237] – απάντηση στο «όγδοο ερώτημα». Αυτό θα υπάγεται στη Γραμματεία της Συνθήκης της Ουάσινγκτον του 1959 και θα χρησιμεύει κατ' αρχάς για τις περιπτώσεις αποζημιώσεων σύμφωνα με το άρθρο 5(2) κατά το οποίο τα κράτη υποκαθιστούν τον υπεύθυνο μίας δραστηριότητας, που δεν αποκαθιστά

[231] Άρθρο 9(1).
[232] Άρθρο 9(2.a).
[233] Άρθρο 9(3).
[234] Άρθρο 9(4).
[235] Άρθρο 11(1).
[236] Άρθρο 11(2).
[237] Άρθρο 12.

I 3#4 : x : I x

: 7 : ;*?*

: A A K 8 { :

A I A K 0 3 W93 66 /

W3 ; !M AA &&#)#?+@ +A#$+ &&%'&ks+UnO K : :

I : : xA : A

I A K 3H8"

, x : A Z Z

:) 3H8; Y)

:x : = : A = x : a

: 7 : ;*?* A K

, , 3H83

" L 9 M &K-8 " &# % % _-

A : : I :

: : x = A K

J : : x

= ! P#=c A ' %

#¢(#=$X(H8#~ : = I x K

= : : = : :

, A x : J : :

: I x K

=K 8

= : K = K

I : I A A : 3H8H :

: J = = A

:I 3H8? : K

: , A : = A = K A

A : 3H89

3#4' ;3!;$8
3#*' ;3!3$8
3H"' ;3!#$8
3H;' ;3!H$8
3H3' >!?$8
3H#' >!;$8
3HH' >!;$8
3H?' >!3$8
3H9' >!#$8

#?3

) : K : x A : I 7

4 H ^ 9 # ; ^ 7) 0 ; 6 9 v / ™ 6 9 5] 9 0 3 [• / 2 5

: 3 / X 9 Y 3 0 / ; 7 [6 [œ (= =

;*4" = 8 : A) :

;*>"Z;**" = : A A K A K

: : = x K A

= Z

I I : 8

, Z : ;**" Z I

A J K

: x K A I A :

= x A 8 K

: 8a A K K I K 1 / Z

: = : = : #9?

{ A) = = 1 A K /

x I J

)8 - = x

:

= 80 : I I Z

Z = A : = 1 A

K / x #3 0 A

= A : A : A

7 x A = = #4 x = 1

A K / K A = I

x K : A A x

I A K x A I 8

, J) x =

: : x = = 1 A K / x

A > ? ^ H # 9 ^]a 0 9 3 [0 7 [/ 0 S

#?. 8o„ W# 3 9 ; # ^ ; 3 ^ ; * 4 H 8 # x 8

#9. 8 rot‡ LŠ 0 8 x H + +'_ D % + & #) # (? + @ + A # + & 8 ‰ G & % & # + & & , @ 8 (% + & (D + ' # 5 3 > LpW

! ; * * > $ x 8 # ; 9 8

#>. 8 qcF ŠU † ul 8 x ? D # M AAD + $ & (% (M @ %B %) & ? + @ + A # < + & & ‰ # 5 # LSEW DR\D]DVh

! ; * * ? $ x 8 # " Z # ; 8

#4. 8 wFW • 4 8 x M @ %B %) & ? + @ + A # < + & & ‰ G M A & @ # % ( )(- + = $ % ' + ? D # + = & " #

> + & g # & & # (8 8 x 8 ; 4 " 8

#9"

F # + = 4 0 : K

= 4 x K

A :) x A =

K Fqo8

A , : . : :

= xA -)7x A) K : A x : : A K K

A J K :

: A ;3; Z = ‘ 8A

A A A A

x : : :

4

= 1 / = = :

: J 5 K x

7 Z : x

A I K x 1 /x 8 x

A 7 K K I K x : :

= K A 7 K 8 x

=K % : ;**# *" =

A = 8 x 7

: I I

I : *;

: : = % . x x =K

: ` !wONvDpSkPQN]9 / 9

W93 66 0/1 ;>^;;^;**8> a

x : : KI K x :

I) 8 x J

1 /I x : :

I 8 x I A Z Z

4>) : H8"8

44) : H8;8;8H8;838

4*. 8poomUtdB x H %% &E&D"# ## $ # + ?+@ +A#+& %% &5?uLtFLW,**9$x8##;8

*". 8rLUWLT8x!"#, +F +=} +=+ - =(+?M< #'& @??#+@ +A#+& % &8 8x 8;##8

*; . 8poWnF8xg" +&"#MO#F A#, B %) &2+@ +A#+& P%#$ F #((< (%%D(+A#8+8&xe8

#"38

*3 . 8 toqqFmmFoS UdLL•uopLsŠtoqq•ŠFUFL)nxK +B$ # + ?+@ +A#,+&B %%r&MggQ}gx

ŠOEQe\Q*N8

#>"

= = = A

= A K ;"">9) …

K A K K

) K : :

;"4

% "-% " #" 8! !,&8(! " # (!_ %8 -

0 % . = = I A

I x A I x I :

=K x : x ;"*x

1 /I 8 K A K A I

A : J

A K) 8 x = :

A =K A 1 / I : = :J x :

:I x A x =K =K

) 8 K A 1 K /

I K A A K

A x = K = ;;"

< : = x = A

K x J : :

: (& &NQ +&#a =: … =: J :

I K x : x K

: = x ++ &D : :

K : = ;;;

0 % . =

: J = x

I x A : =

: A A :

8) … :

K 8 i :

;"9 ;8
;">. 8rLuT‡sqpW x!"#M AA ((+)'(&$ # +?+@ +A#+&B %G&#.KM (#) +?Mg& ,'&B % &
O#F A ZZ 8 8x 8;"> rLuT‡sqpW8k"# $ (#?M?+@ +A#,+&B %< &#'& @#?D # +
M AAD+,& $ +' %#8 8x 8;>8
;"4 98
;"* H8?838
;;" H8?8

#>H

παραμερισμός των εθνικών νομοθεσιών, που άλλωστε σε πολλά σημεία χαρακτηρίζονται ως άρτιες, αλλά η συμπλήρωση τους σε θέματα βιοποικιλότητας (περιβαλλοντικές ζημίες) και διασυνοριακής ρύπανσης.

Η βελτίωση του Κοινοτικού Δικαίου θα συνεπάγεται την πρόοδο διαφόρων Κοινοτικών πολιτικών που οδηγούν τελικώς στη βελτίωση και την καλύτερη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς που αποτελεί πάντα τον πρωταρχικό στόχο της ΕΕ. Ωστόσο, η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη δεν οδηγεί νομοτελειακά στην ολοκλήρωση της εσωτερικής-Κοινοτικής αγοράς. Το καθεστώς της περιβαλλοντικής ευθύνης και η εύρυθμη λειτουργία του θα αποσκοπούν και στην αποφυγή φαινομένων απόδοσης ευθυνών στους μη-πραγματικούς δράστες της ρύπανσης, ενώ θα ενθαρρύνει και την ορθή λειτουργία της περιβαλλοντικής ασφάλισης[119].

Επίσης παρατέθηκαν ορισμένα πιθανά χαρακτηριστικά αυτού του προτεινόμενου καθεστώτος[120], όπως η μη αναδρομικότητα των κανόνων δικαίου που θα τεθούν σχετικά με το θέμα για λόγους ασφαλείας δικαίου και μάλλον για να ξεπερασθούν οι αντιδράσεις των βιομηχανιών από την εφαρμογή αυτού. Επίσης, η μη πρόβλεψη των περιβαλλοντικών «ιστορικών ζημιών», που είναι ένα ιδιαιτέρως δύσκολο ζήτημα σε τεχνικό επίπεδο για το οποίο το Κοινοτικό Δίκαιο του Περιβάλλοντος φαίνεται να αδυνατεί να παράσχει λύσεις[121] τουλάχιστον κατά τη φάση αυτή. Για περιπτώσεις περιβαλλοντικών ζημιών, αναγόμενες στο χρονικό διάστημα πριν την εισαγωγή των προβλέψεων για την περιβαλλοντική ευθύνη, μπορούν τα κράτη να τις αντιμετωπίσουν με τη χρήση διατάξεων από τα εθνικά τους δίκαια, αν το κρίνουν σκόπιμο. Η περίπτωση αυτή συγκεντρώνει επίσης λίγες πιθανότητες στην πράξη, λόγω και της νομικής παράδοσης για τη μη αναδρομικότητα των νόμων.

Πρέπει να ορισθεί κατά τρόπο ρητό ποιες θα είναι οι καλυπτόμενες ζημίες και ποιες οι δραστηριότητες που οδηγούν σε τέτοιες ζημίες[122]. Έτσι, από τη μία, οι καλυπτόμενες ζημίες θα είναι οι καθαρά και αποκλειστικά περιβαλλοντικές ζημίες, όπως οι ζημίες στη βιοποικιλότητα και οι ζημίες υπό μορφή ρύπανσης κάποιων συγκεκριμένων χώρων που εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πλαίσιο του δικτύου Natura 2000. Κακώς όμως λησμονήθηκαν οι υπόλοιποι χώροι, όπως τα διεθνή ύδατα της ΕΕ[123], παρά τη σχετική υπόμνηση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και των Επιτροπών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τις Νομικές Υποθέσεις και για το Περιβάλλον[124].

---

[119] Τμήμα 3.
[120] Τμήμα 4.
[121] Βλ. WILDE M. L., *"The EC Commission's White Paper on Environmental Liability: Issues and Implications"...*, ο.π., σελ. 25 – 26.
[122] Τμήμα 4.2.
[123] Βλ. JONES P., *"The Polluter-Pays Principle and the EC Proposal on Environmental Liability: Anything New for Protecting the Ecosystems of Europe's International Watercourses?"* στο: CENTER FOR ENERGY, PETROLEUM AND MINERAL LAW AND POLICY (CEPMLP), *Annual Review 2000, Article 9,* διαθέσιμο στο: http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/car/html/car4_art9.htm, τελευταία επίσκεψη στη 1/11/2005.
[124] Βλ. JUPPENLATZ Z., *EC White Paper on Environmental Liability: What Defences are Appropriate in the Proposed Regime? – With Particular Reference to the English Legal System...*, ο.π., σελ. 45.

1 ;"?#A :=

8

: A KI K A : A : 87 K

:

I = : 8<

) x : :

: 8

< : A : x =

: x K

: =

: K A 87 0,a :

K a < I

: a : A B :

: K 8 :

, 7 3""3 K A = K??

-)7;?9 A

87 : x : , 7 =

-)7 J : x K :

8

= : I A A A

= A) K 8

, : : K

K = K A x I : I

K : 1 / K ;?8{

: A K A

A I K A = A K A 8

% 8 '(& #% " & 9& (" # (!_ %8 -

;?#. 8tWsu‡Ltdu8x!"#$ (#?M, B % &#'& L@%.)E}&" DM"E=#'(+8 8x 839" rusŠm
L•8d8p8?xM$ ( ) + ?+@ +A#+8 %& &#'& g@&#+= +F=G((#((A#+)& A F#(5HTNDjjDS…g
GDQ8"""#$x8948
;?H~ I : I = J , 7 3""3x :
= I : K 8.8 = :rLuT‡sqpW8x!"#
$ (#?+@ +A#+8 %& &#'& E@#; 5LMNOEWu!3"""3$x83*9Z3*> #"?8
;??• A ?D !LMNOPQRSNO]FQSMeMgVgNOcDRVDOS$x A A K J
) : , : 7 K) K x
A , 7 8 8 A = K = K x 5mtdLŠ•LW
€u8sŠ8$ ( ) < #'& @?#+@ +A#+8 %& &ruLUFmtd•ŠtFWpouU•TsW^LtompdtuLx# + & + %
M +)# #++#?+@ +A#+8 %W&Dg\O;Sx3,M]8"""3!pNOcQQbDS8kg$x8
;?9• A _ ##+ # *#+&# + & + f%=)#&# + & +J % A
) : I : , 7 3""38

#4H

0 , 7 ;?4>

= : x A K I 8

0 : I x

A : A =K : ŠRVM3N'R'x K

1 / I ;?% 0 I A x

J A B) =

7 3""H^#?^a)8 A : A

A J J xZ I 7 ŠRVM3N'R";9% x

J =

: x A = pDO ;**39;x A A

8 x I

1 / 1 ;93

0 , 7 x A

I : KI K 1 /

;9# : A KI K

, 7 I

A K 8

K K KI K x x A I A A

= K A x A A 8

: : : K K

I K I 8 x

K I x : :

I I K K I

7 ;9H : : A x

A x

x A : J I ;9?

, : A x , 7 I

: I A A KI K xA : A 1 KI K /x A

= : : A K 8) ... I x

;?>. 8rLuT‡sqpWx!"#$ (#?=+@ +A#+&% &#'&E@#8 8x 83*?8

;?4' 38

;?*' 3!;8;4$8

;9". 8uoWWLu8x B % &8 8x 8;#>8

;9;' 38

;93. 8rusŠmL•8d8p8?XM$ (% +?+@ +A#,+&B %% &#'&g@&#+= ++F=G((#((A#+)& A F#(

8 8x 89*Z>"8

;9#' ;8

;9H' 98

: , 7 ;9X? : =

x ;98 0

: I K A A K K x A : =

= x : 8

M !(9 "&! K) & #% M !# 8! !O %L !

{ x , 7 I

xA A % . x

: x , :

, 7 x

;94

0 , 7 : K x : =

x A : = = A

: I A = 8 K :

= A J I : x

: I K I

! K $8 A :

A K K ;98

7 , 7 J ;>" :

= tWt Fqo8 J K A J A x

A x A A J A 8 x :

= I A A J :8 x K KI K =

: : x K A : A

A K A A : 8Y

= = J

J A A , 7 8,:

J I :

I K :J A A = K

K K J 8

7 : A K i =

... x

;9?' >8
;99' 3;!;$8
;9>' ;*8
;94' 48
;9*' ;;8

παρουσιασθεί οποιαδήποτε υπόθεση περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος μετά από αίτημα της Επιτροπής[195] ή κάποιου κράτους μέλους της ΕΕ[196]. Αντικείμενο μίας τέτοιας υπόθεσης θα μπορεί να είναι η παράβαση του Κοινοτικού Δικαίου, δηλαδή η μη εφαρμογή της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ. Εφόσον αποδειχθεί κάτι τέτοιο, το ΔΕΚ θα καταδικάσει το κράτος αυτό και σε περίπτωση δεύτερου ομοίου κρούσματος κατά του ίδιου κράτους το ΔΕΚ θα επιβάλει πρόστιμο κατά αυτού. Αυτό άλλωστε έχει γίνει μέχρι τώρα μόνο σε υποθέσεις περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος[197].

α. Το καθεστώς

Στο προοίμιο της Οδηγίας περιλήφθηκαν παράγραφοι, που παρουσιάζουν τεράστιο σημειολογικό ενδιαφέρον για τις προηγηθείσες νομικές και κυρίως τις πολιτικές διεργασίες, προκειμένου να καταλήξουν σε αυτήν τα δεκαπέντε – εκείνη τη χρονική στιγμή – κράτη μέλη της ΕΕ. Ένα πρώτο παράδειγμα αφορά την αρχή της «επικουρικότητας» για την οποία δόθηκε μεγάλη «μάχη» μεταξύ των Οργάνων της ΕΕ και των περιβαλλοντικών ΜΚΟ από τη μία και του βιομηχανικού τομέα από την άλλη. Η μία πλευρά υποστήριξε ότι η αρχή αυτή τηρήθηκε στο έπακρο, ενώ η άλλη διαφώνησε καθέτως[198], όπως είχε συμβεί νωρίτερα και με την Πρόταση Οδηγίας του 2002. Πάντως η μεταβίβαση εξουσιών σχετικά με τη λειτουργία της περιβαλλοντικής ευθύνης στις εθνικές Αρχές συντείνει στην πρώτη άποψη[199].

Ενδιαφέρον παρουσίασε και το γεγονός ότι το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο χρησιμοποίησαν τη διαδικασία της συναπόφασης του άρθρου 175(1) ΣΕΕ[200], προκειμένου να προσδώσουν τη μεγαλύτερη κατά το δυνατό νομιμοποίηση στην Οδηγία αυτή. Με τον τρόπο αυτόν η Οδηγία αποτίναξε *a priori* οποιαδήποτε κατηγορία περί δήθεν κειμένου συμβιβασμού μεταξύ των πολιτικών οργάνων της ΕΕ, όπως της Επιτροπής, που έκανε την πρόταση για την Οδηγία, ή του Συμβουλίου και των ευρωπαϊκών οικονομικών συμφερόντων (βιομηχάνους, χρηματοοικονομικούς και ασφαλιστικούς παράγοντες). Ωστόσο κανένα διεθνές καθεστώς, ακόμη

---

[194] Βλ. *Commission* v. *Germany*, ECJ – Joined Cases C-61/88 και C-59/89, Συλλ. 1991, σελ. I-2567επ.
[195] Άρθρο 226 της ΣΕΕ – πρώην 169 ΣυνθΕΟΚ.
[196] Άρθρο 228 της ΣΕΕ – πρώην 171 ΣυνθΕΟΚ.
[197] Για το θέμα βλ. ενδεικτικά ΤΑΓΑΡΑΣ Χ.Ν., *Ο Ρόλος του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στην Τήρηση και Εφαρμογή του Κοινοτικού Δικαίου του Περιβάλλοντος* στο: ΤΣΑΛΤΑΣ ΓΡ. Ι. (επ.), *Περιβάλλον, Πολιτισμός και Ορθοδοξία – Η Προστασία της Φυσικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς ως Ανθρώπινο Δικαίωμα,* Λευκωσία, 2006 (Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου/Πάντειον Πανεπιστήμιο – Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης), σελ. 199επ. και ιδίως 203 – 206.
[198] Βλ. FARNSWORTH N., *"Subsidiary – A Conventional Industry Defence – Is the Directive on Environmental Liability with Regard to Prevention and Remedying of Environmental Damage Justified Under the Subsidiary Principle?"* στο: 13 Eur. Env. LR (2004), σελ. 176επ.
[199] Βλ. προοίμιο: *"(15) Since the prevention and remedying of environmental damage is a task directly contributing to the pursuit of the Community's environment policy, public authorities should ensure the proper implementation and enforcement of the scheme provided for by this Directive".* ..... και *"(25) Persons adversely affected or likely to be adversely affected by environmental damage should be entitled to ask the competent authority to take action.... Non-Governmental organizations promoting environmental protection should therefore also be given the opportunity to properly contribute to the effective implementation of this Directive".*
[200] Για λεπτομέρειες για το «διάλογο» μεταξύ του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για το θέμα, βλ. σχετικά CLARKE CHR., *"The Proposed EC Liability Directive: Half-Way through Co-decision"...*, ο.π., σελ. 262 – 263.

και στα πλαίσια της ΕΕ, δεν καταρτίσθηκε χωρίς κάποιους συμβιβασμούς που δεν θα πρέπει να εκληφθούν ότι μειώνουν εξ ορισμού την αποτελεσματικότητα του.

Η προσήλωση της Οδηγίας στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», όπως και στην αξία των προληπτικών και αποκαταστατικών μέτρων για το περιβάλλον επαναλήφθηκε ήδη από την αρχή της[201] και σίγουρα θα της δοθεί το ευρύτερο κατά το δυνατό περιεχόμενο. Ως ένα πρώτο συμπέρασμα πριν τη θέση σε ισχύ της Οδηγίας υπήρξε ότι αυτή δείχνει ότι θα επιτύχει στην καταστολή και την αποκατάσταση των ζημιών, αλλά δεν μπορεί να προβλεφθεί το επίπεδο επιτυχίας της σε προληπτικό επίπεδο[202]. Η πράξη αποδεικνύει ότι αυτοί, που αναλαμβάνουν επικίνδυνες για το περιβάλλον δραστηριότητες, θα αναζητούν πάντα να βρίσκουν μεθόδους διαφυγής από την απόδοση ευθύνης σε αυτούς με αρκετά υψηλά ποσοστά επιτυχίας.

Η Οδηγία θα εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν οι υπαγόμενες σε αυτή δραστηριότητες ρυθμίζονται από αυστηρότερο νομοθετικό πλαίσιο των ΕΚ ή αν υπάρχει νομικό πλαίσιο της ΕΕ σχετικά με τη σύγκρουση των δωσιδικιών στα πλαίσια αυτής[203]. Με την πρόβλεψη αυτή οριοθετήθηκε το πλαίσιο εφαρμογής της Οδηγίας, διαφοροποιούμενο από άλλα ανάλογα και μάλιστα επιφυλάχθηκε στην Οδηγία προβάδισμα σε σχέση με άλλα καθεστώτα. Η Οδηγία, σεβόμενη τις νομοθεσίες των κρατών μελών της ΕΕ, δεν θα παρέχει το δικαίωμα αποζημίωσης σε ιδιώτες για τις ρυθμιζόμενες από αυτήν περιβαλλοντικές ζημίες[204]. Αυτή η πρόβλεψη αποτέλεσε και τη μεγάλη πρωτοτυπία του καθεστώτος έναντι όλων των άλλων «κλασικών» καθεστώτων αστικής ευθύνης. Η δυνατότητα αυτή αφέθηκε στις εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών.

Η ΕΕ έδωσε περιθώριο προς τα κράτη μέλη της μέχρι τις 30 Απριλίου 2007, προκειμένου να ενσωματώσουν τις παραπάνω προβλέψεις στο εσωτερικό τους δίκαιο. Αυτό μπορεί να γίνει είτε με κάποιο νόμο, που είναι και προτιμητέο, λόγω της εκτενούς επεξεργασίας που θα υποστεί είτε με τη μορφή προεδρικού διατάγματος που όμως θα είναι απλοποιημένο και δεν θα περιλαμβάνει ειδικές διατάξεις που θα λαμβάνουν υπόψη διάφορες εθνικές ιδιαιτερότητες[205], κάτι που αναβλήθηκε σε πρώτη φάση.

M % 8 '(& 9 & (" # (!_ %8 -

Μεταξύ των δεκαέξι ορισμών, που περιλήφθηκαν στην Οδηγία, σημαντικότεροι υπήρξαν αυτοί που όρισαν την «περιβαλλοντική ζημία», τη «ζημία», τον «υπεύθυνο λειτουργίας μίας εγκατάστασης», τα «προληπτικά» και τα «αποκαταστατικά μέτρα», τις «φυσικές πηγές» και τα «κόστη». Όσον αφορά την «περιβαλλοντική ζημία», αυτή διαφοροποιήθηκε από την

201 Άρθρο 1.
202 Βλ. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ Β., *«Πρώτες Σκέψεις για τη Μεταφορά στην Ελλάδα της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ Σχετικά με την Περιβαλλοντική Ευθύνη»*..., ο.π., σελ. 391.
203 Άρθρο 3(2).
204 Άρθρο 3(3).

1 / I = : : 8 a

3"9? : : x :

I x x :

3"8 7 J :I =

pDO ;**33"4 < J

A A K K x A I : 8

1‰ / : 7 !eQRgMNR\]Q

RbEQNgRQSkQ$: !DePRDNeQSV$ A

A 3"80 A J K 8

7 1 : / J A

_ A 3;" = =

: : I

I 3;80 : J : I A

K tLutWs80 I

7 : :

8 : A IK

I 7 :

: 8

{ 1 : / A

: x :J : I = : I

= := = 8-: x A A

: Ax A = K

: x : A= 3;3 1 : /3;#

J A A Z A K !DSVQN1De$ i K /

A !eDVDkeRQVPDgSMkNZQg$ I 3;8"

3"?' ;*8

3"9 , : F 7 = : A I xA

= 8 = =

K 80 A K = A 80 A A K

K : I : I 8 x = = : A I K A

K!gDkSDjDcRSV$8

3">' 3!;$8

3"4. 8 : A) 8< ZF FZZFx 83;;8

3"*' 3!3$8

3;"- : : A x :

A K 8

3;;' 3!9$8

3;3' 3!;"$8

3;#' 3!;;$8

3;H 0 = A I K K A : A 1 = A

/ = A = A : 8. 8 = .%7~)a %a8«*Η Ευρωπαϊκή Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη και οι Επιπτώσεις της στις Επιχειρήσεις και στην Οικονομία στον Τομέα της Διαχείρισης Απορριμμάτων»* 5} ` x 7 K 3""? 5 fVVP5^S0x8G6PfEgDg8ONPR8kRNMYRDDV(DbQg8

;*4*•]RSRd[RVP8Db(] I ;"^;^3""98

σκοπός λήψης αυτών θα είναι η άμεση αποκατάσταση του περιβάλλοντος – αν είναι εφικτή – ή η παροχή ισότιμων εναλλακτικών λύσεων.

Στις «φυσικές πηγές» δόθηκε ένα ευρύτατο πλαίσιο, καθώς περιλήφθηκαν σε αυτές τα προστατευόμενα είδη και τα φυσικά ενδιαιτήματα, το σύνολο δηλαδή της βιοποικιλότητας, όπως και τα ύδατα και το έδαφος[215]. Τέλος, αναφορικά με τα «κόστη», αυτά αναφέρθηκαν σε όλα τα απαραίτητα ποσά για την ορθή ενσωμάτωση και εφαρμογή της παρούσας Οδηγίας και για την εκτίμηση της εκάστοτε περιβαλλοντικής ζημίας ή του κινδύνου μίας τέτοιας, όπως και όλα τα σχετικά έξοδα διοικητικής, νομικής ή άλλης φύσης για επίβλεψη ή έλεγχο[216].

Από το προοίμιο επίσης, φάνηκε η στροφή της Οδηγίας κατά τρόπο αποκλειστικό στην περιβαλλοντική ζημία διαφοροποιούμενη από τα υπόλοιπα καθεστώτα[217], καθώς έγινε λόγος μόνο στην προστασία της βιοποικιλότητας. Οι «παραδοσιακές» ζημίες εξαιρέθηκαν πλήρως και αφέθηκαν σε άλλα καθεστώτα, αλλά κυρίως στις εθνικές νομοθεσίες των κρατών, όπου το πλαίσιο προστασίας είναι επαρκέστατο και υπάρχουν πρακτικές αποδείξεις για τη λειτουργικότητα του. Μία τέτοια πρόβλεψη θα προσδώσει μάλλον περισσότερη ελαστικότητα στο καθεστώς, καθώς με τον τρόπο αυτόν θα αποφεύγεται η σύγκρουση με τα εσωτερικά δίκαια και τις υφιστάμενες σχετικές διατάξεις των νόμων. Επίσης, έγιναν ευθέως αναφορές στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», όπως και στη βιώσιμη ανάπτυξη, που αποτελούν από τη μία οικονομικό εργαλείο και από την άλλη πάγια πολιτική της ΕΕ.

Ωστόσο καταλήγοντας το προοίμιο προέβλεψε ότι δεν θα καλύψει τις «ιστορικές ζημιές», δηλαδή δεν θα περιέχει πρόβλεψη αναδρομικής ισχύος, όπως ήταν άλλωστε αναμενόμενο με βάση τη διεθνή, αλλά και την εθνική εμπειρία. Πάντως και σε περιπτώσεις που δεν είναι δυνατός ο εντοπισμός του ρυπαίνοντος ή η ποσοτικοποίηση μίας ζημίας, τότε η προβλεπόμενη ευθύνη δεν θα λειτουργήσει[218]. Το ίδιο επαναλήφθηκε αργότερα και εξαγγέλθηκε ότι το καθεστώς δεν θα προσδώσει αναδρομικότητα στις ρυθμίσεις του και δεν θα συμπεριλάβει περιπτώσεις επέλευσης ενός συμβάντος πλέον της τριακονταετίας πριν τη θέση σε ισχύ του κειμένου αυτού[219]. Αυτή αποτελεί συνήθη πρόβλεψη των περιβαλλοντικών Οδηγιών της ΕΕ.

Ως προς το ρυθμιστικό πλαίσιο της Οδηγίας[220] εξαγγέλθηκε ότι αυτή θα εφαρμόζεται σε περιπτώσεις περιβαλλοντικής ζημίας ή κινδύνου πρόκλησης τέτοιας προερχόμενες από επαγγελματικές δραστηριότητες του Παραρτήματος **III** αυτής. Τέτοιες δραστηριότητες υπήρξαν, κατά τρόπο ενδεικτικό, αυτές που ρυθμίσθηκαν από την Οδηγία 80/68/ΕΟΚ και από την Οδηγία

215 Άρθρο 2(12).
216 Άρθρο 2(16).
217 Για τις διαφορές μεταξύ της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ και Συνθήκης του Λουγκάνο του 1993, βλ. σχετικά ΤΣΟΚΑΝΑΣ Ν., \ •7 5; 0 3[•/ ™ [5 W93 66 0 Λ / X ;3 U 1 / 8 5/ jssk U 6; 0 3T ο.π., σελ. 223 – 226.
218 Βλ. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ Β., W3T 9J / Sv95 X9 Y 3 066 7 •7 5; iuu€Pk‰UP]092 / 9 W93 66 / 0 1ο.π., σελ. 389.
219 Άρθρο 17.
220 Άρθρο 3(1).

κόστος της εφαρμογής του μέτρου. Τρίτον, οι πιθανότητες επιτυχίας του κάθε μέτρου. Τέταρτον, η δυνατότητα του κάθε μέτρου να αποτρέψει μελλοντικές ζημίες και οποιαδήποτε παράπλευρη απώλεια. Πέμπτον, το μέγεθος της ωφέλειας που θα εξασφαλίζει το κάθε μέτρο για τα στοιχεία του πληττόμενου φυσικού πόρου ή υπηρεσίας. Έκτον, ο βαθμός που κάθε μέτρο θα λαμβάνει υπόψη του τους κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτιστικούς παράγοντες, που σχετίζονται με τον τόπο του φυσικού πόρου που κινδυνεύει. Έβδομον, το απαιτούμενο χρονικό διάστημα για την πραγματοποίηση της αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας. Όγδοον, ο βαθμός αποτελεσματικότητας του κάθε μέτρου για την αποκατάσταση της ζημίας. Τέλος, η γεωγραφική εγγύτητα με τον τόπο της ζημίας[226].

Με ενδιαφέρον αναμένεται η ενσωμάτωση της Οδηγίας από τα κράτη μέλη της και κυρίως με αυξημένο ενδιαφέρον αναμένεται η ακολουθητέα πρακτική σε πρωτόγνωρα ζητήματα. Τέτοια είναι οι ζημίες στη βιοποικιλότητα, οι διασυνοριακές ζημίες μέσα στα πλαίσια της ΕΕ υπό τη λειτουργία ενός καθεστώτος «ομπρέλα», αλλά και η λειτουργία των εθνικών Αρχών που δεν έχει προηγούμενο στο διεθνές επίπεδο. Λόγω της μορφής της ΕΕ και των αρχών που τη διατρέχουν, όπως η αρχή της «επικουρικότητας», όπως και της σχέσης που έχουν αναπτύξει τα κράτη μέλη με τα Όργανα της και με το νομοθετικό της έργο οι προβλέψεις είναι μάλλον ευοίωνες. Δεν θα πρέπει όμως αποκλείονται και δυσάρεστες εξελίξεις που όμως η ΕΕ διαθέτει τους μηχανισμούς για τις περιορίσει στο ελάχιστο.

δ. Το είδος της ευθύνης και οι προβλεπόμενες εξαιρέσεις

Όσον αφορά τις επαγγελματικές δραστηριότητες του Παραρτήματος ΙΙΙ της Οδηγίας υπονοήθηκε αντικειμενική ευθύνη, καθώς έγιναν αναφορές σε διαφόρους κίνδυνους. Σχετικά με τις περιπτώσεις ζημίας ή κινδύνου πρόκλησης τέτοιας στη βιοποικιλότητα προβλέφθηκε ρητώς υποκειμενική ευθύνη[227].

Η Οδηγία περιέλαβε και μία τυπική, αλλά και απαραίτητη πρόβλεψη για τον επιμερισμό του κόστους σε περιπτώσεις, που εμπλέκονται περισσότεροι υπεύθυνοι, οι οποίοι θα πρέπει να μοιρασθούν το παραπάνω βάρος σύμφωνα και με την εσωτερική νομοθεσία των κρατών μελών της ΕΕ. Τέτοιοι μπορεί να είναι τόσο ο υπεύθυνος λειτουργίας μίας εγκατάστασης όσο και ο χρήστης του τελικού προϊόντος[228]. Θα πρέπει όμως να εξαιρούνται από την πρόβλεψη αυτήν, τα «ελαττωματικά προϊόντα», καθώς τα αποτελέσματα θα είναι άτοπα με την απόδοση ευθύνης στο

---

[226] Παράγραφος 1.3.1.

[227] Πάντως στο Ηνωμένο Βασίλειο υπάρχει η τάση και η σκέψη ήδη από τη δεκαετία του 1970 σε σχέση κυρίως με τις «παραδοσιακές» ζημίες να διατηρηθεί τόσο η υποκειμενική όσο και η αντικειμενική ευθύνη εκ παραλλήλου, θεωρούμενες ότι αλληλοσυμπληρώνονται, αλλά με «σχέση πρώτου-δευτέρου» υπέρ του συστήματος αντικειμενικής ευθύνης που θεωρείται αποδοτικότερο εκεί που αποτυγχάνει το σύστημα της υποκειμενικής ευθύνης Βλ. σχετικά PEARSON LORD, *"The Royal Commission on Civil Liability and Compensation for Personal Injury: A Summary of the Proposals and the General Strategy"* στο: 4 Lloyd's Mar. & Com. L. Q. (1978), σελ. 400.

χρήστη ενός τέτοιου προϊόντος. Η αποκατάσταση του κόστους όλων των ληφθέντων μέτρων από την Αρχή θα πρέπει να γίνει μέσα σε πέντε χρόνια από τη στιγμή που τα μέτρα αυτά έχουν ολοκληρωθεί ή από τη στιγμή που έχει εντοπισθεί ο υπεύθυνος λειτουργίας μίας εγκατάστασης που φέρει ευθύνη για τη ζημία. Σε κάθε περίπτωση ως σημείο αναφοράς θα εκλαμβάνεται το μεταγενέστερο από τα προαναφερθέντα γεγονότα[228]. Αυτή η πρόβλεψη πιθανό να προκαλέσει αντιδράσεις όταν εφαρμοσθεί, λόγω του ότι θα θεωρηθεί αντιπαραγωγική και αντιαναπτυξιακή.

Το πλήθος των δυσκολιών, που αντιμετώπισαν τα κράτη μέρη της Οδηγίας και οι συμβιβασμοί που χρειάστηκε να γίνουν με τους οικονομικούς παράγοντες, φάνηκε από την εξαγγελία των εξαιρέσεων της Οδηγίας αυτής[230] που καταλαμβάνουν άλλωστε πάντα σημαντικότατη θέση μέσα σε κάθε διεθνές καθεστώς αστικής ευθύνης για το περιβάλλον και εξασφαλίζουν διάρκεια σε αυτό. Πρόκειται για τις γνωστές εξαιρέσεις των ενόπλων συρράξεων, του εμφύλιου πολέμου ή των εξεγέρσεων, αλλά και των αναπόφευκτων και εξαιρετικών φυσικών φαινομένων[231]. Επίσης, θα εξαιρούνται και οι «μη-σημειακές» (diffuse) ρυπάνσεις[232], εκτός από αυτές που είναι δυνατό να αποδειχθεί η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας και των δραστηριοτήτων μεμονωμένων υπεύθυνων λειτουργίας κάποιας εγκατάστασης. Επιπλέον, η Οδηγία δεν θα έρχεται σε σύγκρουση με τα διεθνή καθεστώτα του Παραρτήματος IV, όπως θα ισχύουν αυτά κάθε φορά[233]. Μεταξύ αυτών συγκαταλέχθηκαν η Συνθήκη Fund, όπως τροποποιήθηκε το 1992, η Συνθήκη Bunker, αλλά και η LLMC του IMO[234], ενώ δεν θα προσκρούει και στις προβλέψεις που θα προέρχονται από τα διεθνή καθεστώτα αστικής ευθύνης για τις ζημίες από την πυρηνική ενέργεια[235]. Τα καθεστώτα αυτά καταγράφηκαν στο Παράρτημα V. Τέλος, εξαιρέθηκαν οι περιπτώσεις ρύπανσης που σχετίζονται με την εθνική άμυνα ή τη διεθνή ασφάλεια[236].

ε. Τα ενδικοφανή βοηθήματα και η παραγραφή

Ποιοι θα έχουν το δικαίωμα να στραφούν προς την προβλεπόμενη από την Οδηγία Αρχή και να απαιτήσουν από αυτήν να λάβει τα μέτρα που προβλέπονται από την Οδηγία και γενικώς να συνδιαλέγονται με αυτήν για το θέμα; Κατ' αρχάς όσοι προσβάλλονται ή με μεγάλη πιθανότητα θα προσβληθούν από το ζημιογόνο γεγονός[237]. Επίσης, όσοι έχουν ειδικό ενδιαφέρον

228 Άρθρο 9.
229 Άρθρο 10.
230 Άρθρο 4.
231 Άρθρο 4(1).
232 Άρθρο 4(5).
233 Άρθρο 4(2).
234 Άρθρο 4(3).
235 Άρθρο 4(4).
236 Άρθρο 4(6).
237 Άρθρο 12(1.α).

Το αρχικό καθήκον λήψης προληπτικών μέτρων, που σε αρκετές περιπτώσεις θα αποτρέψουν την επέλευση μίας περιβαλλοντικής ζημίας αν είναι έγκαιρα, θα ανήκει στον υπεύθυνο λειτουργίας μίας εγκατάστασης από τη στιγμή που αυτός διαπιστώσει το άμεσο του κινδύνου επέλευσης μίας ζημίας από την εγκατάσταση του αυτή. Σε συνέχεια και κυρίως σε περιπτώσεις που τα μέτρα αυτά δεν επαρκούν για την αντιμετώπιση του κινδύνου, οι υπεύθυνοι λειτουργίας των εγκαταστάσεων θα υποχρεούνται να ενημερώνουν σχετικά την αρμόδια Αρχή[252].

Ως προς την Αρχή, η Οδηγία προέβλεψε ότι ο ορισμός και η δημιουργία τους θα αποτελόσουν έργο των κρατών μελών της ΕΕ[253], χωρίς όμως να τίθεται ένα ελάχιστο πλαίσιο λειτουργίας, που θα ήταν απαραίτητο. Αλλωστε άλλες υφιστάμενες Αρχές για άλλα θέματα δεν είναι εξοπλισμένες με κάποιες «εκτελεστικές αρμοδιότητες» που είναι ίσως περισσότερο απαραίτητες για την περιβαλλοντική προστασία. Μία τέτοια Αρχή θα μπορεί να ορίζει ποιος είναι ο υπεύθυνος πρόκλησης μίας περιβαλλοντικής ζημίας, να καθορίζει τη σημασία της ζημίας αυτής και τα ληπτέα σχετικά μέτρα (φάση προ-εκτίμησης). Τη φάση αυτή ακολουθεί η φάση αποκατάστασης της ζημίας[254] και τέλος η φάση υλοποίησης της αποκατάστασης[255].

Η Αρχή θα έχει το δικαίωμα να υποχρεώσει τον παραπάνω υπεύθυνο να λάβει οποιοδήποτε προληπτικό μέτρο αυτή κρίνει απαραίτητο ή να της χορηγήσει οποιαδήποτε σχετική πληροφορία[256]. Επίσης, η Αρχή θα μπορεί να στραφεί και προς τρίτα μέρη, χωρίς να τα κατονομάζει ρητώς, για να λάβουν αυτά τα κατάλληλα προληπτικά και αποκαταστατικά μέτρα. Κάθε τέτοια απόφαση θα είναι αιτιολογημένη και αυτός στον οποίο θα κοινοποιείται, θα πληροφορείται για τα δικαιώματα αντίκρουσης κατά αυτής σε δικονομικό και ουσιαστικό επίπεδο (προθεσμίες ένδικων βοηθημάτων ή μέσων, σχετικοί νόμοι κλπ)[257]. Τα προληπτικά μέτρα θα μπορούν σε τελευταίο βαθμό να αναληφθούν από την Αρχή, προκειμένου να αποφευχθεί η ζημία, αν για οποιονδήποτε λόγο δεν μπορεί αυτό να γίνει από τον υπεύθυνο λειτουργίας της εγκατάστασης[258]. Αρκετοί υποστηρίζουν ότι στο σημείο αυτό η Οδηγία εμπνεύσθηκε τη λειτουργία της Αρχής από το Αμερικάνικο δίκαιο και κυρίως από τα προβλεπόμενα από τη CERCLA και την OPA[259] και σίγουρα θα αυξήσουν μελλοντικά την αποτελεσματικότητα της Οδηγίας.

252 Άρθρο 11(2).

253 Άρθρο 11(1). Κάποιες ιδέες και σκέψεις για τον τρόπο λειτουργίας της Αρχής, τουλάχιστον στην Ελλάδα, βλ. σχετικά ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ Β., *«Πρώτες Σκέψεις για τη Μεταφορά στην Ελλάδα της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την Περιβαλλοντική Ευθύνη»...*, ο.π., σελ. 388 – 389 και ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΑΚΗΣ Κ., *«Οι Έννοιες της Περιβαλλοντικής Ευθύνης και Ζημίας – Πεδίο Εφαρμογής και Συνέπειες για τους Φορείς Εκμετάλλευσης»* στο: 9 ΠερΔικ (2005), σελ. 401.

254 Άρθρα 7 και 8.

255 Άρθρα 5, 6, 8, 9, 10, 13 και 14. Για περισσότερα βλ. σχετικά ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ Α./ΣΚΟΥΡΤΟΣ Μ./ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Α., *«Προϋποθέσεις και Περιορισμοί Εφαρμογής Οικονομικών Μεθόδων για την Ενσωμάτωση της Κοινοτικής Οδηγίας 2004/35/ΕΚ στην Ελληνική Έννομη Τάξη»...*, ο.π., σελ. 394.

256 Άρθρο 11(2).

257 Άρθρο 11(3) και (4).

256 Άρθρο 5.

259 Βλ. παραπάνω Κεφ. Πρώτο – **III** – 8 – δ και ε, σελ. 82επ.

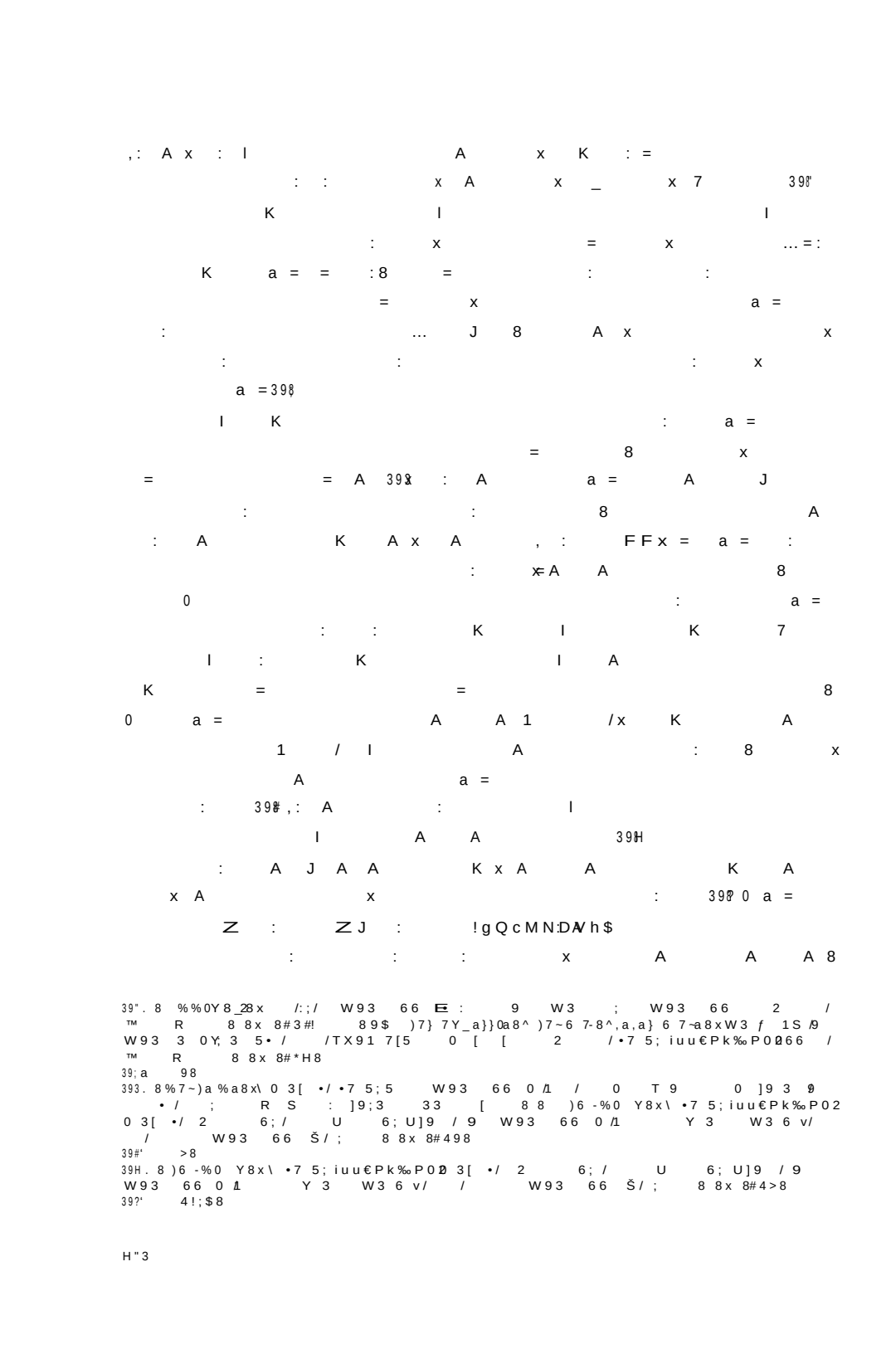

Εντούτοις, η Αρχή αυτή θα διατηρεί το δικαίωμα να μην καλύψει πλήρως τη ζημία, λόγω υπέρβασης της ασφάλειας, που είχε θέσει η ίδια ή λόγω αδυναμίας εντοπισμού του υπαίτιου της ζημίας[266]. Η πρόβλεψη αυτή μπορεί να αφήσει ένα σημαντικό κενό στην περιβαλλοντική προστασία και αποκατάσταση στα πλαίσια της ΕΕ. Από την άλλη, ο υπεύθυνος λειτουργίας της εγκατάστασης θα μπορεί να απαλλαγεί από την κάλυψη του κόστους των μέτρων αυτών, αν αποδείξει ότι η ζημία προήλθε από κάποιο τρίτο μέρος, αν και είχαν ληφθεί όλα τα κατάλληλα μέτρα ασφαλείας ή σε περιπτώσεις όπου υπάρχει ρητή υπόδειξη ή άδεια από την Αρχή για τη διενέργεια κάποιας πράξης που τελικώς επέφερε το ζημιογόνο γεγονός[267].

Πρέπει να γίνει μνεία ότι κατά τις διαπραγματεύσεις για την κατάρτιση της Οδηγίας υπήρξαν αντιγνωμίες σχετικά με το χαρακτήρα της *εγγυητικής λειτουργίας* των παραπάνω αδειών, αν δηλαδή τα κράτη αναλαμβάνουν τις πιθανές αρνητικές συνέπειες της αδειοδοτούμενης δραστηριότητας. Σε θεωρητικό επίπεδο θα επιμερίζεται η ευθύνη μεταξύ κράτους και επιχειρηματία[268], αλλά στην πράξη θα πρέπει να γίνουν αρκετά και κυρίως θα πρέπει τα κράτη να επιδείξουν διάθεση για να αυξήσουν την ευθύνη τους. Στις περιπτώσεις αυτές τα κράτη μέλη της ΕΕ θα πρέπει να θέσουν τα κατάλληλα μέτρα, προκειμένου οι υπεύθυνοι λειτουργίας των εγκαταστάσεων να αναλάβουν τα ποσά τα οποία κατέβαλαν σύμφωνα με την Οδηγία. Μπορεί όμως να επιτραπεί να μην επωμισθεί ο υπεύθυνος λειτουργίας της εγκατάστασης την πληρωμή του κόστους των μέτρων αυτών, αν αυτός αποδείξει ότι δεν έφερε δόλο ή αμέλεια και ότι η ζημία προήλθε από ενέργεια, που είναι σύμφωνη με την εσωτερική νομοθεσία κάποιου κράτους μέλους της ΕΕ, αλλά και με την Κοινοτική νομοθεσία, ή αν αυτή η ενέργεια σύμφωνα με τα επιστημονικά δεδομένα της εποχής δεν θεωρείτο πιθανό να επισυμβεί και δεν μπορούσε να προβλεφθεί[269]. Παρόμοια πρόβλεψη υπάρχει και στην Οδηγία 85/374/ΕΟΚ στο άρθρο 7(ε) αυτής[270]. Τα προηγηθέντα μέτρα δεν θα έρχονται σε αντίθεση με την ευθύνη του υπεύθυνου λειτουργίας μίας εγκατάστασης ή με τα άρθρα 87 και 88 της ΣΕΕ[271]. Με το άρθρο αυτό εισήχθηκαν επιπλέον εξαιρέσεις αναφορικά με το καθήκον ανάληψης του κόστους πρόληψης και αποκατάστασης[272].

Επίσης, προκειμένου να λειτουργήσει το καθεστώς, εξαγγέλθηκε ότι τα κράτη έχουν το καθήκον να συνεργάζονται, με την ανταλλαγή πληροφοριών για τη λήψη των κατάλληλων προληπτικών και αποκαταστατικών μέτρων σε διακρατικό-πανευρωπαϊκό επίπεδο αν αυτό είναι

---

[266] Άρθρο 8(2).
[267] Άρθρο 8(3).
[268] Βλ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΑΚΗΣ Κ., *«Οι Έννοιες της Περιβαλλοντικής Ευθύνης και Ζημίας – Πεδίο Εφαρμογής και Συνέπειες για τους Φορείς Εκμετάλλευσης»...*, ο.π., σελ. 402.
[269] Άρθρο 8(4). Η τελευταία περίπτωση έρχεται σε αντιπαράθεση με την αρχή προφύλαξης και ως εκ τούτου προκαλεί τις αντιδράσεις των οικολόγων και της κοινής γνώμης. Όπως υποστηρίζει ο Κρεμλής αυτό έγινε προκειμένου να προστατευθεί η ευρωπαϊκή καινοτομία, έρευνα και τεχνολογία στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισσαβόνας. Βλ. σχετικά ΚΡΕΜΛΗΣ Γ., *«Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου Σχετικά με την Περιβαλλοντική Ευθύνη όσον Αφορά την Πρόληψη και Αποκατάσταση Περιβαλλοντικής Ζημίας»...*, ο.π., σελ. 387.
[270] Βλ. παραπάνω στο ίδιο Κεφ,.σελ. 361επ.
[271] Άρθρο 8(5).
[272] Βλ. ΚΡΕΜΛΗΣ Γ., *«Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου Σχετικά με την Περιβαλλοντική Ευθύνη όσον Αφορά την Πρόληψη και Αποκατάσταση Περιβαλλοντικής Ζημίας»...*, ο.π., σελ. 387.

3># :J = A= 8 A

: A x A A B) x : A K K

A :

7 : = K : A

3>H : = : A

:J A 7 3>?

3>#‘ ;?8

3>H‘ ;48 , : G F : K :

A 8

3>?‘ ;98

H " H

: : : x 1 / :

A : K x A) B J : A ?

K -

= =

a : I A x A

: 8 A :

1 / = = = : 1

/ x : : : A x J >x

conditio sine qua non : K 8

C K ! " /

: x : . K *για την Προστασία της Μεσογείου Θάλασσας από τη Ρύπανση* ; * > 9 *Convention for the Protection of the Mediterranean Sea Against Pollution –* . K ; * > 9

: :

I K A K K I K =

- | :

, A A = * A

A x : : x : K

, A ; " { I A

? a • Š L p = = -

: K : =

: J : A K K =

: 8 . 8 = : r o • L u . 8 x *"Mediterranean Pollution: Problem and Response"* 5 ; " o • F W

! ; * 4 3 $ x 8 # # > 8

9 . 8 T s G o • Š L W q 8 x *New Forms of Cooperation in the Mediterranean System of Environmental Protection* 5

Š o u • y • F m q 8 d 8 ^ q o o u 8 Š 8 ^ q s d q o n 8 F Q b g 8 x *Stockholm Declaration and Law of the Marine Environment,*

U f Q d R k M Q ^ W O S h O S N 3 X Q x q R N V Š S M f g O M \ ] D g f Q N g j ^ O Q S Y R W R R S h p O] D c h 8 3 # 8

> . 8 q c t o Š Š L W q V 8 x *The Relationship Between Science and Politics in Environmental Negotiations...,* 8 8 x 84 3 8

4 Y x 8 = ; ? F W q ; * > 9 $ x 83 * " 8 ; " ^ 9 ^ ; * * ? x . K

; * > 9 5 *για την Προστασία του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος και της Παράκτιας Περιοχής της Μεσογείου (Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal region of the Mediterranean* $ 8

~ : ; 9 ` : ; * > 9 = ; 3 ` : ; * > 4 8

* ‘ ; 3 8

; " . K : = : : 5 K x :

: : - ! ; * > 9 Z ; * 4 3 $ x :

A = : : A K A -

K : J ! ; * * ? Z 3 " " 3 $ 8 :, A

. K ; * > 9 5 , A . K *Πρόληψη της Ρύπανσης της Μεσογείου Θάλασσας από Απόρριψη από Πλοία και Αεροπλάνα* ! ; 9 ^ 3 ^ ; * > 9 A $ x . K ; " ^ 9 ^ ; * * ?

5 A *Πρόληψη και την Εξάλειψη της Ρύπανσης στη Μεσόγειο Θάλασσα από την Απόρριψη από Πλοία και Αεροπλάνα ή την Αποτέφρωση αυτών στη Θάλασσα (Protocol for the Prevention and Elimination of Pollution of the Mediterranean Sea by Dumping from Ships and Aircraft or Incineration at Sea,* r R N c Q] O Z S ; R , M S Q * * ? x • Š L p

! o t s $ ^ q L • ^ F T Z X 9 A > a l $ 8 , A . K *σχετικά με την Καταπολέμηση της Ρύπανσης της Μεσογείου Θάλασσας από το Πετρέλαιο και Άλλες Επιβλαβείς Ουσίες σε Περιπτώσεις Έκτακτης Ανάγκης*

! 3 ^ 3 ^ ; * > 9 A $ x : . 3 ? ^ ; ^ 3 " " 3 5 A *σχετικά με τη*

x

: : =

: ;?8

7 :

. K ;*>9x = : ;9x :

: = : x

K - 8-: :

K A =

: x A : K 8 :

x K I I

: x) K A;9

A x : !cOSVQCWKMR]$

= : :x J :

: A I A . K ;*>9 A = K

, A A x A K 8-

:

Z : : Z A x K :

A A A;>8

K x I

: ;9 . K ;*>9x : ;**?x: A

: , :

, A ;4 • A mcOERzzD

3 S Y1 /9 066 /S6S 79 ;**?

: ;*x : K K K J J A 8

0 K A K

: = x = A = A

K x = I 8| A K : , :

A x J

= 8

x = : ,

;?' 3>!3$8

;9. 8WL€LrLw8x"#, B %$ &@ ( )Q#F -g#%M +@#+&<#+(.#&&#+&"g# e 8 8x 8?;>Z?;48

;>. 8qsp!;**>$Ox# &)&"#H Q&##& +)F @# +A#+&E<#(#F+%&=##'"+ '?%6 # &(&"+$ # & +

)G @#D%#+(=$ '#=D)#(&"#<#&# A + &), +B %+&-M A #+(&) +< A F#O#(D%)& +AF

$ %%D&)&*#Q +?+@ +A#+&&#Q#= &# -g# -G # •ŠLp!ots$^qlw•T8;;>^Hx 83x? 4

!, : FFF$8

;4. 8 8 8x 8#8

;*. 8mtoGs^^R8x!"#O#'#+& <#@#% +&A"##f&(#% g- (&#Ar&"$ &#'&)&"#Q#= &# +F# ++(&

$ %%D& ;+•qtWq!;**9$x 8*>8

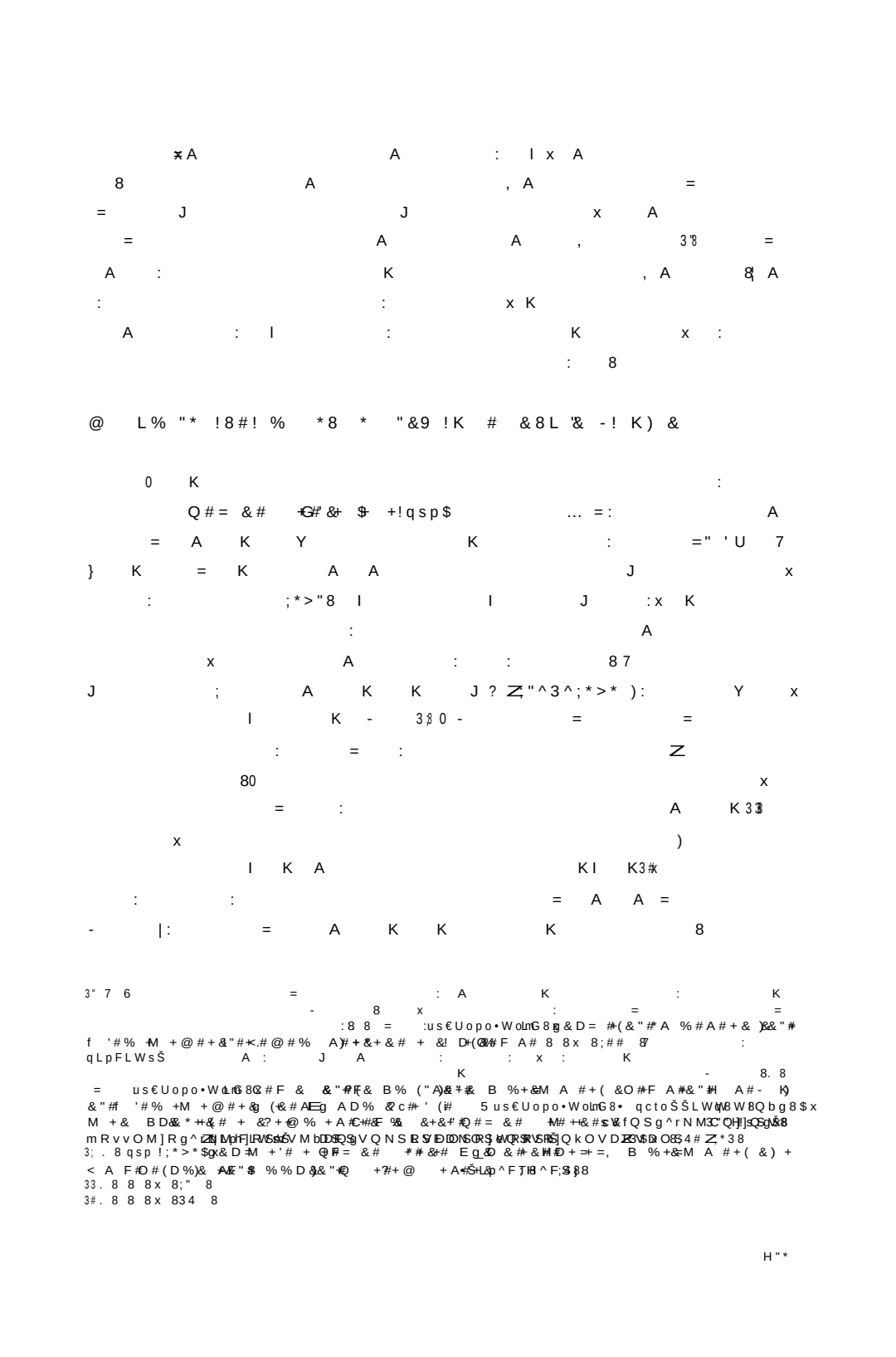

: x A % : ;**#8

a : x]9 / 6 ; x A I

K : x

x K A K A 8 % :

3""9 :

: x A A = K K K A β K

: : . K ;*>9

: ?#3

K - x

: I x K A x

A I : : : - 8 x

: x : I I 8

x I :I = 7 7 / ;

x A % : ;**#H =

8- K

- ?%=A = :I =

J = 8- K :x

K = J J

P "! K "-% !% 88L "& " -! K) &

Y A = :) A

Y K x 3 a = 7 : !oPQSZLSvbQNvDSk

TNOMP$a J 34Z3*^9^3?%"> U]S72 9 1 3 [

Z3 T]9 / 9 / 0 1 / w ;[5 Š W3 S3]9

• ` 6 W93 66 W93 ] X9 59;` 6 †<)& =#% +#(

+, B %+&M A #+(&) +< A F#O#(D%)& +AF %%D&& "+Q +?#+ @ +A#+&

&"#Q#= &# g# G #=U)O J

I Z A A : A Z :

?3 . 8 us€Uopo•WolnG8g&D= #+(&"#A %#A#+&)&&"#f '#% +M +@#+&!"#+<#@#% A#++&

*+&# + &! D+(@#F A# 8 8x 8;39 8

?#. 8 = :qsp !3""9$X# &)&"#n #+E?+=}#=K +E D),#F %+=!#'"+ '?%c # &&($ (#

G &D#D%#+(=$ '#=D #(&"#<#&# A + &), +B %+&=M A #+(&) +< A F#O#(D%)& +AF

$ %%D&& "+Q +?#+ @ +A#&+"&Q#= &# g# G+ # 8 8x 8?Z98

?HO % : ;**#Z : Z A =

: A = J K : I 8

??. 8 8 8x 8;#H8

?9 i+=Q##& +)R&"#n #+E#+=}#=K +E D),#F +=!#'"+ '?%c # &&((#G &D#D%#+(=

$ '#=D #(&"#<#&# A + &), +B %+&=M A #+(&) +< A F#O#(D%)& +AF $ %%D&& "+Q +#

?+@ +A#&+"&Q#= &# g+##G+ # I=5VfQSTgNQQ8QZ3*„MS&Q">8

H;H

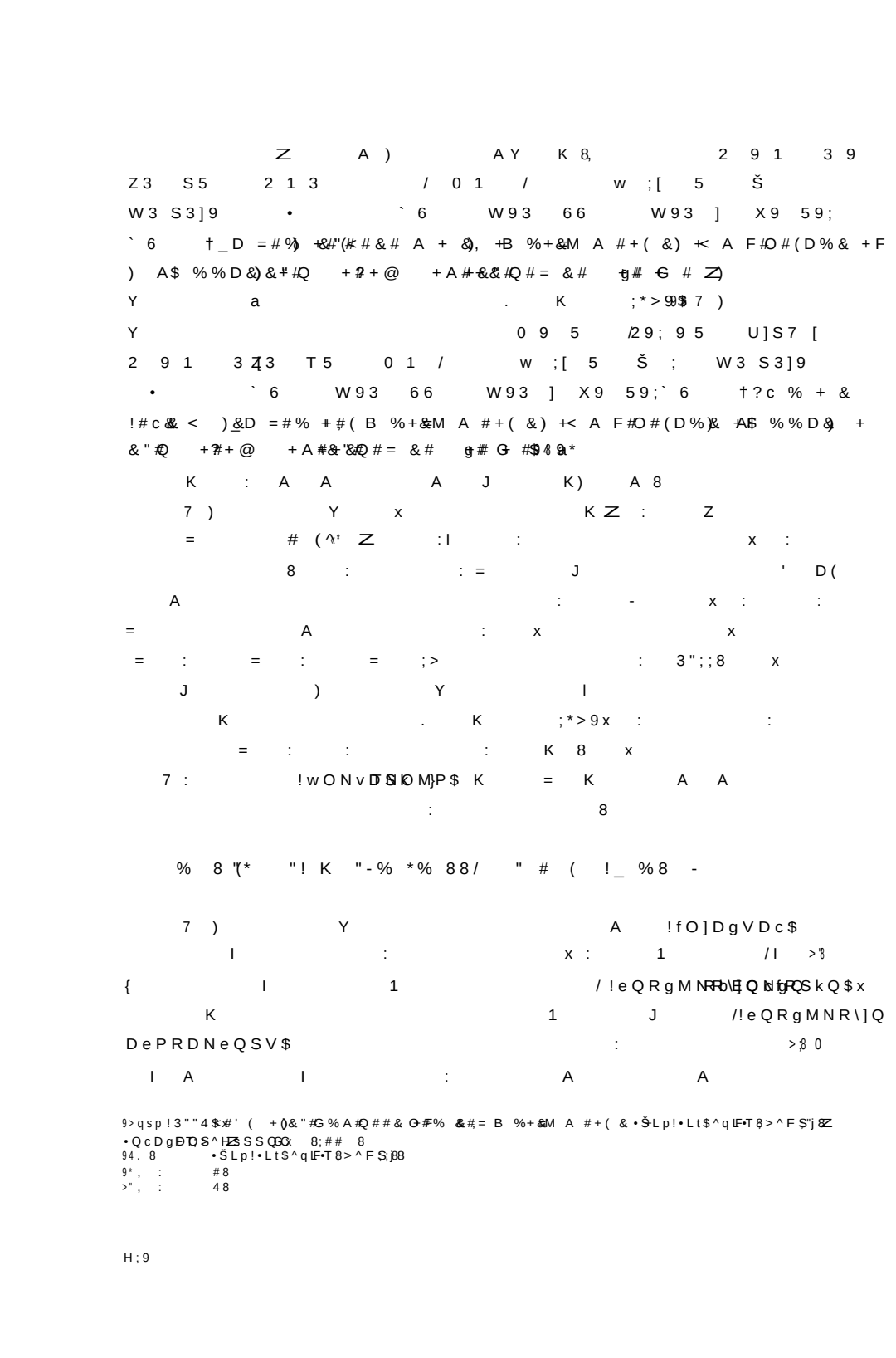

ε. Οι επιπρόσθετες εξασφαλίσεις

Ως προς την ασφάλιση των περιβαλλοντικών κινδύνων οι Κατευθυντήριες Γραμμές περιέλαβαν μία πρόβλεψη παρόμοια με αυτήν της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ[92]. Δηλαδή προβλέφθηκε ότι τα κράτη θα πρέπει, μετά την πάροδο πέντε ετών από την υιοθέτηση αυτών των Κατευθυντήριων Γραμμών, να εξετάσουν το ενδεχόμενο υποχρεωτικής ασφάλισης των κινδύνων αυτών[93].

Εκ παραλλήλου θα πρέπει να εξετασθεί και το ενδεχόμενο σύστασης ενός Μεσογειακού Κοινού Ταμείου. Αυτό το Κοινό Ταμείο θα καλύπτει τις περιπτώσεις, όπου η ζημία υπερβαίνει την ευθύνη του υπεύθυνου, ή τις περιπτώσεις που ο υπεύθυνος αυτός παραμένει άγνωστος. Επίσης, στις περιπτώσεις που ο υπεύθυνος αποδεικνύεται ανίκανος να καλύψει το κόστος της ζημίας και δεν διαθέτει ασφάλιση. Τέλος, στις περιπτώσεις που το κράτος που λαμβάνει τα προσωρινά μέτρα αντί του υπευθύνου δεν μπορεί να ικανοποιηθεί από αυτόν[94].

στ. Τα ένδικα βοηθήματα και η παραγραφή

Οι Κατευθυντήριες Γραμμές συνέστησαν τα κράτη μέρη να εξασφαλίζουν όσο το δυνατό μεγαλύτερη δυνατότητα προσφυγής στη δικαιοσύνη για το κοινό, τόσο για περιπτώσεις περιβαλλοντικής[95] όσο και για περιπτώσεις «παραδοσιακής» ζημίας[96]. Το δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη θα παραγράφεται – κατά τρόπο ενδεικτικό – είτε εντός τριετίας από τη στιγμή που έγινε αντιληπτή η επέλευση της ζημίας ή εντοπίσθηκε ο υπεύθυνος πρόκλησης αυτής είτε εντός τριακονταετίας από την ημερομηνία επέλευσης της ζημίας[97]. Στις περιπτώσεις όπου υπάρχει αλληλουχία γεγονότων, τα οποία άπαντα συντελούν στην επέλευση της τελικής ζημίας, θα λαμβάνεται υπόψη για τον υπολογισμό του «κρίσιμου» χρόνου το τελευταίο γεγονός. Στις περιπτώσεις που υπάρχει ένα συνεχές περιστατικό, το οποίο συντελεί στην επέλευση της ζημίας, τότε για τον υπολογισμό του χρόνου παραγραφής θα λαμβάνεται υπόψη η λήξη του περιστατικού αυτού[98].

ζ. Η σχέση με άλλα καθεστώτα

---

[91] Παράγραφος 25.
[92] Άρθρο 14(2) της Οδηγίας. Βλ. παραπάνω Κεφ. Δέκατο – III – 2 – στ, σελ. 400.
[93] Παράγραφος 28.
[94] Παράγραφος 29.
[95] Παράγραφος 31.
[96] Παράγραφος 32.
[97] Παράγραφος 26.

Στο Προσάρτημα, που ακολουθεί τις Κατευθυντήριες Γραμμές, καταγράφηκαν – κατά τρόπο ενδεικτικό – τα καθεστώτα, τα οποία έχουν λάβει υπόψη τους τα κράτη μέρη του καθεστώτος της Σύμβασης της Βαρκελώνης του 1976 και τα οποία δεν πρόκειται να υπονομευθούν, προκειμένου να εφαρμοσθεί ενιαία διεθνοποιημένη αστική ευθύνη για το περιβάλλον της Μεσογείου[99]. Συγκεκριμένα έχουν ληφθεί υπόψη τα καθεστώτα τα σχετικά με την πυρηνική ενέργεια, τα καθεστώτα του ΙΜΟ, το Πρωτόκολλο της Βασιλείας του 1999 και η Οδηγία 2004/35/ΕΚ.

η. Οι προβλέψεις για την ευθύνη των κρατών

Τα κράτη μέρη με μία λιτή πρόβλεψη ξεκαθάρισαν ότι αυτές οι Κατευθυντήριες Γραμμές δεν θα διατηρούν καμία σχέση με τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου για την ευθύνη των κρατών[100]. Προφανώς, εννοήθηκε ότι η εφαρμογή των κανόνων αυτών θα είναι ανεξάρτητη από την εφαρμογή των κανόνων της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης, όπως θα θεσμοθετηθεί στα πλαίσια του καθεστώτος της Σύμβασης της Βαρκελώνης του 1976.

θ. Το προβλεπόμενο σύστημα διαχείρισης

Προκειμένου να λειτουργήσει το προτεινόμενο καθεστώς, θα πρέπει τα κράτη μέρη να εξασφαλίσουν την παροχή πληροφοριών στο κοινό από τις αρμόδιες Αρχές τους σχετικά με περιβαλλοντικές ζημίες ή την απειλή αυτών. Επίσης, οι πληροφορίες αυτές θα πρέπει να αφορούν και τα σχετικά ληφθέντα μέτρα. Επιπλέον, η ενημέρωση αυτή μπορεί να γίνεται μετά από σχετικό αίτημα, για το οποίο θα πρέπει να δίνεται απάντηση σε καθορισμένο χρονικό διάστημα[101]. Τέλος, απαιτείται η διακρατική συνεργασία μεταξύ των αρμόδιων Αρχών, προκειμένου να εκτιμηθεί η περιβαλλοντική ζημία[102].

ΙΙ. Το πρωτόκολλο του Κιέβου για την αστική ευθύνη και την αποζημίωση για ζημία που προκαλείται από τα διασυνοριακά αποτελέσματα των βιομηχανικών ατυχημάτων σε διασυνοριακά ύδατα του 2003

Το Πρωτόκολλο του Κιέβου *για την Αστική Ευθύνη και την Αποζημίωση για Ζημία που Προκαλείται από τα Διασυνοριακά Αποτελέσματα των Βιομηχανικών Ατυχημάτων σε Διασυνοριακά*

---

[98] Παράγραφος 27.
[99] Παράγραφος 5.
[100] Παράγραφος 6.
[101] Παράγραφος 30.
[102] Παράγραφος 11.

3. Το είδος της ευθύνης και οι προβλεπόμενες εξαιρέσεις

Όσον αφορά το είδος της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης, το Πρωτόκολλο ακολούθησε τις νεότερες τάσεις της διεθνούς πρακτικής, συνδυάζοντας την αντικειμενική ευθύνη με την υποκειμενική ευθύνη, όπως έκανε για παράδειγμα η Οδηγία 2004/35/ΕΚ. Η αντικειμενική ευθύνη προβλέφθηκε για τον υπεύθυνο λειτουργίας μίας βιομηχανικής εγκατάστασης από την οποία προέρχεται η διασυνοριακή ζημία, χωρίς περαιτέρω επεξηγήσεις. Προβλέφθηκαν και οι γνωστές εξαιρέσεις, όπως οι ένοπλες συγκρούσεις, οι εχθροπραξίες, ο εμφύλιος πόλεμος, οι εξεγέρσεις. Επίσης, τα φυσικά φαινόμενα που χαρακτηρίζονται ως εξαιρετικά, αναπόφευκτα, απρόβλεπτα και ακαταμάχητα (περιπτώσεις ανωτέρας βίας). Επιπλέον, οι περιπτώσεις συμμόρφωσης του υπεύθυνου της ζημίας με ένα υποχρεωτικό μέτρο μίας Δημόσιας Αρχής και τέλος οι περιπτώσεις εκείνες που υπάρχει επιζήμια παρέμβαση τρίτου μέρους[108]. Στο ίδιο πλαίσιο δεν θα μπορούσαν να μη συμπεριληφθούν οι περιπτώσεις συντρέχοντος πταίσματος για τον περιορισμό ή την εξάλειψη της ευθύνης του υπευθύνου[109], όπως και οι περιπτώσεις ευθύνης περισσοτέρων για τους οποίους προβλέφθηκε από κοινού ή αναλογική ευθύνη, καθώς και αναγωγικό δικαίωμα μεταξύ τους[110].

Η πιο ενδιαφέρουσα πρόβλεψη είναι αυτή, που εισήγαγε εκ παραλλήλου με την αντικειμενική ευθύνη του υπεύθυνου λειτουργίας μίας εγκατάστασης την υποκειμενική ευθύνη για τα λοιπά πρόσωπα, που μπορεί να εμπλακούν στην πρόκληση μίας καλυπτόμενης ζημίας από δόλο ή αμέλεια. Αυτή δείχνει ότι τα κράτη μέρη του Πρωτοκόλλου αντιλήφθηκαν το ρόλο που έχει ο κάθε παράγοντας μέσα σε μία ρυπαίνουσα επιχείρηση[111]. Στα πλαίσια της ευθύνης του βασικού υπεύθυνου με βάση το Πρωτόκολλο προβλέφθηκε επιπλέον το καθήκον του να λάβει όλα τα εύλογα μέτρα ανταπόκρισης (response measures) αμέσως μετά την επέλευση του βιομηχανικού ατυχήματος[112]. Μία τέτοια πρωτοβουλία από οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο ή φορέα – πέραν του υπεύθυνου – θα λειτουργεί απαλλακτικά για αυτόν όσον αφορά την τυχόν ευθύνη του[113], οπότε ουσιαστικά προβλέφθηκε εμμέσως μία ειδική εξαίρεση για μία κατηγορία προσώπων.

4. Τα ανώτατα όρια της ευθύνης

Η πρόβλεψη του Πρωτοκόλλου για αντικειμενική ευθύνη του υπεύθυνου λειτουργίας μίας εγκατάστασης κατέστησε απαραίτητη τη θέσπιση ανώτατων ορίων αποζημιώσεων για τη

---

[106] Άρθρο 3(1).
[107] Άρθρο 3(2).
[108] Άρθρο 4(2).
[109] Άρθρο 4(3).
[110] Άρθρο 7.
[111] Άρθρο 5.
[112] Άρθρο 6(1).

δωσιδικία που προβλέφθηκαν παραπάνω από αυτό[124], αλλά τα κράτη αυτά θα εφαρμόζουν τους εκάστοτε ισχύοντες σχετικούς κανόνες, όπως είναι ο Κανονισμός 44/2001/ΕΚ[125]. Αυτή η πρόβλεψη θα είναι ιδιαιτέρως χρήσιμη στην πράξη, δημιουργώντας «ασφάλεια δικαίου» στα κράτη αυτά και θα αποτελεί και μία διαφορετική προέκταση της προηγηθείσας πρόβλεψης σχετικά με τη συμπληρωματικότητα των κανόνων δικαίου που υπάρχουν σε διαφορετικά καθεστώτα.

8. Το προβλεπόμενο σύστημα διαχείρισης

Φυσικά από τη στιγμή που το Πρωτόκολλο αφορά διασυνοριακές ζημίες το καθήκον περιβαλλοντικής πληροφόρησης μεταξύ των κρατών μερών θα αποδεικνύεται τεράστιας σημασίας και θα αφήνεται στα ίδια τα κράτη, προκειμένου να διασφαλίσουν τη ροή των σχετικών πληροφοριών[126].

9. Οι προβλέψεις για την ευθύνη των κρατών

Μάλιστα όλως επικουρικώς για την κάλυψη των ζημιών το Πρωτόκολλο προέβλεψε ότι οι κανόνες οι σχετικοί με την ευθύνη των κρατών θα παραμένουν ως έχουν[127]. Προτιμότερο όμως θα ήταν να περιλαμβανόταν κάποια πρόβλεψη για την συντρέχουσα αστική ευθύνη των κρατών σε τρίτο επίπεδο. Πάντως, η γλώσσα του Πρωτοκόλλου υπήρξε τέτοια που η πρόβλεψη για την ευθύνη των κρατών δεν θα επηρεάσει την τύχη του στο μέλλον.

---

[124] Άρθρο 13.
[125] Άρθρο 20.
[126] Άρθρο 8(5).
[127] Άρθρο 12.

Επιπλέον, η Διακήρυξη αναφέρθηκε στις εξαιρέσεις της διεθνούς ευθύνης και της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης και αυτές θα έπρεπε να είναι οι προβλεπόμενες από το γενικό Διεθνές Δίκαιο, ενώ όπως δήλωσε ο Orrego Vicuña σχετικά με τις εξαιρέσεις της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης, αυτές μπορούν να διαφέρουν[26]. Επίσης, τα περιβαλλοντικά καθεστώτα δεν θα μπορούν να υπερβαίνουν το Διεθνές Δίκαιο στο θέμα αυτό, παρά μόνο να προβλέπουν *ad hoc* εξαιρέσεις αναφορικά με τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη ή για τη διεθνή ευθύνη για βλάβες ή τραυματισμούς στο βαθμό που θα εξυπηρετείται η λειτουργία και οι σκοποί τους με αυτές. Τέλος, η μη δυνατότητα πρόβλεψης της επέλευσης μίας ζημίας δεν θα μπορεί να θεωρηθεί ως αποδεκτός λόγος εξαίρεσης[27].

Το ΙΔΔ θεώρησε ότι αποδεκτές εξαιρέσεις, που μπορεί να προβλέπει ένα περιβαλλοντικό καθεστώς σχετικά με τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη, είναι οι περιπτώσεις ενόπλων συγκρούσεων[28], τρομοκρατικών συμβάντων, απρόβλεπτων φυσικών καταστροφών υπό την προϋπόθεση ότι κανείς δεν θα μπορούσε να αποκτά κέρδος από τις ενέργειες του λόγω των εξαιρέσεων αυτών. Επίσης, άλλες εξαιρέσεις θα μπορούσαν να στοιχειοθετηθούν από πράξεις ή παραλείψεις με δόλο ή βαριά αμέλεια κάποιου τρίτου μέρους, που τελικώς αυτό θα έφερε και το πλήρες καθήκον αποζημίωσης. Τέλος και οι ζημίες που προέρχονται από ανθρωπιστικές δραστηριότητες θα μπορούσαν να εξαιρεθούν από τη στιγμή που το επιτρέπουν οι συνθήκες[29].

Ως προς τις περιπτώσεις, που δεν μπορούσε να εκτιμηθεί το κόστος των περιβαλλοντικών ζημιών ή που είναι μη-αναστρέψιμες, αυτές δεν θα εξαιρούνταν από το ρυθμιστικό πλαίσιο του εκάστοτε περιβαλλοντικού καθεστώτος. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι κάποιος, που έχει προκαλέσει μία τέτοια ζημία, θα βρισκόταν σε ευνοϊκότερη θέση από κάποιον άλλον που έχει προκαλέσει μία μικρότερη και άρα αποτιμητή ζημία. Για τις ζημίες που θεωρούνταν μη-αναστρέψιμες λόγω φυσικών, τεχνικών ή οικονομικών προϋποθέσεων, θα έπρεπε να υιοθετούνται πρόσθετα κριτήρια για να καθίσταται ο υπολογισμός τους δυνατός. Τέτοια κριτήρια θεώρησε η Διακήρυξη τη χειροτέρευση κάποιας χρήσης ενός αγαθού, την αισθητική ή άλλη παρόμοια μη-χρηστική αξία (non-use value), τις εθνικές ή διεθνείς κατευθυντήριες κατευθυντήριες γραμμές, την ορθοδικία (equity) μεταξύ των γενεών και γενικώς την ορθοδικία (equity). Πρέπει να σημειωθεί, ότι το ΙΔΔ και λόγω της φύσης της Διακήρυξης, δεν δίστασε να υιοθετήσει και να προβάλει ιδέες που άλλα διεθνή καθεστώτα αδυνατούν, λόγω πολιτικών εμπλοκών. Εντούτοις, το ίδιο το κείμενο εξαίρεσε από την πρόταση του την αποκατάσταση υπερβολικών, παραδειγματικών ή τιμωρητικών ζημιών[30].

---

[26] Βλ. ο.π., σελ. 296.
[27] Άρθρο 21.
[28] Στις περιπτώσεις αυτές όμως μπορεί να ανακινηθεί και θέμα ευθύνης των κρατών. Βλ. σχετικά ORREGO VICUÑA FR., *"Final Report Prepared for the Eighth Committee of the Institute of International Law by the Rapporteur on the Subject of Environmental Responsibility and Liability"...*, ο.π., σελ. 297.
[29] Άρθρο 22.
[30] Άρθρο 25.

/" " % "& ! K) &

= : A I K A x J A

: x : I I K =

: K 8- :

: J x K

I = #3 : A K

: K x A : :I

: : = #3

9 !# #% K!"!!O _ (!

A J x : = :

: A : A : x I

= I 8 x = : :

J : x : oNNQkGDcMSR :I

: #8 K :

) K A : I A I K K

K#H

K

I A x

I I I A x : K

: I) K A 8

= : A = K = A

= A A x A K I #?

! L 9 " # M &K-8 " " L 8 8_L%

#;. 8ouuLToGFt•Šu8xH +O%# &# #)= &"#? F"&M' AA &&)#"#+(& &D&&## + &, -+B %"#
O &#D&"#DBJ#)?&+ @ +A#D#(% (B %=,&B % &8 8x 8344Z34*8
#3' *8
##. 8ouuLToGFt•Šu8xH +O%# &# #)= &"#? F"&M' AA &&)#"#+(& &D&&## + &, -+B %"#
O &#D&"#DBJ#)?&+ @ +A#D#(% (B %=,&B % &8 8x 8344*Z3*"8
#H' ;"8) : J A 1 K K A /
I : = 1 A K / 8 8 8 8x 8
3*;Z3*38
#?' ;38

H#H

A I x K K J =

= A A K A 9%

K : K x J = ;* : A

3""; : ?# 5= ‘ A W3 6 v: 3 /

• 0 /; 7 93 3 9<)&& & '%+#$(#@#+&)! + +(B D+=L A

) AL ~ = DG('& @ E&=#(‘ A , I 6 3""; 9$& a

;**3 A =A

x A A A K : = : J :

: I 93 =

= a =K 5 0 93 T69 9W93 T 9 3 / Š ;

W3 S3] 0 /; 7 93 3 9<)$& +' %#&"#G%% ' &), (+(+&"#

M (#)! +(B D+=L AG (mÐ&)L ~ = DG('& @ E&=#(a =K 3""H$

: A A K78

uRO: 3""9 I Y odL

J =A : J 9H

A J J = x J A x

: ;*9*x

: uRPPONsVkQMN

yMQSVDSZrRCVQNx K uRPPONVQMN

x < 99=A 80 :

: A J A A x I x

= x :

A K

: 9$

9". 8usop8m8x*&O# &+$ #@#+&)! + +(B D+=< A F#) AL ~ = DG'& @!s&t$(H^H4?**4$x
8 9 Z > 8 : ;**>x 8 = :usop8m8x$ #@#+&) +
! +(B D+=L A) AL ~ = DG('& @ &gD#(E!)*+&# + & B %A(#3LpW3""3$x83>Z348
9;. 8 s^?9^;" 3"";8
93. 8usop8m8x&# + & B %& +(B D+=L AG ( )+FAL ~ = DG('& @ &8#(x 8#8
9#. 8 !s^tŠ8H9%W8 3""H$x 5fVVP5^^XX8MS8ONy^%]RX^D]c^D$bQC8fVe
3"^*^3""HxK FWt@# &)&"#M AA ((&+&"#_#++ G%((#ABM% @# &+"F#} K) &k( )& E? F"&"
g#((+ 5†rFWt3""9UFZ38$_x7_ 8
9H. 8usop8m8k=O# &+&"##F 0%#F A)# &"&G%% ' &), (+(+M (#)! +(B D+=L AG (mÐ&)
L ~ = DG('& @!s^t$(H^?993""9$x83>Z348
9?. 8sTou8x >O# &+g& &@##(+(B %5&rFWt;*9*Z,$x8;39 8$xTou8x+=O# &+g& &#
O#(+(B %8&8x 8;>4 8
99 ?!#$88y•LŠUFŠZrs•u83y8k=O# &*+&# + & B %) &+JD MD+((#ND#G'#((mÐ&)
G'&+(&$ " B &#'=+&# + & -+ %q†rFW!t;*43ZFFZ8$$3x $ yMQSVDSZrRCVQN
= : A x K A< 1 = , / 8
9>{ WQjQ\QN I A K
= DBJD(B #A#=DA = 1 A K /8 8 = :WL€LrLu8x
! +(B D+=?+@ +A#+&#%)# #+=&#"# F +)g& &#B % &8 8x 8#3"x

H#*

κατά προέκταση την ίδια περίοδο, επισημάνθηκε ότι διακρίθηκε από τρία χαρακτηριστικά, πρώτον, η αρχή *sic utere tuo ut alienum non laedas* αποτέλεσε τη βάση του, δεύτερον, αποσκόπησε στην κωδικοποίηση και όχι στην σταδιακή ανάπτυξη του Διεθνούς Δικαίου και τρίτον, διακρίθηκε από την έλλειψη *consensus* μεταξύ των μελών της ΕΔΔ[82].

2. Το έργο του Barboza

α. Οι προτάσεις του 1989 και του 1990

Η πρόταση του Barboza για το θέμα κατά το 1989 και η αντίστοιχη κατά το 1990[83] κινήθηκαν, σε αντίθεση με την αντίστοιχη του Quentin-Baxter, με γνώμονα το τρίπτυχο καθηκόντων ενημέρωση, διαβούλευση και πρόληψη που αναγνωρίσθηκαν ως κρατικά εθιμικά καθήκοντα στα πλαίσια του Διεθνούς Δικαίου. Τεράστιες διαφορές μεταξύ των προτάσεων των δύο Rapporteur μπορούν να εντοπισθούν σε αρκετά σημεία, παρά το ότι ο Barboza στην πρώτη Έκθεση του ισχυριζόταν ότι το έργο του Quentin-Baxter θα αποτελούσε την πρώτη ύλη για οποιαδήποτε μετέπειτα δική του προσπάθεια, ενώ ταυτοχρόνως δήλωνε ότι θα επανεξέταζε το θέμα πλήρως[84].

Ήδη στην πρόταση του για σχέδιο άρθρων του 1988 ο Barboza έδωσε έμφαση στις επικίνδυνες δραστηριότητες σε αντίθεση με τις θέσεις του Quentin-Baxter που συμπεριλάμβανε όλες τις ζημιογόνες δραστηριότητες[85]. Από τη θέση του όμως αυτή υπαναχώρησε μερικώς στην Έκθεση του επόμενου έτους, κατόπιν έντονων διαφωνιών των υπολοίπων μελών της Έκτης Υποεπιτροπής της ΕΔΔ. Παρά όμως τις διαφωνίες των μελών της Υποεπιτροπής, ο Barboza ίσως και ανεπίγνωστα, συμπεριέλαβε στην Πρόταση του 1989 και τα δύο στοιχεία, της ευθύνης για τη δημιουργία κινδύνου και της ευθύνης για πραγματική περιβαλλοντική ζημία[86].

Διαφορές λοιπόν εντοπίσθηκαν από τη μία στη συμπερίληψη από την πλευρά του Barboza και της ευθύνης των κρατών για την παράβαση του τριπτύχου καθηκόντων που εισήγαγε

---

[82] Βλ. MAGRAW D.B., *"Transboundary Harm: The International Law Commission' s Study on International Liability"...*, ο.π., σελ. 308 – 309.

[83] Βλ. BARBOZA J., *5th Report on International Liability for Injurious Consequences Arizing out of Acts not Prohibited by International Law* στο: YBILC (1989-II-1), σελ. 131επ., BARBOZA J., *6th Report on International Liability for Injurious Consequences Arizing out of Acts not Prohibited by International Law* στο: YBILC (1990-II-1), σελ. 83επ. Ο Barboza παρουσίασε από την πλευρά του πέντε Εκθέσεις από το 1985 μέχρι το 1989 ενώ πρότεινε και ένα αναθεωρημένο σχέδιο άρθρων. Μία περιληπτική παρουσίαση του σχεδίου άρθρων του Barboza μπορεί να δει κανείς στο: LUJAN FLORES M. del, *The Scope of Customary International Law on the Question of Liability and Compensation for Environmental Damage...*, ο.π., σελ. 243 – 246.

[84] Βλ. BARBOZA J., *Preliminary Report on International Liability for Injurious Consequences Arizing out of Acts not Prohibited by International Law* στο: YBILC (1985-II-1), σελ. 99 – 101.

[85] Βλ. BARBOZA J., *4th Report on International Liability for Injurious Consequences Arizing out of Acts not Prohibited by International Law* στο: YBILC (1988-II-1), σελ. 251επ.

[86] Βλ. O' KEEFE C., *"Transboundary Pollution and the Strict Liability Issue. The Work of the International Law Commission on the Topic of International Liability for Injurious Consequences Arising Out of Acts not Prohibited by International Law"...*, ο.π., σελ. 151 και BARBOZA J., *5th Report on International Liability for Injurious Consequences Arizing out of Acts not Prohibited by International Law...*, ο.π., σελ. 131επ.

δραστηριότητας, όπως αναγνώρισε και το Διαιτητικό Δικαστήριο στην υπόθεση της *Λίμνης Lanoux*[90].

Οι δύο Ειδικοί Rapporteurs επίσης προσέγγισαν διαφορετικά και δεν έδωσαν την ίδια βαρύτητα στην παράβαση των καθηκόντων που εισήγαγαν με τις προτάσεις τους. Ο Quentin-Baxter από τη μία θεώρησε ότι τα τέσσερα καθήκοντα είναι πρωτογενή στο Διεθνές Δίκαιο, αλλά παρά ταύτα δεν συνεπάγονται ευθύνη των κρατών που γενικώς προβλέπεται για παράβαση τέτοιων καθηκόντων. Από την άλλη ο Barboza, απέφυγε να τα χαρακτηρίσει κατ' αυτόν τον τρόπο και να διευρύνει τις θεωρητικές διχογνωμίες του Διεθνούς Δικαίου και απλώς θεώρησε κάποιες από τις πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις της διεθνούς δικαιοσύνης, όπως η υπόθεση *Trail Smelter*, ως ρήγματα του Διεθνούς Δικαίου που προέβλεψαν και την ευθύνη των κρατών.

Ο Quentin-Baxter θεώρησε ότι ο όρος "liability" δεν θα έπρεπε να σημαίνει μόνο τις συνέπειες των καθηκόντων που παραβαίνει κανείς, αλλά θα έπρεπε να αποτελεί ένα *per se* καθήκον[91], κατατάσσοντας τη με τον τρόπο αυτό στους πρωτογενείς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου. Σχετικά με την αστική ευθύνη των κρατών, ο Barboza διατήρησε κάποιες επιφυλάξεις[92], ενώ ο Quentin-Baxter περιόρισε αυτήν σε περιπτώσεις που η παρεμβολή των ιδιωτικών παραγόντων είναι τέτοια που δεν επιτρέπει στα κράτη να αποφύγουν την επέλευση των ζημιών[93].

Τελικώς, η εν λόγω πρόταση προκάλεσε περισσότερη σύγχυση, καθώς ο συντάκτης της παρασύρθηκε από το μεγαλεπήβολο σχέδιο του να συμπλέξει τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη με την ευθύνη των κρατών και να δημιουργήσει ένα κοινό πλαίσιο για αυτές[94] που όμως σε πρακτικό αλλά και θεωρητικό επίπεδο ξεφεύγει από τις δυνατότητες, αλλά και τη στόχευση της ΕΔΔ. Συνέπλεξε τα δύο είδη ευθύνης και θεώρησε ότι η παράβαση κανόνων του Διεθνούς Δικαίου προβλέπει ως δευτερογενές καθήκον και την απόδοση σχετικής αποζημίωσης και η μη συμμόρφωση με αυτό το – δευτερογενές – καθήκον αποτελεί και παράβαση ενός πρωτογενούς καθήκοντος του Διεθνούς Δικαίου, που συνεπάγεται εκ νέου την απόδοση αποζημίωσης. Με το σκεπτικό αυτό, οδηγήθηκε η διεθνής επιστημονική κοινότητα σε άτοπα αποτελέσματα με διαφορετικά αποδοτέα ποσά αποζημιώσεων για τη ζημία και την ηθική βλάβη, η οποία όμως στο διεθνές επίπεδο δεν καλύπτεται και δεν ικανοποιείται.

Η πρόταση του Barboza όμως, είχε και θετικά στοιχεία για το θέμα της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης, περιλαμβάνοντας ψήγματα αντικειμενικής ευθύνης των κρατών για το

---

[90] Βλ. παραπάνω Κεφ. Έβδομο – Ι – 2, σελ. 197.

[91] Βλ. QUENTIN-BAXTER R.Q., *Preliminary Report on International Liability for Injurious Consequences Arising Out of Acts not Prohibited by International Law...*, ο.π., σελ. 250.

[92] Βλ. BARBOZA J., *Preliminary Report on International Liability for Injurious Consequences Arizing Out of Acts not Prohibited by International Law...*, ο.π., σελ. 99.

[93] Βλ. QUENTIN-BAXTER R.Q., *5th Report on International Liability for Injurious Consequences Arising Out of Acts not Prohibited by International Law...*, ο.π., σελ. 159 – 160.

[94] Εντούτοις πολλοί διεθνολόγοι, όπως ο Zemanek ή ο Lammers, θεωρούν ότι απαιτείται κοινή και σφαιρική οπτική για τη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη και την ευθύνη των κρατών, όπως ο Barboza προσεγγίζει το θέμα. Βλ. σχετικά ZEMANEK K., *State Responsibility and Liability...*, ο.π., σελ. 197επ. και σχετικό σχόλιο του Springer σε αυτό και LAMMERS J.G., *"International Responsibility and Liability for Damage Caused by Environmental Interferences"...*, ο.π., σελ. 44επ.

K 8, = *in natura* :

I x x :

A K ; ; >8

0 : x

A K : : :

: = : 8 x

A J I = : I K A

I A 8 x A K : I :

A A ; ; 48

- : A : 3 " " 9 : a =

J Y o d L : : :

; ; *8

= a = K 3 " " H K = ; 3 " A

u R P P O N V Q M N u R O x: I = :

K K = K x

; 3 ; 8 K = A

K : ; 3 3 x =

Z x= A A J 8

K x x

A x r R N \ O z R 8

: =

= :; 3 # x I : K

= ; 3 H 8 A

; ; > . 8 u s o p 8 m 3 8 *International Liability for Transboundary Harm Arising from Hazardous Activities...,* 8 8 x 8? 8

; ; 4 . 8 8 8 x 84 8

; ; * . 8 F W R *Report of the Commission to the General Assembly Covering the Work of its Fifty-Eighth Session...,* 8 8 x 8

7 8

; 3 " Y = A a = K K = : : :

8 : = x % x - J x 7 x , : x x

0 , a 7 I : 8 8 = F W t *International Liability for Injurious Consequences Arising Out of Acts Not Prohibited by International Law (International Liability in Case of Loss from Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities) – Comments and Observations Received from Governments* ! s ^ t $ H ^ ? 9 3 3 " " 9 $ Y 8 =

x 8 = : u s o p 8 m 3 8 *Report on the Legal Regime for the Allocation of Loss in Case of Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities...,* 8 8 x 8 # Z ? 8

; 3 ; . 8 u s o p 8 m 3 8 *Report on the Legal Regime for the Allocation of Loss in Case of Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities...,* 8 8 x 8 ; 9 8

; 3 3 *"The present draft principles apply to damage caused by hazardous activities... namely activities not prohibited by international law which involve a risk of causing significant Transboundary harm through their physical consequences".*

; 3 # o u R O I = J 8 8

= u s o p 8 m 3 8 *Report on the Legai Regime for the Allocation of Loss in Case of Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities...,* 8 8 x 8 ; 9 Z 4 8

; 3 H . 8 € o m U L u 8 x *"The ILC Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities: Privatizing Risk?"...,* 8 8 x 83 9 * 8

κατά τη δεύτερη ανάγνωση των Αρχών κατά το 2006 σχετικά με τις καλυπτόμενες δραστηριότητες, αφαιρέθηκε η αναφορά στην έννοια του εμπεριεχόμενου «κινδύνου για την πρόκληση μίας ιδιαιτέρως σημαντικής ζημίας ως φυσική συνέπεια» απλοποιώντας τον ορισμό.

Στην περίπτωση του ορισμού της «ζημίας», η ΕΔΔ υιοθέτησε έναν ευρύτατο ορισμό. Περιέλαβε τόσο την «παραδοσιακή» ζημία και τις «αμιγώς οικονομικές ζημίες», όσο και την περιβαλλοντική ζημία και τις ζημίες στην πολιτιστική κληρονομιά. Επίσης, περιέλαβε και τις περιοχές πέραν της κρατικής δικαιοδοσίας, κάνοντας αναφορά στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος με μία πολύ γενική προσέγγιση. Τέλος, περιέλαβε και τις φυσικές πηγές για τις οποίες προβλέφθηκε η απόδοση του κόστους εύλογων μέτρων για την αποκατάσταση τους που είναι σύγχρονες έννοιες[125]. Πρόκειται για ένα σημαντικό βήμα πάνω στο θέμα. Αναφορικά με τις «επικίνδυνες δραστηριότητες» το κείμενο συμπεριέλαβε οποιαδήποτε δραστηριότητα που περιέχει κίνδυνο πρόκλησης σημαντικής ζημίας[126].

Ο σκοπός του Σχεδίου Αρχών του 2004 υπήρξε από τη μία η εξασφάλιση άμεσων και πρόσφορων ("prompt and adequate") ποσών, με έναν *a priori* προβλεπόμενο και γνωστό σε όλους τρόπο[127] για την αποζημίωση φυσικών ή νομικών προσώπων ή και κρατών από διάφορες διασυνοριακές περιπτώσεις ρύπανσης. Δεν θα πρέπει να αποκλείονται και οι ΜΚΟ, ενώ η απόδοση των αποζημιώσεων αυτών μπορεί να εξασφαλισθεί μέσω εθνικών ή διεθνών περιβαλλοντικών Δικαστηρίων[128]. Από την άλλη ως σκοπός του Σχεδίου Αρχών του 2004 εμφανίσθηκε και η προστασία του περιβάλλοντος με έμφαση στο μετριασμό των περιβαλλοντικών ζημιών και την αποκατάσταση του περιβάλλοντος[129].

Για την εξασφάλιση των ποσών θα έπρεπε τα κράτη να λαμβάνουν τα κατάλληλα σχετικά μέτρα. Ως καταλληλότερος τρόπος για αυτό προτάθηκε η επιβολή της ευθύνης στον υπεύθυνο λειτουργίας μίας επικίνδυνης δραστηριότητας ή και σε οποιοδήποτε άλλο φυσικό ή νομικό πρόσωπο σχετιζόμενο με αυτήν, εισάγοντας κατά τον τρόπο αυτόν την ευθύνη περισσοτέρων. Μεταξύ αυτών θα μπορούν να περιλαμβάνονται ίσως και οι Τράπεζες ή οι μητρικές εταιρίες (αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»[130] με ευρεία έννοια). Το είδος της ευθύνης ορίσθηκε ότι δεν χρειάζεται

---

[125] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα σχόλια των κρατών ως προς τον ορισμό της «ζημίας» που γενικώς υποδέχονται θετικά τη συμπερίληψη της περιβαλλοντικής ζημίας. Βλ. σχετικά ILC, *International Liability for Injurious Consequences Arising Out of Acts Not Prohibited by International Law (International Liability in Case of Loss from Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities) – Comments and Observations Received from Governments...*, ο.π., σελ. 9 – 11.

[126] Αρχή 2. Βλ. RAO P.S., *International Liability for Transboundary Harm Arising from Hazardous Activities...*, ο.π., σελ. 14 – 15.

[127] Κατά τον τρόπο αυτόν δεν πλήττονται οι οικονομικές και επιχειρηματικές δραστηριότητες, καθώς ο εν δυνάμει ρυπαίνων μπορεί να προϋπολογίσει την ενδεχόμενη αποζημίωση και να εντάξει το κόστος μίας περιβαλλοντικής ζημίας στο κόστος παραγωγής των προϊόντων. Από την άλλη οι άμεσες και επαρκείς πληρωμές αποβλέπουν στην προστασία των φτωχότερων κρατών, ενώ στο πλαίσιο αυτό δεν θα πρέπει να αποκλείονται και οι *ex gratia* πληρωμές. Βλ. σχετικά FOSTER C., *"The ILC Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities: Privatizing Risk?"...*, ο.π., σελ. 278 – 281.

[128] Βλ. RAO P.S., *3rd Report on the Legal Regime for the Allocation of Loss in Case of Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities...*, ο.π., σελ. 25.

[129] Αρχή 3.

[130] Κάποιοι θέτουν το δίλημμα μεταξύ προστασίας των θυμάτων και αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει». Βλ. σχετικά FOSTER C., *"The ILC Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm Arising Out of Hazardous*

επικίνδυνων δραστηριοτήτων στο Σχέδιο Αρχών του 2004. Οι Κατευθυντήριες Γραμμές της Σύμβασης της Βαρκελώνης του 1976, αλλά και το Παράρτημα VI στο Πρωτόκολλο της Στοκχόλμης του 2005 υιοθετούν συνολικό ορισμό για τη ζημία. Αυτό δικαιολογείται από το γεγονός ότι ζητούμενο και στις δύο περιπτώσεις είναι η επαρκής περιβαλλοντική προστασία των περιοχών αυτών από κάθε πιθανή πηγή ρύπανσης. Στην ίδια κατηγορία πρέπει να ενταχθεί και το Πρωτόκολλο του Κιέβου του 2003, το οποίο αποτελεί και αυτό τομεακό κείμενο, αν και φαίνεται να καλύπτει όλες τις προερχόμενες από βιομηχανικά ατυχήματα ζημίες, που ουσιαστικά είναι μία ευρύτατη κατηγορία περιβαλλοντικών ζημιών.

2. Οι «παραδοσιακές» και οι περιβαλλοντικές ζημίες

Μέσα από την προηγηθείσα αναλυτική παρουσίαση, κατέστη προφανές ότι τα περισσότερα από τα διεθνή καθεστώτα αστικής ευθύνης για το περιβάλλον συμπεριλαμβάνουν τις «παραδοσιακές» ζημίες, δηλαδή το θάνατο ή τον τραυματισμό κάποιου προσώπου και την περιουσιακή ζημία του στο ρυθμιστικό τους πλαίσιο. Η εξήγηση για αυτό είναι εύκολη και αποδίδεται στη χρονική συγκυρία, αλλά φυσικά και σε πολιτικές πιέσεις. Η προστασία του περιβάλλοντος δεν είχε αποκτήσει και ακόμη άλλωστε δεν μπορεί κανείς να ισχυρισθεί ότι υπάρχει μία κοινώς αποδεκτή αγώγιμη διάσταση σε αυτήν.

Κατά τον τρόπο αυτόν τα διεθνή καθεστώτα του IMO, δηλαδή η CLC σε συνδυασμό με τη Συνθήκη Fund, αλλά και η HNS και η Συνθήκη Bunker ενστερνίζονται την προσέγγιση της κάλυψης των «παραδοσιακών» ζημιών, αν και η τελευταία κάνει λόγο και για υποβάθμιση του περιβάλλοντος, έστω και αν την περιορίζει στη λήψη εύλογων μέτρων. Οι προτάσεις του ΟΟΣΑ και της IAEA για την πυρηνική ενέργεια, όπως και η Συνθήκη των Βρυξελλών του 1971 υιοθετούν την «παραδοσιακή» ζημία, αν και το αντικείμενο τους είναι το κατεξοχήν όπου οι ζημίες που υφίσταται το περιβάλλον μπορεί να είναι τεράστιες και μη-αναστρέψιμες. Το καθεστώς της IAEA, παρότι κάνει αναφορές στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος τις συνδυάζει με την οικονομική του αποτίμηση, μειώνοντας τελικώς την περιβαλλοντική διάσταση του ορισμού αυτού.

Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ της ΕΕ υιοθετεί περιβαλλοντική οπτική, δίνοντας έμφαση στις ζημίες που προκαλούνται στο φυσικό περιβάλλον. Την ίδια οπτική ακολουθεί και το Παράρτημα VI στο Πρωτόκολλο της Στοκχόλμης του 2005. Όμως στα καθεστώτα αυτά δεν προβλέπεται τρόπος υπολογισμού της ζημίας, πρόβλημα που σχετίζεται κατεξοχήν με τη φύση των περιβαλλοντικών ζημιών. Το πρόβλημα αυτό προσπαθεί να ξεπεράσει το Παράρτημα VI στο Πρωτόκολλο της Στοκχόλμης του 2005, διακρίνοντας μεταξύ περιβαλλοντικών ζημιών προερχόμενων από πλοία και σε μη-προερχόμενες από πλοία. Ο υπολογισμός γίνεται σε SDR και στην πρώτη περίπτωση σχετίζεται με το μέγεθος του ρυπογόνου πλοίου και προβλέπονται διαφορετικά ποσά αναλόγως με αυτό, ενώ στη δεύτερη περίπτωση προβλέπεται εφάπαξ αποζημίωση. Το Πρωτόκολλο λοιπόν

διαφέρει αναλόγως με το ποιος αποφασίζει για το αν θα πρέπει να ασφαλισθεί ένας κίνδυνος ή όχι. Τέλος, η λειτουργία του ίδιου του μηχανισμού ασφάλισης[14].

Πάντως το ζητούμενο δεν θα πρέπει να είναι η επιλογή και η προτίμηση κάποιου συστήματος έναντι κάποιου άλλου, αλλά η εύρεση της καλύτερης και πλέον βιώσιμης λύσης για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζημιών που επιτυγχάνεται με τη χρήση αμφότερων των συστημάτων υπό τις σωστές προϋποθέσεις. Η άποψη αυτή προβλέπει τη συμπληρωματικότητα των παραπάνω αντικρουόμενων αρχών, προκειμένου να συνθέσουν ένα αρμονικό σύνολο, όπως η διεθνοποιημένη αστική ευθύνη για το περιβάλλον.

Κατά τον τρόπο αυτόν η ασφάλιση θα λειτουργεί ως «εγγύηση» σε περίπτωση που τα περιουσιακά στοιχεία του υπεύθυνου λειτουργίας μίας δραστηριότητας δεν επαρκούν για τους ζημιωθέντες. Άλλωστε θα πρέπει να τονισθεί ότι και οι ασφαλιστικοί φορείς από την πλευρά τους δίνουν έμφαση στην πρόληψη και όχι στην αποκατάσταση των περιβαλλοντικών ζημιών που συνήθως εμφανίζει υψηλότατο κόστος. Αυτό επιτυγχάνεται πρακτικώς με τη θέση ειδικών όρων στα ασφαλιστήρια συμβόλαια, όπως η ιδιαιτέρως προσεκτική επιλογή των ασφαλιστικών κινδύνων, η διαμόρφωση των ασφαλίστρων κατά τρόπο που οι συχνότερα επερχόμενες ζημίες να έχουν μικρότερη επιβάρυνση για αυτές και η επιβολή πρόσθετων ασφαλιστικών βαρών που σκοπό έχουν την αποφυγή της επέλευσης της ασφαλιστικού κινδύνου[15].

α. Τα προβλήματα της ασφάλισης των περιβαλλοντικών κινδύνων

Σε αρκετά κράτη, κυρίως στην Ευρώπη, έχει επιχειρηθεί να ασφαλισθούν οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι, όμως στην προσπάθεια αυτή ενυπάρχουν βασικά δύο προβλήματα, η ασφαλιστική κάλυψη των κινδύνων αυτών αποδεικνύεται από τη μία ανεπαρκής τελικώς, μη μπορώντας να είναι απεριόριστη. Από την άλλη, οι περισσότερες μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις δεν ασφαλίζονται έναντι τέτοιων κινδύνων και δεν μπορούν να καλύψουν τις υποχρεώσεις αποζημιώσεων που έχουν σε περιπτώσεις επέλευσης δυσανάλογα μεγάλων κινδύνων[16]. Στις περιπτώσεις αυτές, ακόμη και η εφαρμογή της αντικειμενικής ευθύνης καθίσταται συχνά αναποτελεσματική, καθώς το πρόβλημα είναι η αδυναμία οικονομικής κάλυψης της ζημίας που τελικώς επήλθε.

Η υποχρεωτικότητα λοιπόν της ασφάλισης των περιβαλλοντικών κινδύνων και της αστικής ευθύνης σχετίζεται με την περιορισμένη περιβαλλοντική πληροφόρηση, αλλά κυρίως με

---

[14] Βλ. CALABRESI G., *The Costs of Accidents: A Legal and Economic Analysis...*, ο.π., σελ. 55 – 64.

[15] Βλ. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ Ι.Κ., *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Αθήνα/Κομοτηνή, 2000 (Αντ. Σάκκουλα), σελ. 319 – 322 και ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ Ι., *Περιβάλλον και Αστικό Δίκαιο...*, ο.π., σελ. 174.

[16] Βλ. SERSIC M., *The Impact of Multilateral Insurance and Compensation Funds on Liability for Environmental Harm* στο: VUKAS B. (ed.), *Essays on the New Law of the Sea – 3*, Zagreb, 1996 (Organizator), σελ. 167 και SERSIC M., *The Impact of Multilateral Insurance and Compensation Funds on Liability for Environmental Harm* στο: BOTHE M. & SAND P.H. (eds.), *La Politique de l' Environnement*, The Hague/Boston/London, 2003 (Martinus Nijhoff Publishers), σελ. 585.

την πιθανότητα πτώχευσης του ρυπαίνοντος που θα καταστήσει τελικώς την απόδοση των αποζημιώσεων ανέφικτη17. Από την άλλη όμως, αντίλογο στην υποχρεωτικότητα της ασφάλισης της περιβαλλοντικής ευθύνης αποτελούν οι «ηθικοί κίνδυνοι» (moral hazards), όπως η διαφορετική αντιμετώπιση από πλευράς ρυπαινόντων των δραστηριοτήτων τους, από τη στιγμή που το βάρος της κάλυψης των πιθανών ζημιών θα περάσει αποκλειστικό στους ασφαλιστικούς φορείς. Επίσης, ο κίνδυνος της μονοπωλιακής διαμόρφωσης των ασφαλίστρων από τους ασφαλιστές χωρίς τη χρήση της μεθόδου του B + Dή(άλλων ωφελημάτων. Ωστόσο η υποχρεωτικότητα της ασφάλισης της αστικής ευθύνης για το περιβάλλον συνεπάγεται την εξάρτηση από την ασφαλιστική αγορά και τη συνεργασία της πολιτικής εξουσίας με αυτήν18.

Εντούτοις, ακόμη και σε περιόδους, που η υποχρεωτικότητα της ασφάλισης των περιβαλλοντικών κινδύνων δεν αποτέλεσε επίσημη πολιτική των κρατών, παρουσιάσθηκε ως = #) ' & επιλογή της ελεύθερης αγοράς, δηλαδή των επιχειρήσεων19. Η ΕΕ με την Οδηγία 2004/35/ΕΚ δεν καθιστά την ασφάλιση των περιβαλλοντικών κινδύνων υποχρεωτική σε πρώτη φάση, αλλά απλώς ενισχύει ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Η Επιτροπή θα έχει την υποχρέωση μέχρι τα τέλη Απριλίου του 2010 να καταρτίσει και να παρουσιάσει μία Έκθεση σχετικά με την αποτελεσματικότητα που θα έχει παρουσιάσει η Οδηγία. Μέχρι τότε και στα πλαίσια της Έκθεσης αυτής θα μπορεί να προταθεί για το μετέπειτα χρονικό διάστημα ένα σύστημα εναρμονισμένης υποχρεωτικής οικονομικής εξασφάλισης, ακόμη και με τη μέθοδο ειδικών αλληλασφαλιστικών οργανισμών ή και Κοινών Ταμείων, αν κριθεί βεβαίως κάτι τέτοιο απαραίτητο. Με την πείρα των ετών, που θα έχουν παρέλθει, και ίσως εξ αιτίας κάποιων περιστατικών, που μπορεί να σημειωθούν στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα, η υποχρεωτικότητα της ασφάλισης στο μέλλον είναι σχεδόν βέβαιη και θα αποτελέσει μονόδρομο.

Επίσης πρέπει να σημειωθεί ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 στις ΗΠΑ, στο Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά και στη Γαλλία οι ασφαλιστικοί φορείς έχουν φανεί ιδιαιτέρως απρόθυμοι να ασφαλίζουν περιβαλλοντικούς κινδύνους, σε αντίθεση με τη Γερμανία20. Αντίθετη πορεία έχει ακολουθηθεί σχετικά με τους απρόβλεπτους, ξαφνικούς και αθέλητους κινδύνους21, αν και πάντα υπάρχει ο κίνδυνος για αυτούς να επωμισθούν με τις «καθυστερούμενες συνέπειες» τέτοιων ζημιών, όπως έγινε στις ΗΠΑ22.

17 Βλ. FAURE M. &GRIMEAUD D., H + + 'G (%D +*" (#(D # ()? + @ + A # + & % οξπ., σελ. 182 – 185.
18 Βλ. ο.π., σελ. 185 – 193.
19 Βλ. BOYD X, G Q K # & E f G(# =% ( )(H + + ' * +%(D +*" (#(D #G(((' & # =& '> g C & D O # ((D <# A F # , B % οξπ., σελ. 300.
20 Βλ. POZZO B., , B %+ (&D + '#=? + @ + A E+ (&K %οπ., σελ. 100 – 107.
21 Για το πώς αντιμετωπίσθηκε το θέμα αυτών των κινδύνων στις ΗΠΑ, βλ. σχετικά AVERBACK J.C., M A +&F' # % = + =& " #€ # -$ % % D?& ' %+D (M % D (#+(# + # , % B %+ (& +*S' #% ' €(#. -, + F D F ‰ A #O # (D %+ (& (4 Boston Coll. Env. Aff. LR (1986 – 1987), σελ. 601επ., ενώ για το βάρος απόδειξης αυτών βλ. ο.π., σελ. 633 – 636.
22 Βλ. WILDE M., M @ %B %) &2 + @ + A #+ + & P%#G M A & (@+# % ( )(- + =$ % ' +? D # + =& " # > + & ‡ & & # (ο.π., σελ. 150 – 151 και FAURE M. & GRIMEAUD D., H + + ' G (%(D + *#((D # ( ) ? + @ + A # + & % , B % οξπ., σελ. 169 – 170. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι ασφαλιστικές εταιρίες στις ΗΠΑ ήδη από τη δεκαετία του 1940 έχουν καταρτίσει τις Z ¯ /U$ 6 / V 6 / S / 0 1 I M A # " # + (_ @+# , , B %$ & ' π+ (

: A J : : : : A I K :

, 8 : I 3 x A

I K A x A K : = : x

A I : I

K A = 8 A

K I A I x :

A J A : 3 4 - I :

= A : :

K 8

0 A . : = = =

9 7 / 9 3 6 6 / 1

= A J A A = I A : = : 8

: A A x K

: I K A = : = I

K I A x = :

A B = K 3 %

: : A K

: x I : :

J : A A x A A

8 x = x A

A : x 1 : # %

0 A . x ™ [Y 6 / T 0 3 T 2 6 v 2 7 [

• = x ? + @ + A # O + & K 9 + % (g ((& # A

† ? O G g m A = K A : A = K

: = : x

: 8 , I

3 > . 8 W s d Š m U L H Š x G Q K # & E f G # = % ( ) (& " # H + + ' G % (D + * # ((D # ( ) ? + @ + A # + & B % & + F

g # = G ' ' D + & _ # A + G D (& * & % = g + 8 8 x 8 # " # 8

3 4 . 8 Ÿ a } | 7 ~ % 0 Y 8 x R W 3 6 Y 6 P P W 9 3 6 6 0 / 1 V] ; 9 V

• 7 5 ; i u u € P k ‰ P 0 0 2 3 [• / 2 6 ; / U 6 ; U] 9 / 9 W 9 3 6 6 0 / 1

Y 3 W 3 6 v / W 9 3 6 6 Š / ; 8 8 x 8 # * 4 Z # * * 8 ; : A I

= = i 8. 8 = € s • u L - 8 x M + ' % D = O # A K (5 € s • u L - 8

! Q b 8 < $ & # # # ' # (D B ¼ = M & A # + (& + ? + + @ + A # + & % H , D & B B x % # @ & # % A # & & ? D # > + +

Z E O ¤ D Q • S Š Q X f O N 3 ' x " # ! m P N D S k Q N ^ L Q V S N V O H Q Q O R R S V F S g M N W S R x X $ x 8 # # ? Z # # > 8

3 * . 8 w F W • 4 8 x M @ % B) & ? + @ + A # + & P # G M A & @ # % ( ) (- + = $ % ' + ? D # + = & " #

> + & g # & & # (8 8 x 8 ; ? # Z ? H 8

" - : = : : J : A : A x A :

1 / I K I 8

. 8 = : m ‡ ¡ o T d T 8 x A & & (, B % + & = * + (D + ' G = % & # + Q & # & @ # =) (& " # M @ # F ¥ , F # * + = D (& %

< A F # 8 8 x 8 3 " Z 3 ; 8

παράγοντα[31] και ως εκ τούτου θα πρέπει να παρακολουθεί σε κάθε περίπτωση τις δραστηριότητες των επιχειρήσεων, αλλά και τις επιστημονικές εξελίξεις, προκειμένου να εξελίσσεται και αυτός.

γ. Οι πιθανές παρενέργειες της ασφάλισης των περιβαλλοντικών κινδύνων και η αντιμετώπιση τους

Είναι γεγονός πάντως ότι η σημαντικότερη ένσταση σχετικά με την εμπλοκή των ασφαλιστικών φορέων στη διεθνοποιημένη αστική ευθύνη για το περιβάλλον είναι ο κίνδυνος να αποκτήσουν τα ιδιωτικά αυτά νομικά πρόσωπα υπερεξουσίες, ούτως ώστε να κρίνουν και να αξιολογούν τη δυνατότητα λειτουργίας των ασφαλιζομένων τους και ουσιαστικά να αντιστρατεύονται τις θεσμικές εξουσίες του κράτους «αστυνομεύοντας» αντ' αυτού[32]. Οι υποστηρικτές των συμφερόντων των ασφαλιστικών φορέων ισχυρίζονται ότι σε αρκετές περιπτώσεις αυτοί γίνονται θύματα εκμετάλλευσης υποκαθιστώντας τους ασφαλιζόμενους τους[33]. Όπως όμως δείχνει η σχετική εμπειρία και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις κάτι τέτοιο δεν έχει συμβεί, αν και αρκετές φορές οι επιχειρήσεις υποχρεώνονται να λειτουργούν έχοντας εξασφαλίσει εξ αρχής ασφάλιση ή υπάρχουν φαινόμενα συμπαιγνίας μεταξύ ζημιώσαντος και ζημιωθέντος για τη λήψη της αποζημίωσης από τον ασφαλιστή.

Η αγορά, δηλαδή τόσο οι επιχειρηματίες όσο και οι ασφαλιστικοί φορείς, έχει λειτουργήσει με μεγάλη προσαρμοστικότητα και έχουν βρεθεί οι καλύτερες και πλέον βιώσιμες λύσεις με τη χρήση νέων ασφαλιστικών ευέλικτων προϊόντων. Άλλωστε στον τομέα αυτό μπορούν να συνεισφέρουν και οι χρηματοπιστωτικοί φορείς, που με τη χρήση των δικών τους ασφαλιστικών επιχειρήσεων, κάτι που συνηθίζεται πλέον στην πράξη, βρίσκουν εναλλακτικά ασφαλιστικά προγράμματα και αποδέχονται εύκολα να προβαίνουν στις σχετικές ασφαλίσεις, εξασφαλιζόμενοι και εμπραγμάτως για την παρεχόμενη ασφαλιστική-τραπεζική χρηματοδότηση.

Μία καλή λύση, που όμως έχει λάβει πολύ μικρή πρακτική εφαρμογή, είναι η πρόταση που υπάρχει στο Πρωτόκολλο της Βασιλείας του 1999 και προβλέπει τη δυνατότητα της αυτασφάλισης για τις επιχειρήσεις. Η πρόταση αυτή όμως παρουσιάζει κάποιες εγγενείς αδυναμίες, λαμβανομένου υπόψη ότι ο αυτασφαλιζόμενος χαρακτηρίζεται από ψυχολογική αδυναμία να υπολογίσει την επικινδυνότητα μίας κατάστασης ή δραστηριότητας, όταν εμπλέκεται ο ίδιος, ενώ αδυνατεί να ελέγχει όλες τις πράξεις και δραστηριότητες[34]. Πάντως, υποστηρίζεται ότι ουσιαστικά η αυτασφάλιση δεν αποτελεί μέθοδο ασφάλισης, αν και παρουσιάζει αρκετά θετικά σημεία, όπως την εξασφάλιση της απόδοσης των αποζημιώσεων για το περιβάλλον. Αυτό γιατί

---

[31] Βλ. O' CONNOR D., *Global Capital Flows and the Environment in the 21st Century...*, ο.π., σελ. 25.
[32] Βλ. MARSHALL R., *"Environmental Impairment – Insurance Perspectives"* στο: 3 RECIEL (1994), σελ.158.
[33] Βλ. SKOGH G., *Limits to Liability and Insurance. Alternative Methods for the Coverage of Large Industrial Damage...*, ο.π., σελ. 3.
[34] Βλ. CALABRESI G., *The Costs of Accidents: A Legal and Economic Analysis...*, ο.π., σελ. 96 – 97 και 109 – 111.

= = : : A A x 1 :/

1 J A /x A 1 : K / :

8, J : K

A#?

A = = Z

: A K A : K : A

) K A : I #c +&#

A 8): A A K : ;*?"

= : x A 0,ax A A A

K x A I : I A I K

: : : = : #9

A K A

: J : I K A I x

= :J 8 x A = K

K K K J : A A A

8a A x x : = x

1 A K / A K A x K :

A K A A : A : A = K

: A K A

8 x 1 #/x

: A A

I 8 x 1 / !RbEQNQQQcVDOS$x

: J A A : : A A K

K 8

7 : A x A 1 / 1 /x

: 1 A

A /x A A A A A

A ! B +D(m = = A A

A I A A = K K A#4

#?. 8€s•uL-8 • TuFqLs••8xH + +'G(%D +"(#(D#()?+@ +A#+& % &8 8x 83;HZ3;?8
#9. 8 8 8x 8;H? 33*Z3#;8Y A A A) K A A K K
: A x A A I :8 8
8 8x 8;H>Z,H* ;?; Z,?38
#>. 8UsŠLTş8x*A % ' &)?+H(@ +A#+& %+ &"#+(D +"'+#=D(& 8 8x 8;;9 Z,;*8,
A : A 1 / = A A :
A A K A A 8 8 = :€s•uL-8 •
TuFqLs••8xH + +'G(%D +"(#(D#()?+@ +A#+& % &8 8x 8;?3Z,?H8
#4. 8€s•uL-8 • TuFqLs••8xH + +'G(%D +"(#(D#()?+@ +A#+& % &8 8x 8;??Z,?*8

H>>

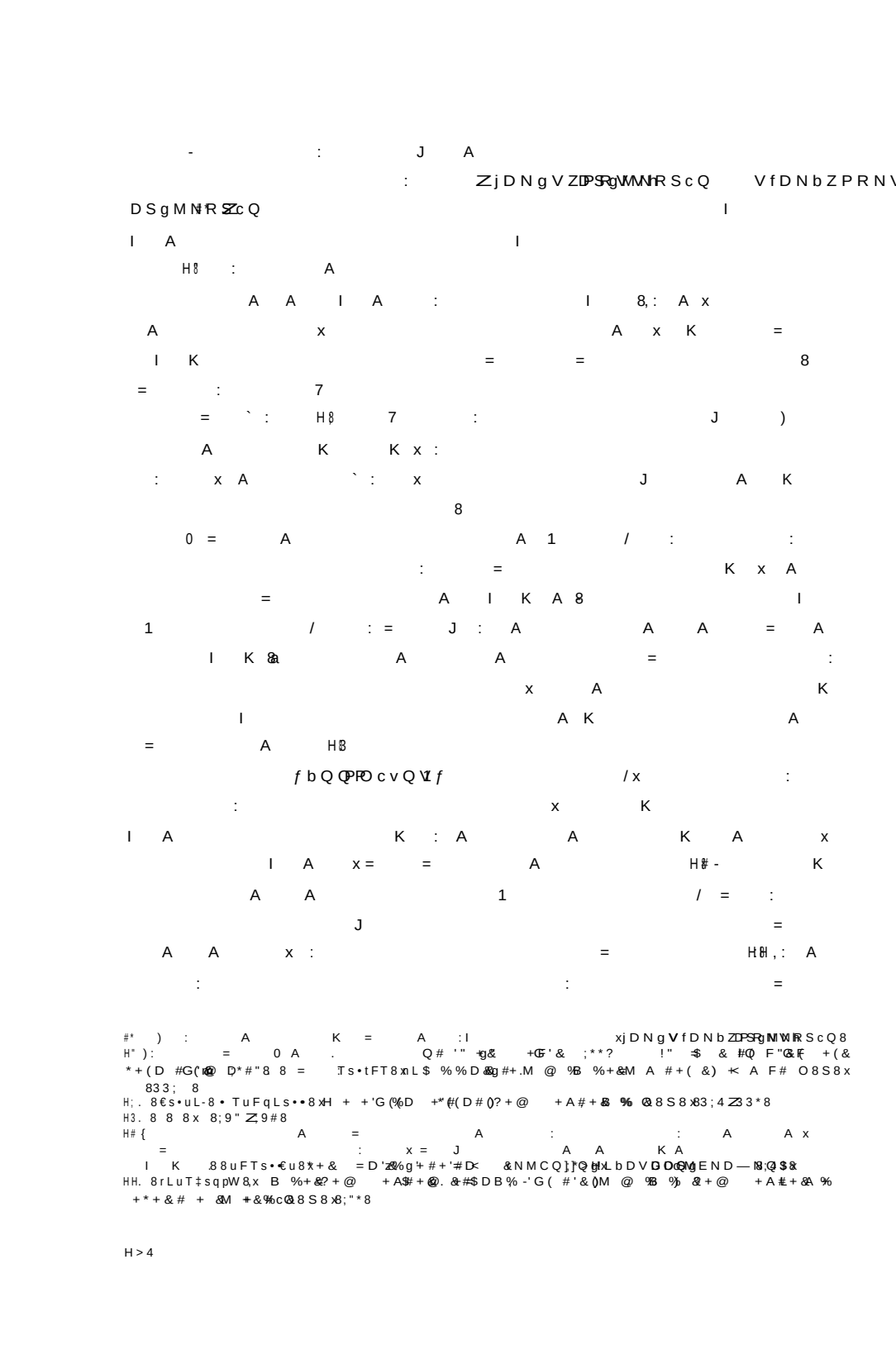

1 A A / A A K x K

: A 8

A

x A = x A

I

I 8‘ A A =

: : I … K

= 80 =

= K x

K : A 80

: A K A x A = : =

ƒ b Q QPRO c v Q Y ƒ x 8 x :

A K KI K K K x

K A I K A Z AI K

A H?

Y = J A A K A A x

A : Ax = J 1 :

/ 1 : / I 8

a : A

= K x A : x= A

8 x : :

x : : :

: 1 B / = H9

, : A : I

= ~8 I

: A K A A = A

= A x K A I K A

: = K H?

= : : : :

KI = 8

a : K A x A

A : A

: 8

H?. 8 8 8x 8*4 8

H9. 8UsŠLT;x *A % ' &)?+(@ +A#+& %+&"# *+(D *+≠Đ(& 8 8x 8;;* Ƶ3#8

H>. 8rLuT‡sqpVx!"#$ (#?+@ +A#+& % &#'& @?# 8 8x 8#";8

made") που πάντως έχουν αμφισβητηθεί εντόνως στη Γαλλία ή βαθμιαίων ζημιών, δηλαδή ενός είδους «ιστορικών ζημιών», αυτών δηλαδή που επέρχονται σταδιακώς με το πέρασμα του χρόνου και στην πράξη σημαίνει ότι και οι αγωγές θα πρέπει να ασκούνται αποκλειστικά κατά τη διάρκεια της ασφαλιστικής περιόδου[53].

Στις ΗΠΑ δόθηκε σκληρή μάχη μεταξύ ζημιωθέντων και ασφαλιστικών εταιριών και τελικώς αναπτύχθηκαν νομολογιακά κάποιες θεωρίες σχετικά με το πότε θεωρείται ότι επέρχεται πραγματικά κάποια περιβαλλοντική ζημία, που όμως παρουσιάζει τις συνέπειες της σε άλλη χρονική στιγμή σε σχέση με το κρίσιμο γεγονός. Η θεωρία της *«έκθεσης»* ανατρέχει στο χρονικό σημείο κατά το οποίο το γεγονός λαμβάνει χώρα, ακόμη και αν η ζημία δεν μπορεί να εντοπισθεί, όπως έγινε στην υπόθεση *Ducre* v. *The Executives Offices of Halter Marine, Inc.*[54]. Επίσης, η θεωρία της *«εκδήλωσης»* προβλέπει ότι μία ζημία θεωρείται ότι εκδηλώνεται όταν γίνεται αντιληπτή, ακόμη και αν η ζημιογόνος δραστηριότητα, που την προκάλεσε είναι προγενέστερη, όπως έγινε δεκτό στην υπόθεση *Eagle-Picher Indust. Inc.* v. *Liberty Mut. Ins. Co.*[55] εισάγοντας ουσιαστικά την αναδρομικότητα στις ζημίες. Επιπλέον, η θεωρία της *«πραγματικής ζημίας»* απαιτεί από αυτόν, που ανακαλύπτει μία ζημία, να προσδιορίσει και πότε πραγματικά συνέβη αυτή (!), όπως νομολογήθηκε στην υπόθεση *American Home Products Corp.* v. *Liberty Mutual Ins. Co.*[56]. Τέλος, η θεωρία της *«πολλαπλής αιτίας»* ("multiple trigger" theory) εφαρμόζεται σε περιπτώσεις, που μία ζημία οφείλεται σε περισσότερα αλυσιδωτά γεγονότα όσο παλαιά και αν ανατρέχουν, και κατά τον τρόπο αυτόν εφαρμόζεται η από κοινού και εις ολόκληρον ευθύνη των εμπλεκομένων, όπως και των ασφαλιστών τους (βλ. και υπόθεση *Keene Corp.* v. *Insurance Co. of North America*[57]).

Σημειωτέον ότι παρά τη μεγάλη ισχύ του ασφαλιστικού τομέα στις ΗΠΑ, αποδεικνύεται τελικώς ότι αυτός απέκτησε αναδρομικές υποχρεώσεις για αρκετές περιπτώσεις περιβαλλοντικών ζημιών. Το γεγονός αυτό δίνει ελπίδες για κάτι αντίστοιχο στα πλαίσια της ΕΕ και ίσως σταδιακώς σε διεθνές επίπεδο. Όμως ο δρόμος, που πρέπει να διανυθεί, είναι ιδιαιτέρως μακρύς, λόγω της ασφάλισης των μη-αναμενόμενων και όχι των «ιστορικών ζημιών» και λόγω του τεράστιου και απροσδόκητου κόστους που μπορούν να επιφέρουν οι τελευταίες στους ασφαλιστικούς φορείς[58].

Επίσης συνηθισμένη δυσκολία αποτελεί η αδυναμία κάλυψης καθαρά περιβαλλοντικών ζημιών που καθίσταται ακόμη δυσκολότερη με την έλλειψη σχετικών στατιστικών στοιχείων. Εκ

---

[53] Βλ. RADETZKI M. & RADETZKI MAR., *Private Arrangements to Cover Large-Scale Liabilities Caused by Nuclear and Other Industrial Catastrophes...*, ο.π., σελ. 7 – 8, FAURE M. & GRIMEAUD D., *Financial Assurance Issues of Environmental Liability...*, ο.π., σελ. 171επ. και ΡΟΚΑ Ι.Κ., *«Προς Διαμόρφωση Γενικών Αρχών Αδικοπρακτικής Ευθύνης για τη Μόλυνση του Περιβάλλοντος και ιδιαίτερα της Θάλασσας από το Πετρέλαιο»* στο: Κριτική Επιθεώρηση, 1994, σελ. 113 – 114.

[54] Βλ. 752 F. 2d (5th Cir. 1984), σελ. 976επ. και 758 F. 2d (5th Cir. 1985), σελ. 651επ.

[55] Βλ. 682 F. 2d (1st Cir. 1982), σελ. 12επ. και 460 U.S. (1983), σελ. 1028επ.

[56] Βλ. 748 F. 2d (2nd Cir. 1984), σελ. 760επ.

[57] Βλ. 667 F. 2d (D.C Cir. 1981), σελ. 1034επ.

[58] Βλ. ΡΟΚΑ Ι.Κ., *Ιδιωτική Ασφάλιση,* 6η Εκδ., Αθήνα/Κομοτηνή, 1998 (Αντ. Ν. Σάκκουλα), σελ. 170 και ΡΟΚΑ Ι.Κ., *«Προς Διαμόρφωση Αδικοπρακτικής Ευθύνης για τη Μόλυνση του Περιβάλλοντος και ιδιαίτερα της Θάλασσας από το Πετρέλαιο»...*, ο.π., σελ. 87επ.

x I A J K J :J

I K x K K

J J I I

: J 8 I

A x I I= A+DA A# F #$x(I I%D' DA

'#((+(m J A K A x J x J :

I 8

• A 1 /I K=A

x A : A J = 87

i x ?% 0,a

A KI K A 1 K /

I K A = = 9%- x

=: A J A I A A K A : A

A : I =

: I I x : A x :

: !Q[MDVh$

... !jRDNSQgg$8

! " # % &* 9 !K / K! "/"*

0 tWtx J €MSb) x :

: I A A : :

A A KI A K¦8

Fqo = : dŠmx : 1 = A / : I

A A 8 : rMSvQN Fqox

tWtx : 1 = A / : I A A x

) x I K 8, :

: I A A I = :

8

0 % : ;**# K 1 = A /

: I : x I : I

: ;3x : :

?*. 8mLumF8x!"#*A '&)QD%& %+&D+ #%#=MA #+(&HD+=(, B %) &+@ +A£+&A %5
G•‡sm8!Qb8?$(k (+&"€#-, -)&"#€ 8 8x 8;9*Z>" mLumFqt8x!"#*A '&)QD%& % &# %
*+(D +'#=MA #+(&HD+=(, B %) &+@ +A£+&A %5roUdLq8• msŠ•p8d8QbgS$x % & ND#
=#%r?+@ ++#&#8x&8?4>Z2448

K = A A = A{8

A K J

x = K 9;8'a : 7 3""H^#?^)

A = A K

A x = K 8a :

= A : 7 =

87) Y

. K ;*>9 7 3""H^#?^)

8a A I : K 1 = A / :

A A : x 8a : x

, A ~ : : x 1 = A /

: I A A - |: 8

, A . ;*** I 1 = A / : I

A A x K : x A

=A = x : A A J A A A

A A A K : A 8 =

a =K 3""H 1 = A / : A A

K 1 !NQ[MDNQe:QSV$8 , : GF

, A = 3""? K 1 = A /

: I A A a 8 , A

) 3""# : I 1 = A / : 8

{ I x = x I

77 a FsLs : 1 = A /: I A = K A

x : = A 8 x _ J

;**> A A : K : I A

K A = 8

a : x : A . J K ;*>; :

: = :

: = 8

P " 8!(

§" . 8 pLŠ•†Tus€UT8^pWLwTn8q8^tWs,u8tw8^wuFTp8U8x}" $ ( ) ?+@ +A#<+&A 9%#.O#'#+&
<#@#% A#M2QM,G B %+&*+(D +M#@# ,F& F & -8 8x 8;H;Z,H3
§; . 8Wsummo8Š8ZW*, -)?+@ +A#+&P#,. B %+&O# & +8 8x 833*8

7 A : I x A GA ' M = ~ ! # M + +

R 9 3 ;6 : I : : = : x A : A

A K = A : : I

8 x A A = A K ! = $ 8 x

Z : Z ... = : I 9 3 Y K

++ & D : = : x A I A A

I A A : 8 = x :

x = x = :

: I I K :

K I K A A : A

A 8

Y K : x

= J : A A

K) : 8a : : :

1 : / x I : : =

Z = J : A

I K A K 8 0 = A) K A

: J J : !PRhZRgZhRDgMDZgkSQ A

x K :

I 8 x : I : : : x

= x 9 #

, x) : J

: x : J

: I I = J

I 8 x : J

K : :

A x A I 7 3 "" H ^ # ? ^)

: 8 J

I I K A x = :

8 a =

K I K K J : 8

93. 8 roWF$u8x"# n-+# (")HD+=(+=g (&#A)(O# &)x# , F#G'' =#+&(5sŠ•LumL$8•
ŠFmmŠ$!Qbg8$8 %?'&+ A '(+=*+(D +o#QSg•QQxSeRM3ZZ3h•VO\;Q4x 83Z#x 5
fVVP5^^XXX8Rvj8bv^gOe^•b$j^gOe#3^#\D]DS8^•;j^3""?8mvOkf I
A KA = A I 8. 8 = m‡oTdT8x, A &&(, B %+&*+(D +'#
G%&# +Q&#8@#=(&"#M @# F)# F#+=D(& A %6# 8 8x 8;8

9 8 K ! "/

:) :

A I A ...

% 'D((& + = K A A K : A 8- x

: : K :

A K = : x A

€MSb Fqo8

0 J x :)

I = A) : J

: K

x A : I A 8 Y A x

= A =

= K) x A K

: 8

- : : A 6)

: J x A K

I = : : : Z =

K : = = I A 8 J

K : I A K A

K I 4 7 J x

x : I A

: A) x = A =

A I x A K : A

A K 8

) x A K

= 1 A K /

x K

I : =

I I A I A 4 , : =

I x

>*. 8 • o L ‡ L u T 8 • T L d u F Š T 8 x B % & + @ + A # + & P # 8 8 x 8 # * 4 8
4" . 8 u s € U o p o • W o m G 8 & D = # (& " # A % # A # + & & " # ' # % + M + @ # + & " # + < # @ # % A + & * + & # + & D + (& # F A # 8 8 x 8 ; ? 3 Z ? # 8

H * "

% " -" "& # % _ - "& !K 9) &

| xA A : = :

: = : :

, : x K _ A = :

K ; ; 4 8 Y •ŠLp K :

I : A Z 1 A = / :

= ;;* : 1 / _ A

= K 8~ I A : x _ A

x : : A x

: : : :

= 1 A K ;/3 ⁋

, : A x I

A J J : I

: : x K A K x

x _ A

;8;x : J : 8a ŠONhtDSEQSVDOSx

= _ A x :

x K : : K : = 8

dR\QNeRg = = Z Z

= I = : x : J

1 : /x ;38

x A tfMNcfD]A] x =

: x A

;;4 . 8 rLuŠsmtoŠtRu8x M @ %B %D #&(D%)& +A!F +() +&2 +#@ +A#<+& P%#G M (#) !"#L FD#
M +)# #+'#e8 8x 8;H#8 : I Z . 88= µLmtW8xC##)=
+ * + & # + &M +D %& &"#?+ @ +A#E=&+e=# =#@#%#F#$ &#'&) +&"#+ = @ =+D %(+ & + %
, & F & +8 8x 8;4H8Y K I : x 8 qsdqo••Fm8x
g A#$ @ *&+#&# + &, -+G(%#'&()! +(B D+=?+@ +A#<+(&D%&#(8 8x 8;34Z3*8
;;* . 8 wFWWdLB8q>C?$r?(c # Q&##& +F, B %+&M A #+(&) +$ %%D<& A+F# 5# LpW!;*>>$x
8;;;8
;3" . 8 q•usmLm8$# (#'&)@ #A(*+&# + &?'+ %;- +=! +(+ & ?++@ +A#(+(&D#%(8 8x 8
#";8 :I : I I xA rOh]Q8 = :
ro†WLs8xQ K +&E"#$ %%$D&#G%&# + &&g@ #&Q##(+(B %&"&E%% ' &)! ++(B D+=?+@ +A#+& %
M (&(8 8x 8#>;Z#>98
;3; . 8 qsdqo••Fm8xg A#$ @ *&+#&# + &, -+G(%#'&()! +(B D+=?+@ +A#<+(&D%&#(8 8x 8
;#H;Z?8
;33 . 8 dsrLuqsm•x *+&# #&&'#+F%% Q +DA#+&5HT• !3""#$x 8>"38
a : A K : A :
.8B = :rFW•Luu8r8x!"#O %#)>+ % &g#& %&G#'& ++$ #@#+& +F
+&# + &?+@ % +A#++&J D% p ;HGRSb8W;*4;$x 8?; 8 A 8?3x K ro•sŠm‡+8x
}" &r((f = B D>&+ % &G#'&%&+$ &#&&?#+@ +A#+&;e L„FW3"""$x 8##* 8 A 8#H;
#H>8

?"H

A K

: A = I A A K

A 8

x = a = K 3""H A

: A I A A

x K A K 8 _

J ;**> : : A

K 8

@ #% _ -"&9 !K 9) &

#L% " " "&!# -"&9 !K)9) &

, i x

x :I

xA : rD]b3QN I = =" '

8 = : x :

I I 1 /x I :

I = 8 x :I A

J 8 x A x : x J

: !1 I /$ J A

: A I = x :

A K ! , : $8 x K =

x 8

x :I : x

: = x

: : x K = :

8 x = : :

x K 8

x A A 1 K /

: A K 8 = x :I A

: 8 x

;3>. 8 rFW•Lu8r8*x+&# + &< (+ D%@#&&%#A##&"&O %#)*+&# + &G=+D%= ' & 5+• td8• •FLdW
p8€BQbg8$&# + & -+EM% ((+=M +&#A O# = +F(OM]bQN^W;O*4bW8&6QQS$QN]DgfQNg$x
83#4Z3H98

?">

A K A#; S0

: K x

: = 8

, x : = A : #>!3$

n : ;*">5 0 3 /0 ;6 [: 91 T: Y 3T *!$ ') '

g # & & % # A)*#+&&# + &< (+D%&ZL(FD# ki) A

: A

8 : :

: 8{ : I

: J ;##

: ;#8 ,: A I

A _ A =

: ;#x : = : :

8

= ;*9" =

= A : A :

8 x K

K : A ;#8 0

J x : = A K A

: A x : = : : ;#x

K : K 8 : x

n J _) x =

: ;#4 n : I K

I x I K A

A A _)

: 8

;#;. ...Z) 84*8. 8 = {7~)~ _ 7~x} 3; E} : : . I ZUOP.8.a x
=8+%n0_% % ~| 6{}Z A : $x 89H8
;#3Y x 8 = fVVP5^^XXX8ER]Q8QbM^]RXXQ\^RE]OS^]RXOjXRN^•RcDjDc8fVe
;##. 8 ‡LusqL•m‡8•8?x+) '#A#+&&"#+&# + &M +&%c&8 8x 833Ha8TDRNbDSAR
) A = A K : J
8. 8 = :TFsu•FŠss8x, Q (##+n#D@ D C @#CD & +=%(G „&#(&=#(<^' (+(
+&# + & +.D9c?ZHGs•F!;>*$x 83H>Z3H48
;#H. 8WsGusŠoSm8xM +'D #+'D (= '&#&-#&+#MI +=n&"#+&# + &M D %&(=! BD+ D(*
5;HLMNL8EWu!3""?$x83H*8
;#?. 8‡LusqL•m‡8•8?x+) '#A#+&&"#+&# + &M +&%c&8 S 8 x8337?8
;#9. 8 :8 8x 8;*>8
;#>. 8mtd~tdULu78xf!"#?+) '#A#)*&+&# + &D=+ '%+%G B &='%(+(5?Hs„FW*9"$x 8;8
;#4. 8 : A) 8< Z=Z#x 8;*48

?"*

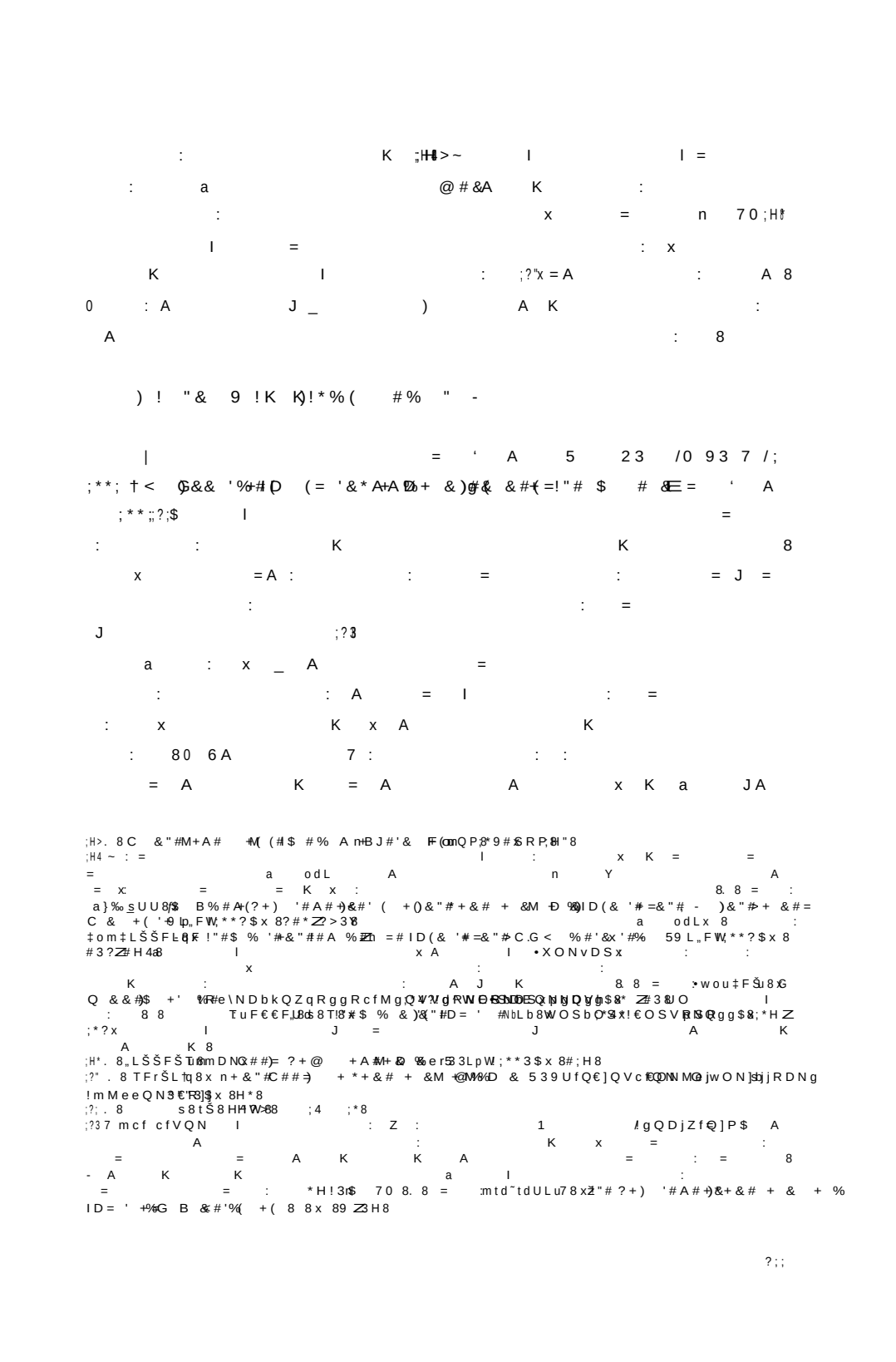

7 : K

;?#

A K A A A x = :

= x J

: A ! , : $

:I : š| I ... : =

:J : A 8 K

: : x = = I K

;?H : 33!;$: A = ‘ A

= = A K : A

A K 8

7 dQSvDS I 1 = / : 1 = / =

1 = / x1 = / : x :

A : A ;?8 €NRSc=v

J 1 /x = A

A : A = :

: x : : = 8) ...

x : K : A

= K J A

1 / ;?9 x tfRhQg dRSb]QNZ

tfRhQg I A K : A x I

, = I : A x

A : : 1 = /

! , : $

= A A : A K K A;?:

x : I = :

A : A K A

K A K 7 K

K : A ;?4a : x = _ A

;?#. 8‡LusqL•m‡8•8?x+) '#A#+&&"#+&# + &M +&%c&8 8x 83?;Z3?>8

;?H. 8dL¶.8x !"#*+&# + & -+M%AA ((+r()M& +@#+&+&+#"#D (= '&*A+A D%+ &)g#&(&#+(=&"#

$ # & 8 8x 83>48

;??. 8dLŠ‡FŠV k - C & +#(" @#E - +=H # P5+% '3SbLb8ŠQX†ONv^>*!tO]Me\+DSFDEQNYUQYgY$x

8H>8

;?9. 8€usŠt‡ 08x"#$ -#),#F & AG'A +E & +Š(QX†ONv^oCj*O'N!boxCjO+NSbDEQNYUQYgY$8;*9

3H8

;?>. 8tds†Lmsr8• dsŠ•WLuZtds†LsŠU8x"#C#-g @# # FEEM& A % +-'#&'*+&# + &O#+FD%% &

GF ##A#+R&€\NDbkQZqRggRcfMgQ'V4/gR\WE+SSbDESQNYUQYgY$833 Z348

;?4. 8_{a}}7~)68^, 66a)08xO 5[5 : 91 : / R9]Z.Zw /9[3;/ `9 /S0Y 3 5S

8 8x 8?48

?;3

: : J : A x :

K n8

_ J ;**> : :

= K K x A x

: : K 8 : :

K : ;?8

- J x x= I

J K n : K

K K7 : A 8• A mDNO\QNQSSDSkg : =

x n = : x

:x K :

J 08

= K x : • =

A

:;9'8, : = n x

x 1 / K

8

;?*7 = A : I . odL

]9 / 9 W3 ; •w Y 3 ;*4?IM +@#+ & &"#& &#'&)&"#n~ +# #)mY

x 8 = 39FWq;*4>$x8;?3* 8 8 rsWLm8m8k +(+ & O#%+(B %=Q&#' D ()#

n~ +#% #& 8 8x 8334*Z3*H8

;9". 8„LŠŠFŠTumDN'#<))# #+f'##&-##M +=D'& M F(# +&"#MI+=+ + GE 'G B & !& B-D+E=%

G+*+(=x# #- ps Š•o Š8QY]8Qbg8SEx#GA ' DIAD=Fg#" F#nD= EEEOJ8kUfQdRkMQ^WOSbtODSV'ŠQX

!‡]MXWQRNKSVQNSR8V'D8XOS8R4]8

?;H

6 > 5 . . + .

. $

< # 9! O&& " /9 _! " #% M &8 "& #!% M " -

&% _ %& &

: A

) : x A I :

= K I K Z1 K / KZ I A x

J I K x

:J : 8 :

A J K

: 8

= A

A = K =

= I I x A K

: K K =

80 K =

; = 8 ‘ A A I x

: A A A J

A A A x : : 3

7 A : I mfREQ]] Z Z

= :

#x K = : :

K Z K : Z J A : A

I H : I x A

i = A? A

: A : 8

; 0 - I : J :

x : : : = x : A = 8

7 : A 8. 8 = ÷0 67~%8xW3 ;

W93 660 ; W3 ;W6 3 Y 3 T a5#} ` !;**9$x 8*8

3. 8UsŠLTsx *A % ' &)?+(@ +A#+ &%+ &"#+(D +'#=D(& 8 8x 8;3#8

#. 8mdsGLWWx, B %+ &&"#+'#+&&@ &+ *+) A &GB+ DD&(K p3;„Wm;**3$x 83?*Z3>"

mdsGLWW' + A G+ % ()G'' =#,+ & 8 8x 8?9Z>8

€. 8doWqd8„8x(#'&()*+) A &+O+ (& " +F 5sŠ•LumLŠ8• ŠFmmŠŠ!Qbg8$8 %?&+ A '(+=

*+(D +'#bQSgQQSeRN3xZ3+cVO\Q*N4x 83Z#x 5fVVP5^^XXX8Rvj8bv^gOe^•bj^gOe

;3fO]e8Pbj l ;^;;^3""?8

?;?

C !K L% K8(!

:I : x = = :

0 A . = : J K x :

: = I x A Q F# #(8H } O B# &(

,&= 0 A . 9? > : =

x A _ " A + =_ " A 8O#EM"#*A+ &# + & + %

x = 7 / /T9/ 3;[=

A 4

A A I J xA

x A A K* : K :

I : K 8

A A =K =#%#F# # + = A A =#%#P#j&

:I : A 0,ax g#'D & #=(?c'" +FM AA ((+

!mLt$: : = = I =

x : K K K A;;

A : A x x =A

J x A J A

;3x = = A

A A a =K & : = = A A a =K K

: x = 5/3 /6 3 Y 3 /

9 S/ : ;#x I 8 x :

A = x =

?. 8uo•LŠdo€G8x"#G "DM(+@#+&+=+&*(A % ' &) &("#*+(& &D)&"#+D(r # M AAD+ &5
;; uLtFLW3""3$x8#H?8
9. 8LSE8W8tu89$x8#"H 8
>. 8LSE8W8tu89$x8;?4 8
4. 8wFW•Ł8xM @ %B %) &2+@ +A#<+& F%#G M A & G@#% ()(- +=$ % '+?D #+=&"#
>+ &g#& &#(8 8x 8?* Z>#8
*• A A Y .88 = :an7 a8_8)7~ 7~,a%8x\ W3 : / /U]9/;
Z 66 /4 6 5; 5 -x ;**"x 8;9* 8 Ÿ~}7,7~%7Y8xR : / ;[W3 : / /
U]9; Z 66; 5 x ;*44x 8#?# 8
;* 7 K : = ;**" A A = x
= K : :x =K 88 = :a-_{ 0
Y8• a% a Y68:x 91 W3 ; W93 66 E R j E 91 9W 6 /S:;/ W93 66
8 8x 8;#HZ#?8
;; . 8 tsuoŠ T8 8x g#'< ('% (DO#ND #A}+ &M(+ & +F?#+@& +A#,+&B %% & 8 8x 8>3* 8
dsŠtot‡LW8L8Ox#< -+ f%D!#'D+=#$D %0# +M &O#(K), B %) &_% BM%% AM&"#+F#+=&"#
g?M< ('% (B #%#AA ;>TQONkQ FMOMW8""?$x83## 8
;3. 8-0 67~%8xW3 ; W93 66 0 ; W3 ;W6 3 Y 3 T a8 8x 8;;8
;#. 8 8 8x 8348

?;9

x I ;H8 7

x K

: A x : : : x A

A A : = K x :

K K ;?8 0 = A

I x K x K :

: ;98

• : K x A : =

= I I x A = A

i = 9 7 Y 9 8 x

A K K J =

x =

A A = A : ;>8

A = 1 / E K = A

Z 9 935 /: Z = 8

@ 9 !K !(% K8(!

: x K = x

:= A x A K A

J K : x : K

= I A =

I A = : I 8 : = : :

: x A x) A B)

;#9>^3"59 0Y 3 5 «35 / •35 2

[: 9[U G "D(]9 / 9 W3 W6 3 Y 3

U 9] [W 6 T 8 v Y 9[/ W3 : / 9

W93 66 `S !) ;#9>^3";%9$ x 7

*"^#;#^ 75) 069 193; W3 9W6 3 Y 35;9 W93 66 67

;H . 8 us€Uopo•WolmG8g&D= #+(&"#A %#A#+&)&&"#f '#% +M +@#+&!"#+<#@#% A#+&
*+&# + &! D+(@#F A# 8 8x 8;?HZ?? qsULou8q8x"#O F'&&?+@ +A#+&% A & 5; „8
LSEp8O]+8 WDSWSe8• tRND!\8*H$x8H>ZH*8
;?. 8%a‰a6a 78x\4 / ™ U]9 / 9 W93 66W6 3 Y 3; 5) K x;**4x
8#9Z#>8
;9 . 8 mqLUm08x!"# O F"&*+) A &+&"#O (K!M # &B=L ~ = D*(+(& %% &&"#C & +%=
*+&# + &#@#%(5€usŠtFoŠE8• mtoGs^^D8!Qbg8&&# + &O#+(%+(B)%?&@ +A#+&A %
WOSbOS^•ONbNQ;*!V^TOgRVRSxUNOVeRS^s[MXQeDM\]DgfZHSVQNSRYXDDSGRS$eWRSXVR]
RSpO]DmQNDQg$H+*ZH>3 AH?;ZH938
;>. 8-0 67~%8xW3 ; W93 66 0 ; W3 ;W6 3 Y 3 T a8 8x 8;;8
;4. 8o„W39H3?^*^3""98;x# 8

a = = : I K 87

= : 34 x

J A A a =K x

I 3%8 a i K

K J A a =K K 8

#% M Ls!'&

0 7 *"^#;#^ 7)x H , :

, : , : = 7 3""#^H^)

= 7 3""#^#?^)x I A K K =xA

A A A

= A 8 x 7 *"^#;#^ 7) : :

K K A #"x

= 8 I A A

: = A 8 x B K = :

: A = I J = x

I : : #3 7 K :

I : A K xA A K

= A =K x : x A : x = : :

K : = 8

,: A K : : a =

= A A K x B K

: : 8: x

: I 7 *"^#;#^ 7)x A

x = A K K

A K K := : #3

0 7 3""#^H^) A : A) =K 1 K K /

sRNfMg ;**4x A A K :

: : K 1 :/ K K 08

34, : #"8

3*, : ;;8

#"a A : K A :

7 *"^#;#^ 7)88 = :•o•TWsmZmtotdUX?+@ +A#O-&F"%&(+&"#?D # =+ +Z

$ & ' &#A ' ' <#A ' &<#) ' &8 8x 8;;9 Z;4x : : = A

1 A : /8

#;. 8 8 8x 8;;98

#3. 8) `a%7Y_a}}a%8 ,a%a_7%7Y}8-x R : / ;[ W6 3 Y 3 [ W 6 T9`S W93 66

5#*} . !;**;$x 8;""98

sRNfMg ;**4$8 = : = A x

: A K = : :

: : !1

K / sRNfMg ;**4$8

: x = x

: !1 K / sRNfMg ;**4$8 I

x = sRNfMg ;**4 A : A 7 K

x x K A A

J J A A I

H9{ : K A K K A A : A

A A K J: I = : J x

: I = : x

K 8 x : = J

K = = = :

: x A K J I 8

0 K

A K A A K A 8,: x I

= I A : : = : 8

{ : = Y 1 : A K /

x A J: :

: K K A =A A : A : A

H9 7 : 1 /

x x :

: A A A : : =

xA : K x :

A A K † 3] 3 / /

3 ; m

: a = , , A K

A x : = A A

K K x = x :I

= A I 8

3""# 5fVVP5^^XXX8SOeO[gNPYfEgVD8cQQg8PfP'RNVDb(H4•]RSR(]+cRVPDb()
;"^;^3""?8
H? I : = : 3!3$ A A = =
: x : 8
H9. 8rLuT‡sqpWx"#$ (#?M?+@ +A#+8 %< &#'& +@?D # M AAD+,& $ +' %#Q(8S8x
83?8
H>. 8-0 67~%8xW3 ; W93 66 0 ; W3 ;W6 3 Y 3 T a8 8x 8;?8

του περιβάλλοντος της Μεσογείου και για τα ληφθέντα μέτρα, που αποσκοπούν στη βελτίωση του. Επίσης, η ενδυνάμωση της περιβαλλοντικής αντίληψης και η δημιουργία μίας κοινής προσέγγισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων της Μεσογείου. Επιπλέον, προβλέφθηκε η διευκόλυνση της πρόσβασης του κοινού σε δραστηριότητες για την προστασία και τη διαχείριση του περιβάλλοντος και της επιστημονικής γνώσης και τέλος, η κινητοποίηση και η εξασφάλιση της συμμετοχής και εμπλοκής των μεγάλων συμμετεχόντων σε δραστηριότητες που αφορούν το περιβάλλον.

II. Η περιορισμένη χρήση των «συλλογικών αγωγών»

1. Το πρόβλημα της απόδειξης του έννομου συμφέροντος

Στις περισσότερες περιπτώσεις και κυρίως αρχικά, τα διεθνή καθεστώτα στηρίχθηκαν κατά βάση στη λογική της αστικής ευθύνης του Ιδιωτικού Δικαίου με την κατά κανόνα προτίμηση της «παραδοσιακής» ζημίας έναντι της περιβαλλοντικής ζημίας και απέφυγαν να ασχοληθούν με την τελευταία που εμπίπτει στο πεδίο του Δημοσίου Δικαίου[54]. Όμως ακόμη και τα διεθνή καθεστώτα, που έχουν αντιμετωπίσει τα περιβαλλοντικά θέματα ως Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου και κοινού συμφέροντος θέματα και έχουν υπαγάγει την επίλυση των διαφορών τους στο ΔΔΧ ή σε άλλα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, αντιμετωπίζουν το γνωστό πρόβλημα του βασικού κανόνα του Διεθνούς Δικαίου της μη πρόβλεψης λύσης για τα προβλήματα των περιβαλλοντικών ζημιών εν γένει και αυτών που επισυμβαίνουν σε περιοχές πέραν της κρατικής δικαιοδοσίας.

Επιπλέον περιέχουν δυσκολίες τόσο ως προς την απόδειξη έννομου συμφέροντος του προσφεύγοντος στη δικαιοσύνη όσο και ως προς τη στοιχειοθέτηση της ενεργητικής νομιμοποίησης του. Πέραν τούτου, δεν προβλέπεται κατά τρόπο ρητό στις περισσότερες περιπτώσεις και *locus standi* για άτομα και ΜΚΟ[55] για περιβαλλοντικές ζημίες ενώπιον των διεθνών αυτών οργάνων, ενώ η ζημία ορίζεται με την παραδοσιακή μορφή της και ως εκ τούτου

---

[53] Για το κείμενο, βλ. σχετικά http://webserver/dbases/acrobatfiles/04WG245_7_eng.pdf.

[54] Βλ. GRAY C., *Judicial Remedies in International Law*, Oxford, 1987 (Clarendon Press), σελ. 59 – 68 και 219 – 222.

[55] Ο Onuma υποστηρίζει αναφορικά με το Διεθνές Δίκαιο ότι αυτό αποτελεί σύνολο κανόνων συμπεριφοράς και μάλιστα με έμφαση στη νομιμότητα των δραστηριοτήτων κάποιου κράτους και για το λόγο αυτό θα έπρεπε να μπορεί να υφίσταται την κριτική των εξής παραγόντων: των κρατών που επηρεάζονται, των πολιτικών αντιπάλων στο εσωτερικό του εξεταζόμενου κράτους, των ΜΚΟ, των ΜΜΕ και των ακτιβιστές, των κυβερνήσεων, των διεθνών οργανισμών και των ατόμων που υφίστανται την παράνομη συμπεριφορά. Βλ. σχετικά Βλ. ONUMA YA., *"Is the International Court of Justice an Emperor Without Clothes?"* στο: 8 International Legal Theory (2002) ASIL Publication, σελ. 28, διαθέσιμο στο: http://law.ubalt.edu/cicl/ilt/, τελευταία επίσκεψη στις 28/12/2005. Τα περισσότερα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα και κυρίως το ΔΔΧ δεν επιτρέπουν τη συμμετοχή των παραπάνω παραγόντων ούτως ώστε να κρίνουν τη διεθνή νομιμότητα κάποιων συμπεριφορών.

δύσκολα θα καθιερώσει ένα δικαίωμα συλλογικής αγωγής ή συμμετοχής ΜΚΟ και ατόμων ενώπιον του, παρά την άποψη που πολλοί συμμερίζονται πλέον, ότι δηλαδή η διμερής αντιμετώπιση των διεθνών διαφορών δεν είναι η ενδεδειγμένη[68].

Η πιθανότητα παροχής δικαιώματος παράστασης και ενεργητικής νομιμοποίησης ενώπιον του ΔΔΧ σε άτομα θα πρέπει να αποκλείεται στο άμεσο μέλλον, ή μάλλον όσο αυτό στηρίζεται στις υφιστάμενες αρχές και κανόνες του παραδοσιακού Διεθνούς Δικαίου και δείχνει ότι αργεί να ξεφύγει από τη «Βεστφαλιανή αντίληψη»[69] που το διατρέχει, δηλαδή την κρατοκεντρική αντίληψη και προσέγγιση του. Οπότε, η εναλλακτική λύση θα πρέπει να είναι η αναγνώριση του δικαιώματος αυτού σε περιβαλλοντικούς ΜΚΟ[70]. Πάντως, απέναντι σε αυτούς το ΔΔΧ έχει φανεί εξίσου ιδιαιτέρως φειδωλό στην αναγνώριση ακόμη και συμβουλευτικού ρόλου, σε αντίθεση με το ΔΕΚ και το ΕΔΔΑ[71].

Δεν πρέπει να λησμονεί κανείς, ότι την ίδια πρακτική έχει ακολουθήσει το ΔΔΧ και με διεθνείς οργανισμούς[72] για το επιφυλασσόμενο καθεστώς προς αυτούς ως *amici curiae*, αν και υπάρχει διάχυτη η αντίληψη ότι αυτή η περιοριστική τακτική, που έχει ακολουθήσει το ΔΔΧ σχετικά με τη *ratione personae* αρμοδιότητα του, αποτελεί αναχρονισμό και ανωμαλία, αντανακλώντας καταστάσεις που υφίσταντο πριν από ένα σχεδόν αιώνα[73]. Η Kwiatkowska προτείνει μία άλλη λύση, που θεωρητικώς θα μπορούσε να εφαρμοσθεί ευκολότερα από τις προηγούμενες που προαπαιτούν τροποποίηση του Καταστατικού του ΔΔΧ, δηλαδή τη διπλωματική προστασία των πολιτών από το κράτος τους ενώπιον του ΔΔΧ[74]. Πάντως ήδη από την εποχή του ΔΔΔΔ, τα κράτη έχουν φανεί διστακτικά στην ανάληψη τέτοιων πρωτοβουλιών[75],

---

[68] Βλ. CHINKIN CHR., *Third Parties in International Law,* New York/Oxford, 1993 (Clarendon Press/Oxford University Press), σελ. 2.

[69] Βλ. ARTZ D.E. & LUKASHUK I.I., *Participants in International Legal Relations* στο: KU CH. & DIEHL P.F. (eds.), *International Law – Classic and Contemporary Readings,* Boulder/London, 1998 (Lynne Rienner Publishers), σελ. 155. Ο Allott θεωρεί ότι το Διεθνές Δίκαιο έχει παγιδευτεί στον «προεπαναστατικό κόσμο», που έφτιαξε ο Vattel, δηλαδή τον κόσμο πριν την Αμερικάνικη και τη Γαλλική Επανάσταση, πριν το Rousseau και το Marx. Βλ. σχετικά ALLOTT PH., *"State Responsibility and the Unmaking of International Law"...,* ο.π., σελ. 25.

[70] Υποστηρίζεται ότι για να αναβαθμισθεί ουσιαστικά το ΔΔΧ θα πρέπει να επιτρέψει την αναγνώριση *locus standi* και σε ΜΚΟ. Ωστόσο κάτι τέτοιο φαντάζει μάλλον απίθανο να συμβεί για πολλούς και διάφορους λόγους. Βλ. ενδεικτικά CHARNEY J., *Is International Law Threatened by Multiple International Tribunals?...,* ο.π., σελ. 364 – 366.

[71] Βλ. SHELTON D., *"The Participation on Non-Governmental Organizations in International Judicial Proceedings"...,* ο.π., σελ. 619 – 630. Ως προς τη Σύμβαση της Βαρκελώνης του 1976 τα δικάζοντα Δικαστήρια μπορούν να αξιοποιήσουν την ύπαρξη των ΜΚΟ σε συμβουλευτικό ρόλο για διάφορα θέματα που θα ανακύψουν. Βλ. σχετικά RAFTOPOULOS EV., *Studies on the Implementation of the Barcelona Convention: The Development of an International Trust Regime...,* ο.π., σελ. 157.

[72] Παρά την πρόβλεψη του άρθρου 66(4) του Καταστατικού του.

[73] Βλ. JENNINGS R. Sir, *"The International Court of Justice after 50 Years"* στο: 89 AJIL (1995), σελ. 493επ.

[74] Βλ. KWIATKOWSKA B., *"The Contribution of the International Law of Justice to the Development of the Law of the Sea and Environmental Law"* στο: 8 RECIEL (1999), σελ. 12 – 13. Ο «όρος του Calvo», δηλαδή της παραίτησης ιδιώτη από το δικαίωμα αίτησης διπλωματικής προστασίας από το κράτος προέλευσης του έναντι του κράτους υποδοχής έχει εξασθενίσει, λόγω των νεότερων δικαιωμάτων δικαστικής προστασίας που αναγνωρίζονται σε τέτοιες περιπτώσεις. Για το όρο αυτόν και τη σχετική φιλολογία, βλ. ενδεικτικά D' AMATO ANT., *International Law: Process and Prospect,* Dobbs Ferry/NY, 1987 (Transnational Publishers Inc), σελ. 196 – 199 και BROWNLIE I., *Principles of Public International Law,* New York, 1987 (Oxford University Press), σελ. 546 – 547.

[75] Βλ. SHELTON D., *"The Participation on Non-Governmental Organizations in International Judicial Proceedings"...,* ο.π., σελ. 613.

Q #%/"!!K L#% M Ls!

" = A A K A K x :=

: = : x K : x

= I : x J : a JA

x A SMDgRSSQx]DkQScQNQgPRAggx

O % +=H%#&'"# : = I : A x =

= x = : A : I

= I IA 8 J

J

K 1 !Q[MDVR\]Q$ /x A

7 4%

= A J A : A K A A

= KI K x K J :

= K A 8 I

J A K A K xJ K

x I

I A 4 0 = K % 'D(& +=

-)7 : x : A : :

x K 8 x I :

: A A =A A

J I A K J A A

: A 43 4# x : A I 8

: I : 8

: 6A 7 : x a JA 7 :

A A K qP9/7;/A A K x I

: = A 8

= 6A 7 : ' +(&J +'& =

+(& +'#(K a JA 7 : J +=#) # (+k¡

4". 8wFW•L8W8x!"#?MM AA (( )r(&$ # +?+@ +A#,+&B%%((&D#(+=*A % ' & +8(8x 8 #"Z#;8

4;. 8rLuŠsmtoŠtFlu8x M @ %B %O#&(D%X +AF! +() +&?+#@ +A#<+A& F%#GM(#) !"#LFD# M +)# #+'#e8 8x 8;"* dLŠmWL+8u8xO#@ (!&#QF+(&#C#- Q &"(=O# % &)M#% (' & +=

n&"# F#g' %#& F & +8 8x 8;438

43. 8rLuŠsmtoŠtFlu8x M @ %B %O#&(D%X +AF! +() +&?+#@ +A#<+A& F%#GM(#) !"#LFD# M +)# #+'#e8 8x 8;">8

4#. 8 8 8x 8;"48

Federal Rule of Civil Procedure του 1938[91] και στη συνέχεια την Clean Air Act[92] και τις γενικές διατάξεις της EPA σε ομοσπονδιακό επίπεδο, αλλά και σε πολιτειακό επίπεδο με τη Νομοθεσία του Μισιγκαν[93], καθώς η class action και συγκεκριμένα η citizen suit, ενισχύεται από το "public trust doctrine" που συνδέεται με την έννοια της ιδιοκτησίας με έναν πρωτότυπο τρόπο και εφαρμόζεται στο Αμερικάνικο δίκαιο[94]. Οι ΜΚΟ με τις συλλογικές αγωγές έχουν το δικαίωμα να ελέγξουν νομικά τις κανονιστικές πράξεις, που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος, και να διεκδικήσουν αποζημιώσεις για τις περιβαλλοντικές ζημίες.

Από την άλλη στην ηπειρωτική Ευρώπη προτιμήθηκε η χρήση πολιτικών ή και νομοθετικών λύσεων για την απόδοση των κατάλληλων αποζημιώσεων, χωρίς να χρειασθεί τέτοιες περιπτώσεις να φθάσουν στα ακροατήρια των Δικαστηρίων[95]. Εντούτοις, θα πρέπει να σημειωθεί ότι και στις ΗΠΑ η προαναφερθείσα διάταξη 23[96] δεν έχει τύχει καθολικής εφαρμογής και αποδοχής σχετικά με θέματα αστικής ευθύνης για το περιβάλλον, θεωρούμενη ως υπό διαμόρφωση κανόνας και έχουν προτιμηθεί μάλλον οι διατάξεις της Clean Air Act[97]. Ο λόγος είναι ότι η αιτούμενη αποζημίωση του κάθε ενδιαφερόμενου διαφέρει και ως εκ τούτου δεν μπορεί να ομαδοποιείται κατά τον τρόπο αυτόν με άλλες αιτούμενες αποζημιώσεις, ενώ επίσης με τη μέθοδο αυτήν αποστερείται ο καθένας του δικαιώματος επιλογής του κατάλληλου *forum,* του «φυσικού Δικαστή» του για την περίπτωση του[98]. Οι ισχυρισμοί αυτοί εν μέρει θεωρούνται σωστοί,

---

[91] Στο Ηνωμένο Βασίλειο έκανε για πρώτη φορά την εμφάνιση του ο θεσμός της συλλογικής αγωγής ενώπιον των Ανώτατων Δικαστηρίων της Καγκελαρίας το 18ο αιώνα, ενώ στις ΗΠΑ εισήχθηκε το 1842 με τη *Federal Equity Rule 48* του έτους αυτού με σκοπό να εφαρμόζεται ενώπιον των Ομοσπονδιακών Δικαστηρίων. Βλ. σχετικά BERNASCONI CHR., *"Civil Liability Resulting from Transfrontier Environmental Damage: A Case for The Hague Conference?"...,* ο.π., σελ. 110.

[92] Τμήμα 304. Για την Clean Air Act, βλ. παραπάνω Κεφ. Πρώτο – ΙΙΙ – 8 – β, σελ. 77επ.

[93] Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 στην Πολιτεία του Μισιγκαν στις ΗΠΑ τέθηκε σε εφαρμογή μία νομοθετική διάταξη σύμφωνα με την οποία οι ιδιώτες της Πολιτείας αυτής θα είχαν το δικαίωμα να προσφεύγουν στα Δικαστήρια της και να ενάγουν αυτούς που προκαλούν ρύπανση του αέρος, του νερού και του φυσικού περιβάλλοντος εν γένει, εκπροσωπώντας το δημόσιο συμφέρον, υπό τη μορφή της citizen suit. Βλ. σχετικά *The Thomas J. Anderson, Gordon Rockwell Environmental Protection Act of 1970,* par. 691.1201 – 691.1207, (1970).

[94] Βλ. SAX J.L., *"The Public Trust Doctrine in Natural Resource Law: Effective Judicial Intervention"* στο: 68 MICH. L. REV. (1970), σελ. 471επ., καθώς και ΔΕΛΛΗ Γ.Ι., *Κοινοτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος – Οι Διαστάσεις της Προστασίας του Περιβάλλοντος στην Κοινοτική Έννομη Τάξη...,* ο.π., σελ. 258 – 259.

[95] Βλ. ENGLARD I., *The Philosophy of Tort Law...,* ο.π., σελ. 219.

[96] Ο κανόνας αυτός προέβλεψε τρεις κατηγορίες συλλογικών αγωγών: τις υποχρεωτικές των παραγράφων (b)(1) και (b)(2), τις συλλογικές αγωγές με τη δυνατότητα αυτοεξαίρεσης των διαδίκων (opt-out) της παραγράφου (b)(3) και τις συλλογικές αγωγές με τη δυνατότητα εθελούσιας συμμετοχής (opt-in) με ειδικά νομοθετήματα. Βλ. σχετικά Βλ. COOPER ED. H., *"Class Action Advice in the Form of Questions"...,* ο.π., σελ. 229 και DIXON J.C.L., *"The Res Judicata Effect in England of a US Class Action Settlement"* στο: 46 ICLQ (1997), σελ. 136 – 138.

[97] Βλ. NAYSNERSKI W. & TIETENBERG T., *Private Enforcement...,* ο.π., σελ. 114 – 115. Για τα προβλήματα που σχετίζονται με τον κανόνα αυτό, βλ. σχετικά COOPER ED. H., *"Class Action Advice in the Form of Questions"...,* ο.π., σελ. 221 και 247. Ο εμπορικός και επιχειρηματικός τομέας έχει αντιμετωπίσει αρνητικά τον εν λόγω κανόνα, καθώς θεώρησε ότι η εισαγωγή του απέβλεψε αποκλειστικά στην αύξηση των σε βάρος τους αγωγών. Βλ. σχετικά HENSLER D.R., *"Revisiting The Monster: New Myths and Realities of Class Action and Other Large Scale Litigation"...,* ο.π., σελ. 179 – 180. Επίσης, η κριτική σε βάρος των συλλογικών αγωγών στις ΗΠΑ εστιάζει την προσοχή της στα εξής σημεία: ως προς την πρακτική καθιέρωση τους αποδίδεται η ευθύνη στους Δικηγόρους, οι περισσότερες τέτοιες αγωγές δεν έχουν ηθικό έρεισμα, οι Δικηγόροι ωφελούνται κυρίως από τις αγωγές αυτές, τα διοικητικά έξοδα για τις αγωγές αυτές είναι πολύ μεγαλύτερα από τα κοινωνικά οφέλη και οι υπάρχοντες νόμοι δεν εξασφαλίζουν την εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος με την άσκηση συλλογικών αγωγών. Βλ. σχετικά ο.π., σελ. 195 – 206.

[98] Βλ. BERNASCONI CHR., *"Civil Liability Resulting from Transfrontier Environmental Damage: A Case for The Hague Conference?"...,* ο.π., σελ. 112.

{ A : x A

: i -)7x A : A

: A x=A : !gMjjDcDQSV

DSVQ'8QgV$x : :

K A A ' 'D # A : A8 x l

A 8Y : tOeeOSVRXx :

: : 6A 7 : = A A : A

K A K : a = 8

,: A : = : a =

A x : I K : =K

x : 1 A A : A K /!ƒjNQQ

PM\]gDQcNEDcQQcgVNDƒ$QRVbKQgDQVNEDdQ\gD"dgƒ$

a = 6K x / 9] 6 ju‰ A

= '& D%^g"98 = : A = A :

: K A x :

;"><8 - K K A

=: A A A

A A A K A : A : 8-

x : = I A :

x K : A J K =

I : A ;"4

= J

: 8

- A I J A : I :

x K : J A I A

;"#. 8TL••Lms8x, 'Dg& +=+=??M?+@ +A#Q+#&(%# (5H„LW;***3$x 8#?8 K
A A K i A A I : -)7x = x
A : J I 8. 8 = : %%0Y8_28x /:;/
W93 66 I• : 9 W3 ; W93 66 2 /™ R 8 8x 8#3*#*3Z
##? #H?Z#H98
;"H. 8wFW•L8xM @ %B %) &?+@ +A#+&P%#GM A &G@+#% ()(- +=$ % '+?D #+=&"#
>+ &g#& &#(8 8x 83?H8
;"?0 = 6K J I A 6 •/ S I I D B#&
B. 8 = :Y_a}}a6an6828Y 6W 6 /9 6 5;a x;*>9!,a,a‰0 0 $x8498
;"9. 8€uFL•8d8L*8+x&# + &, -+E%# &'h# " +C L % (&# &1# %@ C#@# EC#+@=# 5‡•td8•
•FLdW8€8Qbg8$x&# + &, -+E%M % ((+=M +&#A O# = +Fr(OM]bQN^W;OS4bWSx$QQSSQN
pM\]DgfQN8@3>x8
;">• A dQSg]QN0,ax A K A K x :
;**" ?"@ K : A A K 8 8 = :
dLŠmWL•8u8xO#@ (!&#+Q+(&#C#-Q &"(+=O# % &)M% (('& +=n&"#, F#g' %#& F & +
8 8x 8;4?8
;"4. 8,7~%_a 0a|8)8x U 66 5 /5[5 [0 T 9[2 6[T 066 /:;/ IX9 U Y9;
•1 ; 9 [4 [jsyjPs/j iuuuPsjm8 8x 8?9?Z?99 8

?##

: x : : A :

3# €QbQ\MM]Q;DEDN\OcQbMN\Q#4 A : A;;H;;?;;9

a : x 0,a : x = I :

K A K x g # M%D8BQ &;? H #+=)&"#? &E8, = -

?+@ +A#g+#& @ '#a= x = J

= x K A K J A

: x A K K A :

-)7 : A K A a : A A &8 =

= Z Z -)7 1 = /

!VNMgVQQ$: x A = K

A K •OMk]Rg8 x x A

K A K = K : A x

J K = : K : x

K ++ &D : : I A

A A 8

| A _,a = A

1 /x x x :

: x = A

: : :I A

I ;;>8 : = : J 31 7;/ I#ND & B%#m

7 / ;jj‘ = AD& &D(& += (7 x A A : A8

Y x A _ A

x = = A = 1 /xK =

J A Ka =K :

A : : ;;*8) : A x

A A : J 8 A

: x A 1 K K I K /x

;;H . 8•F•oŠ„8t8W8'X#O#(D= ' &))#'&?+F% +)=>gM% G('& g+#&&%#A#8+&8x96;#H 8 A
;?"Z;?;8
;;?. 8H"?+8m8;*>3$x8>3> 8
;;9. 8;3"m8V833"""$x89*# 8
;;> < : : A 0,a
A A : A K A K 87
: : :
: I 8. 8 = toopLuL•808xM%G('& G+=@ '#&"#H A)...D#(& +(8 8x 8333>Z33*8
;;4. 8wFW•48xM @ %8 %) &?+@ +A#+&& P%#GM A &G@#% ()(- +=$ % '+?D #+=&"#
>+ &g#& &#(8 8x 8;H4Z;H* wFW•48x,'D(g& +=+?+@ +A#+&&(%=&"#$ &#+&+)%%D#)'#
LDA +O F'1&((D=#+'#8 8x 834H 34*Z3*"8
;;*. 8,7~%_a 0a|8)8x U 66 5 /5[5 [0 T 9[2 6[T 066 /:;/ IX9 U Y9;
• 1 ; 9 [4 [jsyjPs/j iuuuPsjm8x 8?9>8

?#?

]9 / 9 W 3 /S / S J } ‰ Y x =

A = K A K

: : : x A } ‰ A x A :

K A x K , A A : A

a K a A ;39 a A x f '#% +

! '& j H n = B : K K

K x = I # F A+#(A K x

A K K : A :

: K ;34;3*

x : K : K

: A K K K A K K : A 9 fY969;

6 9 7 91 / 19 T !'& (' #& ^m K A =

A A :

87 A = :I A :

x := A x

= : ;#'8 Y = ‘ A

3"""; : H# H* : : A A

K : A

K = I # F A+#(;#8 {

K ... x A

6 / R 3IW 3 5 68 3 6; m ;**? K q•;#3

,: A n -)7

x K K = A (& &D(

: x A n 70 : >;

: 3?>!3$ = A = 7) A ;#87

-)7 = A : K x

= x : : K

8: A x : = A

;39. 8rFuŠFpL8we8ro†Wls8x*+&# + & -++%&"#+@ +A#+8&8x 8;*98

;3>. 8F-ouQP8*>"x 8##8

;34. 8woW€u•qu8xQ# +()?+(D MFA % +'#&"+=?+) '#A#+)%&+&# + &?+@ % +A#+-& %08S8x 8**8

;3*. 8 :8 8x 8**8

;#". 8 8 8x 8;""8

;#;. 8pLLW8xC#-g& &O##(+(BO%D%&#+(=M A % +'#&"Q D % & %8+&@# % A #+B&% %F &g A(#M (# g&D= #)L(-&"#C#-OD%@#(FYG& %+&"#+&# + &?+@ % +A#M+&&%#c&8 8x 84HZ?8

;#3. 8M (#M +'# + ?F(& A †$ &DERG%(& %F-ouQP8*?xSRP88

;##Y x K = -)7 A A K A

A : A A x A I : A x 8

= roqrs†68x!"#O &#)C_n(+g" +M AAD+$&(& +#(*+&# + &?+@ % +A#H& % 5;"

uLtFLW8""";$x 8;9#Z998

?#>

θεωρητικοί όσο και τα Δικαστήρια και λιγότερο στην Ευρώπη[177]. Μία εξαίρεση έχει εντοπισθεί για τις περιπτώσεις μόνο, που μπορεί να αποδειχθεί ότι υφίσταται μία ιδιαίτερη ζημία στην ιδιωτική σφαίρα κάποιου προσώπου από την προσβολή αυτού του «δημοσίου δικαιώματος». Αυτό έγινε στις ΗΠΑ με την υπόθεση *Burgess* v. *M/V Tamano*[178]. Η αιτιολογία υπήρξε ότι θα σωρευθούν άπειρες αγωγές με αναρίθμητους διαδίκους, εφόσον πλέον θα έχουν το δικαίωμα να ζητούν αποζημιώσεις όχι μόνο αυτοί, που μπορούν να αποδεικνύουν άμεσο έννομο συμφέρον ως προς μία ζημία, με βάση τη θεωρία της κυριότητας ή της κατοχής πάνω σε κάποιο αγαθό. Επιπλέον θα μπορούν να ζητούν αποζημιώσεις και αυτοί, που μπορούν να στοιχειοθετήσουν το έννομο συμφέρον τους για περιβαλλοντικές ζημίες, ίσως και με τη θεωρία της *κοινοκτημοσύνης* των περιβαλλοντικών αγαθών (*res communis omnium*) ή να αποδείξουν την αιτιώδη συνάφεια σε περιπτώσεις οικονομικής ή ηθικής βλάβης από τέτοιες περιπτώσεις[179].

Οι πολέμιοι των «αμιγώς οικονομικών ζημιών» υποστηρίζουν επίσης, ότι δεν θα πρέπει με αυτές να εξισωθούν οι ανθρώπινες αξίες, δηλαδή αυτές που σχετίζονται με την πραγματική ζημία που υφίσταται κάποιος άνθρωπος και αυτές που σχετίζονται με την οικονομική διάσταση κάποιας δραστηριότητας. Επίσης, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ιστορικά τα δίκαια είχαν αγνοήσει τις ζημίες αυτές[180]. Ωστόσο αυτές οι απόψεις παραγνωρίζουν τις καινούργιες ανάγκες της ζωής, όπως είναι οι μαζικές περιβαλλοντικές ζημίες και τη συνακόλουθη εξέλιξη των δικαίων. Τα Δικαστήρια των ΗΠΑ σε αρκετές περιπτώσεις έχουν ακολουθήσει αμφιταλαντευόμενη πρακτική, μην αναγνωρίζοντας την ύπαρξη τέτοιου κανόνα, αλλά κατά τρόπο υπονοούμενο τον έχουν εφαρμόσει σε κάποιες περιπτώσεις[181].

Πάντως, στα πλαίσια ενός «εκκρεμούς» οι ΗΠΑ καταλαμβάνουν το ένα άκρο, που θεωρητικώς τάσσεται κατά της αναγνώρισης της έννοιας των «αμιγώς οικονομικών ζημιών» και η Γαλλία το άλλο άκρο, καθώς αναγνωρίζεται από την έννομη τάξη της η ικανοποίηση τέτοιων ζημιών. Ως μέσο θα πρέπει να θεωρείται η Γερμανία και τα κράτη των οποίων το δίκαιο έχει επηρεασθεί από αυτήν, όπου υπάρχουν ειδικοί όροι για να ικανοποιούνται τέτοιες ζημίες σε αντίθεση με το γενικό κανόνα του ΑΚ[182].

---

[177] Βλ. SCHWARTZ G.T., *American Tort Law and the (Supposed) Economic Loss Rule* στο: BUSSANI M. & PALMER V.V., (eds.), *Pure Economic Loss in Europe,* Cambridge, 2003 (Cambridge University Press), σελ. 94 – 96. Ο van Dunné υποστηρίζει ότι η διάκριση αναφορικά με την αποδοχή ή όχι των «αποκλειστικών οικονομικών ζημιών» είναι τελικώς διαφορά των δύο Ηπείρων, μεταξύ Αμερικής και Ευρώπης. Βλ. σχετικά DUNNÉ J. M. van, *"Liability for Pure Economic Loss: Rule or Exception? A Comparatists's View of the Civil Law – Common Law Split on Compensation of Non-Physical Damage in Tort Law"...,* ο.π., σελ. 399.

[178] Βλ. 370 F. Supp. 247, 250 (S.D. Me. 1973), σελ. 247επ. και 373 F. Supp. (S.D. Me. 1974), σελ. 839επ.

[179] Βλ. WETTERSTEIN P., *A Proprietary or Possessory Interest: A Conditio Sine Qua Non for Claiming Damages for Environmental Impairment?* στο: WETTERSTEIN P. (ed.), *Harm to the Environment, the Right to Compensation and the Assessment of Damages,* Oxford, 1997 (Oxford University Press), σελ. 30 – 32 και BUSSANI M. & PALMER V.V., *The Notion of Pure Economic Loss and its Setting* στο: BUSSANI M. & PALMER V.V., (eds.), *Pure Economic Loss in Europe,* Cambridge, 2003 (Cambridge University Press), σελ. 16 – 21.

[180] Βλ. BUSSANI M. & PALMER V.V., *The Notion of Pure Economic Loss and its Setting...,* ο.π., σελ. 21 – 24.

[181] Βλ. SCHWARTZ G.T., *American Tort Law and the (Supposed) Economic Loss Rule...,* ο.π., σελ. 119.

[182] Βλ. DUNNÉ J. M. van, *"Liability for Pure Economic Loss: Rule or Exception? A Comparatists's View of the Civil Law – Common Law Split on Compensation of Non-Physical Damage in Tort Law"...,* ο.π., σελ. 400.

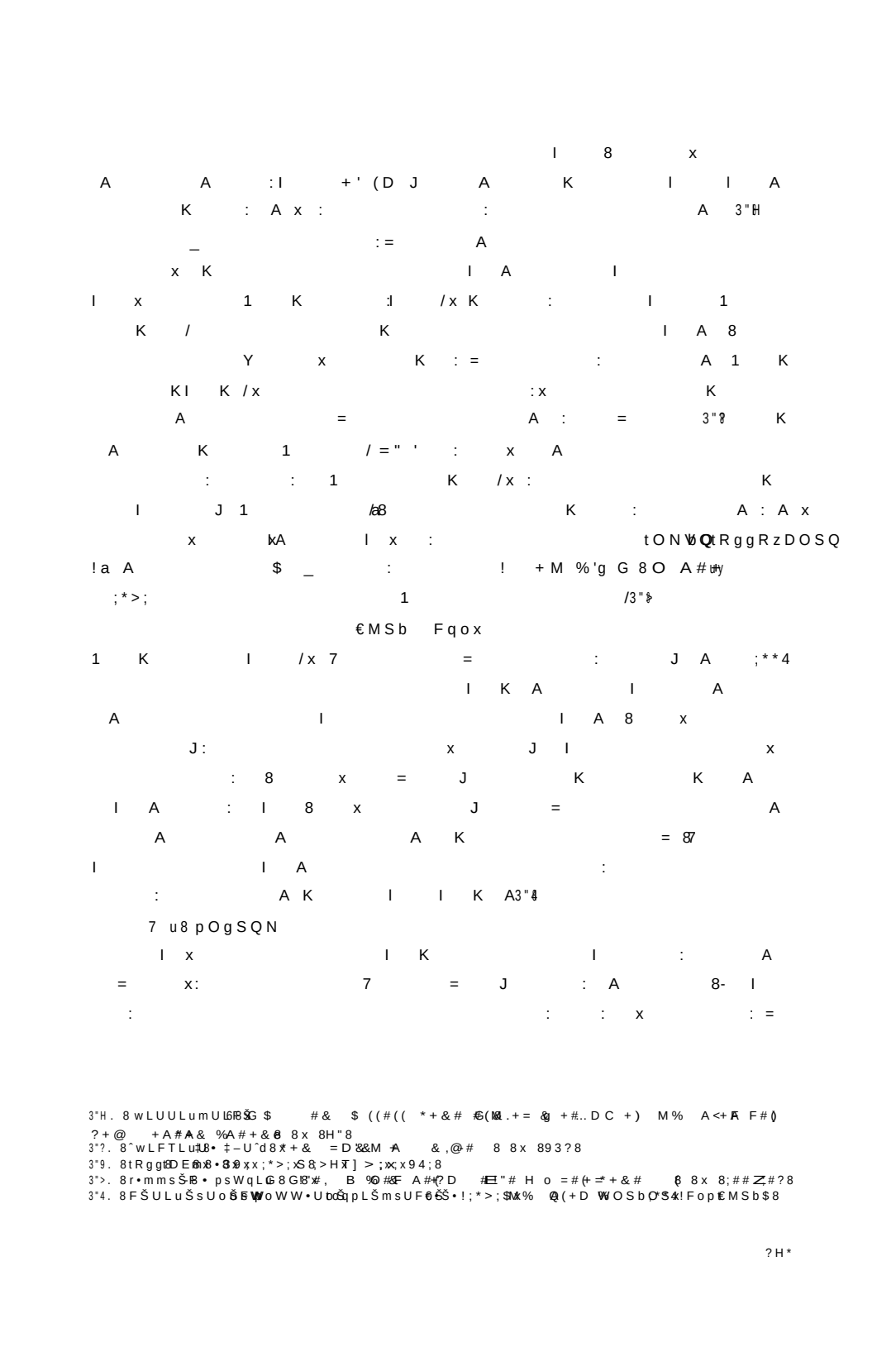

: 8 x J J A K = K A

K A K 3;%

• A K 1: /

1 : /8{ K x

K x I I

I K : x :

: = A 80 = A

: = 8

x : : A K

= =

: A : : 8 x

A A K :J

A 8 x

A K K A

1 / A x = A K K

: x A

1: / A 33!

,: A x = a : x

K : = K : A x

!Q[MDVR\]Q$ 1: /x K

A : 33$,

J J J A K K A

: x = x= 7 5 %&##F

K : 8) : : l

= x : A 1

pOXQ]]/x ;*#,33$: l K A

3;*. 8sFUtdFmbŠ^rLuTLqu8^sWZmds„W(8WdFsuULŠ8m^LqpLuL•LuW^‡LurŠ8^GFLŠ8^LuomLqr€„W8x
?+@ +AÐ+(K(%G'ND +MF A + +$ ((#((+)M +& A +,&#= 8 8x 83"9 rs‡mU•8m8x
$ # ' &F#M &x##)% ?+@ +A#+&(%&"#>+ &gf& &#(=&"#?D # >+ +&"#M (#) &"#
$ (#M @ %B %& &#'& @5#(*rOgVOF3Wu;**9$x 8#3H #39Z##8
33". 8rLuT‡sqpW8,x B %+&?+@ +A$#+@. &#=$DB%÷G(#'&()M @ %B %) &?+@ +A£+&A %
++*+& # &M +&%c&8 8x 8#"4Z#;3 #;9 rLuT‡sqpW3•ps‡w8Zy83x # ' &F#M &x# %.
g" #" %=#B %) &M &!# &(54q„!3""";$x 8;94Z>38
33;. 8WLGFŠUb€€WowL„8x < =&#! ?+@ ++#AD#c?&&(E><+^'(.+& A + &#(g &#Q#(+(B % &^
=#(G''& + #&'ND^ #E?(+@ +A#+&+%&"#>+ &gf& &#(.B %)g&& 'K" %=#=G'ND)# (&#
M%# +D 8 8x 8>?Z>9 rs‡mU•8m8$ # ' &F#M &x#)% ?+@ +A#+&(%&"#>+ &gf& &#(
+=&"#?D # >+ +&"#M (#) &"$ (#M @ %B %& &#'& @8 8x 8###Z##H8
333. 8rs‡mU•8m8$ # ' &F#M &x#)% ?+@ +A#+&(%&"#>+ &gf& &#(=&"#?D # >+ +&"#
M (#) &"$ (#M @ %B %& &#'& @8 8x 8###Z##H8

νομικού προσώπου τον έλεγχο του οποίου φαίνεται ότι είχαν (υπόθεση *International Clinical Laboratories Inc. v. Stevens*[235]). Σε κάποιες άλλες λόγω της μη-στενής σχέσης με τη διοίκηση του νομικού προσώπου απαλλάγησαν (υπόθεση *Riverside Market Dev. Corp.* v. *International Bldg. Prods.*[236]).

Για την τελευταία περίπτωση έχει εκφρασθεί η αμφισβητούμενη άποψη, ότι δηλαδή με την εμπλοκή των μελών της διοίκησης ενός νομικού προσώπου και με την ατομική τους ιδιότητα στην αστική ευθύνη – για το περιβάλλον – ως υπεύθυνοι, δεν θα εξυπηρετηθούν οι αρχές της δικαιοσύνης (fairness) και της ορθοδικίας (equity), καθώς αυτό συντελείται ήδη με την αντικειμενική ευθύνη του νομικού προσώπου[237]. Ωστόσο η ατομική αστική ευθύνη των μελών της διοίκησης θα αυξήσει την αποτροπή έναντι των περιβαλλοντικών κινδύνων και ιδιαιτέρως αν αυτή περιλαμβάνει και σε κάποιες περιπτώσεις την ποινική ευθύνη τους. Με την πρόβλεψη αυτή δεν τίθεται σε κίνδυνο η επιχειρηματικότητα και η εν γένει οικονομική πρόοδος που απλώς θα πρέπει να συμβαδίζει με βιώσιμες μεθόδους[238]. Μία περίπτωση για να θεωρηθεί ότι θα πρέπει η διοίκηση ενός νομικού προσώπου να φέρει αντικειμενική ευθύνη, είναι όταν αυτή αποκομίζει άμεσο και ίδιο όφελος από την περιβαλλοντική ζημία που θα προκληθεί, αλλά θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι με αυτού του είδους την ατομική ευθύνη δεν εσωτερικοποιείται το κόστος των εταιρικών δραστηριοτήτων, ούτε εξυπηρετείται κάποια μορφή κοινωνικής πολιτικής[239].

Ακόμη και αν θεωρήσει κανείς τα παραπάνω επιχειρήματα ως σωστά, αμφισβητείται το επιχείρημα περί δήθεν μη διασποράς των κινδύνων με την αντικειμενική ευθύνη της διοίκησης[240]. Αυτό συμβαίνει, γιατί χρησιμοποιούνται περισσότερες «πηγές» εξόδων για την *in natura* αποκατάσταση και για την απόδοση αποζημιώσεων για περιβαλλοντικές ζημίες και δίνεται η δυνατότητα ατομικής ασφάλισης της διοίκησης. Πάντως είναι ευαπόδεικτο ότι σε ελάχιστες περιπτώσεις μεγάλες εταιρίες έχουν πτωχεύσει εξαιτίας αδικοπρακτικής ευθύνης ή της διεθνοποιημένης αστικής ευθύνης. Αντιθέτως, αυτό έχει συμβεί σε πάμπολλες περιπτώσεις για ενδοσυμβατικές ευθύνες τους που δεν καλύφθηκαν. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί *mutatis mutandis* και για την ατομική ευθύνη των μετόχων και της διοίκησης μίας εταιρίας.

Ένα θέμα πάντως, που τελεί υπό συζήτηση, σχετίζεται με το ενδεχόμενο, η ατομική ευθύνη, αν τελικώς επικρατήσει, να είναι υποκειμενική για τα φυσικά πρόσωπα, όπως συμβαίνει σε κάποιες χώρες της ΕΕ[241]. Με τον τρόπο αυτόν και η επιχειρηματικότητα δεν θα υποστεί κανένα

---

[235] Βλ. 710 F. Supp. (E.D.N.Y. 1989), σελ. 466επ. Για άλλες παρόμοιες υποθέσεις, βλ. σχετικά GOLDBERG AN.M., *"Corporate Officer Liability for Federal Environmental Statute Violations"...*, ο.π., σελ. 372 – 375.
[236] Βλ. 931 F. 2d (5th Cir. 1991), σελ. 327επ.
[237] Βλ. OSWALD L. J., *"Strict Liability of Individuals under CERCLA: A Normative Analysis"...*, ο.π., σελ. 606.
[238] Βλ. ο.π., σελ. 609 – 610.
[239] Βλ. ο.π., σελ. 607 – 608.
[240] Βλ. ο.π., σελ. 607 – 608.
[241] Βλ. BAKST D.S., *"Piercing the Corporate Veil for Environmental Torts in the United States and the European Union: the Case for the Proposed Civil Liability Directive"...*, ο.π., σελ. 325, SHEEHAN L.M., *"The EEC's Proposed Directive on Civil Liability for Damage Caused by Waste: Taking Over When Prevention Fails"...*, ο.π., σελ. 419 και BERGKAMP L., *Liability*

ΕΕ, όπου αναζητείται η ευθύνη ακόμη και στους χρηματοδότες των ρυπογόνων επιχειρήσεων, θα πρέπει να καταβάλλεται ιδιαίτερη προσοχή από πλευράς «δανειστών» σε όλα τα στάδια της χρηματοδότησης, αλλά και των διαπραγματεύσεων που προηγούνται για αυτήν, ούτως ώστε να μην εμπλακούν στην απόδοση των σχετικών αποζημιώσεων με την επέλευση κάποιας περιβαλλοντικής ζημίας.

Πιο συγκεκριμένα θα πρέπει να διενεργείται εξονυχιστικός έλεγχος κατά τη διάρκεια της προκαταρκτικής εξέτασης της υπό χρηματοδότηση επιχειρηματικότητας του εν δυνάμει «οφειλέτη», όπου θα δίνεται έμφαση και στη ρυπαντική προϊστορία του, αλλά και στην επικινδυνότητα των δραστηριοτήτων του. Αυτό θα γίνεται κατά την κατάρτιση των δανειακών συμβάσεων και της σύστασης των σχετικών εξασφαλίσεων του «δανειστή», αλλά και κατά την καταγγελία της αρχικής σύμβασης, όταν ο «δανειστής» προσπαθεί να ικανοποιηθεί από τον «οφειλέτη» του με κατασχέσεις πάνω στα περιουσιακά στοιχεία του[254].

Τα προβλήματα, που αντιμετωπίζουν οι «δανειστές» πλέον στις ΗΠΑ αλλά και αλλού στον κόσμο, σχετίζονται με τη μείωση της αξίας του αντικειμένου της εμπράγματης ή άλλης μορφής εξασφάλισης τους και της δυνατότητας του «οφειλέτη» τους να πληρώσει για τη ζημία που προκάλεσε ή την οριστική αδυναμία του λόγω της πτώχευσης. Επίσης, με την ευθεία αστική ευθύνη τους για την αποκατάσταση μίας ζημίας, λόγω του ελέγχου, που ασκούν στο εμπραγμάτως εξασφαλισμένο περιουσιακό στοιχείο, με τη θέση υπό έλεγχο του υποθηκευμένου ακινήτου ή του ενεχυριασμένου κινητού από τρίτους και τη μικρή ανταποδοτικότητα της κατάσχεσης των εμπραγμάτως εξασφαλισμένων αντικειμένων από το φόβο της περιβαλλοντικής ευθύνης. Τέλος, με την πιθανότητα επιβολής αδικοπρακτικής ευθύνης για «παραδοσιακές» ζημίες και τον κίνδυνο επιβάρυνσης της φήμης τους για χρηματοδότηση αντι-οικολογικών δραστηριοτήτων[255].

Ως προς την παρουσία των Τραπεζών και άλλων χρηματοοικονομικών φορέων, που μπορούν να αναλάβουν εναλλακτικώς την ασφαλιστική κάλυψη των περιβαλλοντικών κινδύνων ή και να εμπλακούν επιχειρηματικά σε τέτοιες επικίνδυνες δραστηριότητες, όπως με υπονοούμενο τρόπο διαφαίνεται με την Οδηγία 2004/35/ΕΚ της ΕΕ, σε συνέχεια της Πρότασης Οδηγίας του 2002[256], υπάρχει και ο αντίλογος αναφορικά με τη χρησιμότητα του, καθώς υπάρχουν αρκετά αντίθετα επιχειρήματα προς τούτο. Η εμπειρία των ΗΠΑ μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τις

254 Βλ. ο.π., σελ. 22 – 27 και NOLAN S.E., H # ' % (++,# + = # B %& &?.D # >+ %% D + ' "?#+(@ + A # + & % M @ %B %# &(% & ο.π., σελ. 283 – 286.

255 Βλ. MORGAN J.P., , # + = # B %M& @ %B %O &F A #(? + @ + A #L+ &A % ο.π., σελ. 139 – 140 και RICHARDSON B.J., ? + @ + A # + B %+ &f + K (O # ' # ?.D # <+ # @ # % A # ο.π., σελ. 288.

256 Βλ. ΓΚΟΡΤΣΟΣ ΧΡ., \ 0 1 [R 3 9 w Ъ W 9 3 6 6 Š / ; . W 3 2 / • 7 5 ; / `S 9 0 3 [• / R 3 9 w ,U ο.π., σελ. 188.

: I = :

A K 3?

7 A IK 7 3""H^#?^)1 I = /

: A A : A A K K A A K-)7

J 1 : = /x , 7 3""3x A

8nA = : :

7 x A K : : A =K

: 8 J J A A : A A

A K A K-)7 J

A IK 3?

,: A A A B : I x

tLutWs 0,ax = = I A

= : I 3?|

I 0 A . Y : I x

A K : A x

A tOZOPQNrRYSDEQ–vO\RSv =A 8: =K A x A Y

_ x A IK = :

: I =K = =

39x 77 a = I

A = : : I 39

0 : I :

x : : : :J x =

A x A : I

: A A x A =

A I 8 = x

= = I x Y 6; 9

9/][3 9 9/][3 9 = = I A

A I A x :

: : = 398

3?>. 8 ŠoWsŠm8L8»H #'% (+F,#+=#, B %&&#?D # »+ +% D+'"?(@ +A#+M&@%%B % &
,#F (% & 8 8x 83438
3?4. 8Y)76 7»p8\ 0 1 [R3 9w5 W93 66 Š /; . W3 2 /•7 5; / `S 9
0 3[•/ R3 9w U 8 8x 8;44Z4*8
3?*. 87.to Šou•8x_% BM% &H % -(+=&"#?+@ +A#+&*&(&M#+&D 8 8x 8;*8
39*. 8uFtdsu•moŠ„8x?+@ +A#+& % +&f +K(O#'#?&D # «#@#% A#+&(8x 834> 3*"8
39;. 8o.toŠŠou•8x_% BM% &H % -(+=&"#?+@ +A#+&*&(&M#+&D 8 8x 8;4 Z*8
393. 867)a F8x • 6 |7 [/ Y 6 : 3Y[0 1 5 • ` 6
W9 3S6 :PS339 9W6 ; 8 8x 8;3#? uFtdsu•moŠ8„8x?+@ +A#+& % +&f +K(.
O#'#?&D # «#@#% A#+&(8x 83*#8

C #% M &8& # 9! O& 8 8_L% " & " 8!"/# &

0 : = x A a 3**x

: : A x = I

: x = : A A A

I K A : I A J A A K A x :

:

: x : : A I : :#""x :

++ &D : I 8, š, I

x K = x =

I x : =

= x A a #";š ,

: 1 K / A A K x x A

K x A = = K

: š

~ I : J

..A = A

A A K A x A K A x =

I = J A K 8 x =

= : = :

A # F A+#(A I A A

n#"8

7 K = = x

= x I J

A : A A K K

= 8 x J A =

: #"8

: = x

J x = : A : 8~ I

x : J A = = x K :

: x I K

3**. 8 : A) 8< ZF F F 8#34 8
#"". 8pooWŁ8x , B %& + @ + A#+A& P%#+G+& '& ' 8 8x 83?;8
#"; . 8 8 8x 83H> 3?;8
#"3. 8WL€LrLu8x!"#?c# ' (#)D (= '&+&+#E+& 'Q&#F +=&"#M" +F g& D'&D* #&# + & -+ %
!"#*+&# + &M A%D+ &=M AA +*+&# #(&8;Š†FW**"$x 8*HZ98
#"#. 8pooWq8x , B %& + @ + A#+A& P%#+G+& '& ' 8 8x 83?H8

6A B #H3 K = = D(D'(AAD+ (A+ D#AH

x x 1 :/

K x &# &FD#AD(: 1 / 1 = / :

: x a = = : # (# :

•ŠtWo#H8?) : n mDeeR 1

: A / #H89

,: A x J 1, = / •ŠtWom

: K a = : x : x A

l A • 1 ;w9 :3 3 9[23 T U96 / 9—66

• 3 UT IGF ##A#+@&# +&+"HG'& @)&g&#(&#+(&"#Q + +=n&"#M#%#(& %

f = #(m ;*>*#H8>7 A , A A : A a K

Y3 / /Œ 3 [: / [[13T / [8 T ;*4;

x a #H84 Y K

‡DggA A 9/Y /6 3 13[k¡ †OMSk

= A !kOEQNSRScQ$ = A

1 /x K

= = #?8'

0 A K A =K A : =

A = x

x A A A : : = A

: = #?8 : A = : x

: A K K 87

#H3. 8ruowŠWFL8x*F g&& &D(C &DO#%(D '#(*+&# + &- +g%A#G(#'&(m8 8x 834>8
#H#. 8mtoGs^^FU'8x?@ %D&)*+&# + &- +)8&"g# .C#-*((D#(C#-M" %%#+F8#(8x 8;;*8
#HH. 8uo•to•ŠsmLq8xH '&#D8 (@#&(*8+&# + &8DB%%'8 8x 83;98
#H?. 8mtoGs^^U8k"#?@ %D&)*++&# + &-+)%&"#g# .C#-*((D#(C#-M" %%#+F8#(8x 8;3;
mFqqsu8xH Af % &# &%M(AAAD+*&&# #*(+&&# + &-+ %8 8x 83H;8
#H9. 8mFqqsu8xH Af % &# &%M(AAAD+*&&# #*(+&&# + &-+ %8 8x 83H"8
#H>Y x 8 = ;4FWt;*>*$x8;H#H 08-8€DVzeRMNDcQl
= : = 1 : A /A J
x = A =K K x : = 8.8 = :
€FU^qs•uFt8x*+&# + &$ &#%&)&"#?+@ +A#+8&8x 8;?#8
#H4. 8rFuŠFp8w8ro†WLs8x*+&# + &, -+ +%&"#?+@ +A#+8&8x 8;"" ;;;xwoW€u•qu8x
$D (#(+=$ +' %)*(+&# + &?+@ % +A#,+& %8 8x 8#3;xtFmsmWZ8x!"#*+&# + &$ +&#%& +
)&"#?+@ +A#+8&8x 8H">xtFmsmW8Zt8xC & =+#$ & A M+#AAD=#?LDA + &^8 8x 8;>4x
€FU^qs•uFt8x, B % &+@ +A#*+&& P%M D(#&&"#% BM%AA +(8 8x 8#"? †o•ŠTou8x
+&# + &_ @#%+ +Z$ &#'&&#P+@ +A#+g&& &#%g#'(#&FVfRcR^WO'Sh!OCSNxQS]DEQNgDVh
pNQgg$83"8
#H*. 8‡FmsmW8Zt8C & =+#$ & A M+#AAD=#%rLDA + &^8x 8332?Z3348
#?". 8†o•ŠTou8x*+&# + &_ @#%+ +Z$ &#'&&*#P+@ +A#+g&& &#%g#'(#& 8 8x 83"8
#?;. 8rFuŠFp8w8ro†WLs8x*+&# + &, -+ +%&"#?+@ +A#+8&8x 8;H;8

: K =

A #?8

7 rDNSDQOh]Q I A K=K A A

A A : A x A

A J I 1, = / :

x Y / 3 9; / ;5 93 93

/3 !gfRNQ8RVMNQRgOM#N#cQg$

: : #?H

x A : = A K=K A A x

I A :

A 3 7 5 6 9 J _ :

Y _ : 0 A . IH ("# IH((= '& (#+m ;*>#

;*>H K n#?? : J :

A K A K •ŠtWom I a7‰?9Y K

: : : = x A

K K A : K #?0 I

I = = #?4

,: A x ‡Dgg I Y / ; 3 9; / ;5 93 93

/3 = : : x A x = A

x A #?8 -

= A x : A = K K

A : #9"

… 8,: A x : I A

A K K =

8

9 8 " =)! 9 _L% " ?" 9 8 " =) 8_L% ""&

K%*# "&" ?

#?3. 8 :a-_{ 0 Y8• a% a Y68:x91 W3 ; W93 66 Z1 j Z 91 9W 6 /S

:;/ W93 66 8 8x 8;93 Z3338

#?#. 8 : A) 8< ZG Z x 8;44 8

#?H. 8rFuŠFp18w8 ro†WLs8x*+&# + &, -+ +%&"#?+@ +A#+8&8x 8;H;8,

= % a 8 8 = ‡FmsmW8Zlt'x#*+&# + &$ +&#%&)&"#?+@ +A#+8&8S8x

8H"38

#??. 8 3 7 5 6 9 I>+ &+#=F= A)_ # & & +=C &"#*+#%@+=#% +=m

3 7 5 6 9 IH#=#O# DB%)_'# A + *'#% +=m 5FyuQP3*>H8

#?9' ??Z?8

#?>7 A Z ;#>8

#?4. 8rFuŠFp18w8 ro†WLs8x*+&# + &, -+ +%&"#?+@ +A#+8&8x 8;H3Z,H#8

#?*. 8‡FmsmW8Zlt'x#*+&# + &$ +&#%&)&"#?+@ +A#+8&8x 8H"#8

#9". 8 8 8x 8H"?ZH"98

Οι νεότερες αντιλήψεις, αλλά και τα νεότερα προβλήματα του περιβάλλοντος οδηγούν και σε μία καινούρια προσέγγιση και μετεξέλιξη της αρχής της / / 6 3 1 3 [όπως είναι το δόγμα του / 9 7 Y S 3 αλλά και το δόγμα του / Y S 3 1 3 [Για το δόγμα του «κοινού ενδιαφέροντος» θα πρέπει να αναφερθεί ότι έγινε για πρώτη φορά αναφορά με την Απόφαση 43/53 της 6/12/1988 της ΓΣ του ΟΗΕ για την W 3 ; W 5 / 2 6 ; 5 W 3 / X 9 6 6 /ZS9 9 S 1 3 [(O # (% D & + -& " #$ & # ' &)+ _ % B M#% A)& # $ # (# + &- = H D & D # _ # + # & +)Q + K)361= κατά την οποία η παγκόσμια αλλαγή του κλίματος θεωρήθηκε ότι αποτελεί «κοινό ενδιαφέρον της ανθρωπότητας»362. Η νεότερη αυτή έννοια εμπεριέχει παρά την ασάφεια της και μία σημαντική κοινωνική διάσταση, καθώς βάσει αυτής, τα άτομα, οι ΜΚΟ και τα κράτη μπορούν από κοινού ή και κατά μάνας να ασχολούνται με το περιβάλλον ως / 5 1 Εντούτοις, δεν έχουν απαντηθεί ακόμη θέματα, όπως η ακριβής και ορθοδίκαιη (equitable) κατανομή των βαρών που συνεπάγεται η έννοια αυτή363.

Πάντως η διάσταση της έννοιας του «κοινού ενδιαφέροντος» είναι περισσότερο μία πολιτική παρά μία νομική έννοια και για το λόγο αυτό διαφοροποιείται από την «κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας» που έχει νομική διάσταση364. Επίσης μία άλλη διαφορά μεταξύ των δύο αυτών αρχών και μάλιστα επί της ουσίας, αλλά με αρκετές ενστάσεις ως προς την ορθότητα της, είναι ότι η αρχή του «κοινού ενδιαφέροντος» βασίζεται κυρίως στον επιμερισμό του βάρους προστασίας και αποτελεί δικαιολογητική βάση για την ανάληψη δράσης, ενώ η αρχή της «κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας» βασίζεται στον επιμερισμό των φυσικών πηγών365. Ο Barboza θεωρεί ότι η έντονη «πατρογονική» διάσταση, που περιέχει η έννοια της «κληρονομιάς», δημιουργεί μερικές φορές σημαντικές δυσκολίες στη λειτουργία της. Για το λόγο αυτόν προκρίνεται το «κοινό ενδιαφέρον της ανθρωπότητας» που θα πρέπει να θεωρείται ως μία «αναδυόμενη αρχή» του Διεθνούς Δικαίου366.

Ως προς το δόγμα του «κοινού συμφέροντος της ανθρωπότητας» θα πρέπει να τονισθεί ότι αποτελεί μία παραλλαγή του δόγματος του «κοινού ενδιαφέροντος της ανθρωπότητας», αλλά εμπεριέχει συγκεκριμένες νομικές συνέπειες και μάλλον αποτελεί κοινή κατάληξη τόσο της «κοινής

361 Βλ. UN doc. A/RES/43/53, 6 December 1988.

362 Ο Barboza υποστηρίζει ότι ψήγματα της έννοιας αυτής υπήρξαν στη γνωστή απόφαση του ΔΔΧ για την υπόθεση f ' # % +! ' & αναφορικά με τα καθήκοντα # F A + # (Βλ. σχετικά BARBOZA X, * + & # + &, -B %% &&" # * + J D M D+((# N D # + ')E(' & -(&$ " B &&#"=+ & # + &, - + +%%$ & # ' &)& " #? + @ + A #o-π&, σελ. 395. Οι Kiss και Shelton αναφέρουν τις περιπτώσεις των διεθνών καθεστώτων όπου συναντάται η έννοια αυτή. Βλ. σχετικά KISS AL.-C. & SHELTON D., * + & # + &? + @ % + A # + & o%π., σελ. 31 – 35.

363 Βλ. REST AL., " ? ' % F < %% F # +$ D B %+ '& # + &, - +* %&& # + &? + @ % + A # + &B %%+&&" #<) &)& " # > C* + & # + &, - +M %% A ((+ =& " #? C P ? M ?(KH ' # ο.π., σελ. 33.

364 Βλ. FITZMAURICE M., * + & # + &$ +& #% &)+ & " #? + @ + A #o-π&, σελ. 161 – 162 και SAND P.H., * + & # + &? + @ % + A # + &G %&&G# ο.π., σελ. 382.

365 Βλ. FITZMAURICE M., * + & # + &$ +& #%&)& " #? + @ + A #o-π&, σελ. 162 και KISS AL.-C. & SHELTON D., * + & # + &? + @ % + A # + & o%π., σελ. 34 – 35.

A = : K

#>8

K : x A = •ŠtWom 1 :

A / K 1, = /x #(' AAD+ (= I

a = |: JA : 80 A 1

: A / •ŠtWom A x

: A #(' AAD+ '(DA + & & (:

J A K A 87 A A

A = K = #>¼

K x #(' AAD+ "(DA + & & (K 1 :

A / : A K +(&D x #(

' AAD+ (#(+D%%| D(A :

:I = J x K : : =

I x = : J : A =K

= :

K = =

, : #>8

A A A = x : A =

A x =K : : x

/ / = A x :

1 A #48/{ a : x K

/ / = A : A =

= K 80 =

#48

#>>. 8rsuroˆs„8x+&# + & B %& "#+JD MD+((#ND#+')&('&+{ & " B &#*=+&# + & -++%

$ &#'&)&"#+@ +A#+8&8x 8#*9Z=H";8

#>4. 8WL€LrLu8x!"#?c# '(#)D (= '&+&+#&+& '0&#F +=&"#M" +F g&D'&D*#&# + & -+ %

!"#*+&# + &M A%0+ &=M AA +#+&# #(&&{ 8x 8;;98

#>*. 8 8 8x 8;"4Z,"* ;;# Z,;?8

#4*. 8dsu•FŠ8x!"#! F#=)&"#M AA +(&N0)3mcDQS;c*Q4$x8;3H#Z,3H48

#4;. 8 8 8x 8;3H#Z,3H48

?4"

$; . .

- A = K A K

K A : x =

:x K l A = :

A 8

0 7 : A A •ŠLp : : :

: x l

•ŠLpx A = : A A K K A 8 x

J A A K K A J =

K : l 8 x

K A A = K A K = = l

A A = = 8 x J J

K J K

: : = : ;8

| l A K : : x =

A A K K A J A

: A K K A : :

: l : 8a

= : K A A A K

K A : x A x K

: = A =

;*>" ;*4"x =

= 8 K •ŠLp = : :

= : K J K

: K

A l 8,: A xA

K A A I

: = : = A x

K 8 x l 1 = : l /

: : : : A : x

; . 8 , B %+&M A #+(&O#F A Ð(# % &#?=+@ +A#+& P#O#@ B->C?Sg#' #&) &+?c # &
Q##& +F8 8x 8;3;8

?4;

προτείνεται σε κάθε περίπτωση διαπραγμάτευσης να λαμβάνονται υπόψη και τα συμφέροντα των μη-συμβαλλομένων μερών. Κατά τον τρόπο αυτόν το καθεστώς θα έχει τη δυνατότητα να εξασφαλίσει μακρά διάρκεια και να καταφέρει να προσελκύσει και τα κράτη αυτά[11]. Μία άλλη λύση είναι οι *ex post* διαπραγματεύσεις, που αυξάνουν όμως δραματικά το κόστος των διεθνών συναλλαγών, έστω και αν μπορούν να οδηγήσουν τελικώς στο επιθυμητό αποτέλεσμα[12]. Η μη συμμόρφωση με τα προβλεπόμενα από τα διεθνή καθεστώτα αστικής ευθύνης οφείλεται επίσης στη στάση των κρατών που δεν αποτελούν μέρη αυτών των καθεστώτων και επικαλούνται την αρχή *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*[13]. Επίσης, οφείλονται στην άποψη αρκετών ότι η διεθνοποιημένη αστική ευθύνη για το περιβάλλον δεν αποτελεί διεθνές έθιμο, ούτως ώστε να γίνεται αντικείμενο επίκλησης ενώπιον διεθνών *fora* ή και ενώπιον της διεθνούς δικαιοσύνης.

Εντούτοις, υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις για την παραπάνω αρχή, που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, αλλά αντιμετωπίζονται με αρκετή δυσπιστία από τη διεθνή πρακτική, όπως ο *«όρος του τρίτου μέρους»* (stipulation pour autrui), κατά τον οποίο τρίτα μέρη σε διεθνή καθεστώτα αποκτούν δικαιώματα[14], αλλά και καθήκοντα, έστω και αν δεν έχουν συμβληθεί τα ίδια εφόσον το δεχθούν αυτό με ρητό τρόπο. Επίσης, η *σχέση που δημιουργείται μεταξύ συμβατικού και εθιμικού Διεθνούς Δικαίου* με την ενσωμάτωση του εθιμικού στο συμβατικό Διεθνές Δίκαιο και επηρεάζει και τα τρίτα μέρη[15].

Τέλος, υπάρχει και η άποψη ότι τα κράτη, που έχουν συστήσει ένα διεθνές καθεστώς αστικής ευθύνης για το περιβάλλον, μπορούν να ισχυρισθούν ότι εκπροσωπούν το σύνολο της διεθνούς κοινότητας και ως εκ τούτου έχουν αρμοδιότητα να ρυθμίζουν το σχετικό θέμα *erga omnes,* δηλαδή κατά παντός τρίτου, εφόσον τα ίδια κράτη διαθέτουν και τον έλεγχο στα εδάφη που αφορούν το διεθνές καθεστώς. Μία τέτοια λύση όμως δεν καλύπτει τις περιπτώσεις εκείνες, όπως η Ανοιχτή Θάλασσα ή η Ανταρκτική, όπου κανένα κράτος δεν ασκεί έλεγχο[16] και γενικώς η άποψη αυτή δύσκολα μπορεί να δικαιολογήσει την ύπαρξη έννομου συμφέροντος που απαιτείται για προσφυγή ενώπιον κάποιου διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου.

ΙΙ. Η έλλειψη ενός διεθνούς αστικού δικαστηρίου και οι μη-δικαστικές λύσεις

[11] Βλ. JOYNER C.C. & MARTELL EL.A., *Looking Back to See Ahead: UNCLOS III and Lessons for Global Commons Law...*, ο.π., σελ. 454 – 455.
[12] Βλ. SWANSON T. & JOHNSTON S., *Global Environmental Problems and International Environmental Agreements – The Economics of International Institution Building...*, ο.π., σελ. 167 – 169.
[13] «Οι συμβάσεις ούτε ωφελούν ούτε βλάπτουν τα τρίτα μέρη» που επαναλαμβάνεται και στο άρθρο 34 της Σύμβασης της Βιέννης του 1969 και έχει νομολογηθεί από το ΔΔΧ και με την απόφαση στην υπόθεση της *Υφαλοκρηπίδας της Βόρειας Θάλασσας* (*North Sea Continental Shelf Cases* – βλ. ICJ Rep. 1969). Βλ. σχετικά KLEIN EC., *International Regimes...*, ο.π., σελ. 1356.
[14] Βλ. JIMÉNEZ de ARÉCHEGA ED., *"Treaty Stipulations in Favor of Third States"* στο: 50 AJIL (1956), σελ. 346 – 349.
[15] Βλ. LEE L.T., *"The Law of the Sea Convention and Third States"* στο: 77 AJIL (1983), σελ. 544 – 568.
[16] Βλ. KLEIN EC., *International Regimes...*, ο.π., σελ. 1357.

: 4 a K ?9x A

a ?$

I A A

x lA sRNfMg ;**4x J

A : ?4) :

= = tfRNSQhx A : Ax A

n 1 / = K K J A

K K : A = : J A K ?!

1 A J : /

A : a x K I

x : = :

J x: n

9"! 7 pOgVDk]DOSQI A

K : A

A : A K A I A =

A A 9$ -:

A = *locus standi* K =xA = A

K K A 87

: :

= : K A A A A K 9$

7 oe\MbgeRS x x

1 K J : /x

= : x K =

?9 : 4 a = K 0 A . : x A

Marcici. Thames Water Utilities Ltd !;3w8W8"";$x 8;9* 8$Y8

: K K 0 A . x

= K A K : x 8 = wFW‡FŠmoŠ

•8x*Old Laws fail to Contain Liability for Sewage Flooding: A Floodgate for Ftuman Rights Claim?"* 5;#„OMNSR]

wRVWX3""3$x8H? 8

?>Y : = : ax A *Lopez Ostra* 8*Spain* ;**?x 8 = wFW•Ł8x*"Locus Standi in Environmental Torts and the Potential Influence of Human Rights Jurisprudence"...,* 8 8x 83*"8

?4. 8-}7~a)7 ‡8x*Σύμβαση του Άαρχους και Κοινοτικό Δίκαιο: Μια Συγκριτική Προσέγγιση»...,* 8 8

?*. 8tdsuŠL†„8*Is International Law Threatened by Multiple International Tribunals?...,* 8 8x 8#>; _,%a8Ø *Πολλαπλασιασμός των Διεθνών Δικαιοδοτικών Οργάνων: Μία Νέο Απειλή για την Ενότητα του Διεθνούς Δικαίου;...,* 8 8x 8>"8

9". 8uLmUsW8"*Need for an International Court for the Environment? – Underdeveloped Legal Protection for the Individual in Transnational Litigation"...,* 8 8x 8;>H8

9;. 8pomUFTW Fsd8Ø*An International Court for the Environment?'...,* 8 8x 8>? TFrŠLq8*On the Need for an International Civil Court"...,* 8 8x 8H4$: 1 / J A

= A : x

: : = x : 8. 8 = :

dLW€LW8u•8mWs•TdUa)8Z-8*Toward a Theory of Effective Supranational Adjudication"...,* 8 8x 8/// #9>Z

#>#8

?*H

ζητημάτων, πριν τη λειτουργία του Δικαστηρίου αυτού, με όλα τα πιθανά προβλήματα και θέματα που θα προκύψουν από τη λειτουργία του, ενώ ταυτοχρόνως θα προωθήσει και την κατάρτιση μίας Παγκόσμιας Σύμβασης-Πλαισίου για το Περιβάλλον[74]. Δύσκολο εγχείρημα που παρά τα δέκα και πλέον χρόνια, που έχουν μεσολαβήσει από την πρόταση δεν δείχνει να ευοδώνεται, παρά το ότι ο ίδιος ισχυρίζεται ότι ένα τέτοιο όργανο θα μπορέσει με βάση τα ισχύοντα στο Διεθνές Δίκαιο να κάνει την υπέρβαση και να καθιερώσει ακόμη και την ευθύνη των κρατών για το περιβάλλον[75]. Ίσως αυτό να αποτελεί και το μεγαλύτερο εμπόδιο που έχει να ξεπεράσει η ιδέα αυτή.

Ο Ραυτόπουλος εντοπίζει και κάποιες άλλες αδυναμίες της διεθνούς δικαιοσύνης και εν δυνάμει ενός Διεθνούς Αστικού Δικαστηρίου έναντι των περιβαλλοντικών διαφορών, που έχουν καταστήσει τα κράτη γενικώς απρόθυμα να προσφεύγουν ενώπιον τέτοιων οργάνων. Η φύση των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι τέτοια, που κατά βάση απαιτούν προληπτικές ενέργειες και τη διατήρηση και βιώσιμη ανάπτυξη των φυσικών πόρων και των οικοσυστημάτων σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο. Επίσης, η φύση των προβλέψεων των διεθνών καθεστώτων αστικής ευθύνης για το περιβάλλον είναι τέτοια που απαιτεί *«...μία δημιουργική και εσωτερικά προσδιοριζόμενη, παρά μία στιγμιαία και εξωτερικά προσδιοριζόμενη, "συμμόρφωση" (compliance)»*[76]. Ο Gehring στο ίδιο μήκος κύματος συμφωνεί και θεωρεί ότι από τη στιγμή, που τα διεθνή καθεστώτα – αστικής ευθύνης για το περιβάλλον – προωθούν το κοινό συμφέρον, τότε η κάθε παράβαση των προβλεπομένων από αυτά φέρνουν αντιμέτωπο τον παραβάτη με το σύνολο των μερών του καθεστώτος αυτού[77].

Ο Koskenniemi συμπληρώνει στο σημείο αυτό ότι με τη χρήση εξωδικαστικών μέσων επίλυσης μίας – περιβαλλοντικής – διαφοράς αποφεύγεται η επανάληψη της «νομικά δεσμευτικής υποχρέωσης», που εμφανίζει μία κυρίαρχη βούληση, όπως ένα διεθνές δικαιοδοτικό όργανο, να αναιρεί μία άλλη κυρίαρχη βούληση, όπως είναι τα κράτη. Κατά τον τρόπο αυτόν παρακάμπτονται τα προβλήματα, που προκάλεσε η θεωρία, ενώ η έμφαση δίνεται στην αρχή της ορθοδικίας (equity)[78]. Πάντως υποστηρίζεται από την άλλη, θεωρώντας τα πολιτικά μέσα επίλυσης των διαφορών – όπως η διπλωματική προστασία των πολιτών από τα ίδια τα κράτη – ως ανεπαρκείς λύσεις χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους, ότι το Διεθνές Δίκαιο προβλέπει και δικαστικές λύσεις, όπως και το Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο[79].

---

[74] Βλ. POSTIGLIONE A., *"An International Court for the Environment?"*..., ο.π., σελ. 77.

[75] Βλ. ο.π., σελ. 77 – 78.

[76] Ο Ραυτόπουλος κρίνει με αυστηρότητα και εν πολλοίς αποδομεί τη «Δικαστική Αντίληψη του Διεθνούς Δικαίου» Βλ. σχετικά ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥ., *Διαδρομή, Θεωρία και Γλώσσα του Διεθνούς Δικαίου – «Αντικειμενισμός» ή Διεθνές Κοινό Συμφέρον;...*, ο.π., σελ. 20επ. και ιδίως 30.

[77] Βλ. GEHRING TH., *"International Environmental Regimes: Dynamic Sectoral Legal Systems"* στο: 1 YIEL (1990), σελ. 51.

[78] Βλ. KOSKENNIEMI M., *Theory: Implications for the Practitioner* στο: ALLOTT PH., (ed.), *Theory and International Law: An Introduction,* London, 1991 (THE BRITISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW), σελ. 32 και KOSKENNIEMI M., *"Peaceful Settlement of Environmental Disputes"* στο: 60 Nordic J. Int'l L. (1991), σελ. 75 και 80 – 81.

x x J A !jRcVZjDHSbDSk$: Z

1 / : xA : -)74?

A : K xA J = , A -

;*4>x :] 3Y[: =

K a = I :

= 49 : : :

: x A A 6A 48 K A 1 =

A / ƒgQRXƒx :

: 44 7 = : :

K : :K 4* = A

= A : A :I x : :

*"0

, : A A Z K Z

K*;x A : 3!#$ 70 : ##n 70 x

: J Y odL 5 3]S : 91 : / ; Y 3

– 6 /$U]S 9/ U 935 ;9 23 TU Y[9 Œ 3 [\ [S [01 T

I<#'% &+$ +' %)ƒ*(+&# + &, -+M%+'# + H+F#+Œ%% & ++=(M E # & +

GA +Fg& &#+(G'' = +'# &"&"#M" &#)&"#>+ &#=& +si(ma =

: : = I

J x K A A A

a = 3; 33 J = ;*>$#

‘ A = K A A : x =

x x J

4H. 8rFuŠFpL8w8 ro†WLs8x*+&# + &, -+ +%&"#?+@ +A#⊕&S8x83"?Z3">‡omŠLŠŠFLuq8x
$#'#)D#%&&%#A?#++@ +A*+(&D%&#(O8S8x84;Z4H8
4?. 8€FU^qs•uFqL8x*+&# + &$ +&#%&)&"#?+@ +A#⊕&S8x8#H;Z#H9woW€u•qu8xQ# +()
?+(D MFA % +'#&"+=?+) '#A#+)%&+&# + &?+@ % +A#+& %⊕8S8x8#9Z?? A?3Z?Hx
K rFuŠFpL8w8 ro†WLs8x*+&# + &, -+ +%&"#?+@ +A#⊕&S8x83;9Z3;>8
49. 8woW€u•qu8xQ# +()?+(D MFA % +'#&"+=?+) '#A#+)%&+&# + &?+@ % +A#+& %⊕8S8x
8;;>Z33 rFuŠFpL8w8 ro†WLs8x*+&# + &, -+ +%&"#?+@ +A#⊕&S8x83">Z3"*8
4>. 8€FU^qs•uFqL8x*+&# + &$ +&#%&)&"#?+@ +A#⊕&S8x8#H9Z#93 A#H4x K
pLLW,8xC#-g& &⊕##(+(BO%⊕%&#+(=M A % +'#&"QD%& %#+&⊕# %A#n+B&%%F &g A+#(M (#g&D=#(
)L -&"#C#⊕OD%⊕?(FG&& %+&"#+&# + &?+@ %+A#M+&&%#c&⊕8S8x8*;Z#H8
44. 8rFuŠFpL8w8 ro†WLs8x*+&# + & -++%&"#?+@ +A#⊕&S8x83">8
4*. 8€FU^qs•uFqL8x*+&# + &$ &#%&)&"#?+@ +A#⊕&S8x8#?"8
*". 8dsŠ•WT8x?+@ +A#g#&D%&#=_%BM%+F#:"#M" %%#&+F#&# + &, -+ %.;†FLW,**"$x
8;98
*; Y x : A K K x 8 = rFW•Luı8r8x"#
g#&&%#A>#+(&D&#+&"#H #%)&"#+&# + &, -+)&%"#?+@ +A#⊕&S8x8;?*Z;9;8{
I : = : :
: J: 8.8 = rFW•Luı8r8*x+&# + &< (+D%g#&&%#A#+&
+=&"Œ %#)*+&# + &G=#D%⊕'&O8+S8x83##8
*3. 8•Š bOcs8^39337hbocVO\;?+N" 5*FWt;*>"$x 8;3*; 8
*#. 8rFW•Luı88x!"#g#&&%#A>#+(&D&#+&"#H #%)&"#+&# + &, -+)&%"#?+@ +A#⊕&S8x8;?4
Z;?*8

9""

$ 6 >

5 $ $ >

s] D Q S N ¥ D e s g V ; > 4 * Q N N 8 4 5 8 m 8 P 8 R N ¥ 8 ? " ! ; * * H $
W D e D V R ¥ D D D P S O X S V Q D N R . \ g c] V D V h 4 ? ; 5 H 9 • 8 m 8 P 8 R N ¥ 8 ; Z 4 * ! ; * * > $
p R c D j n D Q V V] Q e Q F S S V Q N S R • V Q P R D N S V R Q g k M R Q S c V O \ Q 4 N ; * " > 5 f V V P 5 ^ ^ X X X 8 E R] Q 8 Q b M ^] R X X R E R] O S ^] R X O j X R N ^ P R c D j D c 8 f V e
o D j O]] M ¥ D V O S ; * 3 H 5 H # m V P 8 V 8
F S V Q N S R O V S D E O Q S S R V Q D N D f S Q S D j D c R O V Q D Q N S ¥ R N D S Q u g] R V V O S V k Q V D e D V O R V D Q V O S R \ D j D X V S h Q K D g
m Q R Z T G Q D g g Q Z g N M g g Q * g K Q N N 8 O • Z m M P V P 8 ; * # # $
€ b Q N ¥ R] Q j D E p N O c Q b M N Q # 4 53 4 • 8 m 8 t 8 * 4 3 $
• Š T s x u Q g O] M O V S V O S k N Q Q e \ Q Q S V X Q V Q f S P S D V Š Q R V D R O S h y f Q F S V Q N Z T O E Q N R S N O Q X S V S g] M] V R V D E Q
o N k R S D z ! R Š V • D D C s 8 " H ^ F 4 F S F O x E Q e \ Q H N 4 $
s V O e L D S c Q N s k d h V ; * ? H 5 ; > Z m M Š V W 8 x * > 9
o c c M P D V Q D N R g \ s D c] V D V h * ? > 5 c 8 # ; ! o W s ? > $
p N D c Q Z s S s h Q V W g O * S ? >! ; > " s V O e L D S c Q N s k d h V ; * ? H $; > Z m M Š V W 8 ; * > 9 $
t O S E Q S V O S V O f S Q g V R \ ] D g f O e R Q s h V Q c M N O D S V h N D S V] f Q C D Q O b j Š M c] Q L R S N Q N Z Z h R N D] g ¥ x > 54 • ‡ U m
! ; * 9 " $
U f Q s S V R N L c N V Q D N R g Z V R g f D S k ¥ V O * S x 5 H " 3 • Š U m
t O S E Q S V O S U D S N s N W H D R \ D ¥ S V D W Q D Q O b j Š M c] Q L R S N Q N Z Z h R N D] g ¥ k " 5 ? ? s „ F W ¥ * 9 ; $
o D j O]] M ¥ D V O S ; * 9 ; 5 # # • 8 m 8 P 8 R N ¥ 8 " ; Z " ; ? ! ; * 9 ; $
t O S E Q S V O S V O S Y V D R \ O j b D P V Q h N R V O Q Š N U g] Q n R N P Z Q g N M g g Q *] g ¥ x 5 ? > s „ F W ¥ * 9 # $
G D Q S O S B E Q S V O S N D S V W J D R \ j D Q j S N U M b] Q g R N s R k Q Z * 9 # 53 F W ! q * 9 # $
t O S E Q S v m D M C P S P] Q e Q V S O V F R Q N R h N D Q g S E Q S V O S U C f S N s R N W V D R \ D D S Y D W Q D Q] O b Š M c] Q L R S N Q N Z Z h N M g g Q] g x
; * 9 # 53 F W t ; * 9 # $
• ‡ Z • m s x s k N Q Q e u Q Q S] V R V V O S V k e g Q O j • S D V Q D b S k b Q e N R Z g U Q N N D v W R O V N Q D N R g f Q S 8 m 8 R E R S S R f x
; * 9 H 5 t d • u t d F W u V 8 u 8 W o w l s 8 G U f x Q W R K O j V f Q n Q R p X R S c f Q g ¥ V • Q P N x q R S c f Q g ¥ S V Q N S N Q N ¥ g Q g V g h $
Š M c] Q F R S N ¥ V R]] R c W D O ; * 5 g ? 5 c 8 ? > ! Š F s 9 ? $
t O S E Q S V O S N V O f S N D g b R S ¥ W D V Q D S j O N C Q e Q Q N S ¥ V k e Q D S ¥ g E R P $ b O e e Q N c q P R R V Q Z Z N W g M g g Q *] g ¥ x 5
* F W t ; * > " $
t O S E Q S V O S N V O f S R X O j V f Q j N Q R V Z S D Q Q g S ; S R x 5 ; ; ? ? • Š U m
F S V Q N S R O V S D E O Q S S R V Q D N D S W] D R \ j D Q j S N U M b] O]] M ¥ P R e O R S k Q Z f N M g g Q *] g ¥ x 5 * F W t ; * > " $
F q o x Q g O] N O V S U O f S ¥ R \ ] D g f O e R Q S F V S V Q N S R O V e D P C Q S S R g] R e V M D S g h S N U D j O]] M ¥ P R e O R S k Q ¥ 9 * 5 * F W q
! ; * > " $
F S V Q N S R O V S D E O Q S S R V Q D P R S V O V S F N S V Q N E Q S S V V Q D O N S m Q R D g S R g Q Q p j O b j O]] M ¥ P R g D M S R] V Z D N D M g g Q] g x
; * 9 * 5 * F W t ; * > " $
U R S v o Q X N S Q N S . O j M S s V k R N N Q h Q e t Q D S ¥ V Q N S W D D S R \ j D Q j N D V h O]] M ¥ Z D U O S s W a ; p 9 * 54 F W t ; * 9 * $
„ f f U f O e R g s S b Q N g T O D S N x b U O S c v X Q S] E D N O S e p N Q S ¥ V R Q s ¥ V D Q f S > " x P R N 8 ; 8 ; 3 " Z 9 * ; 8 ; 3 " Þ ; x * > " $
• Š T s u Q g O] M ¥ Z D Q D c S] R N R O V S p N U D S c D D P j f S Q g V Q N S R W R D K O S s R Q] N S C D N S D Q S]] R ¥ D R C S S g Q Z O P Q N R V D O S
s e O S k N V D V S g c O N b R X S D c W f f Q f R N V C Q N V f Q S D V Š Q R b V D Z S g b O c s 8 ^ 3 9 3 3 ? k o c V O \ ; Q ? N " $ 5 * F W q
! ; * > " $
• Š T s u Q g O] M ¥ Z D Q D c S] R N R O V j D N D S S c D F Þ] E Q Q N S V D Q R k Q R Z r R Q S b V f Q c Q R S] O C R N S k b V f Q n M \ g U D Q] N Q O j x
r Q h O S V f Q V D e O Š g R V D Q N S N R] D g b Z Z • Š D O S 8 ^ 3 > H ; ¥ • Q c Q e \ Q ? N • " $
€ L • L u s W L p • r W F ø t € T L u q s Š † Z W F r L u Ë s N k Q R S W h f e Q g Q O j V D \ Q N V R V S Q R N S d p O N \ h g V f Q S 8 m 8 V V d R f S x
; * > " 5 t d • u t d F W u V 8 u 8 W o w l s 8 G U f x Q W R K O j V f Q n Q R p X R S c f Q g ¥ V • Q P N x q R S c f Q g ¥ S V Q N S N Q N ¥ g Q g V g h $
t] Q R S D s N c V ; * > " 5 H 3 • 8 m 8 P 8 R N ¥ 8 ? > Q ¥ g Q [B ; * > " $
t O S E Q S V O D S O V S f Q L g V R \ ] D g f e Q Q R S V F S V Q N S R ¥ V N D S O b j S O R N D e P Q S g R ¥ j O N D S] p O]] M V • D R Q e S R k Q
! m P P] Q e Q V S Q W f R Q N S h V Q N S R O V S D E O Q S S R V Q S t O E S D V] D R \ j D Q j D N D Y h O]] M ¥ P R e O R S k Q ¥ 9 * $ Z r N M g g Q *] g x
5 ; ; F W t ; * > 3 $
t O S E Q S V Q j D R S V V D O B O k E W] D R \ D ¥ S V f Q f D Q D b j q R N D V E R N V Q D e R j Š D M c] Q L R S N V Q N Z D R R N] g g Q *] g x 5 ; ;
F W t ; * > 3 $
t O S V N u R Q c k V R N R D S S I S V Q n N N D R e P] Q e V Q D S R V S v V Q N S R \ j D Q j N D V h O]] M ¥ Z D U O F S n U s ¥ W x ; 5 ; " F W t ; * > ; $
t O S E Q S V O S F O S S V Q N S R W V D D R O j S D R Q V e l R k Q R M g Q j h m P R o Q ' Q c V Z g R N D *] p ¥ x 3 5 * 9 ; ¥ • Š U m
o L t • x u Q c O e e Q S b R V D P O S 3 4 5 L S E D N O S e R Q S S V E R Q S O e T D M t P b D P N D S c D P E S Q c g Q N S F D S S V k Q N S R V D O S R]
L c O S O e s Q P Q c O V g L S E D N O S e p Q P S D V c R Q P Q Q ¿ ? ^ ; * > 35 q o W F U o g u 8 ¥ F S V Q N S R L V S E D N S Q R S e V Q R S V Z R]
p N D e R N V Q N • D Q R E g Q x S V Q N ^ ; r * O g ! v f Q M S X V Q R N R S b J R C R ¥ D M O] S g f Q N g $
m V O c v f • O Q e] R N R O V S D M D e S R I S S E D N O S ; e Q S S V S ; ; F W t ; * > 3 $
• Š T s x u Q g O] M ¥ Z D L D Q P S O O N J V f Q F S V Q N S R V R ¥ B K D O e S e R D j g D • Š S O c s 8 ^ * # # H " x Š O E Q e \ Q ? N # $
• Š T s x u Q g O] M O V S D O Z O P Q N D R S V D E Q D S Q D b J V f Q L S E D N O S e Q S Q V N S B R S V H U N Q R g] O M N h c f Q R g N Q h b U X C D N
q O N n Q V R V • Š g O c 8 ; 3 * ^ • • G F # F V F • x C Q e \ Q ? N • # $
U N R S g Z s j D B P V Q R S D V S V Q f O N D s z d R V V D ; ? > S # 5 H # • 8 m 8 P 8 R N ¥ 8 ? # c $; * > # $
• Q P X R p V C Q N N ¥ V ; * > H 5 # # • 8 m 8 P 8 R N ¥ 8 " ; Z ? 3 H ; * > H $
o L t • x u Q c O e e Q S b R V > D H C S S # O J V f Q O M S c O S J V f Q F e P] Q e Q S V O R J V f Q Q O S] M V Q N ¥ Z D P R S k c g P 5] Q F W q
! ; * > ? $
• Š T s x • Š t f R N V C Q J N c O S O e D k f R G s b M V D C Q j g V R V • Š g O c 8 # 3 4 ; x 3 • Q c Q e \ Q ? N • H $

- OECD, Recommendation of the Council: C (89)88/Final Concerning the Application of the Polluter-Pays Principle to Accidental Pollution, 7/7/1989 στο: 28 ILM (1989)
- Hague Declaration on Environment, 11 March 1989 στο: 28 ILM (1989)
- UNGA, Conference on Environment and Development (UN Doc. A/RES/44/228, 22 December 1989)
- Oil Pollution Act του 1990 στο: 33 U.S.C. par. 2701 – 2761 (1997)
- MAP (1990), Report of the Seminar on Financial Questions, Liability and Compensation for Consequences of Accidents Causing Pollution by Oil and Other Harmful Substances. Malta 8 – 12/10/1990, UNEP(OCA)/MED WG. 25 (REMPEC/WG. 2/5)
- Environmental Protection Act του 1990 στο: c. 43 (EPA90)
- Water Resources Act του 1991 στο: c. 57 (WRA91)
- Oil Spill Prevention & Response Act του 1991 στο: 33 U.S.C. par. 2701 (1997)
- International Convention on Oil Pollution Preparedness, Response and Cooperation στο: 30 ILM (1991)
- IAEA, Standing Committee on Civil Liability for Nuclear Damage (Doc. GOV/2427 και doc. GOV/OR 722, 21 February 1990)
- Οδηγία του Συμβουλίου 90/313/ΕΟΚ για την Ελευθερία στην Πρόσβαση σε Πληροφορίες για το Περιβάλλον στο: OJ L 158 (23/6/1990)
- UNEP/UNECE, Code of Conduct on Accidental Pollution of Transboundary Inland Waters, November 1990 (Doc E/ECE 1225, ECE/ENVWA/16)
- Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty of 1 December 1959 – Madrid, 1991 στο: 30 ILM (1991)
- COUNCIL OF EUROPE, "Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to Environment – Draft Convention" στο: 21 EPL (1991)
- Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context – Espoo, 1991 στο: 30 ILM (1991)
- Οδηγία του Συμβουλίου 91/676/ΕΟΚ σχετικά με την Προστασία των Υδάτων κατά της Ρύπανσης που Προέρχεται από Νιτρικό Άλας Προερχόμενο από Αγροτικές Πηγές στο: OJ L 375 (31/12/1991)
- Convention on the Ban of the Import into Africa and the Control of Transboundary Movement and Management of Hazardous Wastes Within Africa – Bamako, 1991 στο: 30 ILM (1991), σελ. 773επ.
- ILC, Draft Articles on Jurisdictional Immunities of States and Their Property (A.CN.4/L. 457 του 1991)
- Establishment of the Global Environment Facility στο: 30 ILM (1991)
- Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents – Helsinki, 1992 στο: 31 ILM (1992)
- Protocol of 1992 to Amend the International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage 1969 – London (IMO doc. J/5309 του 1992)
- Protocol of 1992 to Amend the International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage 1971 – London (IMO doc. J/5310 του 1992)
- Οδηγία του Συμβουλίου 92/81/ΕΟΚ για την Εναρμόνιση των Διαρθρώσεων των Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης που Επιβάλλονται στα Πετρελαιοειδή στο: OJ L 316 (31/10/1992)
- Οδηγία του Συμβουλίου 92/82/ΕΟΚ για την Προσέγγιση των Συντελεστών των Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης που Επιβάλλονται στα Πετρελαιοειδή στο: OJ L 316 (31/10/1992)
- Rio Declaration on Environment and Development, 1992 στο: 31 ILM (1992)
- Convention on Biological Diversity – Rio, 1992 στο: 31 ILM (1992)
- Framework Convention on Climate Change – New York, 1992 στο: 31 ILM (1992)
- Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of All Types of Forests στο: 31 ILM (1992)
- Agenda 21, 1992 (A/CONF. 151/26 – vols. I, II, III)
- Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση του Μάαστριχτ στο: OJ C 191 (29/7/1992)
- North American Agreement on Environmental Co-Operation – 1993 στο: International Law: Multilateral Agreements 993:68
- Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment – Lugano, 1993 στο: 32 ILM (1993)
- Οδηγία του Συμβουλίου 93/75/ΕΟΚ σχετικά με τις Ελάχιστες Προϋποθέσεις για Πλοία που Προσεγγίζουν ή Εγκαταλείπουν Κοινοτικούς Λιμένες και Μεταφέρουν Επικίνδυνα Αγαθά στο: OJ L 247 (5/10/1993), όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία της Ε 98/74/ΕΚ στο: OJ L 276 (13/10/1998)
- Κοινή Πολιτική για Ασφαλείς Θάλασσες της Ε της ΕΕ (COM (93) 66 Τελικό Κείμενο της 24/2/1993)
- Πράσινη Βίβλος της Ε για την Αποκατάσταση των Περιβαλλοντικών Ζημιών (COM (93) 47 Τελικό Κείμενο της 14/5/1993)
- ATCM XXII, Resolution 1 (1992) – Venice
- Instrument for the Establishment of the Restructured Global Environment Facility, 33 ILM (1994)
- CMI, Guidelines on Admissibility and Assessment of Claims for Oil Pollution Damage, Yearbook 1994, Sydney Conference
- IMO – LEGAL COMMITTEE, Consideration of a Draft International Convention on Liability and Compensation for Damage in Connection with the Carriage of Hazardous and Noxious Substances by Sea (HNS), Proposal Regarding the Second Tier Submitted by Australia, Canada and Norway (LEG. 71/3/4, 5 August 1994)
- Οδηγία του Συμβουλίου 94/57/ΕΚ για τους Κοινούς Κανόνες και τα Πρότυπα για τους Οργανισμούς Επιθεώρησης και Εποπτείας Πλοίων και για τις Σχετικές Δραστηριότητες των Ναυτικών Διοικητικών Αρχών στο: OJ L 319 (12/12/1994)
- MAP (1994), Protocol for the Protection of the Mediterranean Sea Against Pollution Resulting from Exploration and Exploitation of the Continental Shelf and the Seabed and its Subsoil, Madrid 13-14 October 1994, UNEP (OCA)/MED/IG.4/4

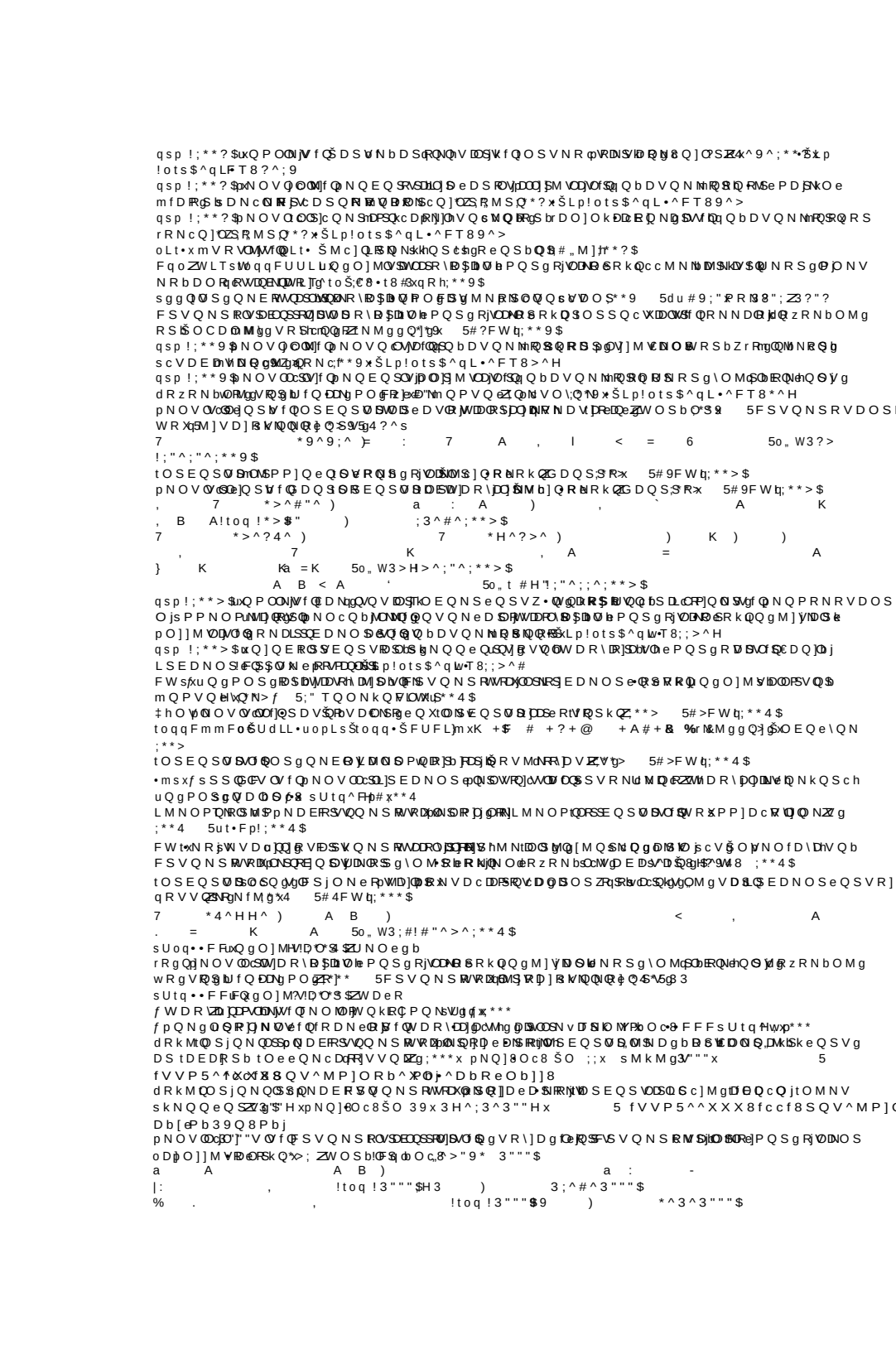

Protocol of 2003 to the International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage, 1992 – London (IMO doc. J/8349 του 2003)
Οδηγία 2003/87/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τη Θέσπιση Συστήματος Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπής Αερίων Θερμοκηπίου εντός της Κοινότητας και την Τροποποίηση της οδηγίας 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου στο: OJ L 275 (25/10/2003)
Οδηγία 2003/96/ΕΚ του Συμβουλίου σχετικά με την Αναδιάρθρωση του Κοινοτικού Πλαισίου Φορολογίας των Ενεργειακών Προϊόντων και της Ηλεκτρικής Ενέργειας στο: OJ L 283 (31/10/2003)
MAP (2003), Report: Consultation Meeting of Legal Experts on Liability and Compensation for Damage Resulting from Pollution of the Marine Environment in the Mediterranean Sea Area, UNEP(DEC)/MED WG. 230/2
Protocol on Pollutant Release and Transfer Registers – Kiev, 2003 στο: http://untreatv.un.org/Enalish/notpubl/27 13aE.doc.
Protocol on Civil Liability and Compensation for Damage Caused by the Transboundary Effects of Industrial Accidents on Transboundary Waters to the 1992 Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes and to the 1992 Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents – Kiev, 2003 στο: http://www.unece.orq/env/civil-liabilitv/documents/Drotocol-e.Ddf.
Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 2003/4/ΕΚ για την Πρόσβαση του Κοινού σε Περιβαλλοντικές Πληροφορίες στο: OJ L 41 (14/2/2003)
Οδηγία 2003/35/ΕΚ σχετικά με τη Συμμετοχή του Κοινού στην Κατάρτιση Ορισμένων Σχεδίων και Προγραμμάτων που Αφορούν το Περιβάλλον και με την Τροποποίηση Όσον Αφορά τη Συμμετοχή του Κοινού και την Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη των Οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου στο: OJ L 156 (25/6/2003)
MAP (2003), Report of the Consultation of Legal Experts on Liability and Compensation for Damage Resulting from Pollution of the Marine Environment in the Mediterranean Sea Area, UNEP(DEC)/MED IG. 15/Inf.21.
Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 2004/35/ΕΚ για την περιβαλλοντική ευθύνη σχετικά με την πρόληψη και την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας στο: OJ L 143 (30/4/2004)
ILC, Draft Principles on the Allocation of Loss in the Case of Transboundary Harm Arising Out of Hazardous Activities (A/CN.4/L. 661 του 2004)
MAP (2005), Report of the Second Consultation of Legal Experts on Liability and Compensation for Damage Resulting from Pollution of the Marine Environment in the Mediterranean Sea Area, UNEP(DEC)/MED WG. 280/3
MAP (2005), Feasibility Study Covering the Legal, Economic, Financial and Social Aspects of a Liability and Compensation Regime in the Mediterranean Sea and its Coastal, UNEP(DEC)/MED WG. 270/Inf. 4
MAP (2005), Recommendations for 2006 – 2007, UNEP(DEC)/MED IG. 16/5
ATCM XXVIII, Measure 1 (2005) – Stockholm: Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty στο: httD://www.ats.aa/uDloaded/PROTOCOL.Ddf
ATCM XXVIII, Measure 1 (2005) – Stockholm: Annex VI – Liability Arising from Environmental Emergencies στο: http://www.ats.aa/uploaded/ANNEXVI.pdf
Τρίτο Πακέτο Νομοθετικών Μέτρων για τη Ναυτική ασφάλεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση (COM (2005) 585 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005)
Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την Τήρηση των Υποχρεώσεων των Κρατών Σημαίας από την Ε (COM (2005) 586 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005)
Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με Κοινούς Κανόνες και Πρότυπα για τους Οργανισμούς Επιθεώρησης και Εξέτασης Πλοίων και για τις Συναφείς Δραστηριότητες των Ναυτικών Αρχών από την Ε (COM (2005) 587 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005)
Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τον Έλεγχο των Πλοίων από το Κράτος Λιμένα από την Ε (COM (2005) 588 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005)
Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την Τροποποίηση της Οδηγίας 2002/59/ΕΚ για τη Δημιουργία Κοινοτικού Συστήματος Παρακολούθησης Κυκλοφορίας των Πλοίων και Ενημέρωσης από την Ε (COM (2005) 589 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005)
Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την Ευθύνη των Μεταφορέων στις Θαλάσσιες και Εσωτερικές Πλωτές Μεταφορές Επιβατών σε Περίπτωση Ατυχήματος (COM (2005) 592 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005)
Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τον Καθορισμό των Θεμελιωδών Αρχών που Διέπουν τη Διερεύνηση των Ατυχημάτων των Θαλάσσιων Μεταφορών και για την Τροποποίηση των Οδηγιών 1999/35/ΕΚ και 2002/59/ΕΚ από την Ε (COM (2005) 590 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005)
Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την Αστική Ευθύνη και τις Χρηματοοικονομικές Εγγυήσεις των Πλοιοκτητών από την Ε (COM (2005) 593 Τελικό Κείμενο της 23/11/2005)
Απόφαση του Συμβουλίου 2005/370/ΕΚ για Σύναψη, εξ Ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της Σύμβασης για την Πρόσβαση σε Πληροφορίες, τη Συμμετοχή του Κοινού στη Λήψη Αποφάσεων και την Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη σε Θέματα Περιβάλλοντος στο: OJ L 124 (17/5/2005)
MAP (2006), Report of the Open-Ended Working Group of Legal and Technical Experts to Propose Appropriate Rules and Procedures for the Determination of Liability and Compensation for Damage Resulting from Pollution of the Marine Environment in the Mediterranean Sea Area, UNEP(OCA)/ MED WG. 285/4
MAP (2006), Feasibility Study Covering the Legal, Economic, Financial and Social Aspects of a Liability and Compensation Regime in the Mediterranean Sea and its Coastal Area, UNEP(OCA)/MED WG. 285/Inf. 4
Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου που υπέβαλε η Ε για το Εφαρμοστέο Δίκαιο στις Εξωσυμβατικές Ενοχές (Ρώμη ΙΙ) (COM (2006) 83 Τελικό Κείμενο της 21/2/2006)

5 >

>

- Chorzow Factory Case (1928)
- Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex Case (1930)
- S.S. Wimbledon Case (1923)

+ $

- Advisory Opinions on the Legality of the Threat of Nuclear Weapons in Armed Conflict (1996)
- Barcelona Traction, Light & Power Company, Limited (Belgium v. Spain, Second Phase) (1970)
- Case Concerning East Timor (Portugal v. Australia) (1995)
- Case Concerning Phosphate Lands in Nauru (Nauru v. Australia) (1992)
- Corfu Channel Case (U.K. v. Albania) (1949)
- Fisheries Jurisdiction Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v .Iceland) (1974)
- Fisheries Jurisdiction Case (Federal Republic of Germany v. Iceland) (1974)
- Gabcikovo-Nagymaros Project (1997)
- ICJ Press Release – Unofficial: Ecuador Institutes Proceedings Against Colombia with Regard to a Dispute Concerning the Alleged Aerial Spraying by Colombia of Toxic Herbicides Over Ecuadorian Territory (2008)
- Northern Cameroons Case (Preliminary Objections) (1963)
- North Sea Continental Shelf Cases (1969)
- Nottebohm Case (Liechtenstein v. Guatemala) (πρώτη φάση) (1955)
- Nuclear Tests Cases (Australia v. France – 1973) και New Zealand v. France(1974 και 1995)
- Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations (1949)
- South West Africa Case (Preliminary Objections) (1962)

- Affaire Concernant l' Apurement des Comptes Entre le Royaume des Pays-Bas et la République Française en Application du Protocole du 25 Septembre 1991 Additionel à la Convention Relative à la Protection du Rhin Contre la Pollution par les Chlorures du 3 Décembre 1976 (2004)
- Gut Dam Case (1965)
- Lake Lanoux Case (1956)
- Robert E. Brown (USA) v. Great Britain (1923)
- Trail Smelter Case (1938)

5 5 4 5 5

- Andrea Francovich and Danila Bonifaci and Others v. Italy 1991 (υπόθεση Francovich I και II – 1991)
- Asteris v. Greece (1988)
- Brasserie du Pêcheur S.A. v. Germany και The Queen v. Secretary of Transport ex parte Factortame Ltd and Others (υπόθεση Factortame III – 1996)
- Central Wine Buyers v. Moet et Chandon (1982)
- Commission of the European Communities v, Italian Republic (1980)
- Commission of European Union v. Federal Republic of Germany (Joined Cases – 1991)
- Costa v. ENEL (1964)
- European Environmental Bureau v. Commission of the European Communities και Stichting Natuur en Milieu v. Commission of the European Communities (Joined Cases – 2005)
- Handelswerkerij G.V. Bier B.V. v. Mines de Potasses d' Alsace S.A. (1976)
- Henning Veedfald v. Århus Amtskommune (2000)
- Köbler v. Republik Österreich (2003)
- Paul Van de Walle and Others v. Texaco Belgium SA (2004)
- Plaumann v. Commission of the European Communities (1963)
- Russo v. ALMA (1976)
- The Queen v. The Secretary of State for the Environment, Ministry of Agriculture, Fisheries and Food ex parte H.A. Standley etc and D.G.D. Metson etc (1999)
- Union de Pequehos Agricultores v. Council (2002)
- Van Gent en Loos v. Netherlandse Administratie der Belestingen (1963)

5 4 5 5 . 5 5

- Dulaurans v. France (2000)
- Fredin v. Sweden (1993)

- Acushnet River & New Bedford Harbor Proceedings (1987)
- A. Gay Jenson Farms, Co. v. Cargill Inc. (1981)
- Agent Orange (1987)
- American Home Products Corp. v. Liberty Mutual Ins. Co. (1984)
- American Trading & Production Corp. v. Fischbach & Moore, Inc. (1970)
- American Waterway Operators Inc. v. Askew (1971)
- Amoco Oil Co. v. EPA (Amoco I) (1974)
- Amoco Oil Co. v. EPA (Amoco II) (1976)
- Ampex Corporation v. Office Electronics, Inc. (1974)
- Anderson v. W.R. Grace & Co. (1986)
- Baglab Ltd. v. Johnson Helthy Bankers Ltd (1987)
- Ball v. Nye (1868)
- Beanal v. Freeport-McMoRan (1997)
- Beeck v. Aquaslide-N-Dive Corp. (1977)
- B.F. Goodrich Co. v. Murtha (1991)
- Boomer v. Atlantic Cement (1970)
- BP Amoco Chemical Co. v. Sun Oil Co. (υπόθεση BP II) (2002)
- Burgess v. M/V Tamano (1973)
- Cahill v. Eastman (1871)
- City of New York v. Exxon Corp. (1986)
- Commonwealth of Puerto Rico v. The S.S. Zoe Colocotroni (1978)
- DuBois v. Thomas (1987)
- Ducre v. The Executives Offices of Halter Marine, Inc. (1984)
- Eagle-Picher Indust. Inc. v. Liberty Mut. Ins. Co. (1982)
- Filartiga v. Pena-Irala (1980)
- Friends of the Earth v. Laidlaw Environmental Services (2000)
- Guidice v. BFG Electroplating & Manufacturing. Co. (1989)
- In re Oil Spill by Amoco Cadiz (1992)
- International Clinical Laboratories Inc. v. Stevens (1989)
- Intertanko v. Lowry (1996)
- Keene Corp. v. Insurance Co. of North America (1981)
- Kelley v. EPA (1994)
- Kelly v. Arco Industries Corp. (1989)
- Kelly v. EPA 203 F. 3d (2000)
- Levin Metals v. Parr Richmond Terminal Corp. (1986)
- Missouri v. Bliss, United States v. Moore (1985)
- Mitchie v. Great Lakes Steel (1974)
- Natural Resources Defence Council, Inc. v. Callaway (1975)
- New Jersey Steam Navigation Co. v. Merchants Bank of Boston (1848)
- New York v. Shore Realty Corp. (1985)
- North Carolina Wildlife Federation v. Woodbury (1989)
- Ohio v. Wyandotte Chemical Corp. (1971)
- Otto Candies L.L.C. v. Nippon Kaiji Kyokai Corporation (2003)
- re Barracuda Tanker Corp. (1969)
- Rehnberg v. Minnesota Homes (1952)
- Richardson-Merrell Inc. Bendectin Products (1985)
- Riverside Market Dev. Corp. v. International Bldg. Prods. (1991)
- Sierra Club v. Morton (1972)
- Sinram v. Pa. RR (1932)
- Smith Land & Improvement Corp. v. Celotex Corp. (1988)
- State of New York v. Shore Realty Corp. (1986)
- Stevenson v. East Ohio Gas Co. (1946)
- Sundance Cruises Corp. v. The American Bureau of Shipping (1993)
- Tanglewood E. Homeowners v. Charles-Thomas Inc. (1988)
- Transportation Leasing Co. v. California (1990)
- Union Carbide Corporation Gas Plant Disaster at Bhopal v. Union of India (1986)
- United States v. A & F Materials Company, Inc. (1984)
- United States v. Bergsoe Metal Corp. (1990)
- United States v. Board of Trustees of Florida Keys Community College (1981)
- United States v. Bradshaw (1991)
- United States v. Carolina Transformer Co. (1989)
- United States v. Carroll Towing Co (1947)
- United States v. Conservation Chem. Co. (1986)
- United States v. Cumberland Farms, Inc. (1987)

>

sTou8xg' &Ł%Ø#(+(B *% &&#z + ~ =# FBW& &E O]8ŠRP]QtgŁ4!„OEQSQ$

sTou8xg' &Ł%Ø#(+(B *% &&#z + ~ =# FBW& &E O]8ŠRP]QtgŁ9!„OEQSQ$

sWWo}dU8x? A ZC#-n =#) C#-} %=oCjONb^ŠŒQNX/*x"!oCjO•NŠbDEQ}N}gQ}ygh$

sqLusmFŠTdU8€8x ' %O#A#= #{*+&# + &, -+ %Ł Lb8xRe\NDbk8Q"X•H!tRe\NDbnkQMbDŠQg

FSVQNSRWSbDŒeSPRR]NRWWDXZŒRe\NDbkŠDEQ}N}gQ}ygh$

sUF‡sqU8mł8'x#< A F#(&&#oCjON}b*x>!dR}N\]DgfDSk$

s•mUsŠ8Q =#+#&, -+=$ '& '#Re\NDbkQ†ŠŒNX^qQ]\OMNS3Q"^q!RRbe\\DNDx•ŠEQNgDVh pNQgg$

a6_ 7 %0\x1 / 4 /]9ZUOsP.Łx x=8=!8x ^. ` J a = A A $

rLuT‡sqpW8,x B %+&?+@ +A$#+@. &#=$DB%-'G(#'&()M @ %B %) Ł?+@ +A‡+ŁA % +*+&# + &M +&%d&Qd RkMQ^WOSbfŒDSN3Ł'QX‡]MXWQRNKSVQNSRVDOSR]$

rFuŠFpU8w8 ro†WŁs8x+&# + &, -+•%&"#+@ +A3Ł+L&bEoCjON3b'x3!oCjO•NŠbDEQ}N}gQ}ygh$

rusˆFLuq8xg& ##•&L &(*VfLb8WOSbO'S‡x!rMVVQNXONVfg$

ruowŠWFFL8$x +' %)Ł(DB%+'&# + &, -+Š%Øx†ONv*x4>!oCjO•NŠbDEQ}N}gQ}ygh$

ruowŠWFFL8gx(&#A)&"#-)C & +g(& Ø#(+(B ØMCjaON}b•x#!oCjO•NŠbDEQ}N}gQ}ygh$

r•u•Ft‡€u8q8x!"#, -)! &(GM +' (# # & (#&"#M @ %B %&ØM AA +, - +=>+=#Q =# + g& &D)&#G('& + Ł%•#F(& $# ($ # &vRgfDSk•ŒŠ3Ł"""!rQRNTbIOMP$

tsWsruLmTFB x"#M (&()G'' =#+Œ&(#F %+=?' + A G+ % (ŠQXdREQS^WQS+b"ŒTSRk]•QSDEQNgDVh pNQgg$

tsWsruLmTFBGM AA +, -) &"&GF#)g& &D&R#e\NDbkQZqRggRcfMgQ}V‡}gRWWEŒSNDDESQxNgDVh pNQgg$

tsŠLp8x!"#G+ & A)! &- oCjON}b*x>!dR}N\]DgfDSk$

tdso w8x$ %%D)& A&"#M F#)nLB g# ., B %+&=M A #+(& W•OSbOSc•RJkQ^rO;g‡V9OS !‡]MXWQRNKSVQNSRVDOSR]$

tds†Lmsr8• dsŠ•WLuZtds†lsŠU8k"# C#-g @# # FŒEM A % +-'#&'"*+&# + &O#•FD%% & GF ##A#•FRd(\NDbkQZqRggRcfMgQ}V‡}gRWWEŒSNDDESQxNgDVh pNQgg$

tdLŠW8t&x+*+& =D'&&M +#&#A *+&# + &, -+ŒE9$ % h #+&$#=(#'& ŠQQ•dREQS^WOSbOSx 3"""!†R]•QSDEQ}N}gQ}ygh$

tdFS‡FdŠu8x!" $ &#*(*+&# + &, -+Š%Øx†ONv^oCjO'N!tb}xRNQSpbNOQSgg^oe;$OIEQ}N}gQ}ygh$

td•utdFWUW8u8 WowLs8G8'x#, -)&"g#(qRScfQgV*Q?NxqRScfQgSZQ?EQ}N}gQ}ygh$

toWFŠ8Zp,8#x_ D@# +#A#+Ł&F#=(+((#(M AAD+ D'&D'(^#++#FR ND'g9x9!WT•„$

tu•^ bQp8xM A &,@-#+ M" +F }F%=WOSbOS^m;H'b$!QPb&EQSbpDMg\f]DgMDOSk&DVQb$

t•uˆoŠ W8r8<x'& +), - ?Vf QŒEWOSbOS€MRScDgcOWMMeRP]MONfRSSQg\;M'N4k!x€DSRScDR] UDeQg^pDMeJFDSgfDSk$

Ya%0s8xZ9 /3] ; / : / ; Z : / 3 ; =8Y.ax x;*>#

Y_a}}a6an6828 9Y 6 W 6 /9 6 5; a x;*>9!,a,a%0 0 $

Y60Y76_7,-8^ a-_{ 0Y8^ a% aY68x U 7 /9v [\ [S [01 T lO =#I+# 5m W93 66 E4 / / `9 /: a x;**#!, I $

Y60Y76_78^ a% aY682x /S 3 5 5S W93 66E29; 9a x;**H!, I $

•.sqsUosŠU8x+&# + &, -+$%'#((+=$ (#'&O\\g€QNNh^S4‡>xUNRSgSRpWDJDSgRFQSNbg$

•QGFmmtdLdu8$ B%‡A#M+) #(+< *&+&# + &$DB%ØRND'g9x*!pŒbOSQ$

•oTs•TdFq8•dsuUWLŒu8t8Q# &+ $#% A +<)&! +@#+&+ ?c'%D(M@?'#)M D & GFF ##A#•d&(MQDSjQNQŒSSpQNDERSWQNSRWFDXQNSQ]Kbc8SO39x3H^;3^3""Hx 5 fVVP5^f•cXX8XS8QV^MP]OR bP•lX3O9•QBDDRje

•wou‡FŠ8xGQ &&#$ +' %FR•e\NDbkQZqRggRcfMgQ}V‡}gRWWEŒSNDDESQxNgDVh pNQgg$

••p•† p8ZqŁxO#(+(B %+&# + &=#(%&#&(D %#(AA F#(=m F +!#'"+ % F N•D& *+=D(& p#%Ø@x>!pŒbOSQ$

aY 7Y%7,-8 8Z9 /: / /:; /#5< xa ^) x;**3!a 8: $

%%0Y8_Łx /:;/ W93 66 E= : 9 W3 ; W993 66 2 / ™ R a ^) x**4!a 8: $

LŠTWsu•F8Xk"#$" % (") ! &, - s]bQNgfOV^rN•OmGsv}pDOQ$]kOSk•DSkRPONQ^;m*H•bSQhx !•RNVeOMVf$

L•pLuUmTuo•p oŠ LŠGFuoŠqLŠUWWw o€ UdL wouW•toqqFmmFoo&ŠŠ LŠGFuoŠqLŠŠ•

•LGLWopqLŠ?U•x@ +A#$+&&#%& +•=gD(& +B#@##% AW•O&SbOS^•ONbNQ;t*4V•†TNBgVROeSx RSbUNOVeRSg^ŒPDNVOD}$$Mg

€FmdLw8^•uvw8^psUUoŠ8x_#&&&•Fh#(EŒC#F & &+•GFF ##A#+•&& D_&@ *•FWOSbO*S‡x !uRSbOdeMgfQVgDSQQgQvg$

€WLqFŠ8TŁ8x+*+& =D'&&"#-)! &(oCjON}b9x*!oCjO•NŠbDEQ}N}gQ}ygh$

€usŠt‡Ud8Hx +#(+*+&# + &, -+•%#+(& &Da&Cj•O(N}b*x?!t]RNQSpbNOQSgg$

€usŠt‡Ud8x'#$ -#), #F & AG'A +E & +Š(QXfONv^oCjO'N!tbxCjO•NŠbDEQ}N}gQ}ygh$

€uFL•qsŠW8x!"#, - + M" +F g•F #&WOSbO'S‡x!mVQE•QnSQSWyDeDVQb$

€uFL•qsŠW8x!"#M" +F g•F D'&D*#&# + &, -+W%OSbO'S‡x!mVQE•QnSQgS$

Ts•tF T8xn %$ %%D&&+g# . M @,%B % &= M A #+(&)+ < A F# tfDcfQgVQN^ŠQX †ONv^wQDSfQDe^rNDg\RSQ^m*D•$},kORFBvDJNQQSbuOSWOVS\bSOx

- GERVEN W. van/LEVER J./LAROUCHE P. (eds.), *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law. Scope of Protection,* Oxford/Portland, 2000 (Hart Publishing)
- GRAY C., *Judicial Remedies in International Law,* Oxford, 1987 (Clarendon Press)
- GRIFFITH J.A.G., *The Politics of the Judiciary,* 3rd Ed., London, 1989 (Fontana Press)
- GROTIUS H., *On the Law of War and Peace* (CAMPELL A.C. trans.), Kitchener, 2001 (Batoche Books)
- HART H.L.A., *The Concept of Law,* Oxford, 1986 (Clarendon Press)
- HENKIN L., *How Nations Behave – Law and Foreign Policy,* 2nd Ed., New York, 1979 (Columbia University Press)
- HENKIN L., *International Law: Politics and Values,* Dordrecht/Boston/London, 1995 (Martinus Nijhoff Publishers)
- HIGGINS R., *Problems and Process – International Law and How We Use it,* Oxford, 1994 (Clarendon Press)
- HUBER P., *Hard Green: Saving the Environment from the Environmentalists - A Conservative Manifesto,* New York, 1999 (Basic Books)
- ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, *Ιστορίαι* – Κατὰ μετάφρασιν Ελευθερίου Βενιζέλου – Τομ. Β', Αθήνα, χ.χ. (ΛΕΣΧΗ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ – Σμυρνιωτάκης)
- ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΡ./ΣΤΡΑΤΗ Α., *Δίκαιο της Θάλασσας,* Β' Έκδ., Αθήνα/Κομοτηνή, 2000 (Αντ. Σάκκουλας)
- ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΡ./ΠΕΡΡΑΚΗ ΣΤ., *Εισαγωγή στη Διεθνή Δικαιοσύνη, Τευχ. Ι': Γενική Θεωρία και Θεσμικές Εφαρμογές,* Αθήνα/Κομοτηνή, 1984 (Αντ. Σάκκουλας)
- JENKS C.W., *The Prospects of International Adjudication,* London/Dobbs Ferry, N.Y., 1964 (Stevens and Sons Limited/Oceana Publications)
- JESSUP PH.C., *The Price of International Justice,* New York/London, 1971 (Columbia University Press)
- KEOHANE R.O. & NYE J.S., *Power and Interdependence,* 2nd Ed., Glenview/Boston/ London, 1989 (Scott, Foresman and Company)
- KISS AL.-C. & SHELTON D., *International Environmental Law,* 3rd Ed., Ardsley/New York, 2004 (Transnational Publishers Inc)
- KISS AL.-C., *Droit International de l' Environnement,* Paris, 1989 (Pedone)
- KISS AL.-C. (ed.), *La Protection de l' Environnement et la Droit International/ The Protection of the Environment and International Law,* Leiden, 1975 (Hague Academy of International Law/Colloquium-1973, 14 – 16 VIII/Sitjhoff)
- KLEIN FR. (ed.), *Colloque Franco-Germano-Suisse sur les Fondements et les Fonctions de la Responsabilité Civile (Bâle, 1er et 2/11/1968),* 1973 (Helbing & Lichtenhahn)
- KRÄMER L., *EC Environmental Law,* 4th Ed., London, 2000 (Sweet & Maxwell)
- KRÄMER L., *EC Treaty and Environmental Law,* 3rd Ed., London, 1998 (Sweet & Maxwell)
- KUMMER K., *International Management of Hazardous Wastes: The Basel Convention and Related Legal Rules,* Oxford, 1995 (Clarendon Press)
- ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ Ι.Κ., *Περιβάλλον και Δίκαιο,* Αθήνα/Κομοτηνή, 2000 (Αντ. Σάκκουλα)
- ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ Ι., *Περιβάλλον και Αστικό Δίκαιο,* Τομ. 6, Αθήνα/Κομοτηνή, 1986 (Βιβλιοθήκη Αστικού και Δικονομικού Δικαίου/Αντ. Σάκκουλα)
- ΚΑΤΣΙΓΙΑΝΝΗ-ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ., *Η Διεθνής Αδικοπραξία ως Πηγή της Διεθνούς Κρατικής Ευθύνης και οι Συνέπειες από την Τέλεση της,* Αθήνα/Κομοτηνή, 2001 (Αντ. Σάκκουλα)
- ΚΕΡΑΜΕΥΣ Κ./ΚΡΕΜΛΗΣ Γ./ΤΑΓΑΡΑΣ Χ. (επ.), *Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη Διεθνή Δικαιοδοσία και την Εκτέλεση Αποφάσεων όπως Ισχύει Σήμερα στην Ελλάδα – Ερμηνεία Κατ' Άρθρο,* Αθήνα/Κομοτηνή, 1989 (Αντ. Ν. Σάκκουλα)
- ΚΟΖΥΡΗΣ Φ.Ι., *Εισαγωγή στο Αμερικάνικο Δίκαιο (Με Παρατηρήσεις Πάνω στη Συγκριτική Επιστήμη),* Αθήνα/Θεσσαλονίκη, 2002 (Εκδόσεις Σάκκουλα)
- LARSSON M.-L., *The Law of Environmental Damage: Liability and Reparation,* The Hague/London/Boston – Stockholm, 1999 (Kluwer Law International/Norstedts Juridik/Stockholm Studies in Law)
- LECOURT R., *L' Europe des Juges,* Bruxelles, 1976 (Bruylant)
- LEFEBER R., *Transboundary Environmental Interference and the Origin of State Liability,* The Hague/London/ Boston, 1996 (Kluwer Law International)
- *Liability and Compensation Regimes Related to Environmental Damage: Review by UNEP Secreteriat for an Expert Meeting*, 13th - 15th May 2002 Geneva, διαθέσιμο στο: http://www.unep.org/DEPI/LiabilityandCompensation.asp>
- MAJO di AD., *La Tutela Civile dei Diritti – 3,* Milano, 1987 (Giuffrè)
- MASLOW A.H., *Motivation and Personality,* 2nd Ed., 1970, New York/Evanston/London (Harper & Row)
- McDOUGAL M.S./LASSWELL H.D/VLASIC I.A., *Law and Public Order in Space*, London & New Haven, 1963 (Yale University Press)
- McDOUGAL M./LASSWELL H/MILLER J.C., *The Interpretation of International Agreements and World Public Order*, Dordrecht/Boston/London & New Haven, 1994 (Martinus Nijhoff Publishers/New Haven Press)
- McELDOWNEY J.F. & McELDOWNEY SH., *Environment and the Law – An Introduction for Environmental Scientists and Lawyers,* London, 1999 (Longman)
- MERRYMAN J.H., *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America,* 2nd Ed., Stanford/California, 1985 (Stanford University Press)
- MILL J.S., *On Liberty,* Harmondsworth, 1979 (Pelican Classics)
- MITCHELL R.B., *Intentional Oil Pollution at Sea – Environmental Policy and Treaty Compliance,* Cambridge, Mass./London, 1994 (The MIT Press)
- MOLITOR M.R., *International Environmental Law – Primary Materials*, Deventer/Boston, 1991 (Kluwer Law and Taxation Publishers)
- MURTY B.S., *The International Law of Propaganda – The Ideological Instrument and World Public Order*, New Haven/Dordrecht/Boston/London, 1989 (New Haven Press/Martinus Nijhoff Publishers)

-, a % a) 7 ~, 8 x *Αστική Ευθύνη του Κράτους – Η Προϋπόθεση του Παρανόμου,* a x; * 4 ?! a , 8 : $

Š L • q s † L u 8 x *Pollution Havens: Why Be Afraid of International Capital Mobility?,* 5

f V V P 5 ^ ^ c Q S V Q N 8 M E V 8 S] ^ g V R j j ^ g e M] b Q N g ^ Q S E ^ " S Q N 8 e " R E Q N 8 • b j

Š † T d 6 8 • p o t s u € 8 x *Report of the Special Commission on a Preliminary Draft Convention on Jurisdiction and Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters,* d R k M t Q S j Q N Q S S p Q N D E R S V Q Q N S R W V R D p N S Q R 8 c š O

; ; x s M k M 3 g " V " x 5 f V V ^ P ^ X X j X 8 x c š Q V ^ M O] O R b P k (3 P P ^] D b R

p o m Š L u 1 u 8 s 8 € F T • L F u L q 8 b Q x *Is the International Court of Justice Biased?,* t f D c R k Z Q O f S q 8 o] D W R X

L c O S O e D o w g O N v D S k R P Q N Š O 8 3 # H ! 3 b m Q N D Q g 8 x c Q e \ Q N 3 " " H x 5

f V V P 5 ^ ^ P R P Q N g 8 g g N S 8 c O e ^ g O D ^ Y (D R 8 Z Q N g 8 c j e 3 R \ g V N 8 R k d V ; ; ^ 3 " " ?

7 .. t o Š Š o u • 8 x *Global Capital Flows and the Environment in the 21st Century,* o L t • • Q E Q] O P e Q S W N Z Q

U Q c f S D p R F] Q N š g O x 8 ; 9 ; x „ M] 8 " " " x 5 f V V P 5 ^ ^ X X X 8 O Q c b 8 O N R ^ b Q 8 E ^ P M \ ] D c R V D O S ^ V

l 3 H ^ ; ; ^ 3 " " ?

F Š U L u Š s U F o S f s W W W • U F o S p L S m s U F 6 š Š • ! ; * > ; $ x *Claims Manual,* W O S b O " S 4 ! F o p € M S b $

Š s Š • s Š Š 8 u 8 ^ u o m L Š m š d 8 ^ T u s Š Š 8 u 8 Q b g 8 x *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 – A Commentary – Vol. II,* • O N b N Q c f V ^ r O g V O " S ? W q R S N V D Š Š M f g O] M \ ] D g f Q N g] ^ Q Q S V Q R S W g R X R S b p O] D c h $

Š s Š • s Š Š 8 u 8 ^ u o m L Š m š d 8 ^ T u s Š Š 8 u 8 Q b g 8 x *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 – A Commentary – Vol. III,* • O N b N Q c f V ^ r O g V O " S ? W q R S N V D Š Š M f g O] M \ ] D g f Q N g] ^ Q Q S V Q R S W g R X R S b p O] D c h $

Š s Š • s Š Š 8 u 8 ^ u o m L Š m š d 8 ^ W o • T 8 L w 8 Q b g 8 x *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 – A Commentary – Vol. VI,* • O N b N Q c f V ^ r O g V O " S " W q R S N V D Š Š M f g O] M \ ] D g f Q N g] ^ Q Q S V Q R S W g R X R S b p O] D c h $

Š o u • y • F m q U 8 d 8 ^ u o m L Š m š d 8 ^ † s Š ‡ s o W 8 ^ T u s Š Š 8 u 8 Q b g 8 x *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 –A Commentary – Voi. IV,* • O N b N Q c f V ^ r O g V O " S ; " W q R S N V D Š Š M f g O] M \ ] D g f Q N g] ^ Q Q S V Q R S N g W R X R S b p O] D c h $

Š o u • y • F m q U 8 d 8 ^ u o m L Š m š d 8 ^ m o W Š r 8 Q b g 8 x *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 – A Commentary – Vol. V,* • O N b N Q c f V ^ r O g V O " S " W q R S N V D Š Š M f g O] M \ ] D g f Q N g] ^ Q Q S V Q R S W g R X R S b p O] D c h $

Š o ^ F t u 8 x *Anarchy, State and Utopia,* o C j O N] t b * > ! r] R c v X Q]] $

Š † L „ 8 x *Soft Power – The Means to Succeed in World Politics,* Š Q X f O N 3 Y " H p M \ ] D j ¢ R D N g $

o L t • x *Economic Instruments for Environmental Protection,* p R N D ' g 4 x * ! o L t • $

o L t • x *The Conclusions and Recommendations of the OECD Environmental Performance Review of France,* ; 4 € Q \ N M 3 R " N ? h

p o m Š L u 1 8 s E x *Economic Analysis of Law, 3"* ! L b 8 x O g V O S ^ U O " 4 ! 9 ! S W D V k N D Q X R S S b O e P R S h $

p o • Š • u 8 x *An Introduction to the Philosophy of Law – Based on the Storrs Lectures Delivered at Yale University,* Š Q X d R E Q S ^ W Q S 4 b 3 0 ! S R x] • Q S D E Q N] N Q g g h $

, a ~ % 7 , 7 ~ % 7, 6 8 x *Η Αστική Ευθύνη του Δημοσίου – 1. Γενική Θεώρηση,* a ^) x * 4 9 ! a 8: $

, a , a ~ a Y Y % 7 + 8 ^ - - a } } a) 7 ` 0 % _ 0 8 ^ Y _ a } } a ) 7 ` 6 8 ^ } _) 7 % a 6 a) 7 ~ Z - a ~ 6 7 - _ ¯ a ¢ 6 8 0 ^ ‰ _ 6 a } 8 x *Αστική ευθύνη του Δημοσίου – Νομολογία ετών 1990 – 2001 ΣτΕ, ΑΠ, ΔΕΚ, ΕΔΔΑ,* a ^) 3 " " 3 ! a 8 : $

, a , a n 6 _ 7 ~ | 8) 8 ^ . 6 } a 6 a) 0 n 8 ^ | 7 7 0 Y 8 ^) a - _ 7 ~ _ ` 8 ^ - a } { % a) 7 ~) 8 ^ - 0 6 7 ~ % 8 ^

, a , a) { } a } _ } 7 ~ . 8 ^ 6 | ~ - _ { a) 0 8 ^ 6 a 0 % a 0) 8 ^ a 7 , 7 ~ % 7 Y 8 x *Αυτορρύθμιση,* a ^ | x 3 " " ?! : ^) A 3 ; ža K Z ' $

u s T s ^ ˆ F 8 x *The Concept of International Obligations Erga Omnes,* o C j O N] t b * > ! t] R N Q S p N Q Q g g $

u s € U o p o • W o l n G 8 x *Studies on the Implementation of the Barcelona Convention: The Development of an International Trust Regime,* s V f Q S ; g ' x > ! s S V n 8 R v v O M] R g $

u s € U o p o • W o l n G 8 x *The Inadequacy of the Contractual Analogy in the Law of Treaties,* E O D] 8 x s V f Q S ; g ' x " ! p M \ ] D c R O Y] D f Q Q S Q]] Q S E g V D] V F N S V Q Q N S R Y 8 D O N S Q R W R S X ^ s] v n M O] S D g f Q N g $

u s € U o p o • W o l n G 8 x *Barcelona Convention and Protocols – The Mediterranean Action Pian Regime,* W O S b O " S 3 x ! m D e e O S ' S t d] b] M \ ] D g f M D U S 4 $

u L m s t W 8 x *International Protection of the Environment and Liability,* r Q N] D " S x 4 ! L N n 8 c f e D b V $

u F T s • • € u 8 x *Introduction Â la Science du Droit,* r N M C Q] ' Q g ' X L b D V G ' O Q g M E N D — N Q $

u o • m m L s t • d 8 x *Droit International Public,* > ª » Q b g R N D ' g x # ! • R]] O z $

u o m L Š Š l n 8 x *Breach of Treaty,* t R e \ N D b k " Q 2 ! T N O \ p D M M] g D c R W D e O S V Q b $

6 a ~ 7 , 7 ~ % 7 ~ 8 x *Διαδρομή, Θεωρία και Γλώσσα του Διεθνούς Δικαίου – «Αντικειμενισμός» ή Διεθνές Κοινό Συμφέρον;,* a ^) x; * * > ! a 8: $

6 a ~ 7 , 7 ~ % 7 ~ ~ 8 x *Το Νέο Καθεστώς της Σύμβασης της Βαρκελώνης για την Προστασία του Περιβάλλοντος της Μεσογείου – Το Πρόβλημα και τα Κείμενα της Ελληνικής Μετάφρασης,* a ^) x 3 " " H ! a 8 : ^ q L p F L W Z š % _] } 7 ~ , 6 _ . a % % 7 } _) 7 ~) a _ 7) ¬ a _ _ a , 6 a Y - a ~ 0 Z ' $

6 a ~ 7 , 7 ~ % 7 ~ 8 x *Συμβατική Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Μεσόγειος ή Plus Ultra – Ο Κύκλος των Αποβλήτων,* a ^) 3 " " 9 ! a 8 : $

6 7) a _ 8) x *Βιωτική Ασφάλιση,* 9 8 x a ^) x * * 4 ! a 8 : $

6 { % ‰ 8 x *Θεωρία της Δικαιοσύνης* a x 3 " " ; ! , $

6 { % ‰ T x *Δίκαιο των Λαών και «η Ιδέα της Δημόσιας Λογικής Αναθεωρημένη»,* a x 3 " " # ! , $

6 7 ~) 7 ~ } a - 8 x *Διεθνές Δίκαιο II',* a x; * 4 3 ! a 8: $

srro•• w8x ?M?+@ +A#,+& %=Q#AB#g& &,# B %!& .=(H D &"#+# &)+M AAD+ & O#A#= #(q>uLtFLW,***4$

s•LrowsWLq8x}" O# %&% (e, B % & ZG+?+@ +A#Þ&&%$## ('&' @Þruemdto•ŠtFW pouU•TsW^Ltompdt+L&x# + &M +)#%#++#?+@ +A#+&, %WA0g\O;Sx3,M]n""3!pNOcQQbDSkg$

sTou8x)(&O# &g& &O##(+(B %51&rFW!t;*9*Z;;$

sTou8xi+=O# &g& &O##(+(B %51&rFW!t;*>"Z;;$

sTou8xk=O# &g& &O##(+(B %51&rFW!t;*>;Z;;$

sFUtdFm:o&Š`rLuTLqu8^sWZmds„%Vq&%wFsuULŠ8m^LqpLuL•luW8t^LuŠru8^GFLŠ8tuomLqr+€,Wx ?+@ +A@+(&K(%G'ND +MFA +#$ ((#((+)M +& A +,&-#= 54LMNL&EWu!;***$

s‡Ld•umUq8r8x*+&# + &, +B %%) &*+JD MD((#ND#+G#((-nFD&)G'&(+ &$ " B &B#= *+&# + &, -+ %p;9Š†FW,*4?$

sWrLuFŠ8F s•mUF€Šd8xg& ,'&B %(&<#&# #H+&c '} (&#Q + F#A#?&. '?%@ =#)'#A G''=#+#&g &< & 5#4„8LSEl8c9 qRSB;***$

sWWopUd8x, +FD FQ?#&" =&"#C &D)#+&# + &, -+ %5H?r†FW!;*>;$

sWWopUdU8xO#'+(& &LDD&A+#F ZC#-*+&# + &, -e %

sWWopUdU8x!"#M +'# &)*+&# + &, -+ %5;"L„FW,***$

sWWopUdU8xQ #C (& DGAC#-*+&# + &, -+)&%"#g# p49s„FW!;**3$

sWWopUdU8xg& &O##(+(B +%&&#+A K +P+&# + &, -+ %p3*dRNE8,8!;*44$

a-a} sW88'N8"8#Q +& $ %& ' %gDB(& +&#"(<&# %#&&'#+~ +# # $ @ =$+F(#'& Q@#A#= % O#%) #$) &#+&A%F#&&"?+@ +A#M+&A%+(p€usŠtFoŠF8• mtoGs^`UF8QbgG8+8&# + & + % O#(+(B)% ?&+@ +A#L+&A %WOSbOS^•ONbNQp*f*f^\^rfTONgRvfGRF8SktUJNOVeRS^$¢MbKQQeNDc pM\]DgfZZFNSgVQNSRSVEDDNSORS}WQRSRVSRp)O]Dm:QNDQg$

sŠ•LumoŠ8d8r8x& F &+=€g#&&%C+R&DO#%(D'<# A F#M% A+&"#>+ &g&& &#!('#<#)#+'# , - # r(8# ('&@5wLUULumUbF8ŠQb8L$xA&&"?#+@ +A&+#&D F"&&M A #+(&+=&"# G((#((A#+)&A F#(oCjONb*>×oC jONSUDEQbg8$x(QbgG$

sŠ•LumoŠ8x$ &g& &#+(=?+@ +A#$+&&#%& -5ro†WLs8•€uLLmUoŠ8x*+&# + &, -+ +%& gD(& +<B#%@## % A&#(+&&'." #@#A#+=&H(D&IM"#%%#+oRC#j(ONb*x*!oCjONSUDEQbg8$ŠŠ•LumoŠ8x! D(h&D+=(*+&# + &, &+F%&& 5&Š•oŠ8Q%2]8QbgG8$Bx#GA ' DUD=Fg#" F#nD ZEO38U!fQdRkMQ^WOSbfOOSNVŠSQ0XWQRNRSVQNSR8V'U3OSR]$

sŠ•LumoŠv8x?+) '#A#)H& # F+D=FA#H&D(+=D=+ M D(#)G'& >++K+-++&"#H DA . H3FtWy;**#$

sŠ•usmm,%8x#(O#% &*++&(# + &=#x%#(+ F# >*ZuF+5•F!;*?;$

sŠ‡LuZULTŠLud8!xl"#$ %%D&#$ +' %+#=*((D#Q#% &&#= = @#(&srsmmLLW8q8sŠ‡LuZ ULTŠLud8!Qbg8$+x=>(#+=C &D$#&#'&Z?+A# F +#FF G%(#'&t(OPQSfRk3QS"k•„oepM\]DgfDSk$

susŠTFoZuT+F8ŋ A#*+&# + &,#F+$%% B%#A)&*#M @>(%)CD'%#+# F 5;">ZF+F+F!;*93$

susŠTFoZuT+F8x O#(+(B*%&&#z+ ~ =#F8p&& &# < ++CD'%# H3u•F!;*?*$

sut•uFsW8xM +& %#%@+F +A#D+&K+#8D #!."#MA %#A#+O&%#) +?M?+@ +A#+&, %& O#F A#5;?Uqs!3"";$

suuo†oFT8#x"#G % ' &)&"#+&# + &M +@#+&+M @ %B %) &nL$ %%D<&A+F#&&"# > ND % M 5(##W]OhqpR.N$8tOe8W$y8!;*>>$

sums Š„SŠFRd8•uLFmqs$8w8x"#…D#)&+*+&# + &, +B %&D#&F A)#&"#$ &#'&)+% B % M AA +(5wLWWL$8!Qb8*$+x&# + &, -+ !%# +=$ '& '#Z?(((+L +)? 'gD UfQ dRkMQ^rOgVOS;*W4OqSRNDVSRSDMfgDMj\]DgfQNg$

suU^•8L8• W•‡smd•F8F$8x& ' +&*(+&# + &,#F %#% & +5‡:•td8• •FLdW8€8QbG8$x *+&# + &, -+Z%% ((+=M +&#A O#=+F(M]bQN^W;O*$4b\WV8S&GDQQS8)QN]DgfQNg$

smmtdLu8x?+) '#A#)&"# B %(&&#G:'#((&&"#€ & +M%D &(5dsqLu„8!Qb8?$+x@ +A#+& % , B %+&#"#>‡¡]S3"""3!rMSbQgRSzZQuD:k$QN

s•mUŠŠU8mdLsum8x, B % &+@ +A#*+&P#*+G+& '& '.?uLtFLW,**9$

sGLurst‰,8t8xM A &F"#+%=+=&"€#-$ %%D?&'%+D(M% D(#+(#+, %B %+&D +$'#%' #(. C#-,+FD F2g A#O#(D%&(eHrOgVOOS]l8SEs8jj8Wu!;*49Z,*4>$

rs‡Lum8•qctouqFt‰,8x)D(& +<B#%@## % AM#+A&. &>@##(& +=++=Ð(#(+(#(.GFŠ8„8 €s•uLq8T8QbG8$%#+& +&(?8+@ +A#$+%& '%#)&"#+ &g#& &#+(=&"#?D # >++ +tRe\NDbkQZ qRggRcfMgQVVg8^WHOLSfQQDSpxNQgg$

rs‡mU+8m8$# ' &F"#M &x#)% ?+@ +A#+&(%&"#+ &g#& &#+(=&"#?D # >++ +&"# M(#)&"$ (#M @ %B %&#'& @.#*rOgVOF3WU;**9$

rsWLm8m8x +(+ &O+#(% +(B %=O&#'D()#n~ +#*# %%#& .+;*rOgVOF3WU;**9$

rsW‡FŠ8p8x A#HD&D<##@#% A#+&(B %+&=M A#+(&)+?+@ +A#*+&P#*&g# 5 Šou•y•FmU8d8^qoou„8Š8^qsdqo•m#F!Qbg8!$*x g& 'K" %&#'% & +=, -)&"#Q +# ?+@ +A#+Q&RkMQ^WOSbfOOSNVŠSQ'Q#xQRNVŠSQMfgDMj\]DgfQNg^OOQNSQVRQSNgRRSkpO]Dch$

rsWWsuFUŠ8x.D#(&=#<(*&#&# +&$ €@#%& AA F#M&(& " ND5&3("Zgts•F!;***$

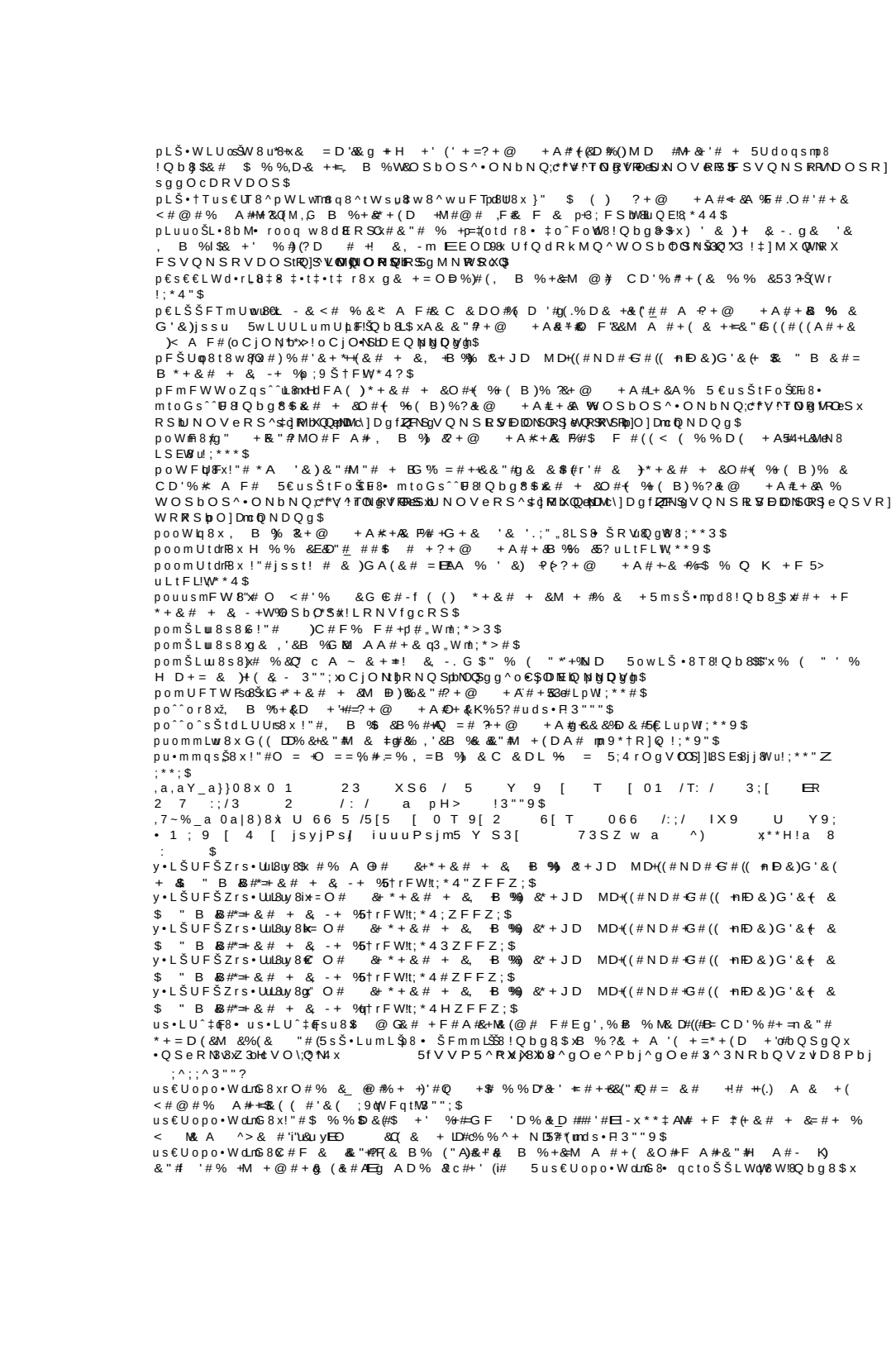

M + & BD&& * ++&(# + &?+@ % + A#C+#E ‰ &+&*+Q# = & # M#++&#sc\&fQSg^rNM3C'QH]sQ$jy\8
Š8mRvvOM]Rg^ZNMpHF]LRVSmSVMbDDSQSgVQNSRSYEDDNSORS$aVQRSRVSRS]QkOVDZS\$DOS
us€Uopo‹WdLnG8*x+&# + &?+@ % + A#C+#E ‰ &(± @# + +!'##"+ ND#.us€Uopo•WdLnG8•
qctoŠŠLWd\8WtQbg8M$x+& BD&& * ++&(# + &?+@ % + A#C+#E ‰ &+&+"#Q# = & # M#++&#c&
sVfQSg^rNM3C'QH]sQ$jy\8mRvvOM]Rg^ZNMpHF]LRVSmSVMbDDSQSgVQNSRSYEDDNSORS$aVQRSRVSRb]
ŠQkOVDZS\$DOS
us€Uopo•WdLnG8k"#Q# = & # G#&+ $#% G.$ = F)A O#&" +K++&F# + &, -+ %5G•‡smr8
!Qb8?$(x(+ &"#C#-, -)&"#g# i ^RkNQ;*" !FSgVDV\FMSWQQNSRMWFDROSSDR$VQNSRVDOSR]
uQ]RVDOSg^•OSjDREKQNNQg\D*¥NRVDg$
usŠ‡FŠ8‡8x g, -(+&"#D +) #M(&+. > gM D)&+,= B %) &?c& &# $&%%DM&D(+#B=
> gM & G+G+ % ()G;FD +@+!#c ' *+' .;4rOgVOF3Wu;**?$
usop8m8x$ #@#+&)! ++(B D+=L A) AL ~ = DG('& @ &gD#B.E!)*+&# + & B ‰ &
#3LpW3""3$
usop8m8jx(&O# &$ #@#+&)! ++(B D+=< A F#) AL ~ = DG('& @!s@^t#ŠH^H4>;**4$
usop8m8k= O# &+*+&# + &, B %) &?+JD MD+((#ND#+G#((+nD&)G'&C &S " B &B#=
*+&# + &,-+$%#@#+&)! ++(B D+=< A F#) AL ~ = DG('& @!&^#Šm?"; ;***$
usop8m8k= O# &+*+&# + &, B %) &?+JD MD+((#ND#+G#((+nD&)G'&C &S " B &B#=
*+&# + &,-+$%#@#+&) ++(B D+=< A F#) AL ~ = DG('& @!s@^t#Šm^?;" 3""""$
usop8m8kx O# &+&"##F %#F A)#&"&%% ' &), (+(+M(#)! +(B D+=L AG (+D&)
L ~ = DG('& @!s@^t#Š(H^?993""9$
usop8m8*x&# + &, B %) & +(B D+=L AG ()+FAL ~ = DG('& @ &V#R(VQR&QS$MQSHgx
sPN3D']"9
uswWm;x!"#, -)$# %#(5m€F•UmUS d•uWLm8!Qbg8M$xLDA +O F"&E"#nc) G+A++#(&
,#'&D E$sskŠQX+ONyx*#!rRgD0Ovg$
uLs•„8L8k"#! g%A#%&#(D&#5;t†FW;*9#$
uLsu•oŠ„8„8N8x A &Q+D+ ' g %}=(&#, B %D+&=M?OM,G.- =(&"# c 'M%# +?DND &+=
G''#%# G&'&+)jssk 53"rOgVOOS]]lSEs8jj8Wu!;**3Z**#$
uL•TwLWt8x ?+@ +A$+&#%& -G+& '&&"#ssj$ &' %.H#FtWy;**H$
uLFmqsŠ8w8xO#(#'&n+F#rn(-+ID (D=#G+S#%#& &"#++&# + &M Ð %)lD(&'#.4#s„FW
!;*4*$
uLŠ€FTsoŠ8x!"#*+&# + &M +@%#+&+ ,+ B %+&=M A #+(&)+< A F#+M +++#'&-&'&"#
M F#)L ~ = D(+=C c D)(DB(&+B#g(# jssy 9uLtFLW;**>$
uLmUsW8xC#-,#F %+(& DA)+&+@ +A#$+&@%#+&M +& +%=O#(& &+$+DB%+'&# + & + %
, - .3#LpW;**#$
uLmUsW8xC###) + *+&# + &M Ð %& &"#?+@ +A#EE>&+e=# =#@#%#F#%‰ &#'&)+&"#
*+= @ =Ð %((+ & ,+&%F & .=3HLpW;**H$
uLmUsW8Cx*+&# + &M Ð %& &"#?+@ +A#"#&O.%#)&"#$# A +#M&D &)G B & & 5ŸdL
FŠULuŠsUFo$s‰W$• o€UdLpLuqsŠLŠUo•uU o€surFUusUFo$x&# + &G%&%% +<&(@&#
O#(%D&(&$ #(#+&(HD&D3'#"
uLmUsW8x"#g +=-M+)% F +&=&+Ð" +$# %%D,& B+%(&D#(5#"T†FW;*4>$
uLmUsW8x?'% F<%F#+$DB%+'&# + & -+*%&# + &?+@ % + A#+‰ %+&"#<)&()&"#
>C*+&# + & -+M%AA ((+=&"#CP?M;?(KH '# .33LpW;**3$
uLmUs8x*+&# + &?+@ % + A#+‰ %‰ -&B#) _## A+M D &(.;;Uqs!;**>$
uLmUsW8xC#-!#+=#+' #+(?+@ +A#Ð#&(%+(B,%B& -&E=#} K)&"#CP?M;?(KH '#+
O#(+(B %=,&B %D+&=M @ %B %D^8F A#(5ruFŠTo8•qsdqo••Fm8!Qbg8$x
MD #+&# + &, -+#(%D#C. =$# (#'& @#(((+L + D)I# ~g~&D'kOgVOS^•OQNQx:HV
!qRNVDŠSDM'gOjj
pM\]DgfQNg^OQNSQVRSWgRRSbpO]Dch$
uorFŠmoŠ8s8x# (A>+(+&#+M+#(Ð %&E#A(% ' &)+?(+@ +A#,+&+%&"#gG +=G B =
.#>LpW3""># $
uo•LŠdo€G8x!"#G "DM(+@#+&+=+&*(A % ' &) &("#*+(& &D&&"#ÐD(r#)M AAD+ &5
;; uLtFL!W""3$
uoWWLTu8x B % &5qstuou†u8!Qb8C$#k)%#'&+k+u(h# ( )?>?+@ +A#+-&G4L F",#@#)%
$ &#'& T+NeOSDS3K"Q$SkL MNOVPRR(M\]DgfDSk$
uomsmsWW8*x((D#)g& &# B %) & +(B D+=?+@ +A#<+&& P%# .9"ŠONbDFcSWd8D*;$
uomsmsWWg8& &D##(+(B %=,& B %D+&=M @ %B %D^8F A#(5ruFŠTo8•qsdqo••Fm8!Qbg8$x
MD #+&# + &, -+#(%D#C. =$# (#'& @#(((+L + D)I# ~g~&D'kOgVOS^•OQNQx:HV
!qRNVDŠSDM'gOjj$